

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN
TÜRK-İSLÂM TARİHÇİLİĞİNE ÖZGÜN KATKILARI

Yüksek Lisans Tezi

Meryem YAVAŞ

ANKARA, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN
TÜRK-İSLÂM TARİHÇİLİĞİNE ÖZGÜN KATKILARI

Yüksek Lisans Tezi

Meryem YAVAŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Eyüp BAŞ

ANKARA, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN
TÜRK-İSLAM TARİHÇİLİĞİNE ÖZGÜN KATKILARI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Eyüp BAŞ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1. Prof. Dr. Eyüp BAŞ

2. Doç. Dr. Halide Aslan

3. Prof. Dr. Fatih Erkoçoğlu

Tez Savunması Tarihi: 11.01.2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Eyüp Baş danışmanlığında hazırladığım “Mükrimin Halil Yinanç'ın Türk-İslâm Tarihçiliğine Özgün Katkıları (Ankara, 2022)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

21/02/2023

Meryem YAVAŞ

İÇİNDEKİLER

<i>İÇİNDEKİLER</i>	<i>I</i>
<i>ÖNSÖZ</i>	<i>VIII</i>
<i>KISALTMALAR</i>	<i>X</i>
<i>GİRİŞ: ARAŞTIRMANIN EVRENİ</i>	<i>1</i>
1. Amaç/Problem	1
2. Yöntem	2
3. Kapsam ve Sınırlılık	3
4. Literatür	3
<i>I. BÖLÜM</i>	<i>5</i>
<i>MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ</i>	<i>5</i>
1.1. Hayatı	5
1.1.1 Ailesi, Yetiştığı Çevre, Öğrenim Hayatı	5
1.1.2. Yüksek Öğrenim ve Çalışma Hayatı	9
1.1.2.1. Dârülfünun'daki Öğrencilik Yılları	9
1.1.2.2. Mükrimin Halil Yinanç'ın Alman Hocaları	12
1.1.2.3. Mekteb-i Mülkiye Yılları	16
1.1.3. Akademik Hayatının Basamakları	20
1.1.4. Öğrencileri	25

1.1.5 Yinanç'ı Bir Tarihçi Olarak Yetiştiren Sürecin Genel Değerlendirmesi	26
1.1.6. Vefatı.....	29
1.2. Etkilendiği Düşünce Akımları	30
1.3. İlmi Kişiliği.....	31
1.4. Eserleri.....	35
II. BÖLÜM.....	44
MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN TÜRK İSLAM TARİHİ ALANINDAKİ	
ÇALIŞMALARI.....	44
2.1. Siyasi Tarih Çalışmaları	44
2.1.1. Akkoyunlular Ak Koyunlular	44
2.1.2. Alp Arslan, Muhammed B. Dâvûd (Çağrı Beg)'Azûd Al-Davla(1029-1073)	45
2.1.3. Anadolu'nun Fethi.....	47
2.1.4. Anadolu Tarihi: Anadolu'nun Fethi.....	58
2.1.5. Arslan-Şah. Arslan-Şâh B. Tuğrul B. Muhammed Abu'l-Muzaffar Rukn Al-Dunyâ va'l-Din (1133-1177)	60
2.1.6. Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403).....	62
2.1.7. Baysungur (1481-1493).....	66
2.1.8. Belek, Nûr Al-Davla(?-1124).....	67
2.1.9. Büyük Hükümdar Fatih Sultan Mehmed.....	69
2.1.10. Celâleddin Harzemşah.Calâl al-Din Hvârizmşah.....	71
2.1.11. Cihan-Şah. Cihân-Şah, Muzaffar Al-Din(1405?-1467)	72
2.1.12. Cüneyd. Cunayd b. İbrâhim (?-1460)	73

2.1.13. Çağrı Bey, Çağrı B.Mikâ'il B.Salçuk(990-1060).....	74
2.1.14. Dânişmendliler. Dânişmandiya	75
2.1.15. Dustûrnâme-i Enverî'ye Medhal.....	78
2.1.16. Ertuğrul Gazi	93
2.1.17. İbni Bîbî – Selçuknâme	96
2.1.18. Malazgirt'e Doğru	97
2.1.19. Malazgirt (26 Ağustos 1071)	99
2.1.20. Manasız Bir İsim: Kürdistan.....	101
2.1.21. Maraş Emirleri	102
2.1.22. Milli Tarihimizin İsmi.....	107
2.1.23. Milli Tarihimizin Mevzuu.....	108
2.1.24. Musul ve El-Cezire'de Oğuz Türkleri	114
2.1.25. Sultan Süleyman'ın Büyüklüğü.....	116
2.1.26. Tarihimizde Meçhul Sahifeler: Sinâneddin Yakut.....	117
2.1.27. Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt.....	117
2.1.28. Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt	140
2.1.29. Mükrimin Halil Yinanç'ın Siyasi Tarih Yazıcılığı.....	171
2.2. Biyografik Çalışmaları	173
2.2.1. Abdullah Bin Mesud.....	173
2.2.2. Abdurrahman Şeref Efendi	174
2.2.3. Aynî. Al-'Ayni.....	176

2.2.4. Bir Erzurum Tarihçisi, Milli Değerlerimiz: Ahlat ve Erzurum Tarihleri Müellifi	
Abdurrahim Şerif	177
2.2.5. Hocam Halim Sabit Beyefendi.....	179
2.2.6. “İcazetnameler ve Seyyid Şerif Cûrcânî (Ali Bin Muhammed Bin Ali)	180
2.2.7. İki Ölüm İki Şahsiyet Ahmet Tevhit.....	182
2.2.8. Muallim M. Cevdet.....	183
2.2.9. Müverrih Ahmed Refik Bey	185
2.2.10. Necip Asım Bey	186
2.2.11. Sadeddin Mes’ud Bin Ömer Et-Taftazânî: Hayatı ve Eserleri / 712 (1311) – 792 (1383)	
.....	188
2.2.12. Şarkın Büyük Tarihçileri: Makrizi (Ahmet İbni Ali) H.766 – 845 M.1367 - 1442.....	190
2.2.13. Mükrimin Halil Yinanç’ın Biyografik Tarih Yazıcılığı	191
2.3. Yerel Tarih Çalışmaları	194
2.3.1. Alâiye.’Alâ’iya (Alanya veya Alâya)	194
2.3.2. Alaşehir (Ala-şahr, eski çağlarda: Philadelpheia)	195
2.3.3. Amasya	196
2.3.4. Anadolu Tarihi: Ankara	199
2.3.5. Aydın.....	200
2.3.6. Aynülverde, ‘Ayn Al-Varda.....	201
2.3.7. Besni. Behesni.....	202
2.3.8. Bitlis, Bidlis.....	203
2.3.9. Bursa.....	204

2.3.10. Câber.Ca'bar veya Ca'bar Kalesi.....	208
2.3.11. Diyarbekir.Diyâr bakr. Diyarbekir Şehir ve Bölgesindeki Vuku'âtın Tarihi	209
2.3.12. Elbistan.Albistân.....	222
2.3.13. Ermeniye.....	226
2.3.14. Erzurum	227
2.3.15. Irak Tarihine Bir Bakış.....	229
2.3.16. İstanbul'un Kuruluşu.....	230
2.3.17. Trablus ve Bingazi'nin Tarihi	232
2.3.18. Mükrimin Halil Yinanç'ın Yerel Tarih Yazıcılığı	234
2.4. Türk İslam Tarih Yazıcılığı ile İlgili Çalışmaları/ Literatür Değerlendirmeleri.....	237
2.4.1. Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar	237
2.4.2. Bibliyografya İlmi ve Kâtip Çelebi	237
2.4.3. Feridun Bey Münşaatı.....	238
2.4.4. Fezleket Ekvâl el-Ahyâr Hakkında	245
2.4.5. Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika	247
2.4.6. Onikinci Asır Tarihçileri ve Muhammed Bin Ali El-Azîmi.....	248
2.4.7. Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik.....	254
2.4.8. Yinanç'ın Türk-İslam Tarih Yazıcılığı ve Literatür Çalışmalarının Değerlendirilmesi	263
2.5. Örnek Olay/Vak'a Tahlili	265
2.5.1. Sultan Bayezid' in Kafese Konuluşu ve Ölümü	265
2.5.2. <i>Dustûrnâme</i> 'de yer alan Aydınoğlu Umur Bey ile İlgili Rivayetler	267

2.6. Konferanslar	267
2.6.1. Yinanç'ın Konferansları	267
2.6.2. Mükrimin Halil Yinanç'ın Konferanslarının Değerlendirilmesi	274
III. BÖLÜM	276
MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN TÜRK-İSLAM TARİHÇİLİĞİ VE ÖZGÜN	
KATKILARI	276
3.1. Kaynak Kullanımı/Literatür	274
3.2. Objektifliği/Nesnelligi.....	278
3.3. Metod/Yöntem/Nedensellik Arayışı	280
3.4. Dil ve Üslup	282
3.5. Türk-İslam Tarihçiliğine Özgün Katkıları	283
3.6. Türk-İslam Tarihçiliğinin Temel Sorunlarına Bakışı	287
3.7. Alan Bilgisini Sunum Yöntemleri.....	291
3.8. Tarihi Rivayetleri Değerlendirme ve Tercih Metodu.....	291
3.9. Etkilendiği ve Etkilediği İsimler, Fikirler	293
SONUÇ	299
BİBLİYOGRAFYA	302
Kitaplar	302
Makaleler/Kitap Bölümü/Sempozyumlar/Tezler	305
Ansiklopedi Maddeleri	308
Web	311
ÖZET	313

ÖNSÖZ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi bölümünde öğrenci olduğumuz 2017-2018 Güz ve Bahar dönemlerinde değerli hocam Prof. Dr. Eyüp Baş'ın vermiş olduğu “Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri” dersini aldığımız sırada önemli bir makalesini okuduğumuz, Türk tarihçiliğine önemli katkıları olduğunu düşündüğümüz, Türkiye’de modern tarih anlayışının öncülerinden sayılan, tarihçilik alanına önemli, saygın, iyi yetişmiş birçok tarihçi kazandırmış olan Mükrimin Halil Yinanç hakkında akademik bir çalışma olmadığını fark ettik. Orta Çağ dönemine ait Selçuklu ve Osmanlı hanedanlarının tarihlerine, İslam Tarihine ilişkin yayımlanmış ve yayımlanmamış birçok çalışmaya imza atan Yinanç hakkında böyle bir çalışma yapılmamış olmasını büyük bir eksiklik olarak görerek tezimizi bu konuda yapmaya karar verdik. İlk baştaki ilgi alanımız Osmanlı tarihine ilişkin araştırma ve incelemeleriydi. Araştırmalarımız ilerledikçe bu konuda yayımlanmamış eserlerinin, yayımlananlardan çok daha fazla olduğu gördük.

Türk tarihinde özellikle Selçuklu tarihine ait yaptığı çalışmalarıyla tanınan Yinanç’ın, not, makale, risale, ansiklopedi maddesi, takrizden oluşan birçok çalışması bulunmaktadır. İsmi Türkiye’de modern tarihçiliğin kurucusu olan Mehmet Fuat Köprülü’nün, Şemsettin Günaltay’ın, Zeki Velidi Togan gibi alanında isim yapmış, Türk tarihçiliğine önemli katkılar sağlamış kişiler ile anılan Yinanç, Türkiye’de Orta Çağ tarihçiliğinin öncüleri arasında bulunmaktadır.¹

Tezimiz üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. İlk bölümü Yinanç’ın hayatı, ilmi kişiliği ve eserlerine ayırdık. İkinci bölümde Yinanç’ın Türk-İslam tarihi alanındaki çalışmaları konu edinildi. Bu bölüm Siyasi Tarih Çalışmaları, Biyografik Çalışmaları, Yerel

¹ Kazım Yaşar Koprman, “Orta Çağ Tarihi”, *Tarih İçin Metodoloji*, ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, 2019, s.71.

Tarih alışmaları, Türk İşlam Tarih Yazıcılığı ile İlgili alışmaları/Literatür Değerlendirmeleri, rnek Olay/Vak'a Tahlili, Konferansları olmak üzere altı alt başlıktan oluşmaktadır. nc bölüm Mükrimin Halil Yinanç'ın Türk-İşlam Tarihçiliği ve zgn Katkıları olarak belirlendi. Bu bölümde Yinanç'ın Kaynak Kullanımı/Literatür, Objektifliği/Nesnelliği, Metod/Yöntem-Nedensellik Arayışı, Dil ve slubu, Türk-İşlam Tarihçiliğine zgn Katkıları, Türk-İşlam Tarihçiliğinin Temel Sorunlarına Bakışı, Alan Bilgisini Sunum Yöntemleri, Tarihi Rivayetleri Değerlendirme ve Tercih Metodu, Etkilediği ve Etkilediği İsimler, Fikirler değerlendirildi.

Tezin başlığından, konusuna, taslağının biçimlenmesinden, belirlenmesine kadar tezimizin tüm oluşum aşamalarında yol gösterici yardımlarını gördüğüm, değerli ikazlarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Eyüp Baş'a, maddi ve manevi olarak beni destekleyen annem ve babam Fatma ve Süleyman Yavaş'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Tezimizin Yinanç'ın Osmanlı tarihi ve İşlam tarihi alanında yazılmış henüz yayımlanmamış eserlerinin ortaya çıkarılıp, yayımlanmasına vesile olması dileklerimizi paylaşmak isteriz.

Meryem Yavaş

Ankara, 24 Aralık 2022

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
c.	: cilt
Çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
H.	: Hicri
M.	: Miladi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Aralığı
TOEM	: Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası
TTEM	: Türk Tarih Encümeni Mecmuası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ: ARAŞTIRMANIN EVRENİ

1. Amaç/Problem

Tezimizde, Yinanç'ın özgünlüğü, onun kendine has nitelikleri, onu dönemin diğer tarihçilerinden ayıran özelliklerini ortaya çıkarmayı amaçladık. Onun bir tarihçi olarak benzersizliğini ancak diğer tarihçilerle karşılaştırarak anlaşılabilceğini düşündük. Yinanç'ın yaşamış olduğu zaman dilimi bir hanedanın çöküşüne, devlet politikalarının iflasına, devlet şeklinin değişmesine sahne olduğu bir dönemdir. Yeni bir devlet şekillenmiş, yönetim biçimi, anlayışı ve siyasetin değiştiği bir dönem yaşanmıştır. Doğal olarak dönemin tarihçileri de bu durumdan etkilenmişlerdir. Modern Türkiye'nin doğuşu sırasında geleneksel tarih yazımından uzaklaşmış, modern tarih metotlarıyla tarihçilik yapan bir grup ortaya çıkmıştır.² Yinanç da bu tarihçiler arasında yerini almıştır. Mükrimin Halil Yinanç, döneminin tarihçileriyle karşılaştırıldığında bu alana hangi katkıları sunmuştur? Bu katkılar özgün müdür? sorularını sorduk. Aşağıdaki sorulara cevap aradık. Böylece Yinanç'ın Türk-İslam tarihçiliğine yapmış olduğu özgün katkıları ortaya çıkarmayı amaçladık.

- Mükrimin Halil Yinanç'ın yaşadığı dönemde yetişmiş diğer tarihçiler kimlerdir?
- Mükrimin Halil Yinanç'ın ve Mehmed Fuad Köprülü'nün çalıştıkları konularda görüş farklılıkları var mı? Varsa hangi noktalarda ayrışmaktadırlar?
- Mükrimin Halil Yinanç ve Zeki Velidi Togan'ın tarih anlayışları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
- Osman Turan ile Selçuklu Tarihi konularında farklı düşünceleri nelerdir?
- Mükrimin Halil Yinanç tarih metodolojisini ve tarihi kaynakları nasıl kullanmıştır?
- Tarihsel olaylara bakışı nasıldır? Rivayetleri nasıl yorumlamaktadır?

2 Halil İnalçık, "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", *Muhafazakâr Düşünce*, Kış 2006, Yıl:2, Sayı:7, Özet.

2. Yöntem

Araştırmamızda incelediğimiz konuların nitel özellikler taşıması nedeniyle bütüncül bir yaklaşım ile tümevarıma dayalı analizi ön plana çıkaran nitel araştırma yöntemleri uygulandı. Çalışmamızın değişen seyrinde, araştırma desenini oluşturma, bilgi toplama, yorumlama süreçleri tamamlanarak, sorduğumuz sorulara gerçekçi yanıtlar bulmaya özen gösterildi. Nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi, verilerin karşılaştırılması, analoji, açıklama, yorumlama, sebep-sonuç ilişkisi kurma teknikleri kullanıldı. Bu nedenle mevcut kaynaklar, bu konuda daha önce yapılmış araştırmalar taranıp, gözden geçirildi. Yinanç'ın kendi çalışmalarından, eserlerinden ve onun hakkında yazılanlardan faydalanılarak veriler toplandı.

Mükrimin Halil Yinanç'ı yaşamış olduğu dönemdeki diğer Türk tarihçilerinden ayıran özelliklerini tespit etmek bu tezin hedeflerinden biriydi. Bunun için önceki araştırmalardan yararlanıldı, karşılaştırmalar yapıldı, onu farklı kılan özellikler ve Türk-İslam tarihine yaptığı katkılar ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Şüphesiz ki 1900-1961 yılları arasında yaşamış tüm tarihçilerin eserlerini gözden geçirmek ve onun özgünlüğü ortaya koymak, net sonuçlar çıkarmak açısından doğruya en yakın sonuçlar elde etmek için uygundur. Fakat böyle karşılaştırmalı bir çalışma yapmanın bilimsel zorlukları ortadadır. Zaman problemi dikkate alınarak, toplanılan verilerden örnekler seçildi. Yinanç'ın yorumları değerlendirildi. Onun etkilendiği düşünce akımları, onunla aynı zamanda yaşamış tarihçilerin eleştirileri incelendi. Ulaşılan sonuçlar "Mükrimin Halil Yinanç'ın Türk-İslam Tarihçiliği ve Özgün Katkıları" başlığı altında paylaşıldı. Ayrıca eserleri sınıflandırılarak her bölüm sonunda Yinanç'ın tarih yazıcılığına ilişkin bir değerlendirme yazısı eklendi.

3. Kapsam ve Sınırlılık

Araştırmanın başında Yinanç'ın Osmanlı tarihi alanındaki araştırmaları üzerinde yoğunlaşmayı düşündük. Fakat bu alanda yayımlanmış eser sayısı diğer dönemlere göre sayıca azdı. Selçuklu dönemine ilişkin çalışmaları da tezimize dahil edildi. Yinanç'ın Türk-İslam tarihi bakımından tarihsel değeri bulunan, onu diğer tarihçilerden farklı kılan araştırmaları, çalışmaları, *Türk Tarih Encümeni* dergisi, *İslam Ansiklopedisi*, *Anadolu Mecmuası* ve diğer dergilerde basılan önemli makaleleri tezimizin içeriğini oluşturacaktır.

Tezimizin ilerleyen aşamalarında Yinanç'ın Osmanlı tarihi ve İslam tarihi alanlarında henüz yayımlanmamış pek çok çalışması olduğu tespit edildi ancak tezimizde yer verilemedi.

4. Literatür

Tez çalışmasının sağlam bir zemine oturtulması için literatür çalışmaları önemlidir. Yinanç'ın çalışmalarının özgünlüğünü ele alan bu araştırma sırasında onun hakkında yazılmış akademik bir araştırma, teze ulaşamadı. Hayatı ile ilgili en çok istifade ettiğimiz çalışmalardan biri Ömer Hakan Özalp tarafından hazırlanan *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç* isimli eser oldu. Refii Alpayer ve Şinasi Özatalay'ın *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler* isimli çalışmasında Yinanç'ın kendisiyle yapılan sohbetlerden başka, çevresindeki arkadaş ve meslektaşlarının onun hakkındaki fikirlerini ve eleştirilerini öğrendik. Tezimizin sonlarına doğru Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde Yinanç'ın kendi tarafından hazırlanan otobiyografisine ulaştık. Böylece diğer kaynaklarda hayatı ile ilgili verilen bilgileri doğrulama imkanımız oldu.

Yinanç'ın tarihçiliğini ve Türk-İslam tarihçiliğine yaptığı katkıları değerlendirirken kendi tarafından bastırılmış eserleri yanında Fahameddin Başar, İlyas Gökhan, Ömer Hakan Özalp tarafından makalelerinin toplanıp bir araya getirilerek hazırlandığı *Ord. Prof. Mükrimin Halil*

Yinanç Makaleler isimli çalışmanın araştırmalarımıza yaptığı katkılar ve sağladığı zaman tasarrufu inkar edilemez.

Mustafa Alican, Bahattin atma tarafından hazırlanan *Kayıp lkenin İzinde* isimli çalışma Anadolucu düşünceinin temsilcilerini tanıma ve anlama konusunda yardım aldığımız araştırmalardan biri oldu.

Yinanç'ın yararlandığı temel kaynakları tespit ederken yaptığımız taramalarda ilk kaynağımız *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'dir. İncelemelerimizde Yinanç'ın özel isim ve eser adlarında onların farklı okunuş ve yazılışlarını esas aldığını fark ederek tezimizde orijinalini korumaya çalıştık. Bazı dipnotlarda *DİA*'nın şeklini ve formatını vermeyi uygun bulduk.

17-18 Kasım 2016 tarihinde düzenlenen *Uluslararası Selçuklular Döneminde Maraş Sempozyumu* 'nda Mükrimin Halil Yinanç'a ayrılan özel oturumun tebliğlerini bir araya getiren eser onun Türk Tarihçiliğine katkılarını değerlendirirken başvurduğumuz çalışmalardan biridir.

I. BÖLÜM

MÜKRİMİN HALİL YİNAÇ'IN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

1.1.1 Ailesi, Yetiştirdiği Çevre, Öğrenim Hayatı

Mükrimin Halil Yinanç, 1 Temmuz 1900 tarihinde Elbistan'da dünyaya gelmiştir.³ Yinanç'ın doğmuş olduğu Elbistan, Anadolu'nun ortasında, dış tesirlerden uzak kalmış eski bir Türkmen yöresiydi. Özellikle 20. yüzyıla kadar pek çok değerli âlimler yetiştiren yörenin önemli isimlerinden biri de Yinanç olmuştur. Arapça, Türkçe ve Farsça dillerinde okuma-yazma bilen babası Hafız Halil Kâmil Efendi, kadı, müderris, alim, müftü... yetiştiren ulema bir aileden geliyordu. Hukuk eğitimini tamamlayan Halil Kâmil Efendi, kadılık görevi dolayısıyla Anadolu'nun Malatya, Mardin, Diyarbakır gibi çeşitli şehirlerinde bulunmuştu. Yinanç da eğitimine babasının mesleği dolayısıyla bu şehirlerde devam etmişti. Annesi Ayşe Hanım, kız kardeşi Hatice Hanım'dır.⁴

Doğduğu ve çocukluğunun geçtiği Elbistan, Yinanç'ın hayatında olduğu gibi, Türk-İslam tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Yinanç'ın tarihe olan merakının başlayıp gelişmesinde, tarihçi kişiliğinin oluşumunda, ailesinin ve çevresi Elbistan'ın büyük katkıları olduğu şüphesizdir. Bu nedenle Elbistan'ın önemine dair birkaç cümleye yer vermek gereğini duymaktayız.

Türkmen boy ve aşiretlerinin çok yoğun bir şekilde yaşadığı Elbistan bölgesi halkının büyük bir çoğunluğu konar-göçerlerden oluşmaktaydı. Yinanç'ın da tarihçi karakterini şekillendiren ilk etkileri Türkmen aşiretlerinin Müslüman geleneğinden aldığı düşünülebilir.⁵

3 Asıl adı İbrahim Mükrimin, Künyesi İbrahim Mükrimin bin Halil Kâmil bin Mehmed Sâkıb Elbistanî'dir. İsmi nüfus cüzdanında Mükremin şeklindedir.

4 Ömer Hakan Özalp, "Ord.Prof.Mükrimin Halil Yinanç'ın Hayatı ve Eserleri(1900-1961)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, Haz.Fahameddin Başar, İlyas Gökhan, Ömer Hakan Özalp, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2017, s.1, 213; Mehmet Taştımır, "Elbistan", *DİA*, 1995, c.11, s.1-3; Ömer Hakan Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, Elmühay Vakfı, İstanbul, 2012, s.8.

5 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.20.

İslam Ansiklopedisi için yazdığı “Elbistan, Albistân” maddesinde Yinanç, Elbistan ovasının Göynük geçidinden orta Anadolu’ya, Malatya’dan Kayseri’ye yapılmakta olan gazaların daimî bir uğrak yeri olduğunu ifade etmiştir. Türkler’in Anadolu’yu fethettikleri XI. asırda Elbistan bölgesinin ehemmiyetini koruduğu, dönem dönem güçlü siyasi rakiplerin mücadelelerine sahne olduğu, yıkım ve istilaya uğradığı ifade edilmiştir. Yinanç’ın makalesinde, Elbistan idaresinin 1399’da bölgeyi fetheden Osmanlı padişahı Yıldırım Bâyezid tarafından Dulkadiroğulları’na bırakıldığı bilgisi yer almaktadır. Daha sonra Dulkadiroğulları ile Memlükler arasındaki çekişmelere sahne olduğunu gördüğümüz Elbistan, Yinanç’ın Dulkadirîlilerin rakipsiz hükümdarı olarak tarif ettiği Alâüddeve’nin merkezi haline geldiği, 1505’lü yıllarda büyük bir canlanma yaşamıştır. Yeniden imar ve inşa edilen bölgede, camiler, medreseler yaptırdığı, âlim ve şeyhlerin Alâüddeve tarafından koruma altına alınarak şehrin bir ilim merkezi halinde getirildiği bilinmektedir. 16. yüzyılda kasabada üç cami, dokuz mescid, iki medrese ve on zaviye bulunduğu kayıtlarda mevcuttur. Yinanç’ın ailesine mensub Yemen kadısı Halil Esad Efendi’nin 1887-88 yılında yayınladığı *Hülâsatu’s-Şurûh* adlı eserde Alâüddeve’nin Ashab-ı Kehf’in makamını tamir ettirdiği sırada Yinanç’ın ataları olan Çankırı’da ilim neşri ile uğraşan Şeyh İsa’nın oğlu İlyas Efendi’yi buraya getirerek müderris olarak atadığına ilişkin bilgiler bulunmaktadır.⁶

Mehmet Durdu Yinanç’la yapılan özel bir görüşmeye göre Yinanç’ın ataları Malazgirt Zaferi’nden sonra 1115 yılları dolaylarında Horasan’dan Kayseri’ye gelerek büyük bir ihtimalle Yemliha bölgesine yerleştirilen bir ailedir. Ahmed Hamdi Erginöz tarafından düzenlenen şecere bilgilerinde Yinanç’ın büyük dedesi olan Şeyh İsa’nın, 18. yüzyılın

⁶ Fahameddin Başar, “Elbistan.Albistân”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.369, 371, 372, 370-385; Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.20,228,229; Taşt Emir, ‘Elbistan’, s.1-3.

başlarında Elbistan ulemasının davetiyle Elbistan'a geldiği ve Cender Gazi zaviyesine yerleştirildiği ifade edilmiştir.⁷

Yinanç'ın aile soy bilgilerini içeren şecerelerde Elbistan'a ilk gelen kişinin Şeyh İsa'mı yoksa İlyas Efendi mi olduğu konusunda bir karışıklık mevcuttur. Özalp da bunu dile getirmiştir.⁸

İlk eğitimini babası Hafız Halil Kâmil Efendi'den, ilk Arapça ve Farsça derslerini Müsevvid⁹ Mehmed Hayri Efendi'den aldığı bilinen Yinanç'ın, 8-9 yaşlarında iken Kur'an hafızı olduğu ifade edilmiştir.¹⁰ Rüşdiye ve idadiyeye Elbistan, Malatya, Mardin ve Diyarbakır'da devam etmiş, 1913 yılının sonlarına doğru İstanbul'a gelerek Gelenbevi Lisesi'ne girmiştir.¹¹ Gelenbevi Lisesi 1911 yılında kurulmuş, 1913 yılında ise Sultani seviyesine yükseltilmişti.¹² 3. ve 4. sınıfları burada tamamladı.¹³ Son sınıfta bulunduğu 1915 yılında Gelenbevi Lisesi'nin 8.-12. sınıf öğrencilerinin büyük bir kısmı hizmet-i maksûre – Kısa Dönem Askerlik– kapsamında askere alınmışlardır.¹⁴ 1916 yılında Gelenbevî lisesinden pekiyi derece ile mezun olmuştur.¹⁵

Liseyi bitirdiği yıl İstanbul Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesi'ne kaydoldu. 1919 yılında Mekteb-i Mülkiyye'ye girdi. 1921'de buradan mezun oldu.¹⁶ İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye'nin ikinci senesini bitirdiği sıralarda Nisan-Mayıs 1920 tarihlerinde Yinanç, anne ve babasını kaybetmiştir. Halil Kâmil Efendi'nin kadılık görevini yerine getirdiği Adana'nın Haçın(Saimbeyli) kazasında, Fransızların bölgeyi işgali sırasında Ermeniler tarafından işkence

7 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.14, 227-228.

8 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.227-233.

9 Devlet dairelerinde çeşitli işlerin yerine getirilmesiyle görevli memur. Kâtip.

10 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.21.

11 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.23.

12 Mehmet Gündüz, "Osmanlı'dan Günümüze Uzanan Bir Eğitim Kurumu: Gelenbevi Anadolu Lisesi", *Milli Eğitim*, c.48, sayı:224, ss.213-239.

13 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.23.

14 Gündüz, "Osmanlı'dan Günümüze Uzanan Bir Eğitim Kurumu: Gelenbevi Anadolu Lisesi", s.218.

15 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.25.

16 Fahmeddin Başar, "Yinanç, Mükrimin Halil", *DİA*, 2013, İstanbul, c.43, s.550.

ile öldürüldüğü kayıtlarda mevcuttur. Amerikan mektebine emanet bırakılan kız kardeşi Hatice Hanım'ın sağ olarak kurtulduğu ve Elbistan'a geri getirildiği kaydedilmiştir.¹⁷

Lise mezuniyetinden sonra Dârülfünun'da eğitimine devam eden Yinanç, liselerde tarih öğretmenliği görevlerini de ifa etmiştir. 1 Eylül 1921'de Gelenbevî sultanisi ilk kısım "muallimliğinden"/öğretmenliğinden Davutpaşa sultanisi ilk kısım öğretmenliğine geçmiştir. 1 Eylül 1922'de Nişantaşı sultanisi tarih "muallimliğine"/öğretmenliğine başlamıştır. 1923 yılında muallimlik görevinden ayrılmış, Tarih Encümeni'nin hafız-ı kütüplüğü/kütüphane memurluğu görevine getirilmiştir. Bu görevine 10 yıl süre ile devam etmiştir. 1927 senesinde Galatasaray ve Kabataş liselerinde tarih muallimliği görevlerinde bulunmuştur. İstanbul'da 1928 yılında ikinci defa tesis edilen Türk Tarih Encümeni'nin muavin azalığına seçilmiştir.¹⁸

1 Haziran 1929'da Gazi terbiye enstitüsü/orta muallim mektebi tarih hocalığına atanan Yinanç, 1 Kasım 1929'da Kabataş lisesi tarih muallimliğine getirilmiştir. 1 Eylül 1930'da Tarih Encümeni hafız-ı kütüplüğüne ilaveten Galatasaray lisesi tarih muallimliğine, 12 Nisan 1931'de daha sonra adı Türk Tarih Kurumuna çevrilecek olan Türk Tarihi Tedkik Cemiyetinin asli üyeliğine seçilmiştir. 1 Aralık 1931'de Encümen hafız-ı kütüplüğüne ek olarak Kabataş lisesi tarih öğretmenliğine atanan Yinanç'ın 1 Temmuz 1933'te Türk Tarih Encümeninin ilga edilmesiyle hafız-ı kütüplük görevi sona ermiştir.¹⁹

1 Eylül 1933'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Orta Zamanlar Şark tarihi kürsüsü ve umumi Türk tarihi kürsüsünde doçent olarak görevlendirilen Yinanç'ın doçentlik için "Feridun Bey Münşeati", "Maraş Emirleri", *Düsturname-i Enverî* araştırma ve yayınlarının yeterli bulunduğu kaydedilmiştir. Yinanç'ın, tarih şubesinde, daha önce

17 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.39-40,69.

18 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.44,66; Yinanç, "Hâlercümem" (Kendi dilinden Ordinaryus Prof. Mükrimin Halil Yinanç), *Türk Tarih Kurumu Kırkambar*, 2013, I. cilt, Ayırbaşım, Ankara, 2016, s.99.

19 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.69,70,72,73.

Abdurrahman Şeref, Necip Asım, Ahmet Refik Bey'in verdiği Ortaçağ İslam derslerini Şemseddin Günaltay ile vermeye başlamıştır.²⁰

Soyadı kanununun çıktığı yıl, kendisinin mensup olduğu, ailenin Müftüzadeler/Halil Efendizadeler koluna – Selçuklularda *bey* ile *inal* arasında bir idari kademe olan “Yinanç” soyadını vermiştir.²¹ Yinanç'ın “Elbistanî” künyesini kullanması “Yinanç” soyadını alması “Anadolu”, “Selçuklu tarihi uzmanı”, “İslam alimi” kimliklerine yaptığı vurgular olarak görülebilir.

1.1.2. Yüksek Öğrenim ve Çalışma Hayatı

Akademik hayatında önemli bir yere sahip olduğunu düşündüğümüz Yinanç'ın Dârülfünun ve Mülkiye'deki yıllarını, üniversite hocalarını tezimizde ayrı olarak ele alma gereği duyduk. İlk olarak Osmanlı döneminde eğitime başlayan Dârülfünunun kuruluşu, niteliği hakkında kısaca bilgi vererek, Yinanç'ın burada aldığı tarih eğitiminin kapsamını ortaya çıkarmayı amaçlamaktayız.

1.1.2.1. Dârülfünun'daki Öğrencilik Yılları

Darülfünun kurma fikri 19. yüzyılın ortalarında başlamıştır. İlk kez 1846 yılında yeni bir yükseköğretim kurumu oluşturulması fikrinin “Darülfünun” kavramını doğurduğu, amacın Batılı anlamda bir yükseköğretim kurumunu hayata geçirmek olduğu fakat 1900'lere kadar atılan adımların netice vermediği araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir.²²

20 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.73,77,78.

21 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.81.

22 Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 1 Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık 2009, s.18; <http://www.cihanharbi.com/cehl-olmeli-zulm-olmeli-hak-bulmali-kuvvet-hakkin-yuzu-guldukce-gulumser-beseriyet/>.

Bernard Lewis, Dârülfünun’u İslam ülkelerinde kurulan ilk laik üniversite olarak tanımlamıştır. Niyazi Berkes’in ise Osmanlı’daki ilk laik kurum olarak Mekteb-i Sultaniyi gösterdiğini görülmektedir.²³ Bu bilgiler ışığında Yinanç’ın lise ve yüksek öğretimini henüz gelişim aşamasında olan ve sürekli değişiklik yapılan laik ve batılı bir eğitim sisteminde tamamladığı söylenebilir.

İlk olarak Yinanç’ın Dârülfünundaki eğitimine bakılırsa, onun İstanbul Dârülfünun’un Edebiyat Fakültesi tarih şubesine 1916 yılında kayıt yaptırdığını,²⁴ aynı yıl içinde 14 Ekim 1916’da da Gelenbevî sultanisinin ilk kısmında tarih “muallimliği”/öğretmenliğine başladığı görülebilir.²⁵

Yinanç, tarih şubesindeki öğrenciliği sırasında İlkçağ kavimler dersini Profesör Lehman Haupt’dan, tarihe yardımcı ilimler dersini Profesör. Ekhardt Unger’dan, tarih metodu dersini Profesör Mordmann gibi Almanya’dan gelen hocalardan aldı. İlkçağ tarihini Profesör. Avram Galanti ve Fazıl Nazmi; Osmanlı tarihi dersini Profesör. Ahmet Refik gibi Türk hocalar tarafından verildiği ifade edilmiştir. Hilmi Ziya Ülken, Yinanç’ın müsbet-objektif, son derece dikkatli olan tarih görüşünü, eski nesillerin sahip olduğu efsaneci ve hikayeci tarih anlayışını aşmış olan ciddi araştırmacılığını, ilmi araştırma metodunu isimlerini zikrettiğimiz hocalarına borçlu olduğunu kaydetmiştir.²⁶

Ülken, Yinanç’ın Mülkiye’de Ahmet Emin Yalman’dan istatistik dersi aldığını, Kilisli Rıfat, Şerafeddin Yaltkaya, İsmail Saib Efendi’dan Arapça ve Farsça dillerinde yardımlarını gördüğünü yazmıştır.²⁷

23 <http://www.cihanharbi.com/cehl-olmeli-zulm-olmeli-hak-bulmali-kuvvet-hakkin-yuzu-guldukce-gulumser-beseriyet/>.

24 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.27.

25 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.29.

26 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.32.

27 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.35.

1918 yılında Mekteb-i Mülkiye'ye sınavlarına giren Yinanç'ın 1918 yılında ihtiyat zabıt namzeti olarak askere alındığı, ihtiyat zabıt talimhahındaki sekiz aylık askerliğin ardından 10 Ekim 1918'deki Mekteb-i Mülkiye'ye giriş imtihanında gösterdiği başarıdan dolayı terhis edildiği kaydedilmiştir. Mekteb-i Mülkiye'de okurken Gelenbevî lisesindeki öğretmenliğini de devam ettirmiştir.²⁸

Yinanç, 1919 yılında İstanbul Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden pekiyi derece ile mezun olmuştur.²⁹

1919 Talebe Rehberi ³⁰	11 Ekim 1919 Nizamnâmesi ³¹
<i>Tarih Şubesi</i>	
-	Tarih-i Siyasi
Osmanlı Tarihi	Osmanlı Tarihi
Türk Tarihi	-
Kurun-ı Kadîme Tarihi	-
Kurun-ı Vusta Tarihi	-
Kurun-ı Cedîde Tarihi	-
Asr-ı Hâzır Tarihi	-

28 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss. 31,32, 36.

29 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.37.

30 Darülfünun Edebiyat Fakültesi Talebe Rehberi.(1334-1335) 1918-1919 sene-i dersiyesi ikinci şuhur-ı dersiyesi: 16 Haziran 1335(1919), İstanbul 1335(1919).

31 “Darülfünun-ı Osmanî Nizamnâmesi (11 Ekim 1919)“, Düstur(2. Tertip), Cilt 11, İstanbul 1928, s.401-409, Madde 7.

Samî Kavimler ve Lisanları Tarihi	Akvâm-ı Kadime-i Şarkiye Tarihi
-	Kurun-ı Vustada Şark Akvâm-ı Tarihi
İslam Tarihi	İslam Tarihi
İslam Sanayi-i Nefisesi Tarihi	-
-	Son Asırlarda Avrupa ve Devlet-i Osmaniye Tarihi

1919 yılında Darülfünun'da tarih şubesinde uygulanan ders programı ³²

1.1.2.2. Mükrimin Halil Yinanç'ın Alman Hocaları

Akademik Üniversite tarihimizde Alman profesörlerin Türkiye'ye gelmelerinin iki defa söz konusu olduğunu, ilkinin Birinci Dünya Savaşı yıllarında, İkincisinin ise Almanya'da 1933 Üniversite Reformu çerçevesinde, Nazi rejiminden kaçan profesörlerin Türkiye'ye sığınmalarının bir neticesi olduğunu öğreniyoruz. I. Dünya Savaş'ı sırasında Almanya ile müttefik olan Osmanlı İmparatorluğu'nun, İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinin Alman yetkililerle yaptığı görüşmeler sonrasında, Osmanlı Devleti'nde üniversite eğitimini düzenleyecek Alman profesörlerin getirilmesi kararının alındığını görülmektedir. Bu anlaşma 1915-1918 yılları arasında on sekiz Alman eğitim görevlisinin Darülfünun'un Tıp, Hukuk, Edebiyat ve Fen fakültelerinde görevlendirilmesi ile sonuçlandığı yazılmıştır.³³

Yinanç'ın hocalarından olan, Johannes Heinrich Mordmann(10 Eylül 1852, 4 Temmuz 1932) 10 Eylül 1852' de İstanbul' da doğdu. Hamsburg Johanneum Akademi okulu'nu bitirdi. 1871-1874 yılları arasında Bonn, Leipzig ve Berlin Üniversitelerinde Klasik ve Doğu dilleri

³² Emre Dölen, *İstanbul Darülfünunu'nda Alman Müderrisler 1915-1918*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık 2013, s.214.

³³ <http://www.cihanharbi.com/cehl-olmeli-zulm-olmeli-hak-bulmali-kuvvet-hakkin-yuzu-guldukce-gulumser-beseriyet/>.

filolojisi öğrenimi gördü. Ağustos 1874'de Berlin Üniversitesi'nde Marmora Ancyrana kitabeleri üzerine hazırladığı tezi savunarak Dr. phil. Unvanını kazandı. 1875-1913 yılları arasında İstanbul, İzmir' de Alman elçiliğinde çeşitli diplomatik görevlerde bulundu. 1918'de Türkiye' den ayrıldı. Berlin'e yerleşerek Berlin Üniversitesi'nde dersler verdi. 4 Ağustos 1932'de Berlin' de öldü. Türkiye' de bulunduğu zaman 30 Ekim 1915 tarihli irade ile diplomatik görevine ek olarak İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'nde Usûl-I Tarih (Tarih Metodolojisi) müderrisi olarak atandı. Dr. Heinrich Mordtman'ın diplomatik kariyeri yanında bilimsel kariyerini de sürdürerek çok sayıda yayın yaptığı belirtilmiştir.³⁴ Mordtman'ın tarih metodolojisine yönelik verdiği derslerde Bernheim'in metotçuluğunu benimsediği belirtilmiştir.³⁵

Carl Ferdinand Friedrich Lehmann-Haupt 11 Mart 1861'de Hamburg'da doğdu. Asıl soyadının "Lehmann" olduğu, evlendikten sonra eşinin soyadını da alarak "Lehmann-Haupt" biçiminde kullanmaya başladığı belirtilmiştir. 1880-1883 yılları arasında Heidelberg, Leipzig, Göttingen ve Berlin Üniversitelerinde hukuk ve doğu bilimleri öğrenimi gördü. 1883'de Göttingen Üniversitesi'nde hukuk alanında doktorasını vererek Dr. Iuris unvanını kazandı. Eskiçağ kültürlerine olan ilgisi nedeniyle 1883-1884 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek Baltimore'daki John Hopkins Üniversitesi'nde Eskiçağ tarihi ve Doğu bilimleri üzerindeki çalışmalarını sürdürdü. Dönüşünde Berlin Üniversitesi'nde çalıştı. İkinci kez doktorasını vererek Dr. phil.unvanını kazandı. 1893'de Berlin Üniversitesi'nde Eskiçağ tarihi alanında habilitation sınavını vererek privat doçent oldu. Eskiçağda Mezopotamya'da kullanılan ölçü sistemleri kronoloji konusundaki problemler ve çözümleri ile ilgilendi. Yahudi tarihi ve ve kültürü ile ilgilenirken öte yandan eski ve yeni Ermeni tarih ve kültürü ile de geniş oranda ilgilenmiştir. 1915-1918 döneminde Türkiye'de ders verecek öğretim kadrosu içinde

34 Dölen, *İstanbul Darülfünunu'nda Alman Müderrisler 1915-1918*, s.200.

35 Ahmet Şimşek, "Sunuş", *Tarih Nasıl Yazılır*, Ed.Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2011, s.12.

ona da yer verilmesi özellikle Ermeni tarih ve kültürü konusundaki uzmanlığından kaynaklanmış olabileceği düşünülmüştür.³⁶

Köklü bir protestan aileden gelen Eckhard Axel Otto Unger 11 Nisan 1885’de Landsberg an der Warthe’de doğdu. 1904-1911 yılları arasında Leipzig Üniversitesi’nde Klasik Arkeoloji, Sanat Tarihi, Etnoloji ve Assiroloji çalıştı ve 1911’de doktorasını verdi. 1911’de Müze-i Hümayûn(Arkeoloji Müzesi) Asâr-ı Babiliye ve Asuriye ve Asâr-ı Kadime-i Şarkiyeye(Babil ve Asur Eserleri ve Eski Şark Eserleri) Muhafızı olarak ve bunların kataloglarını düzenlemek üzere İstanbul’a geldi. Buradaki çalışmalarını sürdürürken bu görevine ek olarak 18 Kasım 1915 tarihli irâde ile İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesine Ulûm-ı Muavene-i Tarihiye (Tarihe Yardımcı Bilimler) Müderrisi olarak atandı. Mondros Mütarekesinin ardından Almanya’ya döndü. Cumhuriyet döneminde 1924-1925 ve 1932-1935 yılları arasında iki kez Türkiye’ye davet edildi. İstanbul Arkeoloji Müzesi’ndeki çalışmalarını sürdürerek yayımlar yaptı. Önyasya Arkeolojisi Ordinaryüs Profesörü Dr. Eckhard Unger bir konferansa giderken 24 Temmuz 1966’da Helmstedt’te öldü. İstanbul Darülfünunu’nun Teşkilatı İlmiyesi Talimatında, Ulûm-ı Edebiye Şubesi dersleri arasında *İlm-i Âsar-ı Atika* dersine yer verilmemiştir. Bununla birlikte Eckhard Unger’in gelişi ile birlikte bu dersin okutulduğu anlaşıldığı ifade edilmiştir. Türkiye’de bulunduğu dönemde Trakya ve Mezopotamya’da arkeolojik alan araştırmaları yapan Unger’in çalışmalarının çok büyük bir kısmının Türkiye’de yayımlandığı kaydedilmiştir.³⁷

Alman hocaların tek başına Darülfünun’da bir reform gerçekleştirecek güç ve bütünlükten yoksun oluşu gibi sebeplerle bu teşebbüsün dolaylı etkiler bıraktığı fakat istenilen sonuçların alınmadığı değerlendirilmiştir. 1918’de Almanya ve Osmanlı’nın I.

36 Dölen, *İstanbul Darülfünunu’nda Alman Müderrisler 1915-1918*, ss.181-185.

37 Dölen, *İstanbul Darülfünunu’nda Alman Müderrisler 1915-1918*, ss.185-194.

Dünya Savaşında yenilgiyi kabul eden antlaşmaları imzalamaları ile birlikte İstanbul'dan ayrılmışlardır.³⁸

Yinanç'ın tarih şubesinde okuduğu dönemde Ziya Gökalp de Edebiyat Fakültesinde ders vermektedir. Ziya Gökalp, 1913-1919 yılları arasında altı yıl süreyle Edebiyat Fakültesinde bulunmuştur. Emre Dölen'in kitabında, Ziya Gökalp'in bu süre içinde İttihat ve Terakki'den kaynaklanan siyasal gücünü karşıt görüşlülerin Darülfünun'a muallim olarak alınmasını engellemek veya kendisini eleştirenleri susturmak gibi konularda hiç kullanmadığı değerlendirilmelerinin yapıldığı görülmektedir.³⁹

Savaşın bitmesiyle başlayan mütareke döneminde Darülfünun için yeni bir dönemin başladığı, İttihat ve Terakki kadrolarının dağıtıldığını, bu kadrolarda yer alan Darülfünun mensubu Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu gibi isimlerin Malta'ya sürüldüğü, bazı binaların İngilizler tarafından işgal edildiği, fakat Darülfünun'da meydana gelen İttihat ve Terakki kadrolarına yönelik tasfiyenin tam başarıya ulaşamadığı bilgilerine erişilebiliyor.⁴⁰

Bu dönemin akılda kalıcı gelişmelerinden birinin Darülfünun grevi olduğu belirtilerek, İttihat ve Terakki yönetimindeki yıllarda Darülfünun öğrencileri arasında bir örgütlenmenin varlığı ifade edilmiştir. Mütareke döneminde ise öğrencilerin çeşitli işgallere karşı başta mitinglerle olmak üzere tepki verdikleri, Sultanahmet mitinglerinin de bunlar arasında yer aldığı kaydedilmiştir.⁴¹ Yinanç'ın İzmir'in işgali üzerine 23 Mayıs 1919'da düzenlenen Sultanahmet mitinglerinde öncülük edenler arasında Dârülfünun-i Osmânî/İstanbul Üniversitesi temsilcileri arasında yer aldığı bilinmektedir.⁴²

38 <http://www.cihanharbi.com/cehl-olmeli-zulm-olmeli-hak-bulmali-kuvvet-hakkin-yuzu-guldukce-gulumser-beseriyet/>.

39 Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 1 Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922*, s.364.

40 <http://www.cihanharbi.com/cehl-olmeli-zulm-olmeli-hak-bulmali-kuvvet-hakkin-yuzu-guldukce-gulumser-beseriyet/>.

41 <http://www.cihanharbi.com/cehl-olmeli-zulm-olmeli-hak-bulmali-kuvvet-hakkin-yuzu-guldukce-gulumser-beseriyet/>.

42 Özalp, "*Ord.Prof.Mükrimin Halil Yinanç'ın Hayatı ve Eserleri(1900-1961)*", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.3; Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.36.

Hasan İzzettin Dinamo'nun Sultanahmet mitinglerini anlattığı anılarında Yinanç'ın ismi de geçmektedir.

“Dev Sultanahmet mitingi için gazeteciler, sadece gazete sayfalarında kalmamış, İstanbul'un en ücra köşelerine sokularak birer militan gibi çalışmışlardı. Sonradan her biri tanınmış birer aydın olan türlü fakültelerden gençlik temsilcileriyle genç gazeteciler, birer genç kurt gibi mahallelere dağılmış, ömürlerinin en kutsal naralarını atmışlar, Türk halkının vicdanına giden sihirli kapıyı açmasını bilmişlerdi. Nizamettin Nazif, Mükrimin Halil, Ahmet Hamdi Başar ve kardeşi Hüseyin Ragıp, meşhur Kuvayi Milliyeci ve milli casus Asker Münevver Saime, Sadri Ertem, Raif Necdet, Emin Ali, Servet, Meki, Tarık, Elif Naci, Nazmi Acar ve daha başkaları da bir komite düzeni içinde çalışmışlardı. Gazetecilerden Ziya Gevher, Kemal Salih, Arif Oruç, Velid Ebüzziya, Hilali, İlhami Beyler dev gibi uğraşmıştı.”⁴³

1.1.2.3. Mekteb-i Mülkiye Yılları

İlk kez 1858'de Osmanlı Devleti'ne memur yetiştirmek için açılan Mekteb-i Mülkiyye, 1. Dünya Savaşı'nın mali yükü nedeniyle 6 Eylül 1915'de kapatılmıştı. 1918 yılında Sadrazam ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın Hasan Tahsin Ayni'ye Mekteb-i Mülkiye'nin yeniden açılması isteğini sunmasıyla Mebusan Meclisi'nde görüşülen kanun teklifi, 28 Mart 1918 tarihinde kanunlaşarak okul yeniden açılmıştır. Eğitim süresi üç yıl olarak belirlenmiştir. Hazırlıkları tamamlanan okul 5 Kasım 1918'de eğitim-öğretime başlamıştır. İlk mezunlarını ise 1921'de verdiği kaydedilmiştir.⁴⁴

43 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.36-37.

44 Ali Akyıldız, “Mekteb-i Mülkiyye”, *DİA*, Ankara, 2019, c.EK-2 ss.238-240; Adem Doğan, *Osmanlı Eğitiminde Mülkiye Mektepleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim ve Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya, 2007, s.50,52.

Yinanç, 1918 yılında açılan giriş sınavını kazanarak Mekteb-i Mülkiye'ye adım atmıştır.⁴⁵ Yapılan araştırmalardan, imtihana giren yüz kişiden, kırkbeş kişinin kabul edildiğini öğrenmekteyiz.⁴⁶ Yinanç'ın, bu dönemde de Gelenbevi lisesinde başladığı öğretmenliğini sürdürdüğü belirtilmiştir.⁴⁷

Mülkiye'de okuduğu dönemde 1918-1921 yıllarında Yinanç'ın Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemine ilişkin çalışmalarını yoğunlaştırdığı, Ayasofya, NuruOsmaniye, Ali Emiri/Millet Kütüphanesi, I-II. Ahmed ve Süleymaniye kütüphanelerindeki bu konuda yazılmış nadir nüshaları inceleyerek belli başlılarını istinsah ettiği, 1919-1925 tarihlerinde İstanbul vakıf kütüphanelerinde bulunan bütün yazmaları okuduğu kaydedilmiştir.⁴⁸

Mülkiye'de okuduğu yıllarda Yinanç'ın tarih konusundaki çalışmalarının devam ettiği görülüyor. 7 Mart-26 Nisan 1336/1920 tarihlerinde İbnî Bîbî'nin Atamelik Cuveynî namına telif ettiği *Selçuknâme* adlı eserin *el-Evâmiru'l-Alâiyye fî-Umûri'l-Alâniyye* isimli Farsça muhtasarını tercüme ederek ilk Selçuklu padişahları zamanında cereyan eden “şuûnât” ve “hâdisât-ı tarihiyye” yi kayıt altına almayı başardığı belirtilmiştir.⁴⁹

Yinanç'ın okulda hangi eğitimleri aldığını tam olarak bilemiyoruz. Fakat başka kaynaklara müracaat ederek onun okuduğu yıllarda üniversitede verilen dersleri tespit etmek mümkün oldu. Üniversite tarihi konusunda yapılan araştırmalarda ilk eğitim-öğretim yılında Mekteb-i Mülkiye'de verildiği tespit edilen dersler aşağıda yer almaktadır.

45 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.32.

46 Doğan, s.56 ; Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, cilt 1, Ankara, 1954, s.194.

47 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.36.

48 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.34.

49 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.39.

1.Sınıf dersleri: Hukuk-u Medeniye (Usul-i Muhâkemât-ı Hukûkiyye⁵⁰, Nikâh, Vesâyâ⁵¹, Ferâiz⁵², İcra Teşkilatı),Hukuk-u İdare, Hukuk-u Esasiye, Hukuk-u Düvel(Umumi ve Hususi), Medhal-i Hukuk(Hukuk Başlangıcı), Arazi ve Emvali Gayri Menkule Kanunu, İlm-i İktisat, İlm-i Mali, Kavanin-i Maliye ve Tarih-i Mali, İhsaiyat(İstatistik), Tarih-i Siyasi, Türkiye Coğrafya-i Tabiisi, Usul-u Muhabere-i Resmîye, Fransızca.

2.Sınıf dersleri: Hukuk-u Medeniye (Usul-i Muhâkemât-ı Hukûkiyye, Nikâh, Vesâyâ, Ferâiz, İcra Teşkilatı), Hukuk-u İdare, Hukuk-u Esasiye, Hukuk-u Düvel(Umumi ve Hususi), Arazi ve Emvali Gayri Menkule Kanunu, İlm-i İktisat, İlm-i Mali, Kavanin-i Maliye ve Tarih-i Mali, Tarih-i Siyasi, Türkiye ve Düvel-i Muazzama Coğrafya-i Beşeri.

ve İktisadisi, Usul-ü Muhabere-i Resmîye, Fransızca.

3.Sınıf dersleri: Hukuk-u Medeniye (Usul-i Muhâkemât-ı Hukûkiyye, Nikâh, Vesâyâ, Ferâiz, İcra Teşkilatı),Hukuk-u İdare, Hukuk-u Amme, Hukuk-u Düvel(Umumi ve Hususi), Arazi ve Emvali Gayri Menkule Kanunu, Hukuk ve Kavanin-i Ticariye, Hukuk-u Ceza Ve Usul-ü Cezaiye, İlm-i İktisat, İlm-i Mali ve Kavanin-i Maliye ve Tarih-i Mali, Tarih-i Siyasi, Usul-ü Muhabere-i Resmîye, Umumi Hıfzıssıhha, Fransızca.⁵³

Araştırmalardan, 1 Nisan 1918’de okul açılırken ders veren hocaların isimlerini de öğrenmekteyiz. Öğretmenlerin %95’inin Mülkiye mezunu olduğu ve her birinin sahasında yetkili olduğu kaydedilmiştir.⁵⁴

50 Hicri 1296 tarihinde ilk kez yürürlüğe giren Usul Kanunu. Fransa’nın Usul Kanunundan iktibas edilen Kanun 1927 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

51 İslâm hukukunun vasiyetin hükümlerinden bahseden bir kolu, kitâbü’l-vesâyâ.

52 (İlm-i ferâiz’den kısaltma yoluyla) İslâm hukûkunda mîrastan ve mîrâsın vârislere intikal ve taksîminden bahseden ilim.

53 Doğan, ss.60-61; Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, cilt 1, s.194.

54 Çankaya, s.195.

Hukuk-u Düvel	Nusret (Metya), Hasan(Saka), Hasan Tahsin(Ayni)
Hukuk-u Esasiye	Veli(Saltık)
Kitabet-i Resmiye	Ali Seydi
Tarih-i Siyasi	Ali Reşat
Maliye	Şefik(Batman)
İktisadi Coğrafya	Hamid(Ongunsu)
Ceza	Tahir(Taner)
Hukuk-u Amme	Selahaddin,Cemil(Bilsel)
Ticaret Hukuku	Celal
Arazi ve Evkaf	Halil Cemal, Ebülula(Mardin)
Hukuk-u İdare	İsmail Hakkı(Görelı)

Ülken, Yinanç'ın mülkiyede okuduğu yıllarda Ahmet Emin Yalman'dan da istatistik dersi aldığını yazmıştır.⁵⁵

Mekteb-i Mülkiye'den 7 Haziran 1921'de iyi derece ile mezun olan Yinanç, 1919 yılında tekrar öğretime başlayan Mekteb-i Mülkiye'nin ilk mezunları olan yirmi sekiz kişiden biridir. Coğrafya öğretmeni ve müdür vekili olan Hâmid Bey yaptığı konuşmada öğrencilerin

55 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.35.

zor bir zamanda hayata atıldıklarını fakat ümitlerini kesmeyerek buldukları mevkilerde kendilerini ne küçük ne de büyük görmeyerek memlekete hayırlı olacaklarını söylemiştir.⁵⁶

1.1.3. Akademik Hayatının Basamakları

Ömrünün tamamını tarih ilmine vakfeden Yinanç'ın mesleki yaşamındaki başarıları, geçirdiği aşamaları kronolojik olarak sıralanabilir.

Yinanç, 1925'te Paris'te bulunduğu sırada Huart ve M. Jean Deny'nin teklifleriyle Soci t  Asiatique'e aza seçilerek  ark  limleri Cemiyeti'nin çalışmalarına katılmıştır.⁵⁷

1928'de İstanbul'da ikinci defa tesis edilen Türk Tarih Encümeninin muavin azalığına seçilmiştir.⁵⁸

28 Nisan 1930'da Mustafa Kemal Atatürk'ün de katıldığı Türk Ocakları'nın VI. Kurultayı'nın son oturumunda verilen önerge ile "Türk Tarih Heyeti'nin teşkil edilmesi teklif edildi. Türk Ocakları Kanununa eklenen 84. Madde ile Yinanç'ın da yer aldığı 16 kişiden oluşan "Türk Tarihi Tedkik Heyeti" teşkil edildi. Bu heyetle Türk Tarih Kurumu'nun temeli atılmıştır.⁵⁹

Yinanç, 12 Nisan 1931'de daha sonra adı Türk Tarih Kurumu'na çevrilecek olan Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti'nin asli  yeliğine seçilmiştir.⁶⁰

1 Aralık 1931'de Encümen hafız-ı k t pl ğine ek olarak Kabataş lisesi tarih öğretmenliğine atanan Yinanç'ın 1 Temmuz 1933'te Türk Tarih Encümeninin ilga edilmesiyle hafız-ı k t pl ğü sona ermiştir.⁶¹

56  zalp, *Tarihe Adanmış Bir  m r Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.42.

57  zalp, *Tarihe Adanmış Bir  m r Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.60.

58  zalp, *Tarihe Adanmış Bir  m r Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.66.

59  zalp, *Tarihe Adanmış Bir  m r Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.70.

60  zalp, *Tarihe Adanmış Bir  m r Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.72.

61  zalp, *Tarihe Adanmış Bir  m r Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.72-73.

12 Temmuz 1932’de kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyetinin/Türk Dil Kurumunun Tarih İlimleri İhtisas Bölüğü azalığına seçilmiştir.⁶²

1 Eylül 1933’de orta zamanlar Şark tarihi doçenti olarak üniversiteye atanmıştır. Ülken tarafından 1933’te üniversite reformu sırasında üniversiteye geçişinden sonra liselerdeki öğretmenliklerini ve Türk Tarih Encümenindeki vazifesini bıraktığı ve İstanbul Edebiyat Fakültesinde Ortaçağ İslam Tarihi dersleri vermeye başladığı ifade edilmiştir.⁶³

1933’te Dârülfünun bünyesinde açılan İnkılap Tarihi Enstitüsünün akademik kadrosu içinde Yinanç da yer almıştır. Hilmi Ziya Ülken, Akdes Nimet Kurat, Enver Ziya Karal, Nizamettin Ali, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Ahmet Akif diğer üyelerdir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Yusuf Hikmet Bayur’un 4 Mart 1934’de verdiği konferansla inkılap tarihi dersleri başlamıştır. Hıfzı Veldet (Velidedeoğlu), Yavuz Abadan (Unat) Yusuf Akçura, Mehmet Şemsettin Günaltay, Yusuf Sadri Maksudi Arsal gibi farklı isimler tarafından derslerin sürdürüldüğü ifade edilmiştir.⁶⁴

Mayıs 1936’da doçentlik imtihanına giren Yinanç, 7 Mayıs Perşembe günü ordinaryüs profesörler ve talebeler önünde birer deneme dersi verdi, bir kolokyum yapıldı. Takdir edilen Yinanç’a, doçentlik ve Profesör agraje payesi verildi. Habilitasyon imtihanını başarı ile tamamladığı Kültür bakanlığının 17 Temmuz 1936 tarihli kararı ile resmileşti.⁶⁵

2 Ekim 1937’de Güzel Sanatlar Akademisinde tarih dersi vermesi konusunda görevlendirilmiştir.⁶⁶

Yinanç, 1940 sonu itibariyle profesörlüğe terfi edebilmek için gerekli süreyi tamamladığı için fakülte dekanlığının 9 Aralık 1940 tarihli ve 2943 sayılı tezkeresiyle ehliyet

62 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.75.

63 Hilmi Ziya Ülken, “Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX(1), s. 228; Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.73.

64 Funda Selçuk Şirin, “Türkiye’de Cumhuriyet Tarihçiliği ve Tarık Zafer Tunaya”, *Türk Tarihçileri*, ed.Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 2017, s.187.

65 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.85, 86.

66 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.92.

ve liyakatının tesbiti için Ord. Prof. Şerefettin Yaltkaya, Ord. Prof. Hamit Ongunsu ve Prof. Zeki Validi Togan'dan oluşan bir komisyona havale edilmiştir. Komisyon azalarından Yaltkaya ile Togan tarafından eser ve makaleleri incelenerek tahlili ve tenkidi bir teklif raporu hazırlandıktan sonra komisyon tarafından Selçuklu tarihi ve İslam tarihine ait vukufiyeti, orijinal tetkikat ve ilmi eserler vermeye muktedir olduğu gerekçeleriyle profesörlüğe terfi ettirildiği kaydedilmiştir.⁶⁷

Yinanç, 1946'da üniversiteler kanunu ile birlikte kurulan Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Eskiçağ, Ortaçağ, Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi kürsülerinden Ortaçağ tarihi kürsüsünün ilk başkanı olmuştur.⁶⁸

1949'da Ord. Prof. Hellmut Ritter'in Almanya'ya dönmesi üzerine Şarkiyat Araştırma Merkezi/Arap ve Fars Filolojileri kürsüsü⁶⁹ başkanlığına getirilen Yinanç, 1953 yılına kadar görevini sürdürmüştür.⁷⁰

Mayıs 1954'te Avrupa'ya gitmesi uygun görülen Umumi Türk Tarihi kürsüsü profesörü Zeki Validi Togan'ın yerine kürsü yönetimine vekalet etmesi kararlaştırılmıştır.⁷¹

Yinanç, 26 Ekim 1954'te İstanbul valisi Fahrettin Kerim Gökay'dan tarihi kıymeti olan mezarların tesbit ve onarılmaları, arşivlerinin hazırlanması için davet almıştır. 2 Kasım 1954 günü yapılan toplantıda İstanbul Belediyesi Daimi Ecümeni tarafından kurulması kararlaştırılan ilmi encümenin başkanlığına seçilmiştir. Katipliğine de Reşat Beyatlı seçilmiştir. Yinanç'ın, Nisan 1957'ye kadar bu başkanlık görevini sürdürdüğü düşünülmektedir. Komisyondaki sohbetlerde konuşulanları derleyen Süheyl Ünver'in tuttuğu defterin bugün TTK arşivinde bulunduğu kaydedilmiştir.⁷²

67 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.114-117.

68 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.143.

69 Bugünkü adı Doğu Dilleri ve Edebiyatları bölümü.

70 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.153.

71 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.169.

72 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.171,174,175.

Yinanç'ın basılmış ilk eserleri 'Târîh-i-Osmânî Encümeni', 'Türk Tarihi Encümeni' mecmualarında yayımlanan seri makalelerdir. *Feridun Bey'in Münşeatı* hakkında yaptığı incelemeler ilk ilmi çalışmaları olarak bilinmektedir. Osmanlıların kuruluş dönemindeki bazı belge ve mektupları tenkid ederek, sahte olduklarını ispat etmiştir. İkinci çalışması Sadrazam Karamani Mehmet Paşa'nın *Tarih-i Âl-i-Osman* adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Üçüncüsü Selçukiler devri Maraş Emirleri hakkında kaleme aldığı monografileridir.⁷³

Yinanç, 1956'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde kurulan İslam İlimleri Enstitüsünün kırk beş kişilik kurucu kadrosunun asli üyeleri arasında yer almıştır. 1933'te İslâm Tetkikleri Enstitüsüne dönüştürülen, 1949 yılında tekrar kurulmasına karar verilen Ankara İlahiyat'ın⁷⁴ diğer kurucu üyeleri arasında Yaşar Kutluay, Ragıp Akyavaş, Şinasi Altındağ, Necati Lügal, M.Tayyip Okiç, Hüseyin Atay, Hikmet Tanyu, Muhammed Tanci, M. Kaya Bilgegil, A. Nihat Tarlan, Osman Turan, Şemsettin Günaltay, Ali Himmet Berki, Anne-Marie Schimmel, Fuat Sezgin, Ömer Nasuhi Bilmen, Neşet Çağatay, Bahriye Üçok, Hasan Hüsnü Erdem, Halil İnalçık, Talat Koçyiğit, Hüseyin G. Yurdaydın ve İsmail Cerrahoğlu'nun da isimlerinin bulunduğu kaydedilmiştir.⁷⁵

1957 yılında İÜEF dekanlığınca, açık bulunan Orta Çağ kürsüsü ordinaryüs profesörlüğüne seçilmesi teklif edilmiştir. 7 Mayıs 1957'de Şevket Aziz Kansu, Kurt Bittel ve Besim Darkot'tan oluşturulan profesörler komisyonunun 17 Mayıs'taki toplantısında hazırlanan raporda Yinanç'ın ilmi çalışmaları ve akademik faaliyetleri incelemeye sunulmuştur. Bu metinler:

1. Münecimbaşı'nın henüz tab' edilmemiş *Sahâifu'l Ahbâr (Câmi'u'd-Düvel)*⁷⁶ adlı eserinin Anadolu Selçuklularına ve diğer Anadolu beyliklerine ait kısmı.

73 Ülken, "Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç", s.228.

74 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.152.

75 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.179.

76 Genellikle eserin Arapça aslı *Câmi'u'd-düvel*, Türkçe tercümesi *Sahâifu'l-ahbâr* olarak şöhret bulmuştur.

2. *Câmi'u'd-Düvel*'in Suriye'deki küçük beylikler ile Azerbaycan ve havalisindeki devletleri ihtiva eden kısmı.

3. İbn Bîbî'nin *el-Evâmiru'l-Alâiye* isimli eseri.

4. Aksarâyî'nin *Müsâmeratü'l-Ahbâr* adlı eseri.

5. *Tarih-i Âl-i Selçuk*.

6. İbnü'l-Ezrak'ın *Târîh-i Meyyâfârikîn* adlı eseridir.

Yinanç'ın araştırmaları ve yayınları “üstün değerde bilimsel” olarak nitelendirilerek Orta Çağ Tarihi Kürsüsü Ordinaryüs Profesörlüğüne getirilmesi teklif edilmiştir. Komisyonun raporunda Yinanç'ın henüz neşredilmemiş yayımlanmaya hazır mukayeseli ve haşiyeli tarihi metinleri de listelenmiştir. Bu metinler:

1. 241 cilt ve 30 cüzden oluşan belli başlı Arap müelliflerinden “iltikat edilen” eserler.

2. 17 cilt tutan Farsça eserlerdir.⁷⁷

Yinanç'ın, Ekim 1957'de Ord. Prof. Zeki Velidi Togan'ın yerine Umumi Türk Tarihi Kürsüsü yönetimine vekalet etmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁸

11 Kasım 1957'de *Resmi Gazete*'de yayımlanan kararname ile Orta Çağ ordinaryüs profesörlüğü payesi verilmiştir.⁷⁹

Milli Birlik Komitesi tarafından 27 Ekim 1960'da “reformlara karşı oldukları” gerekçesiyle üniversiteden toplu olarak uzaklaştırılan ve “Yüz kırk yediler” denilen öğretim üyeleri içerisinde bulunan Yinanç, Harbiye'de ders-konferans verdiği bazı subayların girişimiyle listeden çıkarılmıştır.⁸⁰

1961'in ilkbaharında Ord. Prof. M. Cavid Baysun ve Prof. M. Tayyip Gökbilgin ile birlikte Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihinin siyasi tarihten ayrı bir kürsü halinde

77 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.186,187,188.

78 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.194.

79 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.195.

80 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.206.

teşkilatlandırılması önerisi 14 Aralık'ta senatoca kabul edilmiş, kurulan kürsünün başkanlığına Tayyip Gökbilgin getirilmiştir.⁸¹

1.1.4. Öğrencileri

Üniversitede yirmi sekiz yıl boyunca eğitim faaliyetlerine devam eden Yinanç, tarih alanında birçok araştırmacı, geleceğin akademisyenlerini yetiştirmiştir. İbrahim Kafesoğlu, Fuat Sezgin, Adnan Erzi, Tuncer Baykara bu isimlerden sadece birkaçıdır. Tez danışmanlığı yaptığı öğrencilerine tezimizde kısa da olsa yer vermek istiyoruz.

1943 yılında Cemal Paşa hakkında Semahat Ülkü'ye "Cemal Paşa" isimli tezin danışmanlığını yapmıştır. Arif Müfid Mansel'in 9 Şubat 1943 tarihinde habilitasyon sınavını vererek "Kubbeli Mezarlar" isimli tezini onaylayan jüride yer aldı.⁸² Osmanlı Tarihi, Memlük tarihi, Karaman Beyliği ile ilgili çalışmalar yapmış olan Şehabettin Tekindağ⁸³ Yinanç'a Ortaçağ kürsüsünde asistanlık yapmıştır.⁸⁴ Yinanç, Osmanlı tarihi çalışmaları yapan Mehmet Münir Aktepe'nin⁸⁵ "Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye yerleşmeleri" doktora tezinin danışmanlığını yürüttü.⁸⁶ Türk Kültür Tarihçisi ve fikir adamı İbrahim Kafesoğlu⁸⁷ "Büyük Selçuklu Sultanı Sultan Melikşah ve Zamanı (1072-1092)" adlı doktora tezi ve "Harezmşahlar Devleti Tarihi" adlı çalışmalarını Yinanç'ın yanında tamamladı.⁸⁸ Adnan Erzi "İbn Bibi'nin Tarih-i Selçuk'u" adlı doktora tezi⁸⁹, Ortaçağ tarihçisi ve Türk kültür tarihi araştırmacısı Muammer Kemal Özergin⁹⁰ Ortaçağ kürsüsü asistanlığı sırasında "Anadolu Selçuklu Çağında

81 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.210.

82 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.514.

83 Feridun Emecen, "Şehabettin Tekindağ", *DİA*, İstanbul, 2011, c.40, ss.357-358.

84 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.514-515.

85 Feridun Emecen, "M. Münir Aktepe", *DİA*, Ankara, 2020, c.EK-1, ss.67-68.

86 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.515.

87 Abdülkadir Donuk, "Kafesoğlu, Halil İbrahim", *DİA*, İstanbul, 2001, c.24, ss.145-146.

88 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.515.

89 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.515.

90 Selçuk Mülâyim, "Özergin, Muammer Kemal", *DİA*, İstanbul, 2019, c.EK-2, ss.386-387.

Anadolu Yolları” doktorasını Yinanç’ın takdirini kazanarak tamamladı.⁹¹ Fuat Sezgin’in “Mecâzü’l-Kur’ân, Mukaddeme, Notlar ve Metin” adlı tezinde H. Ritter ile birlikte Mükrimin Halil Yinanç da danışmanlık yapmıştır.⁹² Diğer öğrencileri arasında Hakkı Dursun Yıldız, Fikret Işıltan, Haldun Taner, İbrahim Ercüment Kuran, Midhat Sertoğlu, Mehmet Kaplan, Tuncer Baykara, Salih Özbaran, Mükerrerem Usman Anadolu, Nermin Suner-Pekin, İbrahim Artuk, Prof. Dr. Işın Demirkent⁹³ de bulunmaktadır.

1.1.5 Yinanç’ı Bir Tarihçi Olarak Yetiştiren Sürecin Genel Değerlendirmesi

Tarihçi olunmaz tarihçi doğulur düşüncesini taşıyan İlber Ortaylı, tarihçi olmak için iletişim, konuşma yeteneği özellikle de kuvvetli bir hafızaya sahip olmanın önemini vurgulamıştır. Bu özelliklerin hepsinin bir arada bulunmasının, geliştirilmesinin zorluğuna işaret ederek, kendi iç cevherimizin öneminden bahsetmiştir.⁹⁴ Yinanç’ın, Ortaylı’nın bahsettiği bu özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Yinanç’ın tarihçi olarak doğduğu Prof. Tayyip Gökbilgin tarafından da ifade edilmiştir.⁹⁵

Yinanç’ın, ailesinden aldığı terbiyenin, doğduğu ve çocuklunun geçtiği Elbistan’ın onun tarihe olan merakının başlamasında ve bir tarihçi olarak yetişmesindeki katkısı inkar edilemez. Bu durum Yinanç ve yakın çevresi tarafından da gözlenmiştir. Çocukluğunda dinlediği *Sîret-i Nebî*’den parçaların, “Hz. Ali Cengnamesi’nin”, “Ebu Müslim”, “Battal Gazi” destanlarının, büyüklerinden dinlediği kahramanların ve peygamberlerin hayat hikayelerinin tarihe merak duymasındaki önemi kendisi de belirtmiştir. İlk okuduğu ve etkilendiği kitaplar

91 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.515-516.

92 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.516.

93 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.514-525.

94 İlber Ortaylı, *Tarihin İzinde*, Profil Yayıncılık, 8. Baskı Nisan 2008, s.24.

95 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.27.

arasında Osmanlı tarihçisi ve Vak'anüvisi Cevdet Paşa'nın *Kıtas-ı Enbiyâ* adlı eserinin bulunması ve eseri neredeyse ezbere bilmesi dikkat çekicidir.⁹⁶

“Tarihçilik cevherini ortaya çıkarana nedir? Herkes kendinde bu cevheri görme, keşfetme, kabiliyet ve imkanına sahip mi?” sorusuna İlber Ortaylı *Tarihin İzinde* isimli kitabında “Yaşanılan olaylar olabilir, bulunduğunuz siyasi ortam olabilir, ama bu keşifte asıl önemli olan estetik anlayışınızdır. Estetik anlayışınızla alemi nasıl algıladığınızı belirleyicidir. Tarihçi belirli bir zamanı bir imaj olarak algılayabilmeli, düşünebilmeli ve kendini çekebilmelidir. “ demektedir.⁹⁷

Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Yeni Türk Devleti'nin doğuşuna şahitlik eden Yinanç, birçok önemli tarihi olayı yakından yaşayıp, etkilenmiştir. Örneğin Gelenbevî'de lise son sınıfta okurken Çanakkale'de kazanılan zaferden dolayı o gece uyuyamadığını çok etkilendiğini ifade etmiştir.⁹⁸ İzmir'in işgali sonrasında, 23 Mayıs 1919'da Sultanahmet'te düzenlenen protesto mitingine Dârülfünun-ı Osmânî⁹⁹ temsilcileri içerisinde yer aldığı bilinmektedir.¹⁰⁰ İzmir Yunan'dan kurtarıldığında bu tarihi olaydan duyduğu heyecanı kendisi de ifade etmiştir.¹⁰¹

Yinanç'ın tarih çalışmalarının ilk dönemi sayılabilecek aşamada İslam tarihine olan merakı ve okumaları bilinmektedir. Hilmi Ziya Ülken ile olan yakın arkadaşlığı, sohbetleri sonrasında çalışmalarını Anadolu tarihine doğru kaydırıldığı, uzun süre Anadolu tarihi ile uğraştığı ifade edilmiştir. Yinanç'ın tarihçiliğini etkileyen önemli kişilerden birinin de Hilmi Ziya Ülken olduğu söylenebilir.¹⁰²

96 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.28.

97 İlber Ortaylı, *Tarihin İzinde*, s.24.

98 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.23.

99 İstanbul Üniversitesi.

100 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.36.

101 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.45,183.

102 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.35.

I. Dünya Savaşı sırasında birçok Alman bilim adamı Darülfünun'da ders vermişti. Yinanç da Lehman Haupt ve Mortmann gibi Alman tarihçilerden dersler almıştı.¹⁰³ Yinanç'ın Batı tarzında tarih yazıcılığı metodunu onlardan öğrendiği söylenebilir. Ülken, Yinanç'ın küçük yaşlarda Kur'an hafızlığını kazanmış olmasının ona hafıza egzersizi yaptırmış olduğunu, hadis metotlarındaki titizlikten faydalandığını, şecere ve takvim bilgisinin de onun tarihçiliğinin temelini sağladığını Ülken tarafından ifade edilmiştir.¹⁰⁴

Edebiyat Fakültesinde öğrenci olduğu 1919 yıllarında Tıp fakültesi öğrencisi Süheyl Ünver ile birlikte Fatih'te Feyzullah Efendi Medresesinde bulunan Ali Emiri kütüphanesinde ders çalıştıkları, Ali Emiri Efendi'nin anlattıklarını dinledikleri kaydedilmiştir. Ali Emiri Efendi çoğu tek nüsha ve nadir olan kitapları ihtiva eden Millet kütüphanesinde müdürlük, Târîh-i Osmânî Encümeni üyeliği görevlerinde bulunmuş, önemli bir edebiyatçı ve tarihçidir. Çok eski bir Oğuz şehri olan Cend'e giderek *Dîvânü lugâti't-Türk* adlı eseri bulup, ilim âleminin hizmetine kazandıran, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Tasnif Komisyonu'nun başında iken "Ali Emîrî Tasnifi"ni meydana getiren önemli bir şahsiyettir.¹⁰⁵ Yinanç'ın etkilendiği, devrin önemli tarihçi kişiliklerden birinin de Ali Emiri Efendi olduğunu söylersek yanlış olmaz.¹⁰⁶

Anadolu'da Kurtuluş mücadelesinin devam ettiği yıllarda Yinanç'ın da Osman Cemal Kaygılı ile başka mecmualarla birlikte *Aydede*'de de çalıştığını, İnönü ve Sakarya muharebelerinin haberlerini aldıklarını, Milli Mücadele'yi arkadaşları ile birlikte çok yakından takip ettikleri söylenebilir.¹⁰⁷

103 Detaylı bilgi için Bkz. tezimizin I. Bölüm Mükrimin Halil Yinanç'ın Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri, 1.1.2.2. Mükrimin Halil Yinanç'ın Alman Hocaları alt başlığı.

104 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.33,337.

105 Bkz. Mehmet Serhan Tayşi, "Ali Emîrî Efendi", *DİA*, İstanbul, 1989, c.2, ss.390-391.

106 Süheyl Ünver (derleyen) *Mükrimin Halil Yinanç' tan sözler 1900-22.XI-I.1961*, TTK arşivi, dosya no:227, s.2; Süheyl Ünver, "Mükrimin Halil'den hatıralar", *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı:3,1 Nisan 1967, s.18; Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.183; Mehmet Serhan Tayşi, 'Ali Emîrî Efendi', *DİA*, İstanbul, 1989, c.2, s.390-391.

107 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.295-296.

Büyük Dünya Buhranı/1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sırasında 1929 ve 1930'larda Şerif Hulusi'nin *Sait Faik ile Nasıl Tanıştım* adlı eserinde yer alan bilgilere göre Yinanç, hemen her akşam 'Halk Kırathanesine' devam etmiştir. Yinanç'ın bu kahvehanede İbni Haldun'un tarih felsefesini defalarca anlattığı ifade edilmiştir.¹⁰⁸

1.1.6. Vefatı

Yassıada'daki şahitliği sonrasındaki günlerde, çevresindeki kişilerin, arkadaşlarının ardı sıra vefatının Yinanç'ı üzdüğü, sağlığı ile ilgili şikayetlerinin arttığı ifade edilmiştir. Hatta çok dakik olmasına rağmen 1 Aralık 1961'deki dersini unuttuğu, öğrencilerinin onu telefonla araması sonrasında dersine geldiği belirtilmiştir. Hakkı Dursun Yıldız, Yinanç'ın 1 Aralık 1961 günü ders verdiği sırada rahatsızlandığını aktarmıştır.¹⁰⁹ Başka bir kaynaktan alınan bilgiye göre ise ders verirken, eli bayraklı gençler "Dağ başını duman almış!" marşını söyleyerek sınıfa girmişler, "Ya ilim, ya ölüm arkadaşlar" diye bağırılmışlar, Yinanç ise "Yine bir ihtilal mi oluyor?" sözlerini söyleyerek orada yığılmış, ve komaya girmiştir. Olayın üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra da vefat ettiği belirtilmektedir.¹¹⁰

Hür Vatan gazetesinin 23 Aralık 1961 tarihindeki 296 sayılı baskısında tedavi gördüğü hastanede kalp krizi geçirerek vefat ettiği yazılmıştır.¹¹¹ Merkez Efendi camii kabristanına defnedilen Yinanç'ın ölüm tarihi mezar taşında 22 Aralık 1961 olarak görünmektedir.¹¹²

108 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.298.

109 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.215.

110 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.215.

111 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.216.

112 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.221.

1.2. Etkilendiği Düşünce Akımları

Yinanç'ı etkileyen fikirleri öğrenmek için yakın çevresinin, meslektaşlarının ve arkadaşlarının neler söylediği incelediğinde onun kuvvetli bir milliyetçi olduğu görülebilir. “Milli Tarihimizin İsmi”, “Milli Tarihimizin Mevzuu” milliyetçilik vurgusunun yapıldığı makalelerinin yanında Türk Milleti'nin hafızasında yer eden Türk kimliğine sahip liderlere olan hayranlığını da dile getirmiştir. Selçuklu, Osmanlı hanedanından seçtiği kişileri özellikle “Milli Birlik” kavramı çerçevesinde değerlendirmesi de Yinanç'ın bu özelliğini ortaya koymaktadır.

Yinanç'ın milliyetçi bir fikir ve ilim adamı olduğu düşüncesini ortaya koyan Faruk Kadri Timurtaş, onun Anadolu meseleleriyle, gençleriyle yakından ilgilendiğini ifade etmiştir.¹¹³

Hilmi Ziya Ülken de Yinanç'ın bu yönünü dile getirmiş, onun kuvvetli bir milliyetçiliği olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁴ Mülkiye'den arkadaşı İsmail Hakkı Karafakih tarafından “enerjik bir milliyet-perver” bulunmuş “Anadolu deyince ateş kesildiği” belirtilmiştir.¹¹⁵

Yinanç'ın milli tarih şuuruna sahip oluşu da şu sözlerle ifade edilmiştir. “Tarihin her bölümünü iyi bilen, fakat İslâm ve Türk tarihlerinde eşsiz bir mütehassıs olan Mükrimin Hoca, milliyet şuurunun teşekkülünde ve devamında tarihin büyük ve ehemmiyetini çok kavrayanlardan biri idi. Türk tarihini bütün ilim kollarından üstün tutması; tedkik ve takrirlerini bu cihete yöneltmesi bu inancından ileri geliyordu.”¹¹⁶

Modern tarih anlayışından etkilenen ve eserlerini bu yönde veren tarihçiler arasında Yinanç'ı da gösteren Fatma Acun, “Türkiye’de Rasyonel tarih ekolünün temsilcileri olan Zeki

113 Faruk Kadri Timurtaş, “Mükrimin Halil Hoca”, *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler*, Der.Refii Alpayer, Şinasi Özatalay, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1963, s.45.

114 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.29.

115 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.33.

116 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.219.

Velidi Togan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Şemseddin Günaltay ile birlikte Mükrimin Halil Yinanç da yer alır. Her biri yaşadığı dönemin tesiriyle, üniversal tarih anlayışına sahip olan ve belgeye dayalı, olayları belgelerde olduğu gibi sunma eğiliminde olan bu tarihçiler, kapsamlı ve hacimli çalışmalara imza atmışlardır.” demektedir.¹¹⁷

Atatürk’ün desteklediği Türk Tarih Tezi’ne karşıt olduğu bilinen Yinanç’ın fikirlerinin Atatürk tarafından da merak edildiği Afet İnan tarafından da belirtilmiştir. II. Türk Tarih Kongresine giden İnan’ın Refet Yinanç’a, Atatürk’ün “Bay Mükrimin konuştu mu? Nasıl konuştu?” şeklinde sorular sorduğunu anlatmıştır. Refet Yinanç, Mükrimin Halil Yinanç’ın 1937’deki II. Tarih Kongresi’nde tartışılan güneş-dil teorisini kastederek “Bir milletin harsıyla oynanmaz!” dediğini anlatmıştır.¹¹⁸ Yinanç’ı etkileyen akımlar ile ilgili III. Bölüm’deki “3.9. Etkilendiği ve Etkilediği İsimler, Fikirler” maddesine bakınız.

1.3. İlmi Kişiliği

Bilim tarihinde tarihin bir ilim mi sanat mı olduğu tartışılacak bir konudur. Tarihin bir bilim dalı olup olmadığı tartışmalarında onun fikri Saip Atademir ile yaptığı münakaşada bulunabilir, onun “tarih ilimdir” tarafında durduğu söylenebilir.¹¹⁹

Yinanç, tarihin önemini şu sözlerle ifade etmiştir. “Bir ülkenin, bir milletin medeniyet seviyesi o ülkede tarihe verilen değerle ölçülür. Doktora hepimizin ihtiyacı var. Şuna, buna ihtiyacımız var, ama tarihe ihtiyaç yok. Tarih kültür seviyesinin yüksekliğini gösterir. Tarih zevk için yapılan, okunan bir bilim dalıdır.”¹²⁰

“İlim satırda değil sadırdadır” felsefesi ile hareket ettiği, neşrettiği inceleme ve araştırmalarda ilk kaynaklara kadar inip yeni buluş ve görüşler getirdiği ifade edilen Yinanç’ın

117 Fatma Acun, “Modern Türk Tarihçiliğinin Başlangıcı ve Mehmet Fuat Köprülü”, *Türk Tarihçileri*, s.69.

118 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.92.

119 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.294.

120 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.27.

bir sayfalık tetkiklerinin bir kitaba bedel olduğu kaydedilmiştir.¹²¹ Onun akademik tarihçiliği ile ilgili değerlendirmelerde bulunan Süheyl Ünver, ondan tarihi olayların ve fıkraların değil, neticelerin öğrenildiğini; Yinanç'ın tarihin sentezini yazdığını ifade etmiştir.¹²²

Fazla eser vermemesi sürekli eleştiri konusu olan Yinanç'ın, asıl neşriyatını yazı ile değil şifahen yaptığı, İsmail Saip Hoca gibi “ilim satırda değil sadırda” diyenlerden olduğu, inceleme ve araştırmalarında ilk kaynaklara indiğini, yeni buluşlar ve görüşler getirdiğini ifade edilmiştir. Faruk Kadri Timurtaş'ın, Yinanç'ın sadece Ortaçağ Türk ve İslam tarihinin değil İslâm kültür ve medeniyetini, İslâmî ilimleri de iyi bildiğini belirtmiş, onun İslam Ansiklopedisine yazdığı Türk Saltanat Sülâleleri, büyük şahsiyetler ve Türkiye şehirleri hakkındaki çalışma ve araştırmalarının değerini takdir etmiştir.¹²³ Sadi Irmak ise Yinanç'ın yazıca kısır kalmasının ataletinden değil, ilim namusundan ileri geldiğini, yazdıklarının tarih tarafından tekzip edilmesine tahammülü olmadığını ifade etmiştir.¹²⁴

Taşıdığı tarih şuurunun neticesi olarak Yinanç'ın muhafazakar olduğu, beşeri terakkiye inandığı, halis bir Türk milliyetçisi ve tertemiz bir müslüman olduğu, Kur'an'ı iyi anladığı ve anlattığı, din anlayışının dar ve sekter değil, halis bir Müslüman anlayışına sahip olduğu kaydedilmiştir.¹²⁵

Yinanç'ın müsbet ve objektif bir tarih görüşüne sahip olduğunu belirten Hilmi Ziya Ülken, onun eski nesillerin hikayeci ve efsaneci anlayışlarını aştığını belirtmiştir.¹²⁶ Belki de bu nedenle onun Türk destanlarına, efsanelerine, menakiplerine mesafeli durduğu söylersek hata yapmış olmayız. Reşideddin'in *Oğuzname*'si için kitabın tamamen uydurma olduğu, bir

121 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.311, 312.

122 Yinanç, “Mükrimin Halil Yinanç'tan Sözler (1900-22.XII.1961)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.877.

123 Timurtaş, *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler*, s.44.

124 Sadi Irmak, “Mükrimin Halil Rahmetli”, *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler*, s.56.

125 Irmak, s.56.

126 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.334.

tarihçi olarak bu eserle uğraşmanın beyhude olacağı yorumlarını yapması, onun tarih görüşünün bir göstergesi olarak kabul edilebilir.¹²⁷

Cumhuriyet dönemindeki siyasi dönüşümlerin Türk Tarih Tezi bağlamında tarihçilerin tarih perspektifini etkilediği Büşra Ersanlı tarafından açıkça ifade edilmiştir. 1930'larda siyasetçilerin tarihçilerin düşüncelerini günün iktidarı doğrultusunda erittiği eleştirileri bulunmaktadır.¹²⁸ Yinanç'ın Türk Tarih Tezine muhalif tavrını, siyasi değil, akademik, bilimsel tarih yapma gayretleri olarak görmek hiç de zor değildir.

Yinanç'ın tarih ilminin usüllerine göre çalışan bir uzman olduğunu, kullandığı tarihsel malzemeler arasında sadece siyasi vakayinamelerin değil, resmi vesikaların, edebi ve dini mahiyetteki eserlerin de bulunduğu belirtilmiştir. Faruk Sümer, Yinanç'ın tarihi meseleleri tam bir tarafsızlıkla tetkik ettiği yorumunda bulunmuştur.¹²⁹

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi'nde yer alan "Mükrimin Halil Yinanç" başlıklı yazıda Yinanç'ın Türk ve İslam tarihindeki uzmanlığı vurgulanarak, milliyet şuurunun oluşmasında ve devam etmesinde tarihin önemini kavramış olduğu ifade edilmiştir.¹³⁰

Ülken, Yinanç'ın hadis metodlarındaki titizliğe, sağlıklı bir şecere ve takvim bilgisine sahip olduğunu yazmıştır. Lehman Haupt ve Mordmann'dan sağlam bir tarih metodu öğrendiğini ifade etmiştir. Yinanç'ın Mülkiyede okuduğu 1918-1921 yıllarında araştırmalarını Anadolu Selçukluları ve beylikler dönemine yoğunlaştırdığını belirtmiştir.¹³¹

Yinanç'ın tarihçiliğini hem olumlu hem de olumsuz yönlerini dile getiren Osman Turan, iyi bir tarihçinin uğraştığı devir hakkında kısa ömründeki hadiselerle nazaran çok daha

127 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.537.

128 Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.249.

129 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.338, 339.

130 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.334.

131 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.33,337.

kuvvetli intibahlara sahip olacağını ifade etmiştir. Yinanç'ın bu vasıfları taşıyan tarihçilerden ilk akla gelen kişi olacağını konusunda şüphesinin olmadığı görülmektedir.¹³² Turan, Yinanç'ın tarihte büyük hareketleri, yüksek siyaset ve fikir adamlarını esas sayan klasik tarih anlayışına bağlı kaldığını, yirminci asrın içtimai, iktisadi ve kültürel tarih anlayışına itibar etmediğini çalışmalarını daha ziyade kaynakları teksif edip modern tarih tetkiklerini ihmal ettiğini belirtmiştir.¹³³ Tarih ilminin büyük bir tekamül içinde olduğunu tarihin geniş ve terkihi telakkisinin Türkiye'de yeni kavranmaya başladığını, Avrupa'da da her tarih aliminin bu seviyeye erişmemiş olduğunu düşünmektedir. Bu ifadelerden Osman Turan'ın Yinanç'ı modern bir tarihçi olarak görmediği söylenebilir.¹³⁴

Turan, Garp Türklüğü'nün temeli ve Türk milletinin en büyük eseri olan Osmanlı imparatorluğunun kuvvet kaynağı olarak Anadolu'yu Yinanç'ın kuvvetle hissettiğini, onun Anadolu'nun tarihini medeniyetini, kahramanlarını, hatıralarını yaşadığını, yaşattığını söyleyerek bu nedenle Anadolu fikrini onun eseri olarak gördüğünü belirtmiştir. Turan, Yinanç'ın Bursa'da teşekkül eden Türk-İslâm mefkuresi ve gaza ruhunun kudsiyetine inanarak, bunun tarihi önemini kavrayan bir tarihçi olduğunu vurgulamıştır. Yinanç'ın Âl-i Resûl -Abbasileri dahil etmiştir- ve Âl-i Osman hanedanlarının İslâm ve dünya tarihinde yerine getirdikleri vazife ve kudsiyete inandığını yazmıştır. Buna rağmen onun romantik bir tarihçi olmadığını Müslüman Şark ve Hristiyan Garp tarihçileri arasında mukayeseler yaparak iki tarafında üstünlük ve eksikliklerini tespit ederek kendine mahsus görüş ve tenkitlerini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Turan'ın Yinanç'ın çalışmalarını sistemli ve araştırma mahsulü olarak

132 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.335-336.

133 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.345.

134 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.345.

görmemekle birlikte tarihçilere, fikir adamlarına yeni ufuklar açmak; yeni meselelere işaret etmek bakımından önemli bulduğu görülmektedir.¹³⁵

1.4. Eserleri

Bu bölümde Yinanç'ın yayımlanmış eserleri kronolojik olarak listelendi. Dokuz eser, gazete ve dergilerde yayımlanmış yetmiş civarında makale, *İslam Ansiklopedisi* için yazılmış otuz madde, Arapça, Farsça, Osmanlıca ve Fransızca eser ve yazmalardan derlenmiş iki yüze yakın defter bırakan¹³⁶ Yinanç için Özalp onun eserlerini kendi alanlarında benzersiz, ilk, daha sonra yazılan eserlere kaynaklık etme vasfına haiz, görülmesi gereken kaynakların incelenmesiyle kaleme alınmış, derinlikli eserler olarak nitelendirmiştir.¹³⁷

Yinanç'ın Selçuklu tarihi hakkında topladığı malzeme ve vesikaların çokluğu nedeniyle Lebeau'nun *Haçlılar Tarihi*'ne benzer 15 ciltlik büyük bir kronik yazmayı planladığı, tarihin bilinmeyen yerlerini meydana çıkartmak ve boşlukları doldurmak istediği için parçalı çalışmalara gitmek zorunda kaldığı Hilmi Ziya Ülken'nin *Hür Vatan*'da çıkan yazısında ifade edilmiştir.¹³⁸

Yinanç'ın *Anadolu'nun Fethi*, *Düsturnâme-i Enverî Medhal'i*, *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası* ve *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda çıkan yazıları, *İslâm Ansiklopedisi*'nde neşredilen makaleleri arasında yer alan “Danışmendliler”, “Akkoyunlular”, “Yıldırım Bayezid” maddelerini yeni kaynaklara dayanmak, yeni fikirleri ihtiva etmek, eski hataları düzeltmek suretiyle kıymetli bulduğunu ifade eden Osman Turan, Yinanç'ın çalışmalarının uzun zaman tarihi ihtiyaçlara cevap verebileceğini ifade etmiştir.¹³⁹

135 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.346.

136 Özalp, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.9-10.

137 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.303.

138 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.305, 406, 408, 409.

139 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.309, 310.

Yinanç'ın ilk yazıları, 1915 yılında ulûm-ı diniye hocası olan Halim Sabit Şibay'ın çıkarttığı *İslâm Mecmuası*'nda çıktı. “Bilal-i Habeşî” ve “Abdullah ibn Mesud”la ilgili olan çalışmalarının İslam tarihi ve İslam tarihinin ana kaynaklarına vukufiyetini gösterdiği değerlendirmeleri yapılmıştır. Halim Sabit Şibay'ın Yinanç'ın araştırmacı yönünü etkileyen kişilerden biri olduğunu belirtmekte fayda vardır.¹⁴⁰ İslam tarihi ile meşguliyetinde, eski kaynakları incelerken Şerafettin Yaltkaya, İsmail Saadettin, Şirvanlı Sadreddin Efendi'den aldığı derslerin büyük faydasını gördüğü belirtilmiştir.¹⁴¹

30 Ocak 1919'da İhvân-ı Safâ cemiyetiyle ilgili kaleme aldığı makalesi yayımlanmıştır.¹⁴²

1920 yılında *Genç Yolcular* mecmuasında “Tehlikeler önünde Türk İstanbul” başlıklı makalesi yayımlanmıştır.¹⁴³

Mülkiye ikinci sınıfa devam ettiği sırada, 7 Mart-26 Nisan 1336/1920 Pazartesi tarihleri arasında 50 günlük sürede, İbnî Bîbî'nin, Atamelik Cüveynî namına telif ettiği “Anadolu'nun eski zamanlarda geçirmiş olduğu şayan-ı dikkat vekâyii ihtiva eden” *Selçuknâme*'sinin *el-Evâmiru'l-Alâiyye fî-Umûri'l-Alâniyye* ismini taşıyan Farsça muhtasarını “İlk hanedan-ı saltanatımız ve ilk padişahlarımız zamanında cereyan eden şuûnat ve hâdisât-ı tarihiyenin...meçhul kalmaması için” tercüme ettiği ifade edilmiştir.¹⁴⁴

1922'de Anadolu tarihi ile ilgili ilk yazıları olan Ankara'nın Selçuklularca fethedilip bir Türk ve İslam şehri haline gelmesinden önceki durumu, İslam tarihindeki yeri ve İslam

140 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.24.

141 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.31.

142 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.36.

143 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.37.

144 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.39.

ordularının Anadolu'daki fetihleri sırasında oynadığı role ilişkin iki makalesi yayımlanmıştır.¹⁴⁵

Kasım 1923 tarihinde *Mihrap* mecmuasında Musul Selçuklu valisi Kerbuga ile ilgili bir araştırması yayımlanmıştır.¹⁴⁶

1924 yılında *Anadolu Mecmuası*'nda milli tarihimizin isim ve mevzuu ile Anadolu'nun Türklerce fethinin önemine ilişkin makaleleri yayımlanmıştır. Yinanç, bu çalışmalarında Anadolu'nun Türkleşmesini ve ikinci bir vatan oluşunu incelemiştir.

1. “Milli tarihimizin ismi”, c.I, sayı:1, 1 Nisan 1340(1924), s.1-6; “Milli tarihimizin mevzuu-1”, c.1, sayı:2, İstanbul, 1340(1924), s.53-59; “Milli tarihimizin mevzuu-2” sayı:3, s.85-92.
2. “Anadolu'nun fethi-(1)”, c.I, sayı:4, s.144-150, Yeni Matbaa, İstanbul, 1340(1924); “Anadolu'nun fethi-2”, c.I, sayı:5, s.200-207; ”Anadolu'nun fethi-3”, c.I, sayı:6, Eylül 1340, s.212-215; “Anadolu'nun fethi-4”, c.I, sayı:7, Teşrin-i Evvel 1340, s.265-268; “Anadolu'nun fethi-5”, c.I, sayı:8, 5 Teşrin-i Sani 1340, s.300-303.
3. “Türk kavminin muhtelif milletlere ayrılması, Anadolu ve vatan ve milletin teşekkülü”, c.I, sayı: 9-10-11, s.328-337, İstanbul, 1340.¹⁴⁷

1924 yılında *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda beylikler ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemleriyle ilgili yazıları neşredilmiştir.

1. “Maraş emirleri”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, nr.5(82), 1 Eylül 1340(1924), s.283-299; nr.6(83), 1 Teşrin-i Sani 1340, 340-352; nr.8(85), 1 Mart 1341(1925), s.85-100.

145 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.45.

146 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.47.

147 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.49.

2. “Feridun Bey Münşeât’ı”, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, nr.77, s.161-168; nr.1(78), 1 Kanun-ı Sani 1340(1924), s.37-46; nr. 2(79), 1 Mart 1340, s.95-104; nr.4(81), 1 Temmuz 1340, s.216-226.
3. “Milli tarihimize dair eski bir vesika”, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, nr.2(79), 1 Mart 1340(1924), s.85-94; nr.3(80), 1 Mayıs 1340, s.142-155.¹⁴⁸

Aralık 1924, Şubat 1925 tarihlerinde gazeteci-yazar, dilci ve tarihçi Necip Âsım Bey’in hayatını, eserlerini, dilcilik ve tarihçilik yönünü ele aldığı iki makalesi yayımlanmıştır.¹⁴⁹

16 Nisan 1925’te Şeyh Said hadisesi nedeniyle gazetelerde de kullanılan “Kürdistan” tabiri ile ilgili makalesi yayımlanmıştır.¹⁵⁰

Mayıs 1925’te Selçuklu generali Sinaneddin Yakut’la ilgili bir araştırması *Muallimler Birliği* adlı mecmuada neşredilmiştir.¹⁵¹

Haziran 1925’te *Milli Mecmua*’da Türk Tarih Encümeni başkanı Ahmed Refik Altınay’ın hayatı ve eserleriyle ilgili bir makale neşredilmiştir.¹⁵²

Paris’te bulunduğu sıralarda İbn Abdillah Mahmud en-Nisaburi’nin *Tevarih-i Türkmâniye* adındaki Farsça yazılmış eseri Londra’daki Hindistan nezareti kütüphanesinde bulunan nüshasını getirterek istinsah etmiştir. Yinanç’ın kitaba düştüğü tarih 17 Eylül 1926’dır.¹⁵³

1928 yılında Paris’te Milli Kütüphane’de bulunan Aydınogulları tarihiyle ilgili en önemli kaynaklardan biri sayılan *Düsturnâme-i Enverî* adlı eser Türk Tarih Encümen’i tarafından Arap harfleriyle bastırılmıştır.¹⁵⁴

148 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.49-50.

149 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.50.

150 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.51.

151 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.53.

152 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.54.

153 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.65.

154 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.68.

1929'da *Düsturnâme-i Enveri*'ye yazdığı *Medhal* Latin harfleriyle yayımlanmıştır.¹⁵⁵

1932 yılında "Musul ve Elcezire'de Oğuz Türkler'i" adlı çalışması Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin "Türk Tarihinin Ana Hatları" serisi içinde yayımlanmıştır. (no:51, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, 1932, 24 sayfa).¹⁵⁶

1934'te *Türkiye Tarihi Selçuklu Devri I Anadolu'nun Fethi* adlı kitabının ilk baskısı Akşam Matbaası tarafından 88 sayfa olarak yapılmıştır. (Akşam Matbaası, İstanbul, 1934).¹⁵⁷

Eylül-Ekim 1934 *Azerbeycan Yurt Bilgisi* dergisinde Firdevsi'nin doğumunun bininci yıldönümü nedeniyle hayatı, eserleri, şahsiyeti, diliyle ilgili bir makale yayımlanmıştır. ("Firdevsi'nin bininci yıldönümü", sayı:33-34, Eylül – Birinci Teşrin 1934, s.309-312).¹⁵⁸

1934 yılında Necip Asım'ın *Celâlüttin Harezemşah* adlı eserine yazdığı takriz yayımlanmıştır.¹⁵⁹

1937 yılında anonim *Tarih-i Âl-i Selçuk* isimli eseri tanıttığı makalesi yayımlanmıştır.¹⁶⁰

25 Eylül 1937'de II. Türk Tarih Kongresinde başkanlığını Fuat Köprülü'nün sekreterliğini Enver Ziya Karal ve Nusret Hızır'ın yaptığı son toplantıda "XII. asır tarihçileri ve müverrih Muhammed bin Ali el-Azîmî" konulu tebliğini sundu. Tebliğ 1943 yılında diğer tebliğlerle birlikte yayımlanmıştır.¹⁶¹

1940 yılında bir eseri, altı makalesi, bir anket cevabı yayımlanmıştır.

1. "Tanzimattan meşrutiyete kadar bizde tarihçilik", *Tanzimat I*, haz. Komisyon, s.573-595, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1940.

155 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.69.

156 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.70.

157 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.80.

158 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.80.

159 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.80.

160 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.88.

161 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.91,92.

2. “İki ölüm iki şahsiyet, Ahmet Tevhit”, *İş Mecmuası*, c.6, sayı:23-24, s.155-158, İstanbul, 1940.
3. “Halkı okumaya nasıl alıştıralabiliriz? Prof. Mükrimin Halil, Dr. Ali Nihat Tarlan’ın fikirleri”, *Vatan*, sayı:120, 18 II. Kanun(Ocak), s.4.
4. “Hititler zamanında Anadolu’nun ırkî vaziyeti”, *Tasvir-i Efkar*, sayı:4372-16, 17 Mayıs 1940, s.2; nr.4378-22, 23 Mayıs 1940, s.3.
5. “İki ırkın mukayesesi, Türk ve Cermen ırkları”, *Tasvir-i Efkar*, nr.4426-70, 10 Temmuz 1940, s.2; nr. 4427-71, 11 Temmuz 1940, s.2; 4428-72, 12 Temmuz 1940, s.2 ve 6.
6. “Bir tarihçi ile mülakat: Türk tarihinin mebdai nedir?”, *Tasvir-i Efkar*, nr.4361-5, 6 Mayıs 1940, s.2 ve 7.
7. “Anadolu beylikleri devrinde Acemce teslim olanların, Türkçe kurtarıcılarının dili”, *Şadırvan Dergisi*, c.1, sayı:9, s.2-3, İstanbul, 1940.
8. “Beşer hukuku hakkında anket: Mükrimin Halil’in fikirleri. İnsanoğlunun ıslahı mı? Buna imkan yok!”, *Vakit*, sayı: 7951, 1 Mart 1940, s.1 ve 3.¹⁶²

1941 yılında *İslam Ansiklopedisi*’nde “Ahmed Paşa, Gedik veya Gedük Ahmed Paşa”, “Akkoyunlular”, “Alaiye”, “Alaşehir”, “Alp Arslan”, “Amasya”, “Arslan-şah b.Tuğrul b. Muhammed Ebu’l-Muzaffer Rüknu’d-Dünyâ ve’ d-Dîn”, “Aşiret” isimli maddeleri yayımlandı.¹⁶³

1941 yılında yayımlanan makaleleri:

1. “Bir Erzurum tarihçisi”, *İş-Felsefe, Ahlak ve İçtimaiyat Mecmuası*, sayı:28, s.44, İstanbul, 1941.

162 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.113-114.

163 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.122.

2. “Trablus ve Bingazi’nin tarihi-1, *Tasvir-i Efkâr*, sayı: 4623-267, 14 Şubat 1941, s.3.
3. “İslâm tarihinde Trablus(2)”, sayı: 4633-277, 24 Şubat 1941, s.3.
4. “İslâm tarihinde Trablus(3)”, sayı: 4640-284, 3 Mart 1941, s.3.
5. “Anadolu’da Türk birliği”, *Konya Mecmuası*, yıl:5, sayı:36, Mart-Nisan 1941, s.35-38.

Malazgirt Savaşı’nın yıl dönümü nedeniyle bu konuda yazdığı iki yazısı Eylül 1942’de *Ülkü* dergisinde yayımlanmıştır.

Aralık 1942’de *Çınaraltı* dergisinde “Sultan Süleyman’ın büyüklüğü” isimli tek sayfalık araştırması yayımlanmıştır.¹⁶⁴

1942’de *İslam Ansiklopedisi*’nde “Aydın”, “Ayni Ebu Muhammed Mahmud. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin b. Yûsuf b. Mahmud Bedreddin”, “Aynülverde”, “Bayezid I.,Yıldırım”, “Baysungur”, “Belek”, “Besni, Behesni”, “Bitlis”, “Bursa” maddeleri yayımlandı.¹⁶⁵

15-20 Kasım 1943’te yapılan III. Türk Tarih Kongresi’nde “Anadolu Selçukluları tarihine ait bazı kaynaklar”, “Anadolu Selçukluları tarihine umumi bir bakış” konulu tebliğini sundu.¹⁶⁶

1944 yılında 1934’te ilk baskısı yapılan kitabının, genişletilmiş olarak tekrar basılmasını planladığı kitap serisinin ilki olan ve “Anadolu’nun müdafaası ve dahilde birlik mücadelesi (1085-1192) konusunu ele alan *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu’nun Fethi* isimli kitabı yayımlandı. Diğer kitapların konuları ise “Anadolu’da birlik ve merkezileşme (1192-1256)”, “Anadolu sultanlığının zayıflaması, çürümesi ve ortadan kalkması (1256-1308)” şeklinde düzenlenmiştir. Kitap, İstanbul Üniversitesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Tarih

164 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.124.

165 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.125.

166 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.129-130.

Zümresi Neşriyatı, Bürhaneddin Basımevi tarafından 1944 yılında İstanbul'da 191 sayfa olarak basılmıştır.¹⁶⁷

1944 yılında İbrahim Artuk'un *Artuk Oğulları Tarihi* adlı eserine yazdığı takrizi yayımlandı.¹⁶⁸

1945'te Erzurumlu Abdurrahim Şerif'in hayatı ve eserleriyle ilgili bir makalesi yayımlandı.¹⁶⁹

1945'te *İslam Ansiklopedisi*'nde "Caber, Caber Kalesi", "Celaleddin Harzemşah", "Celayir", "Cihan-şah", "Cüneyd b. İbrahim", "Çağrı Bey", "Danişmendliler", "Diyarbakir", "Dulkadirîliler", "Elbistan", "Ermeniye", "Ertuğrul Gazi", "Erzurum" isimli maddeler yayımlandı.¹⁷⁰

10-14 Kasım 1948'te yapılan IV. Türk Tarih Kongresi'ne katıldı. İkinci gün "Orta Asya ve Ortaçağ Türk tarihi seksiyonu" toplantısında "Sultan Baykara hakkında kaynaklar" konulu tebliğini sundu.¹⁷¹ 1952'de neşredilen kongre zabıtlarında Yinanç'ın tebliği gönderilmediği için yayımlanamadığı ifade edilmiştir.¹⁷²

Yinanç, Türk Tarih Kurumu'nun 1957 yılında 300. ölüm yıldönümü sebebiyle Katip Çelebi'yi anma kararı vermesi nedeniyle "*Fezleket Ekvâl el-Ahyâr* hakkında" hazırladığı makalesi yayımlandı. Bu makale diğer ilmi makaleler ile birlikte *Katip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler* isimli kitapta toplanarak basıldı. Kitabın İkinci baskısı 1985 yılında TTK yayınları arasında tekrar yerini aldı. Yinanç'ın makalesi 1957 yılında aynı isimle ayrıca baskısı da yapılmıştır.¹⁷³

167 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.136.

168 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.136.

169 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.139.

170 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.142.

171 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.148.

172 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.149.

173 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.185, 186, 196.

Ağustos 1959’da Alparslan ile ilgili bir makalesi Malazgirt zaferinin 888. yıldönümü nedeniyle yayımlandı.¹⁷⁴

Faruk Kadri Timurtaş, 24 Aralık 1961 tarihinde *Son Havadis*’te yayımlanan “Mükrimin Halil Hoca” isimli yazısında Yinanç’ın basılmamış eserleri arasında yirmi defter tutan İslâm tarihi ile ilgili dikkatle istinsah edilmiş, nüsha farkları iyice tespit edilmiş, başka kaynaklarla karşılaştırılmış, ilmi neşri için hazır sayılabilecek metinler olduğunu yazmıştır.¹⁷⁵

174 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.201.

175 Timurtaş, *Mükrimin Halil Yinanç’tan Sohbetler*, s.44.

II. BÖLÜM

MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN TÜRK İSLAM TARİHİ ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI

2.1. Siyasi Tarih Çalışmaları

2.1.1. Akkoyunlular Ak Koyunlular¹⁷⁶

Yinanç, Milli Eğitim Bakanlığı 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi* I'de 251-270 sayfaları arasında yayımlanan “Akkoyunlular Ak Koyunlular” isimli makalesinde Akkoyunlu oymağına ilişkin birçok konuyu incelemiştir. Anadolu'ya nasıl ve ne zaman geldikleri konusundaki rivayetleri değerlendirmiş, Akkoyunlu ve Karakoyunlu arasındaki rekabete değinmiş, iki ulusun Anadolu'daki yerleşim bölgelerine, hangi Türkmen boyları ile ittifak ettikleri ve güçlenerek devlet kurduklarına, Karayülük'ün Kadı Burhaneddin'i öldürmesine dair rivayetler, Akkoyunlu Karayülük Bey'in Timur'un hizmetine girmesi ve Ankara Savaşı'nda onun yanında yer alması; Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın siyasi ve askeri faaliyetleri, devlet kurma girişimleri; devletin Sultan Yakup'un ölümünden sonra yıkılışı, Şeyh İsmail Safevi'nin ortaya çıkışı; Şii, Caferi Karakoyunlu ulusu boy ve oymaklarını bir araya toplaması; Akkoyunlu topraklarını ele geçirmesi, Akkoyunlu hanedanı ve taraftarlarını yok etmesi, Akkoyunlu bakiyesinin Osmanlı tabiiyetine geçişi ve faaliyetleri; Akkoyunlu devlet teşkilatı makalesinin konularını oluşturmaktadır.

Yinanç'ın ilk ele aldığı soru Akkoyunlu ve Karakoyunlular'ın Anadolu'ya ne zaman ve nasıl geldikleridir. Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*, Cenâbî'nin *el-'Aylemü'z-Zâhir*, Ebu'l 'Abbâs el-Karamânî *Ahbâr al-duval*'de, Hammer'ın *Historie de l'empire Ottoman* adlı eserlerinde geçen rivayetin hiçbir esas ve menbaa dayanmadığını belirten Yinanç, bu rivayetlerin mekan ve zaman açısından Akkoyunlulara uzak olduğunu yazmıştır. Uzun Hasan adına yazılmış Ebû Bekr Tahrâni'nin¹⁷⁷ *Kitâb-ı Diyârbekiriya*¹⁷⁸ adlı eserinde yer alan bilgileri aktaran Yinanç,

176 Yinanç, “Akkoyunlular. Ak Koyunlular”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.27-63.

177 Bkz. Faruk Sümer, “Kitâb-ı Diyârbekiriye”, *DİA*, Ankara, 2002, c.26, c.75.

178 Yinanç, istinsah edilmiş tek nüshasının kendi kütüphanesinde olduğunu belirtmiştir. *Kitâb-ı Diyârbekiriye*'nin günümüze eksik olan bir nüshası Necati Lugal ve Faruk Sümer tarafından 1962-1964, 1993 yıllarında iki cüz halinde yayımlanmıştır. Tahran'da tek cilt olarak neşredilen eser Mehmet Demirdağ tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1999).

Akkoyunlular ve Karakoyunluların koyun anlamına gelen Kon yani hon Türk ilinin bakiyesi olduklarını Anadolu'ya gelerek Akkoyunluların Bayındır ulusuna, Karakoyunluların ise Baranlı aşiretine katılarak Anadolu, İran, Irak'taki Türk camiasına girdikleri tahmininde bulunmuştur. Reisleri olan Tur Ali Beg zamanında uluslarının büyümesi sonucu bir imparatorluk kurduklarını, merkezlerini Âmid'den Tebriz'e taşımalarının sonucu olarak Anadolu'nun doğusunda Türk ırkının zayıflamasının ikinci sebebi olduklarını belirtmiştir.

En önemli çalışmalarından biri olarak değerlendirilen Akkoyunlulara ait makalesinin sonunda Yinanç, zengin bir kaynak listesi sunmuştur. İstifade ettiği kaynakları kitâbeler, meskûkât, vakfiyeler, siyasî muharrerat, münşâât eserler, Farsça hususî tarihler, Arapça umumî tarihler, Türkçe umumî tarihler, Osmanlı tarihleri, zamanımızdaki eserler olarak gruplandırmıştır. Oldukça uzun olduğu görülen bu bibliyografyada Yinanç'ın Akkoyunlular için önemli kaynakların listesini tespit ettiği söylenebilir.

2.1.2. Alp Arslan, Muhammed B. Dâvûd (Çağrı Beg)'Azûd Al-Davla(1029-1073)¹⁷⁹

Yinanç, Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan'ın tahta çıkışından sonra onun etrafında gelişen siyasi olaylara değindiği bu yazısını Milli Eğitim Bakanlığı *İslâm Ansiklopedisi* için kaleme almıştır. Yazı I. sayı 384-386. sayfalarda yayımlanmıştır. Alparslan'ın tahta çıkış tarihini kesin olarak tespit etmenin mümkün olmadığını ifade eden Yinanç, Çağrı Bey'in hükümdarlığının son yıllarında gerçek hükmedenin Alp Arslan olduğunu yazmıştır. Tahta çıkan Süleyman Bey'in Türk Beyler'i tarafından kabul edilmediğini, tahta çıkmadan önce de, mahir ve mert bir kumandan olarak bilinen Alparslan'a biat edildiğini kaydetmiştir.

179 Yinanç, "Alp Arslan, Muhammed B. Dâvûd (Çağrı Beg)'Azûd Al-Davla (1029-1073)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.75-78.

Yinanç, yazısının sonunda kısaca Malazgirt Savaşı'nın nasıl vuku bulduğuna değinmiştir. “İslâm ve Türk tarihinin en mühim vak’alarından biri olan ve Türkler’in Anadolu’yu baştanbaşa açarak yerleşmelerine sebep olan bu vak’a, Sultan Alp Arslan’a bütün İslam tarihinde emsalsiz bir mevki vermiş ve onun sadr-ı İslâm’daki büyük İslâm fâtihi ve gâzileri derecesine çıkarmıştır.” diyerek savaşın önemini belirtmiştir.

Alp Arslan’ın Malazgirt Savaşı sonucu esir düşen Romanos Diogenes ve kardeşi Kavurd’un kıyamına/isyana karşısında gösterdiği tutum ile “seciyeli”¹⁸⁰ ve “necip”¹⁸¹ karakterini gösterdiğini düşünen Yinanç, Sultan’ın okuma-yazma bilmediği ve eğitim görmemiş olduğu ihtimalini dile getirmiştir. Devlet işleri hakkındaki suçlamalara rağmen Veziri Nizâm al-Mulk’e devlet işlerini bırakmasını onun dirayetli bir hükümdar olduğunun göstergesi olarak yorumlamıştır.

Yinanç, yazısının sonunda yararlandığı ana kaynakları sıralamıştır. Houtsma Martinus Theodorus (1851-1943)’un *Tevârîh-i Âl-i Selcûk [Recueil de textes relatifs à l’histoire des seldjoucides]* adlı neşrinin II. Cildi; Tornberg’in İbn al-Asîr¹⁸² neşrinin IX. ve X. Cildleri; Mirhond’un *Ravzatü’s-safâ* adlı eserinin Johann August VULLERS tarafından yapılan neşri; Hamdullah Mustavfi’nin *Târîh-i Güzîde* adlı eserinin İslâmî dönem İran tarihini içeren M. Jules Gantin tarafından yapılan neşri; Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî el-Yezdî’nin *el-‘Urâza fi’l-‘hikâyeti’s-Selcûkiyye* adlı eserinin Karl Süsseim tarafından yapılan neşri; İbn Hallikan’ın (Bulak, 1299) neşri, Nizâm al-Mulk *Siyâset-nâme* adlı eserinin Schefer neşri; Gustav WEIL’in, *Geschichte der Chalifen* adlı eserinin III. cildi; August Müller’in *Der Islam im Morgen – und Abendland* adlı eserinin II. cildi; Barthold’un *Turkestan v êpokhu mongol’skogo našestvija* adlı eserinin II. kısmı; von Rosen, *Zapiski vostoç. otd. imper. russk. Arheol. Obşç.* I. cilt; Mükrimin

180 Özüne, sözüne güvenilir sağlam karakterli.

181 Soylu, asil.

182 *el-Kâmil fi’l-târîh*. İbnü’l-Esîr’in umumi tarihinin Berlin, British Museum, Paris ve Uppsala nüshalarına dayanan neşri.

Halil Yinanç'ın *Anadolu'nun Fethi* adlı eserindeki Alparslan için hazırlanmış mufassal bibliyografya.

Milli Eğitim *İslam Ansiklopedisi*'nin yayın kurulunda yardımcı olarak ismi geçen Yinanç'ın bu çalışmasında özellikle şarkiyatçı tarihçilerin eserlerini kaynak olarak kullanması dikkat çekmektedir. Makalenin dipnotunda maddenin Yinanç tarafından tashih ve tevsî edildiği belirtilmiştir. Başlangıçta Leiden tab'ı esas tutularak tercüme edilmesi düşünülen *İslam Ansiklopedisi*'nde Türkler ve İslamiyet ile ilgili maddelerdeki eksiklikler ve maksatlı saptırmaların bulunduğu tespit edilmesi sonucu bazı maddeler tashih yoluyla düzeltilmiş bazıları da yeniden yazılmıştır. Yinanç tarafından Alparslan hakkında yazılan bu makalenin de, *İslam Ansiklopedisindeki* sorunlu makalelerden biri olduğu düşüncesini taşımaktayız.¹⁸³

2.1.3. Anadolu'nun Fethi¹⁸⁴

Yinanç'ın *Anadolu'nun Fethi* isimli kitabı “Türk Tarihinin Ana hatları, eserinin müsveddeleri Seri:II, No:38” başlığı ile 1934 yılında Akşam Matbaası tarafından 88 sayfa olarak basılmıştır. Kitabın ikinci baskısı İstanbul Üniversitesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi Neşriyatı, Bürhaneddin Basımevi tarafından 1944'te 144 sayfa olarak basılmıştır.¹⁸⁵

Türk Tarihinin Ana Hatları 1930 yılında Atatürk'ün isteği ile hazırlanarak yüz adet basılmış, sınırlı sayıda kişiye dağıtılmıştır. Atatürk'ün bazı kişilerin düşüncelerini öğrenmek istediği düşünülen bu basım müsvedde, taslak olarak kalmıştır.¹⁸⁶ 1932 yılında konuları genişletilerek baskısı yapılan *Türk Tarihinin Ana Hatları* birinci seride Yinanç'ın “Musul ve

183 Detaylı bilgi için Bkz. Orhan F. Köprülü, “İslâm Ansiklopedisi”, *DİA*, İstanbul, 2001, c.23, ss.43-44.

184 Mükrimin Halil Yinanç, *Anadolunun Fethi*, Akşam Matbaası, İstanbul, 1934.

185 Yinanç, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.9.

186 Semavi Eyice, “Atatürk 'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Belleten*, XXXII, 128, 1968, s.509, 510.

Elcezirede Oğuz Türkleri” isimli araştırması bulunmaktadır. 1934 yılında yapılan ikinci seride yazarın konu başlığımız olan *Anadolu'nun Fethi* isimli eseri de yer almıştır.¹⁸⁷

Yinanç, Türkiye tarihinin konusunu, miladi on birinci asırda, Oğuz Türklerinin Anadolu'yu fetih ve vatan ittihaz etmesinden itibaren bu kıt'ada cereyan eden siyasi, medeni vak'alar olarak tanımlamıştır. On asır süren bu tarihi siyasi tebeddülere/değişim/başka şekle girme ve teşkilat değişikliklerini dikkate alarak dört devreye ayırmıştır.

1. On birinci asır başlangıcından on dördüncü asır başına kadar olan zaman dilimini Anadolu'da Oğuzların teessüs ve teşekkül ettikleri devir olarak ele alınmıştır.
2. Selçuklu hânedanının “sukutundan”/düşüşünden, Osmanlı Beyliği'nin Dulkadirli ailesinin hakimiyetine son verdiği 1515 senesine kadar olan zaman dilimini “Tavâif-i mülûk” veya “büyük feodalite devri” olarak nitelendirmiştir.
3. On altıncı asrın başından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar olan devri “Büyük İmparatorluk” devri olarak adlandırmıştır.
4. Cumhuriyet devri.

Yinanç, birinci ve ikinci devir tarihlerine ait kaynak ve vesikaların az olduğunu belirtmiştir. Selçuklu hanedanının Anadolu'da hüküm sürdüğü zamanda vuku bulan olayları ise dört kısma ayırmıştır.

- a. 1015-1085 arasındaki zaman dilimini Anadolu'nun fethedildiği ve Oğuz boylarının muhaceretinin yaşandığı dönem olarak ele almıştır.
- b. 1085-1192 arasındaki seneleri Anadolu Selçuklu ailesinin saltanat kurduğu, büyük beyliklerin vücuda geldiği bir dönem olarak nitelendirmiştir.
- c. 1192-1256 aralığını Anadolu'da birliğin, merkeziyetin olduğu, sulh ve sükûn dönemi olarak ele almıştır.

187 Eyice, s.524, 526.

d. 1256-1308 arasındaki zaman dilimini Moğol istilası sonucu Anadolu saltanatının sona erdiği dönem olarak nitelendirmiştir.¹⁸⁸

Yinanç, “Anadolu’nun Fethi” kitabında birinci zaman dilimini ele alarak, olayları kronolojik sırada aktarmıştır. Kitabını, “Oğuzların Anadolu’ya Muhacereti ve Anadolu’nun Fethi”, “Türkmen yani Selçuklu İstilâsı Arifesinde Anadolu”, “Türkmenlerin Anadolu’ya ilk Akınları”, “Sultan Tuğrul Bey Zamanında Bizans’a Karşı Seferler ve Anadolu Fütuhâtı”, “Sultan Alp Aslan zamanında Bizans’a Yapılan Gazâlar ve Anadolu Fütuhâtı”, “Sultan Melikşah Zamanında Bizans’a Yapılan Gazâlar; Anadolu’nun Kâmilten Fethi; Anadolu’da Türklerin Yerleşmesi ve Bu Kıt’ada Yeni Bir Devlet Kurulması: Anadolu Selçuklu Saltanatı”, “İlk Anadolu Sultanı Kutulmuş oğlu Nasırüddeve Ebülfevâris Süleyman Şah”, “Türkmenler Tarafından Feth ve İskân Edilen Anadolu Kıtasına Bir Nazar” başlıkları altında toplamıştır.

Anadolu’nun Fethi isimli çalışmasında Yinanç, Oğuz boylarının Anadolu’yu fethettiği ve göç ederek yerleştiği 1015-1085 yıllarında Sultan Tuğrul Bey, Alparslan Bey, Melikşah, Anadolu’nun ilk sultanı Kutalmışoğlu Süleyman Bey zamanında vuku bulan siyasi ve medeni olayları kronolojik olarak yaklaşık 120-125 civarında Bizans, Ermeni, Süryani, Arap, Fars, Mısırlı, Osmanlı tarih yazarlarının çoğunluğunun yazma nüsha olan eserlerinden aktarmıştır.

Anadolu’nun Fethi adlı eserde dikkat çeken Yinanç’ın önemseydiği ve bilgi verdiği bazı ayrıntılara değinilirse burada sadece fetih için yapılan mücadelelere değil yer yer Anadolu’da Türkler’in teşkilatlanması, halifelik, sultanlık, beylik, kadılık, divan gibi siyasi, dini ve hukuki müesseselerin oluşumuna, Anadolu’da yaşayan kavimlerin Selçuklu hakimiyeti ile değişen etnik ve dini yapısına dair bilgi verip bu konudaki yorumlarını okuyucuya aktardığı görülebilir.

188 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, ss.3-4.

Yinanç, “Büyük Oğuz Devleti” olarak nitelendirdiği Selçuklu İmparatorluğu’nun on iki vilayetten oluştuğunu, her birinin hanedana mensup şehzadeler tarafından veraset usulüyle bağımsız bir hükümdar gibi yönettiklerini yazmıştır. Anadolu sultanlığının da adı geçen on iki vilayetten biri olduğunu, idari yapısını ve teşkilatını detaylı olarak anlatmıştır. Bağdat halifesinin Türk imparatorluğunu zaafa uğratmak için uyguladığı politikalara değinmiştir.¹⁸⁹

Yinanç, Türklerin Anadolu’daki teşkilatını değerlendirmiştir. Büyük Sultan’ın Anadolu’nun on iki vilayetine vezir atadığını, Saltanat Divanlarının reisleri olan vezirlerin, “Veziri-Azam” veya “Hâce-i Cihân” unvanını taşıyan büyük divanın reisi tarafından tayin edildiğini, Anadolu’ya gönderilen vezirlerden Ebül Fazl İsmail bin Ali Sühreverdî, Hasan bin Tahir Şehristâni dışındaki diğer vezirlerin isimlerinin ve diğer devlet erkanı atamalarını kimin yaptığının bilinmediğini ifade etmiştir.¹⁹⁰

Melikşah’ın Anadolu’da fütihat ile meşgul olan Artuk Bey’i Basra körfezine kadar olan Hulvan¹⁹¹ bölgesinde görevlendirdiğini, Artuk Bey’in Ahsâ, Bahreyn ve Necit taraflarını zapta ve oradaki Karmatîleri tedibe memur edildiğini yazan¹⁹² Yinanç’ın, Anadolu’nun fethinde Artuk Bey’in önemli bir yere sahip olduğunu düşündüğü, onu önemli şahsiyetlerden biri olarak gördüğü söylenebilir.

Yinanç, Anadolu’da Mansur’un ölümünden sonra Anadolu hükümdarlığı menşurunun Süleyman Şah’a verildiğini, Bağdat halifesinin saltanat menşuru, sancak ve hilat gönderdiğini “Sultani Âzam” ile hitap ettiğini, Sultan unvanının Anadolu umumi valisine tevcih edilmesinin dikkate şayan olduğunu ifade etmiştir.¹⁹³

Süleyman Şah döneminin fetih hareketlerini inceleyen Yinanç, bu konuda bilgi veren kaynakları da değerlendirmiştir. Süleyman Şah’ın Anadolu’daki şehirleri tek tek ele geçirirken

189 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, ss.71-75.

190 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, s.77.

191 Yinanç bu bölgenin Lûristan olduğunu belirtmiştir.

192 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, s.60.

193 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, s.62.

Bizans müverrihlerinin hudutlarda ve Anadolu'da geçen vukuatı önemsemediklerini Anadolu'nun Bizans'ın elinden çıkışı hakkında muhtasar ve müphem bir şekilde bahsederek tafsilatlı bilgi vermediklerini kaydetmiştir. Süryani ve Ermeni kaynaklarının ise Anadolu'nun güneyinde ve doğusundaki vakaları kaydettiğini, İslam kaynaklarının ise bu konuda çok az bilgi verdiğini belirtmiştir. Bu nedenle Anadolu şehirlerinin nasıl ve kim tarafından alındığını sene sene tespit etmenin ancak İngiltere, Holanda, Almanya, Rusya, İspanya ve İtalya'daki yazma eserlerin incelenmesiyle mümkün olabileceği değerlendirmelerinde bulunmuştur.¹⁹⁴

Eserinde Anadolu teşkilatının yapısına yer veren Yinanç, Anadolu sultanlığını teşkil eden Beyliklerdeki divan teşkilatının da merkezdeki divanın küçük bir numunesi olduğunu, divan azalarının başlangıçta merkezden tayin edildiğini, Beylikler kuvvetlendikten sonra ise doğrudan doğruya Bey tarafından atandığını, dini, hukuki, askeri teşkilatlarda da aynı uygulamanın bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁵

Selçuklu Devleti'nde dini ve hukuki işlere bakan baş kadının Kâdıyülkudat/ Kādıkudât olarak isimlendirildiğini belirten Yinanç, bu kişinin hangi işlerden sorumlu olduğunu yazmıştır. Yinanç, bütün İslâm ülkelerinde baş kadının Bağdat halifesi tarafından atanma adetinin bulunduğunu böylece ilk din ve hukuk işleri reisinin Bağdat'tan gönderildiği hükmüne varılabileceği sonucuna ulaşmıştır.¹⁹⁶

Yinanç eserinde Anadolu'da yaşayan yerli halkın etkin kimliği üzerindeki düşüncelerini belirtmiştir. Malazgirt muharebesinden sonra Bizans direnişini kolaylıkla kıran Türkmenlerin birkaç sene içinde Ege kıyılarına ve boğazlara ulaştıklarını, Komaten diye isimlendirilen Anadolu'nun yerli halkının Etilerin ve Trakların soyundan geldiklerini, Orta

194 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, ss.67-68.

195 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, s.79.

196 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, s.78.

Asya, Türk ırkına mensup oldukları, Türkçeye yakın bir dil konuşuyor olabilecekleri değerlendirmelerinde bulunmuştur.¹⁹⁷

Yinanç, Anadolu'ya gelen Türkmen oymak, boy ve uluslarının Anadolu'ya nasıl yerleştirildiklerini incelemiştir. Türkmen aşiretleri üzerinde yapılan tetkikata, Türkmen boy ve uluslarının adlarını taşıyan kaza, nahiye ve köy isimlerinden ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında tutulan tahrir defterleri üzerinde yapılan tetkiklerden çıkan neticeye göre, her birinin kabile asabiyeti nedeniyle ayrı ayrı zümreler ve devletler teşkil etmemeleri, tefrikaya düşmemeleri için memleketin her bir bucağına dağıtıldıklarının tespit edildiğini yazmıştır. Anadolu'nun kuzeyine çoğunlukla on iki Bozok'un, güneyine on iki Üçok uluslarının yerleştirildiğini, Kınık, Bayındır, Afşar, Kayı birinci derecede çoğunluğu oluştururken, Çepni, İğdir, Salur, Döger, Bayat uluslarının ikinci derecede olduklarını ifade etmiştir.¹⁹⁸

Anadolu'ya yerleşen Türkmenleri gruplara ayırarak tespit eden Yinanç, ilk grubun daha önceleri Bizans tarafından Anadolu'ya nakledilen Bulgar ve Peçenek Türkleri olduğunu ikinci grubun Selçuklu Devleti zamanında Mâverâünnehir, Horasan'ın yerli halkından olanların teşkil ettiğini; İran, Azerbaycan ve Arran şehirlerinden geldiklerini yazmıştır. Üçüncü grubun ise Müslümanlığı telkin etmek, neşretmek, devlet hizmetinde bulunmak için Türk, Arap, Acem, şeyh, alim, kâtipler gibi münevverlerden oluştuğunu belirtmiştir.¹⁹⁹

Yinanç'ın eserinde dipnot kullanımı ve istifade ettiği kaynakları belirtme konusunda titiz bir çalışma yaptığı söylenebilir. Her bölüm sonunda bir bibliyografya oluşturmuş ve tavsiye ettiği, önemli bulduğu eserleri listelemiştir. Aynı başlıklar altında aşağıda bu eserleri listelemeyi uygun buluyoruz.

197 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, s.82.

198 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, s.83, 84.

199 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, s.83.

“Oğuzların Anadolu’ya Muhacereti ve Anadolu’nun Fethi” olarak isimlendirdiği bölümün sonunda Yinanç, kullandığı kaynakları coğrafya kitapları, vekâyi’nâmeler, Fransızca’dan tercüme edilen Ermeni vak’anüvislerin eserleri, Süryani müverrihlerin Fransızcaya tercüme edilen eserleri, müverrihlerin eserleri şeklinde bir gruplandırma yaparak istifadeye layık olan eserleri ve umumi Bizans tarihlerinden tavsiyeye layık bulduğunu düşündüğü eserleri ayrıca listelemiştir.²⁰⁰

Yinanç, Coğrafya kitapları arasından İbni Khurdadbeh/İbn Hurdâzbih ve İbni Havkal’in eserlerini birinci derecede mühim bulmuştur. Mukaddesî, İstahrî, İbni Fakih ve İbni Rüste'nin eserlerinde Uca dair verdikleri bilgileri önemsiz bulduğunu yazmıştır. İdrisî'nin *Nüzhetül müştâk*, Yâkut Hamevî'nin *Mucemul buldan* adlı eserlerinde İbn Hurdâzbih ve İbni Havkal'in eserlerinden istifade edildiğini belirtmiştir.²⁰¹

Yinanç’ın yararlandığı vekâyi’nâmeler Yakubi’nin Tarihi; Belazuri’nin *Fütühülbuldân*; Taberî’nin *Tarihülümem velmülük* adlı eseri; İbni Aasem il Kûfi’nin *Kitâbülfütuh* adlı eseri, Mes'udi’nin *Mürucüzzehab*, *Kitab-üttenbihüvelişraf* adlı eserleri; İbni Meskveyh’in *Tecaribülümem* adlı eseri; Yahya bin Sait Antakî’nin *Zeylü Târihi İbnil Batrik. Târihü Muhtârülmülk*. Osmanüttarsusî’nin *Sierüththügur*²⁰² adlı eseri; İbn Zafir’in *Düvelülmünkatû* adlı eseri; Mütenebbî ve Ebu Firâs divanları ve onlara yazılan şerhler.²⁰³

Yinanç, yararlandığı ikinci elden kaynakları ayrı bir başlık altında ele almıştır. Bu kaynaklar, Muhammed bin Abdülmelik İlhemedânî’nin *İnvânüssiyer* adlı eseri; Hatip Bağdadî’nin *Târihü Bağdat* adlı eseri; İbnü Asâkir’in *Târihü Dimaşk* adlı eseri; Ebülferecilcevzi’nin *Elmuntazam fi tarihil mülük vel ümem* adlı eseri; İbnülâdim’in *Bugyetüttaleb fi târihil Haleb, Zübdetülhaleb min târihil Haleb* adlı eserleri; İzzüddin bin

200 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, s.14-15.

201 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, s.14.

202 Yinanç, bu eserin ele geçmediğini, İbn’ül Âdim’in kendi eserinde bu kitabı kopya ettiğini belirtmiştir.

203 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, s.14.

Şeddâd'ın *Aalâkul hazira fi ümerai-şşami ve Elcezire* adlı eseri; Sibte bin il Cevzi'nin *Mirâtüzzemân* adlı eseri; Zehebi'nin *Tarihülislâm* adlı eseri.²⁰⁴

Yinanç, Bizans ve İslam dünyasının mücadele ve ilişkileri konusunda istifade ettiği Fransızcaya çevrilmiş Ermeni tarihçilerin yazdığı vekâyi'nâmeler de ayrı bir kategori altında toplamıştır. Bu kaynaklar: Asoghik, Ghévond, Jean Catholicos, Thomas Ardzrouni, Arisdagués, Mathieu d'Edesse'dir. Süryani kaynaklar, Denys de Tell Mahré, Elie de Nisibe, Michel le Syrien. Yinanç, zikredilen önceki kaynaklar ile muasır olan Bizans kaynaklarının henüz tercüme edilmediğini belirtmiştir. İstifadeye şayan bulduğu eserler Saint Martin'in *Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie* adlı eseri; Laurent'in *L'Arménie entre Byzance et l'İslam* adlı eseri; Vogt'un *Basile I* adlı eseri; Rambaud'un *Constantin Porphyrogénète* adlı eseri; Schlumberger, *Nicéphore Phocas* ve *Epopée Byzantine* adlı eserleri; Vasiliev, *Byzance et les Arabes* adlı eseri. Umumi Bizans tarihlerinden tavsiye ettiği kaynaklar: Lebeau'nun *Histoirc du Bas-empire*; Muralt'ın *Chronographie Byzantine* adlı eseri; Vasiliev'in *Histoire de l'empire Byzantin* adlı eseri.²⁰⁵

“Türkmen yani Selçuklu İstilasını Arifesinde Anadolu” başlığı altında Anadolu'nun Selçuklu öncesindeki, Roma İmparatorluğu döneminde 17 temi hakkında bilgi vermiştir. Yinanç, bölüm sonunda istifade ettiği kaynakları İbn Khurdadbeh/İbn Hurdâzbih'in *Kitabülmesâlik velmemâlik* adlı eserinden nakleden İdrisi'nin *Nüzhëtülmüştak* adlı eseri; Yâkut Hamevî'nin *Mucemülbüldân* Adlı eseri; Vivien de Saint Martin'in *Description historique et géographique de l'Asie Mineure*. Saint-Martin'in *Mémoires historiques et géographique sur l'Arménie* adlı eseri; Vogt'un *Basil I* adlı eseri Laurent'in *Byzance et les Turcs Seldjoucides* adlı eseri olarak sıralamıştır.²⁰⁶

204 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, s.14.

205 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, ss.14-15.

206 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, ss.15-18.

“Türkmenlerin Anadolu’ya İlk Akınları” bölümü için yararlandığı kaynaklar: Kadı Kıvamülmülk Eberkuhî'den naklen Hasan bin Şihabiddin Yezdî; Arisdagués; Thomas Ardzrouni zeyli; Mathieu d' Edesse; Michel le Syrien; Lebeau, Saint Martin; Muralt; Schlumberger; Tournebiz; Morgan gibi son dönem müellifleri; Emir Beybars üddevâdâr'ın *Zübdetülfikre fi târih il hicre* adlı yazma eseri; İbnül Esir'in *Târihülkâmil* adlı eserinin 9. cildi; Muhammed bin Abdülmelik Hemedânî'nin, *İnvânüssiyer* adlı yazma eseri; Mathieu; Lebeau; Schlumberger'in *Epopée Byzantine* adlı eseri.

“Sultan Tuğrul Bey Zamanında Bizans’a Karşı Seferler ve Anadolu Fütuhâtı” adlı bölümde Muhammed Bin Ali Azimi, Saint-Martin, Lebeau, Muralt, Schlumberger, İmadüddin İsfahânî'nin *Târihü devletis Selçukiye* adlı yazma eserinin (Bündarî) tarafından yapılan matbu muhtasarı; Hasan Yezdî, *Câmüttevârih Âli Selçuk* faslı yazma eseri; Hafız Ebru'nun *Mecmauttevârih* adlı yazma eserinin 3. cildindeki Selçuklular faslı; Zonaras tercümesi; Schlumberger, *Epopée Byz*, Arisdagués tercümesi; İbnü Nebbâte'nin *tarihülhulefâ* adlı eserinin yazma nüshası; Brosset; Muralt; Müverrih Aynî'nin *İkdülcüman* adlı eseri; Düsturnamei Enveri; Garsünnime Muhammed bin Hilâl issabi ve ondan naklen Sibt bin il Cevzî'nin yazma eseri; Ebülfaracilcezvî'nin yazma eseri *Elmuntazam fi tarih ilmüluki velümem*; Makrizî'nin, *Elmukaffa* isimli eserinin yazma nüshası; İbnü Hamdunîl Bağdadî'nin yazma nüshası; Bar Hebraeus (Abul-Farac); Kadı Burhâneddîn-i Ânevî'nin Enisülkülüb adlı eseri.

“Sultan Alp Aslan Zamanında Bizans’a Yapılan Gazâlar ve Anadolu Fütuhâtı” konusunu işlediği bölümde Yinanç, Sultan Alp Arslan ile Kutalmış oğlu Süleyman'ın arasındaki mücadeleler için bilgi alınabilecek en önemli kaynağın Garsünnime'den naklen Sibt bin il Cevzî'nin yazma eseri; İbni Hamdunîl Bağdadî'nin yazma eseri; İbnül Esir; Ebu Hâmid'in *Tarihi Âli Selçuk* adlı yazma eseri; Sadrüddini Nisâburi'nin *Tarihi Âli Selçuk* yazma eserinden

naklen İbnülEsir; Vesayâyı Nizamülmülk'ün²⁰⁷ yazma eserinden naklen Nigâristâni Gaffârî; Mathieu, ve diğer Ermeni müellifleri; Brosset'in *Histoire de la Géorgie; Chronique de la Géorgie.*; Arisdagués; Samuel d'Âni; Giragos ve diğer Ermeni müellifleri *Histoire de la Géorgie* ; Saint-Martin; Muralt; Kemâlüddin İbnülâdim, *Zübdetülhaleb min arihil Haleb* adlı yazma eseri; İzzüddin bin Şeddâd'ın, *Âlâkülhazire* adlı yazma eseri; İbnülâdim'in *TarihülHaleb, Zübdetülhaleb* adlı yazma eseri; Lebeau; Bar Hebraeus tercümesi; Michel le Syrien; Zehebi'nin *Târihülislâm* adlı eseri; İbnü Kesir *Elbidâye vennihâye* adlı yazma eseri; Zonaras; Muralt; *Danişmentnâme* ve bundan naklen Cenâbî'nin *El Aylemüzzâhir* adlı eseri; Gelibolulu Âli'nin *Mirkatül Cihâd* adlı eseri.²⁰⁸

“Sultan Melikşah zamanında Bizans'a yapılan Gazalar; Anadolu'nun Kamilen Fethi; Anadolu'da Türklerin yerleşmesi ve bu kıtada yeni bir devlet kurulması: Anadolu Selçuklu Saltanatı” bölümünde faydalandığını belirttiği kaynaklar: Zonaras tercümesi; Bryennos tercümesi; Gibbon, *Hist. de l'empire Romain* adlı eseri; Kemâlüddin İbnülâdim, *Tarihül Haleb* adlı yazma eseri; Anne Comnène tercümesi, Zonaras; Bryennos tercümesi; Muralt; Danişmentnâme ve bundan naklen Cenâbî'nin *El Aylemüzzâhir* adlı eseri; Gelibolulu Âli'nin *Mirkatül Cihâd* adlı eseri; Garsünnime ve bundan naklen Sibte binil Cevzî'nin yazma eseri; İbnülâdim, *Tarihül Haleb* adlı yazma eseri; Muralt.²⁰⁹

“İlk Anadolu Sultanı Kutulmuş oğlu Nasırüddevele Ebülfevâris Süleyman Şah” adlı bölümde Yinanç'ın istifade ettiğini belirttiği kaynaklar: Müellifi meçhul Farsca *Tarih-i Âli Selçuk* yazma eseri; (İbnü Aybeyiddevadar, *Kenzüddürer*)²¹⁰; İbnül Ezrek; Bryennos; Zonaras; Michel le Syrien; Bar Hebraeus; Gibbon; İbnülâdim'in *Tarihül Haleb; Tarihüs Salihî*;

207 Nizâmülmülk'e ait olduğu söylenen *Vesâyânâme (Vesâyâ-yı Hâce Nizâmülmülk)* adlı eserin onun ölümünden birkaç asır sonra yazıldığı anlaşılmıştır. Bkz. Abdülkerim Özaydın, “Nizâmülmülk”, *DİA*, İstanbul, 2007, c.33, ss.194-196.

208 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, ss.34-55.

209 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, ss.55-63.

210 İbnü'd-Devâdârî'nin *Kenzü'd-dürer ve câmi'u'l-gurer* adlı eseri.

Bryennos tercümesi, Anne Comnène tercümesi, Chalandon, Alexis Gomméne; Muralt; Lebeau; Azîmî; İbnü Dokmak; İbnu Hamdunî Bağdadî; Mathieu; Sibt İbn il Cevzî'nin *Miratüzzemân* adlı eserinin yazma nüshası, İzzüddîn İbni Şeddat'ın eserinin yazma nüshası; İbnül Esir; Laurent'in *Byzance et les Turcs Seldjoucides dans l'Asie occidentale* ve *Byzance et les origines du Sultanat de Roum*; Bâkherzî, *Dümyetülkasr*; Nüveyri'nin *Nihayetülereb* adlı yazma eseri.²¹¹

“Türkmenler tarafından fetih ve iskân edilen Anadolu kıtasına bir nazar” başlığı ile yazdığı bölümde istifade ettiği kaynaklar: Mathieu'nun *Hist. de la Georgie* adlı eserinin Brosset tercümesi; *El enbâ fi tarihil Hülefa*²¹² adlı eser; *Revâmizülâyan*²¹³ adlı eser.²¹⁴

Yinanç, kaynaklarda rastladığı hataları da belirtmiştir. Bunlardan bir tanesi Malatya ve çevresinin fethidir. Bazı Arap kaynaklarının Malatya ve çevresinin 1084 senesinde Süleyman Şah'ın dayısı tarafından istila edildiği haberini verdiklerini, diğer bazı Arap müverrihlerinin ise Danişmend Bey'i Süleyman Şah'ın dayısı olarak gösterip fütuhâtı da ona isnat ettiklerini belirterek dipnotunda kaynaklarını İbnü Hamduni Bağdadî'nin yazması, Sibt bin Cevzi'nin *Miratüzzemân* isimli yazma eseri, İbnü Şeddat, *Aalâkul hazıra*(yazma) olarak vermiştir. Yinanç, Danişmentnâme'de adı geçen Çavuldur Çaka'nın, İzmir ve Ege havzasını ele geçirmiş olan Çaka Bey olduğu ihtimalini kuvvetli bulmuştur. Anadolu'nun fethi konusunda Laurent'in *Byzance et les Turcs Seldjoucides dans l'Asie occidentale*, *Byzance et les origines du Sultanat de Roum* adlı eserlerini değerli bulduğunu dipnotta belirtmiştir.²¹⁵

211 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, ss.63-79.

212 İbnü'l-İmrânî'nin *el-İnbâ' fi târihi'l-hulefâ'* adlı eseri olmalı.

213 Abdullah Ahıskavî'nin eseri.

214 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, ss.79-87.

215 Yinanç, *Anadolunun Fethi*, ss.69-70.

2.1.4. Anadolu Tarihi: Anadolu'nun Fethi²¹⁶

Mükrimin Halil Yinanç'ın, Anadolu'nun fethi konusunu işlediği makaleleri *Anadolu Mecmuası*'nda beş ayrı sayıda yayımlanmıştır. 1924 tarihli 4. sayıda yer alan ilk makale “Türkmenler ve Âl-i Selçuk”, “Sultan Tuğrul Bey Zamanında Anadolu Fütuhâtı ve Kutalmış Bey'in Gazaları” başlıklarını içermektedir. Yazısının girişinde Yinanç, Anadolu'yu fethedenlerin, vatan kılanların, yerleşenlerin Oğuz Türk'ü yani Türkmen olduklarını ifade etmiştir. Türkmenlerin kurûn-ı kadimede/eski çağlarda bir kavim olarak ortaya çıkmalarından Selçuk Bey'in İslamiyet'i kabul ederek Türkmenleri itaati altına almasına kadar geçen tarihi olayları nakletmiştir.²¹⁷

Yinanç, Sultan Tuğrul'un cihan tarihinde pek az yetişen cihangir fatihlerden, İslam tarihinin en büyük müceddidlerden²¹⁸ biri sayıldığını ifade etmiştir.²¹⁹

Yinanç, 1048'de Selçuki ailesine mensup prenslerden Esen Bey'in Vaspurakan vilayetine taarruzu sırasındaki Vaspurakan valisi, kumandanı Aron ve İberyâ vilayeti valisi Katakalon kuvvetlerinin tuzağına düşerek yenilmesi sonrasında Tuğrul Bey'in İbrahim Yınal, Arslan Yabgu'nun oğlu olan Kutalmış Bey'i Anadolu gazasına memur ettiğini belirtmiştir.²²⁰ Kutalmış Bey'in Anadolu'ya yaptığı taarruzların Sultan Tuğrul Bey'in irtihaline kadar devam ettiğini, Rumların Türklere “mukavemet edemediklerini”/direnemediklerini, devam eden

216 Mükrimin Halil Yinanç, “Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(1)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.705-711; Yinanç, “Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(2)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.713-723; Yinanç, “Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(3)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.725-727; Yinanç, “Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(4)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.729-733; Yinanç, “Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(5)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.735-738.

217 Yinanç, “Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(1)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.705.

218 Yenileyen, yenileştiren, yeni bir şekil veren kimse. Dini terminolojide ise, dinin temel prensiplerini, zaman içinde yıpranmış bazı hüküm ve kuralları, içtihat, kıyas, vb. meşru usullerle yaşadığı dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda yenileyen, yeni yorumlar ortaya koyan, müçtehit seviyesindeki büyük din alimlerine verilen isim.

219 Yinanç, “Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(1)”, s.708.

220 Yinanç, “Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(1)”, s.708, 709.

akınların Anadolu'nun Kızılırmak'tan itibaren doğusunun bir kısmını harabe haline getirdiğini, göçebe Türkmenlerin orduyu takip ederek Anadolu'nun doğusundaki Hristiyan sekencesini mahvederek, havali-i mezkûreyi işgal ettiklerini yazmıştır.²²¹

Anadolu Mecmuası'nın 1924 tarihli 5. sayısında makalesinin ikinci kısmı yayımlandı. Makalesinde Yinanç, "Anadolu'nun Fethi" konusunu "Sultan Alparslan ve Ermenistan Fütuhâtı", "Merkezi Anadolu'da Muharebât, Türk Taarruzlarının Devamı", "Malazgirt Muharebesi", "Melik Mansur bin Kutalmış ve Anadolu'da Fütuhât, Alparslan'ın Vefatı" başlıklarında ele almıştır.²²² Yinanç, makalesinde Alparslan'nın "mebdeinden"/başlangıcından "müntehâsına"/sonuna kadar Türk tarihinin en büyük şahsiyeti olduğunu, Türk ırkının en büyük adamı, Türk asaletinin, Türk faziletinin, Türk dehasının, Türk kahramanlığının en büyük timsali olduğunu, hayat ve sîret itibariyle hulefâ-yı râşidini gıpta ettirecek fezâil ve me'âlînin masdarı olduğunu, tarihteki en büyük tâcdarlardan biri olduğunu, büyük bir cihangir, büyük bir kahraman olduğunu; İskender, Hazreti Ömer gibi en büyük müessislerden biri olduğunu, üç yüz seneden beri Araplara mukavemet eden, İslâmları telaşa düşüren Şark imparatorluğunu bir darbeye yıktığını, Arapların üç asırdır alamadığı Anadolu'yu bir hamlede aldığını yazmıştır.²²³

Yinanç, Alparslan'ın Türklüğün en büyük müessisi olduğunu Ceyhun'un sağ sahiline Türkmenleri yerleştirerek Maverâünnehir'in elden çıkmamasını taht-ı temine aldığını, Horasan'ı kâmilen Türkmenlerle iskân ederek yeni bir Türkmen diyarı yaptığını, Azerbaycan, Kafkasya'yı Türkmenlerle doldurduğunu, Şirvan'dan başlayan Türkmen kesafetini Bağdat kapılarına kadar temdit eylediğini, Irak'a pek çok Türkmen gönderdiğini, Türkmenlerin Anadolu'nun "sekene-i asliyeye"sine/asıl sakinlerine üstün gelecek şekilde yerleştiklerine ve

221 Yinanç, "Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(1)", s.711.

222 Yinanç, "Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(2)", ss.713-723.

223 Yinanç, "Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(2)", s.722, 723.

bunun sonucu olarak Anadolu'nun yirmi-otuz sene içinde hakiki olarak Türk ili, Türkmen yurdu haline geldiğini yazmıştır.²²⁴

Anadolu Mecmuası'nın 1924 yılının 6. sayısında "Anadolu'nun Fethi" isimli çalışmasının üçüncü kısmı yayımlandı. Bu makalesi "Sultan-ı A'zam Melikşah Zamanında Anadolu'da Fütuhâtın Devamı" başlığını içermektedir.²²⁵

Anadolu Mecmuası'nın 7. sayısında yer alan "Anadolu Tarihi: Anadolu'nun Fethi" isimli çalışmasının dördüncü kısmı yayımlandı. Makale "Sultan-ı A'zam Melikşah Zamanında Anadolu'nun İkmâl-i Fethi", "Anadolu Fatihî Sultan Şah Gazi" başlıklarından oluşmaktadır.²²⁶

Anadolu Mecmuası'nın 8. sayısında yer alan "Anadolu Tarihi: Anadolu'nun Fethi" isimli çalışmasının beşinci kısmı yayımlandı. Makale "Anadolu'nun İkmâl-i Fethi, Sultan Süleyman Şah Gazi'nin Anadolu Sultanlığını Tesisi" başlığını içermektedir.²²⁷

"Anadolu'nun fethi" makalesinde dipnot ve kaynak gösteren Yinanç, bu çalışmayı "Der-dest-i tab" olan "Anadolu Tarihi" eserinden özetlediğini ifade etmiş, bahsedilen eserde satır satır mehzaz göstermesi nedeniyle burada ayrıca yazmaya ihtiyaç duymadığını belirtmiştir.²²⁸

2.1.5. Arslan-Şah. Arslan-Şâh B. Tuğrul B. Muhammed Abu'l-Muzaffar Rukn Al-Dunyâ va'l-Din (1133-1177)²²⁹

Mükrimin Halil Yinanç'ın, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1941-1986 yılları arasında baskısı yapılan *İslâm Ansiklopedisi*'nin I. cildinin 610-615. sayfalarında "Arslan-Şah. Arslan-

224 Yinanç, "Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(2)", s.723.

225 Yinanç, "Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(3)", ss.725-727.

226 Yinanç, "Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(4)", ss.729-733.

227 Yinanç, "Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(5)", ss.735-738.

228 Yinanç, "Anadolu Tarihi:Anadolu'nun Fethi(5)", s.737.

229 Mükrimin Halil Yinanç, "Arslan-şah. Arslan-Şâh B. Tuğrul B. Muhammed Abu'l-Muzaffar Rukn Al-Dunyâ va'l-Din (1133-1177)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.85-95.

Şâh B. Tuğrul B. Muhammed Abu'l-Muzaffar Rukn Al-Dunyâ va'l-Din (1133-1177)" isimli makalesi yayımlanmıştır.

Yinanç, bu makalede İran Selçukîlerinden olan Arslan-şah'ın babası Tuğrul'un 1134'de ölümünden sonra, önce Tekrit kalesine kapatılması, orada büyümesi, Hemedan'da tahta çıkması, üvey babası İldeniz'in atabeyi olarak gerçekte hükmetmesi ve ölümüne kadar geçen sürede çevresinde gelişen siyasi olayları konu edinmiştir. Çalışmasının sonunda ayrıntılı bir kaynakça listesi bulunmaktadır.

Yinanç makalesinde Abu'l-Farac al-Cavzî'nin(ö. 597/1201) *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem* adlı eseri, İbn al-Azrak'ın(ö. 577/1181'den sonra) *Târîh Meyyâfârikîn* adlı eserinin British Museum kütüphanesi 5803 numarada bulunan nüshası; İbn al-Kalânisi'nin *Târîh* adlı eserinin 1908 Beyrut baskısını ve muhtelif eserlerden yapılan haşiyeler. Al-Fath b. 'Ali al-Bundârî'nin *Zübdetü'n-Nuşra* adlı eserinin Houtsma neşri; Muhammed b. İbrâhim'in *Târîh-i Selçûk-i Kirmân* adlı eserinin Houtsma neşri(Leyden, 1886); *Recueil des historiens de Croisades*(Historiens orientaux, II, 2. Kısım., s.12); İbn al-Asîr'in *al-Kâmil* adlı eserinin XI. cildi; Râvandî'nin *Râhat al-sudûr*, Sadr al-Din Nisâbûrî'nin *Ahbâr al-davla al-Salçûkiya* Muhammed İkbâl neşri, Lahor, 1933, s.131, Raşid al-Din, *Câmi' al-tavârih*, Hamd Allah Mustavfî, *Târîh-i Guzîda*, Mirhvand *Ravzat al-safâ*, *Chronique de Michel le Grand* (Ermeniceden Fransızca'ya tercüme Langlois), Vardan, *Umumi Tarih Türk Fütühatı* kısmı, Türkçeye tercüme eden Hrant D. Andreasyan, Stephannos Orbelian, *Histoire de la Siounie*, *Histoire de la Georgie*, Saint Martin, *Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie*, Kasravî Tabrizî, *Şahryârân-i gumnâm* adlı eserleri kaynak olarak kullanmışlardır.

2.1.6. Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)²³⁰

Yinanç'ın Milli Eğitim Bakanlığı *İslam Ansiklopedisi*'nde (1941-1986), II, 369-392. sayfalarda yayımlanan makalesidir. Yinanç, I. Murad'ın ve Gülçiçek Hatun'un oğlu olan, I. Murad'ın 1386 yılında Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey ile yaptığı Konya muharebesinde Rumeli askerini yönetmedeki sürat ve celadetinden/yürekliliğinden-yiğitliğinden dolayı Yıldırım lakabını alan I. Bayezid hakkındaki rivayetleri çok zengin bir kaynak listesine dayanarak derlemiştir.²³¹

Yinanç'ın, araştırmasında Sultan Bâyezid'in doğumundan başlayarak evliliğine, tahta çıkışına, dönemin siyasi ilişkilerine, Bâyezid'in yaptığı savaşlara ve en son Ankara Savaşı, Bâyezid'in ölümüne dair rivayetlere yer vererek değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. 1390-1403 yılları arasındaki vakalar Yinanç tarafından yıl yıl kronolojik olarak aktarılmıştır. Bu yıllar arasında Osmanlı ile dönemin hakim güçleri olan Balkanlarda Macar, Eflak, Bulgar, Bizans kuvvetleri Anadolu'da ise Germiyan, Candaroğlu, Hamidoğlu, Karamanoğlu, Eretna, İsfendiyaroğlu, Taceddinoğulları, Kadı Burhaneddin, Menteşeoğulları, Saruhanoğulları beylikleri, Mısır, Suriye, Timur arasındaki hakimiyet mücadeleleri izlenebiliyor. Araştırmasının sonunda Yinanç'ın Timur ile Bâyezid'in Anadolu'daki mücadelesine özel bir yer verdiği söylenebilir. Timur'un Anadolu'da kurduğu ittifaklar, Sivas'ı alışı, dönemin iki güçlü müslüman hükümdarının Ankara savaşına yürüyüşü, ve savaşın sonuçları, Bâyezid'in tutsak edilmesi, kafese konulması ve intihar etmesi yönündeki rivayetlere yer veren Yinanç, eleştiri ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

Yinanç'ın rivayetler ile ilgili bazı değerlendirmeleri.

230 Mükrimin Halil Yinanç, "Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.111-160.

231 Yinanç, "Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)", s.111.

- Bayezid'in Germiyanolu Süleyman Şah'ın kızı Sultan Hatun ile evlenmesi sonucu cihaz/çeyiz olarak Kütahya'nın Osmanlı arazilerine katılması rivayetini devlet merkezinin cihaz/çeyiz olarak verilmesini mümkün görmeyen Yinanç reddetmiştir.
- Yinanç, Bâyezid'in karakterinin değişmesi ve eğlenceye düşkünlüğünün artması konusundaki fikrini belirtmiştir. Muasırı olan bütün İslam hükümdarları gibi onun da bezmler tertip ettiği bilgisi doğru olsa da, sürekli harp ve devlet işleri ile meşgul olan bir hükümdarın işret ve sefahata ayırabileceği zamanı düşünerek Osmanlı vak'anüvis ve Bizans müverrihlerinin bu meselede mübalağa ettiklerini düşündüğünü ifade etmiştir.²³²
- Bâyezid'in, kardeşi şehzade Yâkub'u²³³ katletmesi rivayetlerini değerlendiren Yinanç, İbn Hacer'in *al-Anbâ al-gumr* ve İbn Tagriberdi'nin *al-Manbal al-Şâfi* adlı tarihlerinde bu ölümün babası II. Murad'ın vasiyeti üzerine gerçekleştirildiğini tespit etmiştir.
- Alaşehir'in Bâyezid zamanında zapt edilmesi konusundaki rivayetleri ele alan Yinanç, Osmanlı vak'anüvislerinin özellikle vukuatın cereyanı sırasında yaşayan Ahmedî'nin bu şehri I. Murad'ın aldığını kaydettiğini XV. asrın ikinci yarısında yazılmış Rum kaynaklarının ve onlara dayanan Batı kaynaklarının ise bu bilgiyi tekrar ettiklerini belirtmiştir.²³⁴
- Yinanç, Âşık Paşazâde tarihinde Aksaray, Niğde, Kayseri, Develi-Karahisar'ın Osmanlı ülkesine katılım tarihine dair verdiği rivayetin yanlış olduğunu tespit etmiştir.²³⁵

232 Yinanç, "Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)", s.156.

233 Yinanç, İbn Hacer ve ondan nakleden Tagriberdi ve Sahâvî'nin katledilen şehzadenin Yakup değil Savcı olduklarını belirttiklerini tespit etmiştir. Bkz. Yinanç, "Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.112.

234 Yinanç, "Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)", s.114.

235 Yinanç, "Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)", s.115-116.

- Yinanç, Feridun Bey'in *Münşeât*(I,120 vd.) adlı eserinde Timur Bey'e nisbet edilen Arapça tehdit mektubu ile Sultan Bâyezid'e izafe edilen Arapça tahkir mektubunun uydurma olduğunu belirtmiştir. İbn Arabşâh'ın eserinden iktibas edildiğini, Nizameddin Şâmî ve Şerefeddin Yezdî'nin zafernâmelerindeki muharebenin de mevsukluğunu tayin etmenin mümkün olmadığını yazmıştır.²³⁶
- Yinanç, Timur'un Sivas'ı tahrip ettiğine dair rivayetleri de değerlendirmiştir. Şaraf al-Din Yazdi'nin eserinde Timur'un şehrin müdafileri olan Ermeni sipahileri diri diri gömdürdüğünü yazdığını fakat mehazı olan Nizam al-Din Şâmî'de, savaşın şahidi olan Hâfız Ebru'da böyle bir kaydın bulunmadığını, Müslümanlığın kuruluşundan beri Hristiyan tebeanın askerlik yapmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.
- Yinanç, 1402'de Tebriz'e giden Timur ve Bayezit arasındaki mektuplaşmaları da değerlendirmiştir. Timur'un muhatabını kendisine tâbi olmaya davet ederken hakikatte harbi ateşleyecek cümleler karıştırmaktan geri durmadığını ifade etmiştir. Bundan gayesinin zahiren sulh perdesi altında harbin mesuliyetini Bâyezid'in üzerine atmak, bu yürüyüşe karşı olan asker ve ümerasını kandırmak olduğunu; XV.-XVI. asır Osmanlı tarih yazarlarının ise Timur'un propagandasına inandığını Timur'un barış, Bâyezid'in ise savaş istediği yanılıgına düştüklerini yazmıştır.²³⁷
- Ankara Savaş'ı yenilgisini doğurduğu sonuçlar açısından Kılıç Arslan'ın 1097'deki Eskişehir mağlubiyeti ile kıyaslayan Yinanç, Timur'un Bayezid'a tahtını iade edeceğine dair rivayeti de inandırıcı bulmamış, Timur'un Tavâif-i mülûkü eskisinden daha kuvvetli olarak dirilttiğini, Osmanlı devletini Bâyezid'in dört oğlu arasında

236 Yinanç, "Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)", s.136.

237 Yinanç, "Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)", s.143.

paylaştığını belirtmiştir.²³⁸ Mehmet Fuat Köprülü'nün de aynı düşünceyi taşıdığı söylenebilir.²³⁹

- Savaşın yenilgi ile sonuçlanmasında Türk askerinin durumuna da değinen Yinanç, Ankara Savaşı öncesi Bâyezid'in ordusunu hücumu teşvik ettiğini fakat karşı ordunun Müslüman olması, gazi ve şehit olmak suretiyle sevap kazanma imkanının ortadan kalkması, Sırp askerlerinin orduda bulunması propagandasını alet edinen şeyh ve dervişlerin telkininin askerinin maneviyatı üzerinde tesir ettiğini, Selçuklular zamanında Haçlılar ile yapılan savaşlar, Kosova ve Niğbolu muharebelerinde görülen fedakarlığının bu savaşta görülmediği yorumunda bulunmuştur. Yinanç, bu durumdan ders alan Osmanlı padişahlarının Ankara Savaşı'ndan sonra Müslümanlarla yapılan savaşlarda Hristiyan askeri kullanmadığını belirtmiştir.²⁴⁰

Yinanç'ın rivayetleri aktarırken zikrettiği başlıca kaynaklar: Neşri, İdris-i Bitlisi, İbn Haldun, Aşıkpaşazade, İbn Hacer (ö. 852/1449)²⁴¹ *al-Anbâ al-gumr*²⁴², İbn al-Furât(ö. 807/1405), İbn Kâzî Şuhba²⁴³ *Zayl duval al-islâm*²⁴⁴, Ayni(ö. 855/1451)²⁴⁵, İbn Tagriberdi *al-Manhal al-şâfi*, Abû Yazid b. Murâd, Sahâvî (ö. 902/1497) *al-Zav'al-lâmî* adlı eseri, Aziz Astarabâdî'nin *Bazm-u razm*²⁴⁶ adlı eseri, Bizans müverrihi Chalcondyle(ö. 1470'ten önce),

238 Yinanç, "Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)", s.149, 150, 155.

239 Bkz. Mehmet Fuad Köprülü, "Yıldırım Bayezid'in Esareti ve İntiharı hakkında", Belleten, c.1, sayı 2, Nisan 1937.

240 Yinanç, "Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)", s.147.

241 Yinanç'ın "İbn Hacer" olarak yazdığı tarihçi İbn Hacer El-Askalânî olmalı.

242 İbn Hacer El-Askalânî'nin *İnbâ'ü'l-gumr bi-ebnâ'î'l-'umr* adlı eseri olmalı. Eser, İbn Hacer'in doğduğu tarihten (773/1372) 850'ye (1446) kadar meydana gelen ve çoğu kendisi tarafından müşahede edilen gelişmeleri, çeşitli kuruluş ve vakıflara dair bilgileri genellikle yıl, ay ve gün sırasıyla ele alıp o tarihlerde vefat eden tanınmış şahsiyetlerin biyografisini vermektedir. Dönemin bir Mısır tarihi olması yanında İslâm âleminin çeşitli yerlerindeki tanınmış şahsiyetlerin biyografilerini de ihtiva etmektedir.

243 İbn Kâdî Şuhba(İbn Kâdî Şühbe, Takıyyüddin).

244 Yinanç'ın Paris Bibl. Nat., mans.Arab., nr.1599'da bulunduğunu yazdığı eser.

245 Türk asıllı Hanefî fakihî, tarihçi, hadis ve dil âlimi.

246 Esterâbâdî'nin bilinen tek eseri olan *Bezm ü Rezm*, Kadı Burhâneddin'in emriyle kaleme alınmış özel bir tarih mahiyetindedir. Bkz. Tahsin Yazıcı, "Esterâbâdî, Aziz b. Erdeşîr", *DİA*, İstanbul, 1995, c.11, s.438.

Bizans tarihçisi Dukas(ö.1481'den sonra), İbn Şahne'nin (ö. 815/1412)²⁴⁷ *Ravzat al-manâzir* adlı eseri, İbn al-Asîr kenarı, Feridun Bey Münşââtı, Şams al-din al-Cazarî²⁴⁸, Şükrullah(ö. 868/1464'ten sonra) *Bahcat al-tavârih*, Schildberger, Neşri, İdris-i Bidlisî, Paris Bibl. Nat.(Suppl.Turc,1047)'daki anonim *Âl-i Osmân*, İranîli(Acem) Hâmidî'nin *Târîh-i Âl-i Osmân*²⁴⁹ yazma nüshası, İbn Arabşah, *Târîh-i mu'înî*, Nizâmeddîn-i Şâmî(ö. 814/1411-12)'nin *Zafernâmesi*, Şerefeddin Yezdî'nin(ö. 858/1454) *Zafernâmesi*, Hâfız Abru²⁵⁰, Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/1600), *Thomas de Medzoph*, Anonim *Târîh-i âl-i Osman*.

Yinanç çalışmasının sonunda araştırmasının membalarını “Kitabeler”, “Vakfiyeler ve Mektuplar”, “Tarihler”, “Suriye ve Mısır tarihleri”, “İran Müverrihleri”, “Bizans Müverrihleri” başlıkları altında detaylandırarak sunmuştur.²⁵¹ Hilmi Ziya Ülken, Yinanç'ın bu çalışmasının Timur ile Yıldırım Bayezid arasındaki münasebetler hakkında yeni kaynaklara dayanarak orijinal bilgiler verdiğini ifade etmiştir.²⁵² Fuat Köprülü'nün ise Yinanç'ı yazısından dolayı biraz ağır bir şekilde tenkid ettiği ifade edilmiştir.²⁵³

2.1.7. Baysungur (1481-1493)²⁵⁴

Mükrimin Halil Yinanç'ın Baysungur hakkında yazdığı makale Milli Eğitim Bakanlığı *İslam Ansiklopedisi* (1941-1986) II'de 427-428. sayfalarda yayımlanmıştır. 1481 senesinde Tebriz'de doğan Baysungur Akkoyunlu hükümdarıdır. Yinanç tarafından Sultan ilan edilişi ile

247 İbnü's-Şihne, Ebü'l-Velîd (ö. 815/1412).

248 İbnü'l-Cezerî(ö. 833/1429).

249 Yinanç kendi hususi kütüphanesinde bulunduğunu belirtmiştir. Bkz. Yinanç, “Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.129.

250 Hâfız-ı Ebru(ö. 833/1430).

251 Yinanç, “Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)”, ss.158-160.

252 Ülken, “Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç”, s.228.

253 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.307.

254 Mükrimin Halil Yinanç, “Baysungur (1481-1493)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.161-165.

birlikte çevresinde gelişen siyasi olaylar konu edilmiştir. Çocuk yaşta tahta çıkmış ve ümerası tarafından ülke yönetilmiştir. Sihind yaylasında Sultan Rüstem'in emri ile öldürülmüştür.

Yinanç, makalede Eylül 896'da Süleyman Bey ile Sûfi Halil Bey arasında geçen mücadeleye değinmiştir. Bu mücadelede Hoca Saadettin'in dedesi olan Hafız Mehmed İsfehani'nin de bu muharebede bulunduğunu *Tâc al-tavârih* adlı eserden nakletmektedir.

Yinanç makalesinin sonunda yararlandığı kaynakları Baysungur'un Bâyezid II'ye mektubu, Feridun Bey'in *Münşeat*'ını göstermiştir.²⁵⁵

2.1.8. Belek, Nûr Al-Davla(?-1124)²⁵⁶

Yinanç'ın Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi* II' de sayfa 468-473'de yayımlanan makalesidir. Selçuklular'ın Harput, Dersim, Genç ve Halep emirliklerinde bulunan Belek Bey'in, Haçlılar'la yaptığı savaşlardaki başarısı ile ün kazanan bir Türk Bey'i olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁷ 18 Nisan 1123 tarihinde Turuş mevkiinde yapılan savaşta Kudüs Kralı Baudouin'i yenerek büyük bir zafer kazanmasının ona "Gazi" unvanını kazandırdığını belirtmiştir.²⁵⁸ Yinanç, araştırmasında Belek'in Anadolu, Suriye coğrafyasında Haçlılar ile yaptığı mücadeleleri kronolojik sırada yıl yıl aktarmıştır.

Belek'in bir emir olarak kişisel özelliklerine değinen Yinanç, onun çağdaşları olan Mehmed Tapar, Sencer, Mahmud gibi ahlak ve fazilette öne çıkan yüksek şahsiyet özellikleri ile beraber örnekliğini vurgulamıştır. Ölümünden sonra Haçlılar'ın tekrar üstünlük kazanmaya

255 Yinanç, "Baysungur (1481-1493)", s.165.

256 Mükrimin Halil Yinanç, "Belek, Nûr Al-Davla(?-1124)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.167-176.

257 Bkz. Çoşkun Alptekin, "Belek b. Behrâm", *DİA*, İstanbul, 1992, c.5, ss.402-403.

258 Bu zafer, Haçlılar'ın İslam ülkesine girdiğinden beri aldıkları en büyük mağlubiyet sayılmıştır. Batı Selçuklu Sultanı Mahmud bunun üzerine Belek'e Halep emaretinin menşurunu göndermiş, İslam ordularına serdar tayin etmiştir.

başladıklarını ifade ederek, İslam dünyasının bu mücadelesinde Belek'in önemli bir role sahip olduğuna işaret etmiş olmaktadır.

Makalesinin sonunda Yinanç yararlandığı Arap, Lâtin, Ermeni kaynaklarının ayrıntılı bir dökümünü vermiştir. Yinanç kaynak eserleri seçerken Belek ile aynı dönemde yaşamış veya o dönemde yetişmiş müellifleri seçtiğini belirtmiştir.

a-Arap Tarihçiler

Azimi'nin *Tarih* adlı eseri. Abu Ya'lî İbn al-Kalânîsî'nin *Zayl Târih Dimaşk* adlı eseri; Abn al-Azrâk'ın *Târih Mayyâfârkîn* adlı eseri.

b- Latin vak'anüvisler

Foulcher de Chartres trc. M. Guizot, *Collection des mémoires relatifs à l'histoire de la France*; Albert d'Aix, trc. M. Guizot, aynı eser.

c- Ermeni vak'anüvisleri

Matthieu d'Edesse, *Chronique* Ed. Dulaurier; *Recueil des Hist. Des Crois. Documents arméniens*; Michel le Grand, *Chronique*; R. *Des Hist. Des Crois. Doc. ar.I.*²⁵⁹

d- Süryânî müellifleri

Urfalı Basil'e isnat edilen anonim vekayinâme, İshâk Ermele al-Suryani, *al-Hurûb al-salîbiya fî Âşâr al-suryâniya*; Michel le Syrien.

XIII. asır müellifleri İbn al-Asîr; Kamal al-Din b. al-'Adîm; R. *Des Hist. Des Croisades'in Historiens Orientaux*, Bar Hebraeus (Abu'l-Farac) *Süryâni vakayinamesi*, R.Grousset, *Hist. Des Croisades*, Cl. Cahean, *La Syrie du Nord à l'époque des Croisades et la principauté franque d'Antioche*.

259 Yinanç'ın kullandığı eser Süryânî Mikhail'in eserinin Ermenicesidir.

2.1.9. Büyük Hükümdar Fatih Sultan Mehmed²⁶⁰

Yinanç'ın "Büyük Hükümdar Fatih Sultan Mehmed" isimli çalışması ilki sayı:5406-1049 30 Mayıs 1943'te 2. sayfada; ikincisi sayı:5407-1050 31 Mayıs 1943'te 2. sayfada olmak üzere iki parça halinde *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayımlanmıştır. Yinanç yazısında sultanın Türk-İslam tarihindeki rolü özellikle muhariplik ve devlet adamlığı üzerinde durmuştur. Yinanç, "Anadolu'yu birleştirici faaliyeti" "Avrupa'da yaptığı fütuhatla milletimizin kurucusu", "Türklüğün ve Müslümanlığın büyük kahraman mücahidi" "devlet adamlığı", "Medeniyetçi" vasıfları ile Fatih Sultan Mehmed'in takdir ettiği özelliklerini sıralamıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in kendisinden önceki sultanların programı olan fütuhat konusunda başarılar sağlayarak Türklüğün ve Müslümanlığın kahraman ve mücahidi olduğunu, Anadolu'nun siyasi birliğini sağlayarak ise milletimizin büyük kurucularından biri olduğunu ifade etmiştir.

Yinanç'ın, Fatih Sultan Mehmed'in fetih hareketlerini önemli bir konuma yerleştirdiği görülmektedir. İslam tarihinde yaptıkları fetihlerle haklı bir şöhret kazanan Suriye fatihi Halid b. Velid, Irak fatihi Sâd bin Ebi Vakkas, Mısır fatihi Amr ibn As, Şimali Afrika fatihi Ukbe bin Nâfi, Hassan bin Numan, İspanya fatihi Musa bin Nusayr, Türkistan fatihi Kuteybe bin Müslim gibi isimleri sıralayan Yinanç, Fatih'in bir kısmından üstün sayılabileceği fikrini belirtmiştir. Ertuğrul soyundan gelen Osmanlı ailesini "gaza ve cihat prensiplerine bağlılık", "Hristiyan ülkelerini fethetmek", "millet ve vatana birlik vermek" ölçütleri ile değerlendiren Yinanç'ın hanedanı diğer Anadolu prenslikleri ve hanedanlara göre daha başarılı bulunduğu söylenebilir.

Diğer Osmanlı padişahlarının Anadolu birliğini sağlama konusundaki başarılarını değerlendiren Yinanç, Orhan Bey'in "devlet kurucusu" vasfı ile fütuhat dönemi beyliklerinden

260 Mükrimin Halil Yinanç, "Büyük Hükümdar Fatih Sultan Mehmed 1-2", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç- Makaleler*, ss.579-585.

olarak nitelendirdiği Aydın, Menteşe Beylerine, Umur Bey'e göre daha üstün bulduğu görülmektedir. Sultan I. Murad'ı ise Ankara havzasını alarak oğullarına Anadolu'yu birleştirmek planının ilk maddesini sunduğunu, Sultan Yıldırım Bâyezid'in Fırat ve Kelkit havzasına kadar Anadolu'ya birlik vererek Selçuklu sultanlarının hakiki halefi olmayı başardığı yorumlarını yapmıştır. İkinci Murat'ın Rumeli'den gelen Hristiyan taarruzlarını durdurduğunu, Hristiyanların eline geçmiş bölgelerin bir kısmını geri aldığını, Menteşe ve İzmir emirliklerini ortadan kaldırarak Kastamonu prensliğini de Sinop'a sıkıştırdığını yazmıştır. Fatih Sultan Mehmed; Yıldırım Bâyezid'in projesini tamamlayarak İstanbul'u fethetmiş, Sırp krallığını, Arnavut ve Mora prensliklerini, Bosna krallığını, Sinop'taki Candaroğlu prensliğini ortadan kaldırmış; Kırım'ı himaye altına almış; Ceneviz ve Venediklilerin eline geçen adalar ve iskeleleri geri almış; Eflak ve Boğdan'a darbe vurarak, kendisine tâbi kılmıştır. Trabzon bölgesini alarak Rum prensliğini ortadan kaldırmış, Karamanoğlu Beyliğini yıkmıştır. Fatih Sultan Mehmed, Karaman bölgesini zapt ettiği için, Anadolu'da hakimiyet mücadelesi veren Akkoyunlu Devleti sultanı Uzun Hasan ile Tercan sahrasında karşı karşıya gelmiştir. Yinanç, Fatih'in savaştaki başarısının Karaman'ın Anadolu birliğine dahilini kesinleştirdiği düşüncesindedir. Fatih'in hükümdarlığı döneminde Dulkadiroğullarının/Zülkadiroğullarının doğuda bütün güç ve mevcudiyetini korumasını, Fırat'ın doğusundaki bütün bölgelerin Akkoyunluların elinde bulunmasını, Malatya ve Divriği kalelerinin Mısır sultanlarının muhafızları tarafından idare edilmesini, Fatih'in Anadolu Birliğini tam olarak gerçekleştiremediğine delil olarak sunmuştur.

Yinanç, oldukça kısa olan yazısında kullandığı kaynakları göstermemiştir.

2.1.10. Celâleddin Harzemşah.Calâl al-Din Hvârizmşah²⁶¹

Yinanç'ın Milli Eğitim Bakanlığı, 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi* III'te 49-53. sayfalarda yayımlanan makalesidir.

Yazmalarda adı Mengüberti olarak geçen Harizmşahların sonuncu cesareti ile şöhret olmuş hükümdarıdır. Yinanç, özellikle 1220'den sonra Moğol ve Gürcü kuvvetlerine karşı verdiği mücadeleyi sene sene anlatmış. Devlet idaresi ve dış siyasette müdebbir ve maharetli olamamasının Celâleddin Harzemşah'ı başarısızlığa sürüklediğini ifade etmiştir.

Yinanç makalesinin sonunda Celâleddin Harzemşah'ı değerlendirmiş, Harzemşah hanedanının çoğu hükümdarı gibi zalim olduğunu, halkının ve komşularının nefret ve düşmanlığını kazandığını fakat Moğolların yakın coğrafyayı tamamen işgal etmeleri sonrası bu özelliklerinin unutulup daha çok İslamiyet'in müdafii sıfatı ile hatırlandığını ifade etmiştir. Osmanlı hanedanının atalarının Sultan Calâl al-Din'in ümerası olduğu ve Anadolu'ya onların ümerası olarak geldiği yönündeki tarih yazarlarının iddiaları bulunduğunu da hatırlatan Yinanç, bugün Anadolu'daki Horzumlu oymağının Harzemşahların bakiyesi olduğunu şark vilayetlerinde boy ve oymakların özellikle Şiilerin, Dersim'deki aşiretlerin Calâl al-Din Harzemşah'ın mahiyeti olduğu iddialarına da değinmiştir.²⁶²

Yinanç'ın makalesi için yararlandığı kaynaklar: Muhammed al-Munşî al-Nasavî'nin *Sîrat ay-Sultan Calâl al-Din* adlı eseri; İbn al-Asîr'in *al-Kâmil* adlı eseri; Sibte İbn al-Cavzî'nin *Mir'ât al-zaman*; İbn Vâsil'in *Mufarrac alkurûb fi Ahbâr Banî Ayyûb*; Cuzcânî'nin *Tabakât-ı Nâsirî* adlı eseri Alâ al-Din Cuvaynî'nin *Târih-i cihanguşây* adlı eseri; İbn Bîbî'nin *Selçuknâme* adlı eserinin Houtsma tarafından yapılan neşri; Zahabî'nin *Târih al-islâm* adlı eseri; Brosset'in *Hist. De la Géorgie* adlı eseri; Raşîd al-Din'in *Câmi'al-tavârih* adlı eseri,

261 Mükrimin Halil Yinanç, "Celâleddin Harzemşah.Calâl al-Din Hvârizmşah", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.205-213.

262 Yinanç, "Celâleddin Harzemşah.Calâl al-Din Hvârizmşah", ss.205-213.

Abu'l-Farac İbn al-İbrî'nin *Muhtasar al-duval* adlı eseri, Mirhvand'ın *Ravzat al-safâ* adlı eseri; Hvandmir'in *Habîb al-siyer* adlı eseri.²⁶³

2.1.11. Cihan-Şah. Cihân-Şah, Muzaffar Al-Din(1405?-1467)²⁶⁴

Yinanç'ın Karakoyunlu hükümdarı olan Cihan-şah hakkındaki çalışması “Cihan-Şah. Cihân-Şah, Muzaffar Al-Din” başlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi* III'te 173-189. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Makalede Cihan-şah'ın şahzedeliğinden, tahta çıkışına, ölümüne kadar diğer devletlerle özellikle Akkoyunlu Devleti ile verdiği mücadeleler, iç savaşlar konu edinilmiştir.

Târih al-Giyâsî, Haydar Râzî *Macma' al-tavârih*, 'Abd al-Razzak Samarkandî²⁶⁵ *Matla' al-sa'dayn*, İbn Tagriberdi, Havâdis al-duhûr, Sahâvî *al-Zû'al-lâmi*, 'Abd al-Razzak Samarkandî, Ebu Bakr Tahrânî, *Zubdat al-tavârih*, Mirhvand *Ravzat al-safa*; Devletşah *Tazkirat al-şu'arâ*, Hasan Bey Rumlu, *Ahsan al-tavârih* Abbâs al-'Azzâvî'nin *Târih al-'Irak*, Abu'l-Muhâsin Yûsuf b. Tagriberdî *Havâdis al-duhûr*, *al-Nucûm al-zâhira*, *al-Minhal al-şâfi*; Şams al-Din Muhammed al-Sahâvî'nin *al-Tibr al-masbûk al-Zû'al-lâmi* adlı eserler Yinanç'ın bu makaleyi oluştururken kullandığı temel kaynaklar arasında bulunmaktadır. Yinanç bu tarihçilerin Cihan-Şah ile aynı zamanda yaşamış veya onların eserlerinden istifâde etmiş olan tarihçiler olduklarını söylemiştir.

263 Yinanç, “Celâleddin Harzemşah.Calâl al-Din Hvârizmşah”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.213-214.

264 Mükrimin Halil Yinanç, “Cihan-Şah. Cihân-Şah, Muzaffar Al-Din(1405?-1467)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.219-253.

265 Abdürrezzâk Es-Semerkandî (ö. 887/1482).

2.1.12. Cüneyd. Cunayd b. İbrâhim (?-1460) ²⁶⁶

Yinanç'ın Milli Eğitim Bakanlığı 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi* III'te 242-245. sayfalarda "Cüneyd. Cunayd b. İbrâhim (?-1460)" başlığı ile yayımlanan çalışması Safeviyye tarikatının bir devlete dönüşmesinde büyük payı olan Cunayd b. İbrâhim hakkındadır. Cüneyd'in babası, Safeviyye tarikatının kurucusu olan Şeyh Safiyyüddîn-i Erdebîlî'nin soyundan gelmektedir. Yinanç çalışmasında Şi'îlik ve Râfızîlik fikirlerini yaymak için Anadolu'da yurt arayışını, fikirlerini yayma faaliyetlerini, siyasi mücadelelerini, ölümünü anlatmıştır. Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah, Osmanlı hükümdarı II. Murad tarafından reddedildikten sonra Konya'da Zeyniyye tarikatı halifesi Abd al-Latif Makdisi'nin ikametgahında onunla yaptığı münakaşa'dan sonra Konya'da da tutunamayarak oradan Varsak ülkesi Taş-Eli'ne geçişini, Türkmen boy ve oymaklarını kendisine bağlamaya çalışmasını, asker toplamasını, birçok yeri dolaştıktan sonra Trabzon'u kuşatmasını ve kendisine haraç vermeyi kabul ettirmesini anlatmıştır.

Yinanç, çalışmasının sonunda Aşıkpaşazade'nin²⁶⁷ *Târih-i âl-i Osmân*; Hasan Bey Rumlu'nun²⁶⁸ *Ahsan al-tavârih* adlı eseri; Mirhond'un *Habîb al-siyar*²⁶⁹; Mirza Hüseyin Cenâbedî'nin *Ravzat al-safaviya*; Hüseyin Zahidî'nin *Silsila al-nasab Safaviya*; Chalcondyle'nin *Hist. De la décadence de l'empire Grec*.²⁷⁰ adlı eseri; William Miller'in *Trebizond, the last Greck Empire* adlı eserlerini bibliyografya listesinde sunmuştur.

266 Mükrimin Halil Yinanç, "Cüneyd. Cunayd b. İbrâhim (? – 1460)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.255-260.

267 Âşıkpaşazâde (ö. 889/1484'ten sonra).

268 Hasan-ı Rûmlû (ö. 985/1577) maddesi.

269 *Habîbü's-siyer* adlı eser, Mirhand'ın torunu olan Hândmîr tarafından kaleme alınmıştır.

270 Chalkokondyles'in 1298-1463 yılları arasındaki olayları kapsayan Türkçe'ye "Tarihin Belgeleri" diye çevrilebilecek olan *Apodixis Istorion* başlıklı eseridir. Fransızca tercümesi "*L'histoire de la décadence de l'Empire Grec et établissement de celui des Turcs, trc. B. de Vigenère, Paris 1577.*" başlığı ile yayımlanmıştır.

Hasan Bey Rumlu'nun *Ahsan al-tavârih* adlı eseri Safevî tarihine dair 1. elden kaynak olup, devletin kurulmasında ve gelişmesinde rol oynamış Türkmen aşiretlerine ilişkin geniş bilgi vermektedir.

2.1.13. Çağrı Bey, Çağrı B.Mikâ'il B.Salçuk(990-1060)²⁷¹

Mükrimin Halil Yinanç'ın Çağrı Bey'in hayatını, faaliyetlerini, fetih seferlerini, Gazne Devleti ile mücadelelerini konu alan çalışması Milli Eğitim Bakanlığı 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi III*'te 324-328. sayfalar arasında yayımlanmıştır.

Yinanç yazısının sonunda Selçuklu hanedanından Çağrı ve Tuğrul Bey'in fetihlerinin sonuçlarını değerlendirerek Türkleri bütün Müslüman kavimlere ve ülkelere hakim kılan, İslâm ve Türk tarihinin ikinci safhasını açan büyük şahsiyetler olarak göstermiştir.

Bibliyografya: Nâsir-ı Husrav²⁷² *Safar-nâma*; Abu'l-Fazl Bayhakî'nin²⁷³ *Târih-i Sultan Mas'ûd Gaznavi*; Sadr al-Din Nisâbüri'nin *Ahbâr al-davlat al-salçûkiya*, İbn Findik al-Bayhakî²⁷⁴, *Târih*; Abu'l Farac ibn al-Cavzî'nin²⁷⁵ *al-Muntazam fî târih al-mulûk va 'l-umam* 'Îmâd al-Din al-Kâtib al-İsfahânî'nin²⁷⁶ *Nusrat al-fatrat va 'şrat al-fîtrat*; Bûndârî'nin²⁷⁷ *Zubdat al-nusrat* eserinin Kıvameddin Burslan tarafından yapılan Türkçe tercümesi; Fahr al-Din al-Râzî'nin²⁷⁸ *Câmi' al-'ulûm*; Râvandî'nin²⁷⁹ *Râhat al-sudûr*; İbn al-Asîr'in²⁸⁰ *al-Kâmil*

271 Mükrimin Halil Yinanç, "Çağrı Bey, Çağrı B.Mikâ'il B.Salçuk(990-1060)" *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.261-269.

272 Nâsir-ı Hüsrev (ö. 465/1073'ten sonra).

273 Beyhakî, Muhammed b. Hüseyin (ö. 470/1077).

274 Beyhakî, Ali b. Zeyd (ö. 565/1169).

275 İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec (ö. 597/1201).

276 İmâdüddin El-İsfahânî (ö. 597/1201).

277 Bûndârî (ö. 643/1245).

278 Fahreddin Er-Râzî (ö. 606/1210).

279 Râvendî, Muhammed b. Ali (ö. 603/1207'den sonra).

280 İbnü'l-Esîr, İzzeddin(ö. 630/1233).

adlı eseri; *Târih-i Sîstan*²⁸¹; Cüzcânî'nin²⁸² *Tabakât-ı Nâsirî*; Raşîd al-Din'nin²⁸³ *Câmi' al-tavârih*; Zahabî'nin²⁸⁴ *Siyar a'lâm al-nubalâ, Târîh al-islâm*; Muhammed b. 'Ali al-Şubankârî'nin *Macma'al-ansâb* adlı eseri; Hasan Yazdî'nin *Câmi' al-tavârih* adlı eseri; Mirhond'un²⁸⁵ *Ravzat al-safâ* adlı eseri; A. Biberstein Kazimirski'nin²⁸⁶ *Minûçihri dîvanı mukaddimesi*; Barthold'un²⁸⁷ *Turkestan v epohu mongolskago naşestviya*.

2.1.14. Dânişmendliler. Dânişmandiya²⁸⁸

Dânişmendliler, yaklaşık yüz yıl (1071-1178) Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri, Malatya ve civarlarında hüküm süren bir Türkmen hânedanıdır.²⁸⁹ Dânişmend Gazi(?-1085[?], Dânişmenliler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarıdır.²⁹⁰ Mükrimin Halil Yinanç, Milli Eğitim Bakanlığı 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi* III'te 468-479. sayfalarda yayımlanan makalesinde Dânişmendlilerin; Bizans Devleti, Haçlılar, Selçuklular ile hakimiyet mücadeleleri, ve kendi aralarındaki taht kavgalarını anlatarak, değerlendirmiştir. Dânişmendnâme, Dânişmend Gazi'nin etrafında gelişen, İç Anadolu'da Bizans'a karşı yaptığı fethin menkıbelerini anlatan destani bir romandır.²⁹¹ Bu destan, Gelibolulu Mustafa Âli, Cenâbî, Karamânî, Kâtip Çelebi, Münecimbaşı, Hezârfen Hüseyin tarafından bir tarih kaynağı olarak kullanılmıştır. Yinanç, Dânişmendnâme'nin bu tarihçiler tarafından tarih kaynağı olarak kullanılmasını eleştirerek, bu olayların tarihi hakikatler ile ilgisinin olmadığını iddia etmiştir.

281 Tarih-i Sistan.

282 Cüzcânî, Minhâc-ı Sirâc (ö. 664/1266'dan sonra).

283 Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî (ö. 718/1318).

284 Zehebi (ö. 748/1348).

285 Mîrhând(ö. 903/1498).

286 Kazimirski, Albert de Biberstein (1808-1887).

287 Barthold, Vasiliy Viladimiroviç(1869-1930).

288 Mükrimin Halil Yinanç, "Dânişmendliler. Dânişmandiya", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.271-293.

289 Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *DİA*, İstanbul, 1993, c.8, ss.469-474.

290 Abdülkerim Özaydın, "Dânişmend Gazi", *DİA*, İstanbul, 1993, c.8, ss.467-469.

291 Ahmet Yaşar Ocak, "Dânişmendnâme", *DİA*, İstanbul, 1993, c.8, ss.478-480.

Battâlnâme tarzında telif edilmiş olan bu eserin, bir hurafe, masal kitabı olduğunu, bu olayların Gelibolulu Mustafa Âli ve Cenâbî tarafından Selçukluların Fütihat devrine sıkıştırılmak istenildiğini yazmıştır. Bu iddiaları öne sürerken, destanda geçen Danişmend Gazi'nin mahiyetinin ve gaza arkadaşlarının menşe'i olan Malatya'nın²⁹² 970 tarihinde Müslümanların elinde olmadığını, buradan bir gaza ordusunun çıkmasına ve Dânişmend'in bu şehir ümerasından olmasına imkan bulunmadığını öne sürmüştür.

Dânişmendnâme'de geçen menkıbelerin Malatya emiri Ömar b. Ubayd Allah b. Marvan al-Sulamî'nin menkıbelerini andırıldığını belirten Yinanç, Emir Dânişmend'in adı, aslı, menşe'ine, Anadolu'ya gelişine ilişkin çeşitli kaynaklarda geçen rivayetleri aktarmıştır.²⁹³ Niketas, Ermeni müverrih Urfalı Matthieu, Vardan, Çamiçyan'ın Danişmend Gazi'nin soyunun Ermeni olduğuna dair; İbn al-Asîr, Karim al-Din Mahmûd Aksarâyî *Musâmerat al-ahbâr* adlı eserinde ve Niğdeli Kadı Ahmed'in *al-Valad al-şafik*'te, Abû Hâmid Muhammed b. İbrahim'in *Âl-i Selçuk*, Hafız Abrû'nun *Macma'al-tavârih* adlı eserlerinde, Bizans müverrihlerinin, Süryânî Mihail'in, İzz al-Din b. Şaddât *al-A'lâk al-hatîra* eserinde Danişmend Gazi'nin ismi, soyu, emirliği, Anadolu'ya gelişi hakkındaki rivayetleri inceleyerek değerlendirmiştir.

Yinanç, Danişmend Gazi'nin kahramanlığını vurgulamak için I. Kılıç Arslan zamanındaki 1097'de Godefroy de Bouillon Haçlılarına karşı İnönü-Eskişehir hattında 1101'de üç büyük Haçlı ordusuna karşı başarı kazanılmasının başlıca amillerinden biri

292 Malatya, Bizans-Arap mücadelesinde bir sınır şehri özelliği göstermiştir. Bu nedenle Bizans ve Müslümanlar arasında el değiştirmiştir. Emeviler, Abbâsiler döneminde, özellikle Hârûnurreşid zamanında Avâsım adıyla oluşturulan bölgenin önemli bir merkezidi. Abbâsiler tarafından Horosan'dan getirilen Türkler yerleştirilmişti. Bkz. Göknur Göğebakan, "Malatya", *DİA*, Ankara, 2003, c.27, ss.468-473.

293 Danişmend Gazi, mensuplarına göre Battâl Gazi neslinde gelmekte olup, İslami ismi Ahmed'dir. Niketas'ın rivayetine göre İran, Ermeni kral ve imparatorlarının mensup olduğu Arşak(Eşkâniyân) soyundandır. Ermeni müverrih Urfalı Matthieu ve Vardan'a göre Ermeni'dir. 18. asır Ermeni tarihçisi Çamiçyan, Emir Dânişmend'in Ermeni bir prens olduğunu söyler.

olduğunu Anna Comnena'nın *Alexias* adlı eserinin Reifferscheid neşrine dayanarak ifade etmiştir.²⁹⁴

Yinanç, yararlandığı müellifleri ve eserleri rivayetleri kronolojik sırada verdiği esnada belirtmiştir. Araştırmasının sonunda ise bunun dışında kalan eserleri; Meskûkât, Vakfiyeler, vekayinâmeler, vekayinâmeleri; ise Grek kaynakları, Süryani kaynakları, Arap kaynakları, İran kaynakları, Ermeni kaynakları, Latince kaynaklar başlıkları altında vermiştir. Bu eserler içinde XII. asır Arap tarihçilerinden İbn al-Azrak'ın eserini, *al-Anbâ' fi târîh al-hulafâ* adlı eseri, İbn Hâmdun'un eserini, İbn al-'Adîm, İzz al-Din b. Şaddad'ın eserlerini zikrederek içerdikleri bilgileri önemli bulduğunu ifade etmiştir. Osmanlı döneminde *Dânişmendnâme* hakkında yazılan eserleri ayrıca ele alıp inceleyen Yinanç, Osmanlı tarihçilerinin bu eserdeki bilgileri ciddiye alarak diğer tarihi bilgiler ile karşılaştırma, uzlaştırma, tahkik ve tenkit etme hatasına düştüklerini, bunların mahiyet ve kıymetini ölçemeyen Batı tarihçilerinin de bu malumatı kullanarak hata yaptıklarını ifade etmiştir. Yinanç, Dânişmendliler ve Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkiler için de ayrı bir kaynak listesi oluşturmuştur.

Yinanç'ın *Dânişmendnâme* ve Dânişmendliler için yaptığı çalışmalar hakkında bazı tarihçilerin eleştirileri bulunmaktadır. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'ndeki "Dânişmendnâme" maddesini kaleme alan Ahmet Yaşar Ocak *Dânişmendnâme*'yi ilk kez aşırı bir eleştiriye tabi tutan ve içindekilerin tamamen uydurma olarak nitelendirenin Yinanç olduğunu ifade etmiştir. Mélikoff'un ise titiz ve ayrıntılı bir çalışma ile *Dânişmendnâme*'nin esaslı bir kritiğini yaparak onun ne Osmanlı tarihçilerinin kabul ettikleri gibi gerçek bir vakayi'nâme ne de Yinanç'ın iddia ettiği gibi bir hurafat kitabı olmadığını ortaya koyduğunu yazmıştır.²⁹⁵

294 Yinanç, "Dânişmendliler. Dânişmandiya", s.273.

295 Bkz. Ahmed Yaşar Ocak, "Dânişmendnâme", *DİA*, İstanbul, 1993, c.8, ss.478-480.

Hilmi Ziya Ülken ise Yinanç'ın Dânişmentliler maddesinde (1945) bu hanedanın kuruluşu hakkında efsanevi ve tarihi cihetleri birbirinden iyice ayırdığını ve orijinal kaynaklara dayandığını ifade etmiştir.²⁹⁶

Osman Turan da Yinanç'ın *İslam Ansiklopedisi* için yazdığı “Dânişmendiler” maddesi ve *Anadolu'nun Fethi* adlı eserinde Danişmend Devleti'nin kuruluşu, Dânişmendliler'in şeceresi ve tarihinin anlaşılamadığını, kaynakların kifayetsizliği ve müphem oluşu nedeniyle yapılan tetkiklerin çok karışık bir hüviyet kazanmasına sebep olduğu yorumunda bulunmuştur.²⁹⁷

2.1.15. Dustûrnâme-i Enverî'ye Medhal

Dustûrnâme-i Enverî, Yinanç tarafından Paris'te Milli Kütüphanede “Yazma Âsarı Şarkıye” “Ancien Fonds Türk” kısmında 250 numarada bulunarak istinsah edilmiştir. Yinanç, eserin Yazıcızade Ali'nin *Tarih-i Âl-i Selçuk* adlı eserinden sonra en eski ve en mühim kaynak olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.²⁹⁸ Eski harflerle önsöz ve girişsiz olarak ilk kez 1928 yılında Yinanç tarafından neşredilen eserin Aydınoğulları'yla ilgili kısmının tarihî kıymetini ve müellifin eser hakkındaki bazı değerlendirmelerini içeren yeni bir çalışmasını 1930 yılında “Medhal” adı altında yayımlanmıştır.²⁹⁹

Dustûrnâme-i Enverî'ye Medhal, Yinanç'ın en önemli araştırmalarından biri olarak değerlendirilmektir. *Dustûrnâme* adlı eseri “tenkit” ve “tevsik” ettiğini yazan Yinanç, Aydın oğulları hanedanına ait bir devletin tarihçesini yazmak niyetini taşımadığı için birçok rivayeti

296 Ülken, “Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç”, s.228.

297 Osman Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, s.146.

298 Mükrimin Halil Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, Evkaf Matbası, İstanbul, 1929, s.3.

299 Bkz. Abdülkadir Özcan, “Düstûrnâme-i Enverî”, *DİA*, İstanbul, 1994, c.10, ss.49-50.

ayrıntılılarıyla nakil etmekten kaçındığını, bilgileri ve olayları özetlediğini, ihmal ettiğini belirterek bu çalışmayı yapmasındaki asıl amacını dile getirmiştir.³⁰⁰

Yinanç, hicri 11. asrın ortalarında istinsah edilen nüshanın asıl olmayıp, eldeki tek nüsha³⁰¹ olduğunu, “fenâ bir nestalik” yazı türü ile yazıldığını, cildinin ve içinin “tezyinattan ari” olup 118 sayfadan oluştuğunu, nüshada sarf, nahiv, imla hataları ve isim tahrifatları bulunduğunu tespit ederek, “cahil bir müstensih” tarafından kopyalandığı sonucunu çıkarmıştır.³⁰²

Düstûrnâme'nin, en eski kaynaklar olarak bilinen Şükrullah'ın(ö. 868/1464'ten sonra)³⁰³ *Behcetü't Tevârih*³⁰⁴, İdris-i Bitlisi'nin *Bihîşt* adlı eserleri ile aynı tarihlerde, Tevkiî Mehmet Paşa³⁰⁵, Oruç Bey, Mehmet bin Hacı Halilülkonevî, ÂşıkPaşazâde ve Neşri'nin eserlerinin ise daha geç tarihli bir dönemde telif edildiğini tespit etmiş, bu nedenle *Düstûrnâme*'nin birinci derecede kaynak olma özelliği kazandığını belirtmiştir.³⁰⁶

Kitabın müellifi olan Enveri'nin biyografisini, Fatih Sultan Mehmed(1444-1446, 1451-1481) dönemini idrak etmiş olan Sehi Bey(ö. 955/1548)³⁰⁷, Latîfi(ö. 990/1582)³⁰⁸, Aşık

300 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.81.

301 Eserin ikinci nüshası tespit edilmiştir. İzmir Millî Kütüphanesi'nde (nr. 22/401) bulunan nüsha ilk defa Himmet Akın tarafından ilim âlemine tanıtılmıştır. Bkz. Abdülkadir Özcan, “Düstûrnâme-i Enveri”, *DİA*, İstanbul, 1994, c.10, ss.49-50.

302 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.3.

303 790'da (1388) doğan ve 812'de (1409) Osmanlılar'ın hizmetine giren Fatih dönemi tarihçilerindedir. *Behcetü't-tevârih* adlı eseriyle tanınmıştır. Bkz. Sara Nur Yıldız, “Şükrullah”, *DİA*, İstanbul, 2010, c.39, ss.257-258.

304 Osmanlı hânedanına dair en erken kaynaklardan biri olarak değerlendirilen eser, aynı zamanda Osmanlılar'dan bahseden ilk Farsça mensur eserdir. *Behcetü't-tevârih*'in en orijinal bölümleri müellifin yaşadığı Çelebi Mehmed, II. Murad ve Fâtih dönemleridir. Müellifin Bursa'daki son yıllarında (1456-1459) Sadrazam Mahmud Paşa'ya ithafen yazdığı eserinin mukaddimesinde Beyzâvî, Taberî, İbnü'l-Cevzî ve İbn Hallikân'ın eserleriyle Mevlânâ Hasan b. Ali b. *Hammâd'in Kütü'l-ervâh*'i gibi eserler kaynak olarak gösterilmiştir. Bkz. Sara Nur Yıldız, “Şükrullah”, *DİA*, İstanbul, 2010, c.39, ss.257-258; Ayla Demiroğlu, “Behcetü't-Tevârih”, *DİA*, İstanbul, 1992, c.5, ss.349-350.

305 Karamânî Mehmed Paşa, Nişancı Mehmed Paşa olarak da bilinir.

306 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.3.

307 Sehi Bey (ö. 955/1548).

308 Latîfi(ö. 990/1582).

Çelebî(ö. 979/1572), Kınalızâde³⁰⁹ ve Ahdi (ö. 1002/1593-94)³¹⁰ gibi tezkire-nüvislerin eserlerinde arayan ve bulamayan Yinanç, *Düsturnâme*'nin mukaddimesinden kişisel özelliklerini, eğitimini anlamaya çalışmıştır.³¹¹

Yinanç'ın eserin içeriği ile yaptığı değerlendirmeler ve dikkat çektiği noktaların onun tarihçiliğini farklı kılan, öne çıkaran unsurlar olması nedeniyle bunlara değinmek yerinde olacaktır. Aşağıdaki satırlarda Yinanç'ın önemli olduğunu düşündüğü, Türk-İslam tarihi açısından önem taşıdığına inandığımız bazı hususları maddeler halinde yazma gereğini duyduk.

Yinanç, yazarın Âl-i Selçuk'a ayırdığı kısımda verilen, Kutulmuş Bey'in Sultan Tuğrul'a isyan ederek Anadolu'ya gelmesini, kızını Kayı Han neslinden Çalış Bey'e (Cemşit Han) vererek ittifak kurması ve daha sonra her ikisinin de Tuğrul Bey'e yenildiği haberlerinin “yeni” ve “dikkate değer” olduğunu kaydetmektedir.³¹²

Dustûrnâme'deki Anadolu Selçukilerinin, İran Selçukilerinin torunları olduğu bilgisini tenkid eden Yinanç, bu bilginin *Dustûrnâme*'den bir buçuk asır evvel yazılan (قاضي احمد نكيدي) 'nin³¹³ *Camiüttevarih* adlı eserinden alındığını ve hatalı olduğunu Harezmsah ve Moğollardan bahseden kısımlarda da hatalar bulunduğunu, verilen bilgilerin önemli olmadığını yazmıştır. Yinanç, *Dustûrnâme*'deki bu iki bölümü “mealen” ve “nazemen” aktardığını, Profesör Ghize

309 Yinanç'ın Kınalızâde Ali Efendi mi (ö. 979/1572) yoksa oğlu Kınalızâde Hasan Efendi'yi mi (ö. 1012/1604) kastettiği belli değildir. Kınalızâde Hasan Efendi *Tezkiretü 'ş-şuarâ* adlı eseriyle tanınmaktadır.

310 *Gülşen-i Şuarâ* tezkiresinin müellifi ve şairi.

311 Enveri, yazarın mahlası olup, hayatı hakkında bilinenler eserinde yazdıklarına dayanmaktadır. Arapça ve Farsça bildiği, zamanın ilimlerine bir dereceye kadar vakıf olduğu, bazı tarih kitaplarını incelediği, *Düsturnâme*'yi Mahmud Paşa adına , “Teferrüçname” adlı eseri ise Fatih Sultan Mehmet adına yazdığı, 866 senesinde Eflak seferine katıldığı Mükrimin Halil Yinanç tarafından tespit edilmiştir.

312 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.6.

313 Niğdeli Kadı Ahmed olmalı.

tarafından tab edilmiş olan anonim *Tarih-i Âli Osman*'ı da kaynak olarak kullanan iki *Tarih-i Âli Osman* tespit ettiğini belirterek, Paris'te Milli Kütüphanedeki yerlerini belirtmiştir.³¹⁴

Aydınöğulları'nın Mevlevilere bağlı olduğu konusunda verilen bilginin önemine dikkat çeken Yinanç, *Dustûrnâme*'nin rivayeti ile Eflâki'nin(ö.761/1360) *Menâkıbü'l-ârifîn* adlı eserindeki bu konuda verilen bilgilerin uyumlu olduğunu ifade etmiştir. Aydınöğlü Mehmet Bey'in Germeyan ümerasından olduğunu, Mehmet Bey'in ve Umur Bey'in aldığı lakapları da belirtmiştir.³¹⁵

Yinanç'ın, Aydınöğulları ile ilgili Bizans, Latin ve yedi "Şark" kaynağını tetkik ettiği *Dustûrnâme*'de yer alan bilgileri doğruladığı ve diğer kaynaklarda mevcut olmayan bilgilerin sadece Anadolu tarihi için değil Akdeniz tarihi için de önem taşıdığı sonucunu çıkardığı anlaşılmaktadır.³¹⁶

Dustûrnâme'den sonra yazılan Osmanlı tarihine ait eserlerde ve araştırmalarda Aydınöğullarına ait verilen bilgileri tetkik eden Yinanç'ın, önemli bulduğu bilgileri *Dustûrnâme* ile karşılaştırarak *Dustûrname-i Enveri Medhal*'e derc etmiştir.³¹⁷

Aydın Bey'in tarihte yaşamış gerçek bir kişi mi olduğunun ispat edilemediğini belirten Yinanç, Aydınöğulları hanedan isminin nereden geldiğini incelemiş, Anadolu fatihlerinden Mehmet Bey'in pederi ya da ecdadından olduğu kabul edilirse hanedan isminin Selçuklu, Osmanlı ve diğer hanedanlarda olduğu gibi bir kişiden neşet ettiğini, diğer göçebe aşiret ve cemaatlerin de bu aile etrafında toplanarak aynı ismi benimsediklerini kabul etmek gerektiğini savunmuştur.³¹⁸

İzmir taarruzu ile ilgili rivayetleri değerlendiren Yinanç, *Dustûrnâme*'de geçen İzmir taarruzunun Mehmet Bey'in ölümünden önce gerçekteşiği rivayetin tetkik ve tahkike

314 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.7.

315 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, ss.11,12,18.

316 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, ss.8,9.

317 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, ss.10-15.

318 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.15.

muhtaç olduğunu belirtmiş, olayın vuku bulduğu tarihi Eylül 1334 olarak gösteren Garp kaynaklarının, olayların cereyanıyla muasır olmaları dolayısıyla bu tarihi kabul etmek gerektiğini, taarruzun Mehmet Bey'in ölümünden sonra gerçekleşmiş olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.³¹⁹

Umur Bey'in Trakya'yı muhasara etmesi ve muharebeler hakkında *Dustûrnâme*'de verilen bilgilerin, olayların vuku bulma sırasının Bizans müverrihlerinin verdiği sıralama ile aynı olmadığını, rivayetleri “mübâlâğalı”/abartılı bulduğunu belirten Yinanç özellikle Cantacuze'nin kızlarından birini Umur Bey'e vermek istemesine Umur Bey'in “muvafakat”/kabul etmemesinden bahsetmiştir. Bu tip rivayetlerin menakip tarzında yazılan eserlere karıştırılmasını “mutad”/alışkanlık haline gelmiş olan hurafelerden saymak gerektiğini belirtmiştir. Fakat iki kaynakta da yer alan rivayetlerin “tevacuk eylediğini”/birbirine uygunluğunu dile getirmiştir.³²⁰

Umur Bey'in kardeşi İbrahim Bahadır Bey'in İzmir'in muhasarası ve muharebesine katıldığına dair *Dustûrnâme*'de bir kayıt olmadığına değinen Yinanç, İbrahim Bey'in adının daha sonra da kitapta geçmemesine dikkat çekmiştir. İbrahim Bahadır Bey'in vefat etmiş olabileceğine veya *Dustûrname*'nin kaynağı olan eserin Aydınoğullarına dair önceki vukuatlarda olduğu gibi ismini zikretmeyi ihmal etmiş olabileceği olasılıklarına işaret etmiştir.³²¹

Haçlıların İzmir'i taarruz ve işgali sırasında Umur Bey'in nerede olduğu konusunda *Dustûrnâme*, Bizans ve Garp kaynaklarının ihtilafli olduğunu ifade eden Yinanç, olayın Umur Bey'in Rumeli'de iken mi yoksa Rumeli'den Anadolu'ya geçişinden sonra mı vuku bulduğu

319 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.32.

320 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.45.

321 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.53.

noktasında farklılıklar bulunduğunu tespit etmiştir. Yinanç, Bizans müellifi Cantacuzène'nin rivayetini teyid eden *Dustûrnâme*'nin naklini tercih ettiğini yazmıştır.³²²

Yinanç, Haçlılar'ın İzmir'i işgalinden sonra Aydınogulları ve Haçlılar arasındaki mücadeleyi anlatırken bazı kaynakların Haçlıların kazandıkları zaferi kutlamak için dini bir ayin yaptıkları sırada Türklerin baskınına uğramalarından bahsettiğini, âyin yapılan kilisenin adının *Dustûrnâme*'de de geçmesini "şayan-dikkat"/dikkate şayan bulmuştur. Dipnotunda yararlandığı kaynakları Vertot, t. 2. p. 213; Daru, Hist. de Venise, t. 1, p. 530-532. Gay, Le pape Clément VI, .p. 56, 57: Delaville le Roulx, Les Hospitaliers à Rhodes, p. 95. olarak belirtmiştir.³²³

Dustûrname'nin Umur Bey'in gazaları, seferleri ile ilgili verdiği bilgileri "mübâlâgalı" bulan Yinanç, Umur Bey'in halk arasında efsanevi bir şahsiyet haline geldiği yorumunda bulunmuştur. Umur Bey'in seferlerinde yeşil sancak kullanmasına dikkat çeken Yinanç, Yeşil sancak kullanmalarından ve Venediklilerle yaptıkları anlaşmalarda ettikleri yeminlerden Aydınogullarının Şii mezhebine sâlik oldukları sonucuna ulaşmıştır.³²⁴

Çalışmalarında zaman zaman karakter tahlillerine de yer verdiğini gördüğümüz Yinanç, Umur Bey'in ölümünden sonra yerine geçen Hızır Bey'in "azm" ve "şecaat" yönünden zayıf olduğunu İzmir'i geri almaktan vazgeçerek Lâtin heyetiyle bir barış anlaşması akdettiklerini yazmıştır. Diplomatarium Veneto-Levantinum koleksiyonunun birinci cildinin 313-317 sayfalarında olduğunu tespit ettiği vesikanın Hızır Bey'in taahhüdünü içerdiğini ve Venedik hazine-i evrakında korunan ahitnamenin 19 maddeden ibaret olduğunu, mukaddimesinde Hızır Bey'in "Allah", "kütüp mukaddese", "Muhammed", "Ali", "Hasan ve Hüseyin", "Zeynülabidin ve Ga'fer ve diğer imamlar adına" yemin ettiğini, taahhüdünü yerine

322 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.54.

323 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.57,58.

324 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.35,36.

getireceğini bildirdiğini yazmıştır. Yinanç, vesikanın Aydın oğullarının Şii olduklarını göstermesi bakımından önemli olduğu görüşünü taşımaktadır.³²⁵

Yinanç, Hristiyanlara karşı kapitülasyon uygulamaları gibi Türkler açısından birçok zararlı madde içeren anlaşmanın Aydın oğullarının Doğu Akdeniz'deki üstünlüklerinin kırıldığını gösteren önemli bir vesika olduğu düşüncesini taşımaktadır.³²⁶

Düstürname'de Aydın oğlu Mehmet Bey'in Sultan Alâettin'den uç beyliği aldığına dair bilgi bulunduğunu kaydeden Yinanç, bu bilginin diğer Anadolu hanedanları ve Osmanlı tarihinde de geçen dayanağı bulunmayan bir anane olduğunu ifade etmiştir. Üçüncü sultan Alâettin Keykubad'ın tahta çıkış tarihlerinin Aydın oğullarının ortaya çıkmasından önce olduğu delilini öne sürerek bu rivayeti Alâettin Keykubad'a atfetmenin yerinde olmadığını belirtmiştir.³²⁷

Yinanç, *Düstürname*'de Umur Bey'in Rumeliye yaptığı dördüncü seferden döndükten sonra Karesi oğlu Süleyman Bey'in Cantacuzene'nin yardımına gitmesini Bizans kaynaklarından aktarırken verdiği dipnotlarda eski Osmanlı vak'anüvislerinin tarih yazımını değerlendirmiştir. Karesi yöresinin 1334 yılında fethedildiği ile ilgili verilen bilgiler konusunda "Eski vak'anüvislerimiz vermiş oldukları birçok malûmat gibi bu da yanlıştır" yorumunda bulunmuştur. *Düstürname*'deki bilgiyi esas aldığını ifade etmiştir. Yinanç, Osmanlı vak'anüvislerinin kaydettiği rivayetlerin bir kısmında bulunan Balıkesir ve çevresinin Orhan Gazi tarafından 1334 tarihinde fethedilmesinin kabul edilebileceğini belirterek, Karesi oğlu Yahşi ve Süleyman Beyler'e verilen ünvanlar arasında Balıkesir hükümdarı ünvanının (Mysia kıtasının hükümdarı ünvanının) bulunmaması sadece Phrygia ve Lydia hükümdarlığına

325 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, ss.79, 80.

326 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, ss.80, 81.

327 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.17, 18.

verilen ünvanların bulunmasını Karesi oğullarının bu çevredeki hükümdarlığının 1341'den önce sona ermiş olması ihtimali üzerinde durmuştur.³²⁸

Umur Bey'in kaynaklarda yer alan ölüm tarihindeki farklılıklara değinen Yinanç, bu konuda bir değerlendirme yapmıştır. Mehmet Fuat Köprülü'nün(1890-1966) *Türkiyat Enstitüsü Mecmuasında* yer alan araştırmasında Umur Bey'in türbesinde bulunan kitabede ölüm tarihinin bulunmadığını yazdığına yer vererek, Garp kaynakları ve *Dustûrnâme*'de yer alan tarihlerin ise birbirini teyit ve tasdik etmesine dayanarak Umur Bey'in şahadetinin 1348 yılının Mart ayında, yani 748 yılının Zilhiccesinde vukua geldiği çıkarımında bulunmuştur.³²⁹

Yinanç, Aydınogulları ile ilgili bilgi veren Münecimbaşı Ahmed Dede'nin(ö. 1113/1702)³³⁰ *Câmi 'u'd-düvel* adlı eserini de değerlendirmiş, bu eserde yer alan bilgilerin hatalı olduğunu tespit etmiştir. Moğol umumi valisi Timur Taş'ın valiliği sırasında Umur Bey'in babası Mehmet Bey'in hükümdar bulunduğunu, Umur Bey'in 748'de vefat ettiğini bu nedenle 749 yılında gaza ve cihat etmesinin mümkün olmadığını, Umur Bey'in Mehmet isminde hükümdar olan bir oğlu bulunmadığını, İsa Bey'in Umur Bey'in torunu değil kardeşi olduğunu, "Müzeyyen Üsküf"ün ise Umur Bey'in icadı olduğu bilgisinin ihtiyatla karşılanması gerektiğini yazmıştır.³³¹

Mehmet Şükrü Bey'in, *Esfarî Bahriye-i Osmaniye* adlı eserinde Türklerin yeminlerini Umur Bey'in başı için yapmalarına değinen Yinanç, bu durumu Anadolu halkının Umur Bey'i büyük bir şehit ve veli mertebesine çıkarmış olduğunun göstergesi olarak görmüştür.³³²

Yinanç'ın, *Dustûrnâme*'nin ikinci kısmında yer alan Aydınogulları tarihine ait, Mehmet Bey, Umur Bey'in gazalarına ilişkin rivayetleri inceleyerek tenkid ettiği görülmektedir.

328 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.60, 61.

329 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.78.

330 Münecimbaşı (ö. 1113/1702).

331 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.78,79.

332 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.79.

Rivayetlerdeki hataları tespit ettiği, tercih ettiği nakillerdeki Aydınoğulları tarihine ait bibliyografik bilgiye detaylı olarak yer ayırmış olduğu söylenebilir.³³³

Yinanç, *Düstürname*'nin Osmanlı hanedanı ile ilgili olan üçüncü kısmının dört babtan oluştuğunu, diğer kaynaklarda bulunmayan önemli bilgileri muhtasar/öz ve cami/toplu bir şekilde ihtiva ettiğini belirtmiştir. Osmanlı hanedanı tarihinin “külliyen” ve “kâmilen” meçhuliyet içinde bulunduğunu, mevcut membaların³³⁴ büyük bir kısmının henüz tab edilmemiş olması ve “kariler”/okuyucular tarafından “mütalea” ve kontrol edilemeyecek olması nedeniyle Bizans ve Latin kaynakları ile karşılaştırarak şerh etmeyi uygun bulmadığını bunun yerine *Düstürnâme*'nin önemli kısımlarına işaret etmekle yetineceğini ifade etmiştir.³³⁵

Osmanlı hanedanı ile ilgili bilgi veren Osmanlı tarih yazarlarının eserleri arasında en eski kaynak niteliği taşıyanları tespit edip sıralayan Yinanç, *Düstürname*'nin Fatih Sultan Mehmed'in ilk devri saltanatında yazıldığını, tahrir ve telif itibariyle Şükrullah Rumi'nin *Behcetü't-Tevârih*, بهشتی³³⁶ hariç tutulursa diğer kaynaklardan tarihsel olarak daha önce yazıldığını ve en eski kaynaklardan biri olduğunu tespit etmiştir.³³⁷

Yinanç, kitabın üçüncü kısmının birinci babının Fatih'e kadar olan Osmanlı hanedanının tarihçesini, ikinci babın Fatih Sultan Mehmed devrini, üçüncü babın yirmi birinci kitabının veziriazam olan Mahmut Paşa'nın gaza ve fetihlerini dördüncü babın ise müellifin, Mahmut Paşa'nın “measir”/güzel eserleri, “fezail”/faziletlerine yaptığı övgüleri içermekte ve toplamakta olduğunu yazmıştır.³³⁸

333 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, ss.8-17.

334 Eski takvimler, Bihîştî, Mehmet bin Hacı Halil, Kunevî, Ruhî, Neşrî ve İdrisi Bitlisî tarafından yazılan vekayinameler, müellifi meçhul iki *Tarih-i Âli Osman*, Arap ve İran kaynaklarında mevcut Osmanlı hanedanına ait fasıllar.

335 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.86, 87.

336 Yinanç burada Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi'yi mi kastediyor.?

337 Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih* ve بهشتی, Tevkiî Mehmet Paşa'nın, Oruç Bey'in, Mehmet bin Hacı Halil Kunevi'nin, Aşık Paşa Zade'nin Âli Osman tarihleriyle, biri Fatih zamanında ve ikisi ikinci Bayezit zamanında yazılmış müellifi meçhul üç adet *Tarih-i Âli Osman*'ı Osmanlı hanedanına ait en eski kaynaklar olarak göstermiştir.;Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.86,87.

338 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.86,87.

Düstûrnâme'nin Osmanlı hanedanının aslı, menşei, soy ağacı hakkında verdiği malumata dikkat çeken Yinanç, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449)³³⁹ ve Makrîzî (ö. 845/1442)³⁴⁰ başta olmak üzere bütün Arap tarihçilerinin Osmanlı hanedanının Hicaz Araplarından olduğunu, Konya'ya, Âli Selçuklu döneminde hicret ederek yerleştiklerini; Bizans müellifi Phrantzes'in³⁴¹ ise Osmanlı hanedanının Comnéne hanedanına mensup mühtedi bir prensin soyundan geldiğini; *Bezm ü Rezm*³⁴² adlı eserin müellifinin, Osmanlı hanedanın Moğol olduğunu, Hafız Ebru'nun ise Osmanlı hanedanının bir Türkmen gemicisi neslinden geldiklerini söylediklerini kaydetmiştir. Yinanç bu grupta ele aldığı rivayetleri olayın vuku bulduğu zaman ve mekandan uzak oldukları için "hususî bir maksat tahtında yazıldığını" düşündüğünden değerlendirmelerinin dışında bırakmıştır.³⁴³

Yinanç, ikinci olarak "Millî müellifler" olarak isimlendirdiği yazarları ele alarak değerlendirmiştir. Osmanlı hanedanının şeceresini ele aldığı rivayetleri iki kısımda toplamıştır.

1. Oruç Bey, Aşık Paşa, Neşri gibi tarihçilerin verdiği şecere.
2. Tevkiî Mehmet Paşa'nın verdiği şecere.

Osmanlı hanedanının menşei hakkında bilgi veren rivayetleri de ikiye ayırarak kıyaslamış, tercih ettiği rivayet grubunu belirtmiştir.

1. Osmanlı hanedanının Selçuklu hanedanı ile birlikte Anadolu'ya geldiğini söyleyen Yazıcızade Ali, Mehmet bin Hacı Halil Kunevî, Şükrüllah Rumî, Tevkiî Mehmet Paşa tarihleri.

339 (28 Şubat 1372) eski Mısır doğumlu ünlü hadis âlimi ve hâfızı. Bkz. M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, İstanbul, 1999, c.19, ss.514-531.

340 (1364-65) Kahire doğumlu olan Mısırlı tarihçi. Bkz. Eymen Fuâd Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, 2003, Ankara, c.27, ss.448-451.

341 Phrantzes, Georgios (Sphrantzes, Georgios) (1401-1477'den sonra).

342 İranlı tarihçi ve yazar Azîz b. Erdeşîr Esterâbâdî'nin (ö. 800/1398'den sonra) Kadı Burhâneddin adına yazdığı XIV. yüzyılın ikinci yarısına ait Farsça tarih eseri.

343 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.87.

Yinanç, Şükrullah Rumi'nin ve Tevkiî Mehmet Paşa'nın, Anadolu Selçukileri'nin tarihini bilmediklerini; Moğollardan kaçarak Anadolu'ya gelip yerleştiklerini sandıklarını ve böylece Anadolu'nun fethi tarihini iki asır sonraya bıraktıklarını ifade etmiştir.

2. Oruç Bey, Neşrî, Âşıkpaşa-zâde ve diğer tarihçiler tarafından yazılan, Osmanlı hanedanının ecdadının Moğol istilasını üzerine Anadolu'ya geldikleri ve iki buçuk asır önce Anadolu'yu fethetmiş ve yerleşerek vatan edinmiş Selçuklu hanedanına iltica ve iltihak ettiğini söyleyen rivayetleri ikinci grupta ele almıştır.

Yinanç, Osmanlı hanedanının Anadolu'ya Selçuklu hanedanı ile birlikte geldiğini ifade eden rivayetlerin, ikinci grupta yer alan rivayetlere göre daha erken tarihli olması (takaddüm etmesi); ikinci grupta yer alan nakillerin Fatih döneminde yazılan anonim *Tarih-i Âli Osman*'ı kaynak olarak kullanılması ve mezkur eserin mevsuk olmaktan ziyade halk için yazılmış olmasını dikkate alarak birinci grupta yer alan rivayetleri kabul etmek gerektiğini ifade etmiştir.³⁴⁴

Yinanç, *Düstûrnâme*'de yer alan Osmanlı hanedanının ecdadının Oğuz Tümen Han'ın kızı Turunç Hatun ile Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın amcasının oğlu İyâz bin Osman'ın evliliklerinden doğan Oğuz Süleyman Han'dan geldiği şeklindeki rivayeti değerlendirmiştir. Yinanç'ın yazdığı satırlardan Osmanlı hanedanının atalarını Kureyş kabilesine dayandırarak, hanedanın hakimiyetini dinen meşru kılabilmek için uydurulmuş bir hikaye, tarihi nakiller ile uymayan zayıf bir anane olduğu görüşünü taşıdığı görülebilir. Yinanç, rivayette yer alan İyâz b. Osman'ın, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın amcasının oğlu olduğu bilgisinin hatalı olduğunu, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın amcasının oğlunun İyâz b. Ganm olması gerektiğini ifade etmiştir. İyâz b. Ganm ise Sa'd b. Ebû Vakkas'ın "maiyyetinde"/emrinde bulunmadığını, Irak ve İran

344 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.88, 89.

fütuhata değil Suriye fütuhata iştirak eden “ümera”/emirlerden olduğunu daha sonra Elcezire ve Ermenistan seferlerine de katıldığını yazmıştır.³⁴⁵

Dustûrnâme'de yer alan Oğuz Süleyman Han'ın Müslüman oluşu hakkındaki rivayeti de değerlendiren Yinanç, *Dustûrnâme*'de, Ayyaz ile Turunç Hatun'un oğlu olan Oğuz Süleyman Han'ın Türkler arasında menakıbı bilinen Oğuz Han'ın kendisi olduğunu, Yafes bin. Nuh'un yakın torunlarından bu isme sahip kimsenin olmadığını beyitler yoluyla ifade edildiğini söylemiştir. Yinanç, rivayette yer alan Oğuz Süleyman'ın Hazreti Ömer'in halifelik döneminde gönderdiği mektubu yutarak Müslüman olduğunu ifade eden beyitleri Yazıcızade'nin *Tarih-i Âli Selçuk*'ta yer alan rivayete benzediğini düşünmektedir. Rivayette Oğuzların Müslümanlığı Selman Farisi'nin irşadıyla kabul ettiklerini yazmıştır.³⁴⁶

Yinanç, *Dustûrnâme*'de yer alan Oğuz Menâkipnâmesine yer vererek Reşidüddin'in *Câmiu't-Tevârih* adlı eserinde yer alan Oğuz Menâkipnâmesine şeklen benzeyen bu ananenin *Dustûrnâme*'nin henüz bulunamamış/ele geçmemiş kaynağından nakledildiğini belirtmiştir. Aktarılan ananenin Selçuklu hanedanının hükümdar olduğu devirde toplandığı şeklinde yorumlayan Yinanç'ın, ananenin birinci kısmının Selçuklu hanedanını meşrulaştırmak için Oğuz Han'dan Selçukilere kadar bir hükümdar silsilesi sıralandığını, ikinci kısmının ise Osmanlı hanedanı döneminde teşekkül ettiğini ve hanedanı Oğuz Han'a bağladığını yazmıştır.³⁴⁷

Yinanç, *Dustûrname*'de Osmanlı hanedanından Süleyman Bey ve onun Rumeli'yi fethi hakkında verilen malumatın fazla olduğuna, Osman ve Orhan Bey için verilen bilgilerin “muhtasar” olduğuna dikkat çekmiştir. Süleyman Bey'in evlâtları hakkında verilen bilgilerin “şayanı istifade”/istifadeye layık olduğunu belirtmiş ve Süleyman Bey'in Dimetoka ve

345 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.90.

346 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.90.

347 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.91.

Edirne'yi fethettiği hakkındaki kayıtları Bizans kaynaklarını teyit ve tasdik etmeleri sebebiyle çok mühim bulunduğunu yazmıştır.³⁴⁸

Yinanç'ın bu çalışmasında *Dustûrname*'de yer alan Aydınoğulları Beyliği, Selçuklu ve Osmanlı hanedanına ilişkin birçok rivayeti eleştirdiği görölmektedir. Enveri'nin eseri olan *Dustûrnâme*'nin, Aydınoğulları tarihine ait önemli kaynaklardan biri olduğu düşünölmektedir. Eski bir kaynaktan istifade edilerek yazıldığı sanılan eserin 14. ve 15. asırlardaki Osmanlı tarihi için de önemli bir kaynak niteliği taşıdığı belirtilmiştir.³⁴⁹ Eser üzerinde ilk çalışma Yinanç tarafından yapılmıştır.³⁵⁰ Yinanç, eserin milli tarihimizin en önemli ve eski kaynağı olduğu tespitini yapmıştır.³⁵¹

Yinanç'ın, özellikle *Dustûrname*'nin Osmanlı hanedanı ile ilgili bilgi verdiği kısımda tarihçi ve eser isimlerini Osmanlıca olarak yazdığını, bazı özel isimleri yeni Türkçe harflerine çevirmemiş olduğunu, farklı okunuş ve söyleniş biçimlerini göz önüne almış olabileceği söylenebilir. Örneğin, Yinanç Selçuklu hanedanından Kutlumuş Bey'in isminin kaynaklarda yer alan farklı şekillerini de bir dipnotta belirtmiştir. Arap kaynaklarında özellikle كمال الدين ابن العديم'in Halep tarihine yer verdiği eserinde Kutlamış şeklinde harekelendirildiğini; Ermeni müverrihlerin Ketelmuş, ابو الفرج'in yani Bar Hebraeus'un Latinceye tercüme edilen Süryanî vakāyinâmesinde Katlemış, Bizans müverrihlerinde Kutlumuş şeklinde, *Dustûrname*'de ise Kutlamış olarak harekelendirildiğini belirtmiştir.³⁵²

Yinanç'ın *Dustûrname*'nin Aydınoğullarına ayrılan kısmını ele alırken ilk önce Aydınoğullarına ait mevcut Bizans, Batı, Doğu kaynakları bibliyografyasının bir listesini verdiği görölmektedir. Her rivayeti ele alırken tüm kaynakları gözden geçirdiği ihtilafı

348 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.93.

349 Mehmet Fuad Köprölü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluğu*, TTK, Ankara, 1991, s.18.

350 Öztürk, s.XL-XLI.

351 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.3.

352 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.88, 89, 90, 91.

noktaları vurguladığı, hangi rivayeti tercih ettiğini delillendirerek rivayeti naklettiği söylenebilir.

Osmanlı tarihi çalışan birçok tarihçi Yinanç'ın *Dustûrnâme* üzerinde yaptığı çalışma hakkında ve çalışmanın önemine ilişkin düşüncelerini paylaşmıştır. Tezimizde birkaç paragraf da olsa onlara yer vermek istiyoruz.

Eser ile ilgili çalışması bulunan Necdet Öztürk, Yinanç'ın *Dustûrnâme*'nin Paris nüshasını girişiz olarak eski yazıyla, kitapta anlatılan olayların bir bölümünün değerlendirmesini yaparak "*Medhal*" adıyla yayınladığını belirtmiştir. Yinanç'ın *Medhal*'de *Dustûrnâme*'nin 18. kitabını meydana getiren Aydınogulları tarihinin ve özellikle Gazi Umur Bey zamanının, yerli ve yabancı literatürü de tarayarak geniş bir şekilde tahlil ettiğini, *Dustûrnâme*'de Selçuklulara, Harzemşahlar'a, Moğollara ayrılan kısımlar hariç olmak üzere diğer kısımlarda anlatılanların müfessir, kelamcı ve fakih Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzavi'nin(ö. 685/1286)³⁵³ *Nizamü't-tevarih*³⁵⁴ adlı eserinin Türkçeye tercümesinden ibaret olduğunu, yeni bir bilgi bulunmadığını, diğer üç kısımda ise diğer tarihlerde bulunmayan bilgileri ihtiva ettiğini söylediğini kaydediyor. Öztürk, Yinanç'ın, *Dustûrnâme*'nin Osmanlı tarihi ile ilgili olan kısmında Yıldırım Bayezid devrine kadarki bazı olaylar üzerinde de çok kısa değerlendirmelerde bulunduğunu belirtmiştir.³⁵⁵

Enverî'nin üslup ve dil özelliklerini inceleyen Mehmet Yaşar Ertaş, Fatih Sultan Mehmet döneminde, kronik yazımında bir geçiş dönemi yaşandığını destansı ve sözlü kültüre dayalı yalın bir üslubun devam ettirilirken, sarayın gücü ve ihtişamını hissettiren süslü ve

353 Şîraz kâdılkudâtlığı yaptığı için "Kâdî" ve "Kâdılkudât" diye de tanınan Müfessir, Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihî. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *DİA*, İstanbul, 1992, c.6, ss.100-103.

354 Hz. Âdem'den itibaren müellifin vefatına kadar geçen önemli olaylar, özellikle peygamberler tarihi ve ayrıca Emevîler, Abbâsîler, Sâmânîler, Gazneliler, Deylemler, Selçuklular ve Moğollar hakkında değerli bilgiler ihtiva eden bu Farsça eser. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *DİA*, İstanbul, 1992, c.6, ss.100-103.

355 Necdet Öztürk, *Dûsturname-i Enveri, Osmanlı Tarihi Kısmı_(1299-1466)*, Kitapevi, Mayıs 2003, s.XL-XLI.

zenginleşmiş bir dil görülmeye başladığını belirterek, Enverî'nin eserinde yalın bir Türkçe görüldüğünü, başka bir metni kullandığı, nazım haline getirip üzerine eklemeler yapmış olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur.³⁵⁶

Enverî'nin asıl önemine değinen Osman Turan, eserin en önemli bölümlerinin Orta Çağ Garbi Anadolu, Aydınoğulları, ve onların seferlerine ve Osmanlıların ilk zamanlarına ait olan kısımlar olduğunu belirtmiş, Selçuklular ve Osmanlıların menşei için kullanılan '*Semerkandî Kitab*' adlı kaynağın bilinmediğini, diğer konularda ismi geçen Hacı Selmân'ın, *Teferrüç-nâme* isimli eseri ve 'Asıl nüsha' hakkında bilgi sahibi olunmadığını yazmıştır.³⁵⁷

Osman Turan, Yinanç'ın modern metot ve tenkitlere itibar etmediği şeklinde eleştirerek bununla beraber Yinanç'ın *Düstûrnâme-i Enverî'ye Medhal, Anadolu'nun Fethi* isimli eserlerinde, Selçuklulara Dânişmendlilere, ilk Osmanlılara ve Akkoyunlulara dair neşriyatının ilmi değerinin önemini dile getirmiştir. Yinanç'ın bazı hatalara düştüğünü Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu, Dânişmendlilerin menşei hükümdar isimleri hakkında kaynaklarda bulunan karışıklıklardan kurtulamadığını, mühim olan tarihi meseleyi göremediği ve vesikaları mânâlandıramadığı şeklinde eleştirmiştir.³⁵⁸

Yinanç, dipnotlarda özellikle Batı, Bizans kaynaklarını belirtmiştir. Kullandığı kaynaklar, Lebeau, *Hist. du Bas – Empire* adlı eseri, Murait, *Chronographie Byzantine*; Pachymer. trad. de Cousin; Moncada, *Expédition des Catalans en Orient*, trad. de Champfeu; Schlumberger. *Expédition des Almogavares*, Paris, 1902; Hopf, *Les Giustiniani*, Lacroix, *Iles de la Grèce*, Jauna, *Hist. de Chypre...* Leid; Hist. des Chevaliers Hospitaliers, Paris; Vertot, *Hist. des Chevaliers*; Daru, *Hist. de Venise*; Amadi, *Chronique de l'île de Chypre*, Delaville Le

356 Mehmet Yaşar Ertaş, "Klasik Dönem Osmanlı Tarihçiliği: Naima ve Kâtip Çelebi", *Türk Tarihçileri*, s.5, 6.

357 Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken, İstanbul, 2009, s.38.

358 Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s.41.

Roulx, *Les Hospitaliers à Rhodes*; İbni Batuta seyahatnamesi Şerif Paşa tercümesi; Buchón, *Recherchs historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies*; Morel-Fatio, *Chronique de Morée*; C. de la Roncière, *Histoire de la marine française*; Chron. de N.Grégoras, trad. de Parisot; Cantacuzene, trad. de Cousin; Cantacuzène, *homme d'état et historien*, Histoire du commerce du Levant au Moyen âge, par Heyd, trad. par Raynaud; Gay, *Le pape Clément*; Jorga, *Philippe de Mézières*; Royou, *Hist. du Bas-Empire*, Dela Croix, *Abrégé chron. de l'hist. Ottomane*; Delaville le Roulx, *La France en Orient*, Laredano, *Hist. des rois de Chypre*; Lavissee, *Hist. de la France*; Faure, *Le Dauphin Humbert*; Ahmet Refik³⁵⁹, *Bizans karşısında Türkler*; Mas-Latrie, *Commerce et expéditions de la France et de Venise au Moyen-âge*.

2.1.16. Ertuğrul Gazi³⁶⁰

Yinanç'ın "Ertuğrul Gâzi" isimli çalışması Milli Eğitim Bakanlığının *İslam Ansiklopedisi*'nin IV. cildinde 1941-1986'da 328-337 sayfa aralığında yayımlanmıştır. Çalışmada Yinanç'ın Osmanlı hânedanının kurucusu olan Osman Bey'in babası Ertuğrul Gazi hakkında birçok kaynağı gözden geçirdiği, rivayetleri karşılaştırıp, değerlendirerek aktardığı görülmektedir.

Yinanç'ın bu çalışmada Ertuğrul Gazi'nin çevresinde gelişen siyasi olayları zaman ve mekan bakımından kaynak farklılıklarını göz önüne alarak tahlil ve tenkid ederek aktardığını, Ertuğrul Gazi, kayı boyuna mensup gerçek bir kişi midir? Anadolu'ya nasıl ve ne zaman gelmişlerdir? Anadolu'daki ilk yerleşim yerleri nereleridir? Osmanlı hanedanının soyu ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgiler nelerdir? Câber kalesinde mezarı olan kişi Süleyman Şah mıdır?

359 Ahmed Refik Altınay (ö. 1937).

360 Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.407-426.

gibi Osmanlı tarihi açısından merak edilen, kaynaklarda çelişkili bilgiler bulunan birçok soruya cevap ararken Ertuğrul Bey'in biyografisini ortaya çıkarmaya çalıştığı söylenilebilir.

İlk olarak Ertuğrul ismini onun yaşadığı dönemin kaynaklarında arayan Yinanç, Bizanslı müverrih Pachymer (ö. 1310 [?]), XIV. asırda yaşamış olan Kantakuzen ve Gregoras, anonim Bizans vekayinâmeleri, İbn Fazl al-Allâh al-'Omarî (ö. 749/1349), İbn Batuta (ö. 770/1368-69), İbn Hiccî (ö. 816/1413), İbn Dukmak, İbn al-Furât, İbn Abi al-Surûr, İbn Haldun, Şams al-Din Muhammed al-Cazarî'nin *Zât al-şifâ* adlı eseri, Zayn al-Din Abd al-Rahman Bistamî'nin *Nazm al-sulûk* ve *Mafâtiḥ al-asrar* adlı eserleri, Cezeri'nin tarihini incelemesine konu edinmiştir. Bu eserleri tezimizde özellikle belirtmek gereğini duyduk. Çünkü Yinanç araştırmasına ilk önce Ertuğrul Bey'in daha sonra Osman Bey'in yaşadığı dönem olan 14. asırda yazılmış olan eserleri inceleyerek başlamıştır. İncelemeleri sonucunda Yinanç, I. Bâyezid'in gazalarına katılmış olan Şams al-Din Muhammed al-Cazari'nin muhtasar *Tarih al-islam* isimli eserinde Ertuğrul Bey'in isminin ilk kez 'Erdûkrûl' olarak geçtiğini tespit etmiştir.³⁶¹

Yinanç'ın incelediği temel Osmanlı kaynakları olan şair Ahmedî'nin *İskendernâmesi*³⁶², Yazıcı-zâ-de Ali'nin³⁶³ *Âl-i Selçuk*³⁶⁴ adlı eseri, Şükrullah'ın *Behcet al-tavârih* adlı eserin Nuruosmaniye nüshası³⁶⁵, Mahmud Paşa'nın adını taşımayan diğer *Behcet al-tavârih* nüshaları³⁶⁶, şair Enverî, Karamanî Nişancı Mehmed Paşa'nın Arapça yazdığı

361 Yinanç, "Ertuğrul Gazi", s.407.

362 "Nihad Sâmi Banarlı, TM (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Mecmuası), VI, 113 vd" notu bulunmaktadır. Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.407.

363 Hayatı hakkında yeterli yeterli bilgi bulunmayan Yazıcıoğlu Ali'nin II. Murad devri müelliflerinden Yazıcı Sâlih'in oğlu, Yazıcıoğlu Mehmed Efendi ve Ahmed Bîcan'ın kardeşi olabileceği düşünülmektedir. Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Târiḥ-i Âl-i Selçûk", *DİA*, İstanbul, 2011, c.40, ss.72-73.

364 Yinanç, Yazıcızâde Ali'nin II. Murad adına telif ettiği eserin Houtsma Leyden, 1902 baskısı kullanmıştır. Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.408.

365 Nuruosmaniye kütüphanesi, Ar.3059; Trk. Tercüme Nihal Atsız, İstanbul, 1939 Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.408.

366 Ayasofya kütüphanesi, nr.2990; Fâtih kütüphanesi nr.4203, bab 12 Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.409.

muhtasar *Âl-i Osman Tarihi*³⁶⁷, Acem Hâmidî'nin manzûm *Târih-i âl-i Osman*³⁶⁸, Konyalı Mehmed b. Hacı Halil'in şehzade Şehinşah b. Bâyezid adına yazdığı 889 tarihine kadar olan vukuatı ihtiva eden Farsça *Târih-i âl-i 'Osman*³⁶⁹, Âşık Paşa-zâde'nin³⁷⁰ eseri, Sultan Bâyezid II.'in ilk saltanat devresi esnasında yazılan *Târih-i âl-i 'Osmân*³⁷¹, Oruç Bey'in *Târih-i âl-i Osman*³⁷² adlı eseri, Sarıca Kemal'in Salâtin-nâma unvanı ile yazdığı manzûm *Âl-i Osman*³⁷³, Hacı Bektaş Veli velâyetnâmesi³⁷⁴, Bâyezid zamanında yazılan ikinci bir *Târih-i âl-i Osman*³⁷⁵, Bâyezid II adına yazılan üçüncü bir anonim *âl-i Osman tarihi*³⁷⁶, Şams al-Din Muhammed b. Muhammed'in 909 senesine kadar vukuatı ihtivâ eden Arapça *âl-i Osmân tarihi*³⁷⁷, Muhammed

367 Ayasofya kütüphanesi, nr.3204; Aşir Efendi Kütüphanesi, nr.234 trk. trc. Mükrimin Halil, TTEM, sene 14, nr.2/3, s.87-94, İstanbul 1340 Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.411.

368 Yinanç Bâyezid II'ye takdim edilen asıl ve yegane nüshanın kendi kütüphanesinde olduğunu belirtmiştir. Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.412.

369 Yinanç, Paris, Catal. Bibl. Nat. Supp. Pers., nr.1394'de bulunduğunu yazmıştır. İstinsah edilmiş bir nüshasının da kendi hususi kütüphanesinde bulunduğunu belirtmiştir. Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.413.

370 Yinanç, eserin bulunduğu yerleri belirtmiştir. İstanbul, 1332, s.2-4, 18; Leipzig, 1929, s.4-8, 20; Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.413.

371 Yinanç, eserin en eski nüshalarının Türk Tarih Kütüphanesinde, diğerlerinin Ayasofya kütüphanesi nr.3018'de, Eyüp Husrev Paşa kütüphanesi nr.386'da, 101 Ancien Fonds, Paris Bibl. Nat. ve Suppl. Turc., 154'de bulunduğunu yazmıştır. Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.414.

372 Babinger'in neşrettiği nüsha Hannover, 1925; Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.414.

373 Üniversite kütüphanesi yazm., nr.859 Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.414.

374 Yinanç, Kırşehir'deki Hacı Bektaş dergahından alınan velayetnâme'nin diğer velayetnâmeler ile birlikte Ankara'daki Maarif kütüphanesinde bulunduğunu yazmıştır. Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.415.

375 Yinanç eserin bulunduğu yerin Drezden kütüphanesi şark yazmaları nr. 111 olduğunu yazmıştır. Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.415.

376 Yinanç, nüshanın Paris, Catal. Bibb. Nat. Suppl. Turc, nr.1047'da bulunduğunu belirtmiştir. Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.416.

377 Yinanç müellifin el-yazısı ile yazılmış olan tek nüshasının kendi hususi kütüphanesinde olduğunu belirtmiştir. Bkz. Yinanç, "Ertuğrul Gazi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.416.

Naşrî³⁷⁸, Medhî Çelebî âl-i³⁷⁹ *Selçuk tarihi*³⁸⁰, İdrisi Bitlisi'nin *Heşt Bihişt* adlı eseri olduğu söylenilebilir.

Yinanç, zaman ve mekan bakımından olaylara uzak olan tarihçileri de farklı olarak gruplandırarak ele almıştır. İbn Haldûn, Aynî, Makrizî, İbn Hacer, İbn Tagriberdi, Sahâvî, İbn al-Ulayf gibi Suriye ve Mısırlı tarihçiler; Aziz b. Ardşîr Astarâbâdî gibi İranlı tarihçiler; Phrantzes, Khalkondilas gibi XV. yüzyıl Bizans tarihçileri Yinanç'ın zikrettiği tarihçiler arasında bulunmaktadır.

2.1.17. İbni Bîbî – Selçuknâme

İbni Bibi eserini Alaü'd-din Keykubat'a ithafen “*el-Evâmirü'l Alâ'iyye*” olarak adlandırmıştır. Mükrimin Halil Yinanç, eserin Atebi'nin Sultan Mahmud Gaznevî, Nesevî'nin Sultan Celâlü'd-din Mengüberti, İbn Şeddâd'ın Selâhü'd-din Eyyübî için yazılmış siyer kitaplarından taklit edilmiş olabileceği ihtimalini dile getirmiştir.³⁸¹ Bu eseri Mülkiye ikinci sınıfa devam ettiği sırada 50 gün içinde 7 Mart -26 Nisan 1336/1920 tarihlerinde “ilk hanedan-ı saltanatımız ve ilk padişahlarımız zamanında cereyan eden şûnat ve hâdisât-ı tarihiyenin meçhul kalmaması” için tercüme ettiğini yazmıştır.³⁸²

Yinanç, eserin tarihi niteliklerini ve güvenilirliğini irdelemiştir. Kitapta geçen olayların doğru ve aslına uygun olarak yazılmasını tarihçinin olumlu yönleri olarak, kendi zamanında geçen olayları kaydetmemesini, kaydedilen olayların tarihlerinin hangi senelerde vuku

378 Yinanç, müellifin Selçuklular tarihini az çok bildiğini âl-i Osman hanedanı ile ilgili rivayetleri tevzin ederek topladığını ve bir vekayinâme oluşturmaya çalıştığını belirtmiştir. Bkz. Yinanç, “Ertuğrul Gazi”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.416.

379 XVII. asrın başında Osmanlı Devletinin reisülküttâbı Bkz. Yinanç, “Ertuğrul Gazi”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.417.

380 Yinanç, eserin Paris, *Catal*, Bibl. Nat., Suppl. Turc, nr.1182, var. 57 vd.' de bulunduğunu belirtmiştir. Bkz. Yinanç, “Ertuğrul Gazi”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.417.

381 Mükrimin Halil Yinanç, *İbni Bîbî – Selçuknâme*, Tercüme:Mükrimin Halil Yinanç, Hazırlayan:Refet Yinanç, Ömer Özkan, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2021, s.15.

382 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.39-40.

bulduğunun belirtilmemesini tarihçinin kusurları olarak değerlendirmiştir. Yinanç, müellifin gereksiz ve önemsiz mevzuları uzattığını, uzun süredir devam eden uç muhaberat, Rumlar'a karşı yapılan gazâlardan ise bahsetmediğini yazmıştır. Kitabın pek çok noktada Arap ve diğer tarihlerle çelişkiler içerdiğini belirterek örnek olarak Celâleddin Hârizmşah'ın Anadolu Selçukileri ile ilişkileri ve savaşlar hakkında yazılanların, Nesevî'nin eserinde yer alan rivayetlerden farklılığını göstermiştir. Müellifin bir çok olayın sebebini söylemekten kaçındığını Melik Zâhir Baybars Fındıkdârî'nin Anadolu'ya yaptığı seferi göstermiştir.³⁸³ Yinanç, kitapta yer alan olayların Anadolu'da geçmesini de eserin önemini arttıran bir nokta olarak görmüştür. Muhtasar ve mufassal olarak yazılmış olan kitabın karşılaştırmasını yaparak farklılıkları tespit etmiştir. Özellikle kitaplar arasındaki edebi farklılıklara değinmiştir.³⁸⁴

2.1.18. Malazgirt'e Doğru³⁸⁵

Yinanç, Türk tarihin dönüm noktalarından biri olan Malazgirt Savaşı'na doğru Türk ve Bizans taraflarının hazırlıklarını anlattığı "Malazgirt'e Doğru" çalışması *Ülkü*³⁸⁶ dergisi c.II, sayı:24, 16 Eylül 1942, 3-6. sayfalarda yayımlanmıştır.

Yinanç, Sultan Alparslan'ın Suriye'de bulunduğu sırada Bizans imparatoru Romanos Diogenes'in Alman Nemçe askerleri, İtalya Normanları, Frank askerleri, Peçenek ve Oğuz ücretli askerleri, diğer kavimlerin askerlerinden oluşan büyük bir ordu ile İran ve Anadolu'nun doğusuna doğru yürüyüşe geçişini; Sivas, Erzurum, Pasinler, Aleşgirt ve Malazgirt sahasına intikal edişini, Malazgirt şehrini muhasara ederek teslim olan muhafızlarını öldürtmesini, Ahlat'a ulaşan Alparslan'ın ilk öncü kuvvetlerinin karşısında Bizans ordusunun yenilgiye

383 Yinanç, *İbni Bibî – Selçuknâme*, ss.16-17.

384 Yinanç, *İbni Bibî – Selçuknâme*, s.17.

385 Yinanç, "Malazgirt'e doğru", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.565-573.

386 1933-1950 yılları arasında Ankara'da yayımlanan halkevleri dergisi. Bkz. Alim Kahraman, "Ülkü", *DİA*, 2012, İstanbul, c.42, ss.293-294.

uğramalarını, Alpaslan'ın imparatora delege göndererek barış teklifini, orduya komuta eden kumandanlar, iki ordunun nasıl savaş düzenini aldığı gibi özellikle Bizans imparatorunun ve sultanın adım adım Malazgirt sahrasındaki Zaho ovasındaki savaşa gidişlerini anlatmıştır. Yinanç'ın bu makalede özellikle Bizans tarafında cereyan eden olayları aktardığı, rivayetleri karşılaştırdığı söylenilebilir.

Sultan Alparslan'ın Bizans imparatoruna sulh teklifini değerlendiren Bizans tarihçilerinin, teklifin sebebinin sultanın korku duymasının değil, insanlık duygusu ile hareket etmesi ve insanların boş yere kanlarının akmasını istememesi olarak yorumlamaları ve kaydetmeleri karşısında duygularımızın okşandığını belirten Yinanç, bu fikrin hakikate yakın olduğu görüşünü taşımaktadır.

İki ordunun askeri durumunu Bizans ve Arap kaynaklarından inceleyen Yinanç, Alparslan'ın ordusunda tam teçhizli, her biri iki yedek ata sahip dört bin Türk memlûkü ile kırk bin seçme Türk atlısı bulunduğunu, bazı kaynaklara göre bir kısmı Kürt olmak üzere on bine yakın gönüllünün orduya katıldığını nakletmiştir. Yinanç, rivayetlerin doğru olabileceğini düşünmektedir. Alparslan, kendisine tâbi Diyarbakır emiri Mervanoğulları'nın bölgesinden geçerek, onun kuvvetlerini maiyetine almış olmalıdır. İki orduyu karşılaştıran Yinanç, Bizans ordusu askerlerinin çokluğuna karşın birlik olmadığını, imparatorun yenilgisini isteyenlerin olduğunu, oysa Sultan'ın ordusunun tek bir gövde gibi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca zaferden başka nasibinin olmadığına inanmış cihangir bir ordu, Arran ile Kafkasya'yı altüst eden Sav Tekin, Anadolu'ya korkunç akınlar yapan Atsız, Sanduk, Afşin, Ahmet Şah, Tuğ Tekin, Türkmenlerin en cesuru ve en korkuncu Artuk Bey, Porsuk, Saad al-Davle Gevherayîn gibi seçkin emirlerin ve beylerin Türk ordusunda bulunduğunu kaydetmiştir.

Metin içinde Yinanç'ın zikretmiş olduğu birkaç kaynağın ismi, İslam kaynakları(Yinanç hangileri olduğunu belirtmemiştir), İbn Azrak³⁸⁷, eski kilise kayıtları, Antakya Yakubî patriki Mihail³⁸⁸ *Süryanî Vakayinamesi*, Bizans kaynakları bulunmaktadır.

2.1.19. Malazgirt (26 Ağustos 1071)³⁸⁹

Mükrimin Halil Yinanç'ın, tarihimizin üç büyük dönüm noktasından biri olarak ele aldığı Malazgirt zaferi ile ilgili yazısı *Ülkü* dergisinde 1 Eylül 1942 tarihinde yayımlanmıştır. Yinanç, Türklerin 20. asra kadar olan tarihlerinde dönüm noktası olan üç tarih tespit etmiştir. İlki Sultan Tuğrul Bey'in 1040 yılında Gazneliler Devleti ile Serahs, Merv şehirleri yakınlarında yaptığı ve kazandığı Dandanakan muzaferiyetidir. Bu zaferin Türklere İran, Irak, Kafkasya ve Suriye'ye yayılma imkanı vererek, Türklerin Bizans sınırına ulaşarak Anadolu'ya asıl istila, Türk akını hareketlerini başlatan bir dönüm noktası olarak ele almıştır.

İkinci dönüm noktası olarak Malazgirt zaferini ele almıştır. Sultan Alparslan'ın Anadolu'ya yapılan akınların şiddetini arttırarak devam ettirdiğini İmparator Romanos Diogenis'in Türk akınlarını durdurmak için İran'a girmeye hazırlandığını bunu duyan sultanın Bitlis yolunu takip ederek Türk gazilerinin hareket üssü olan Ahlat'a geldiğini ve oradaki geçidi geçerek Malazgirt ovasına ulaştığını ifade etmiştir. Yinanç, iki ordunun da geleneksel tâbiyesini, askeri birliklerini düşmana karşı nasıl yerleştirdiğini ve taktiklerini belirtmiştir. Bizans, Roma tabiyesini takip ederek merkezde hassa askerlerini, iki yanda Rumeli ve Anadolu ordularını toplamıştır. Yanların iki gerisini her iki kıtanın süvarileriyle desteklemiş en geriye de Hristiyan hafif süvarileri, akıncı süvarileri yerleştirmişti. Türk ordusu ise Bizans ordusunun yarısı kadardı. Alparslan, bütün ordunun atlı olduğu eski Türk tabiyesini takip etmişti. Müstakil

387 İbnü'l-Ezrak El-Fârikî olmalı.

388 Mihail (Süryani Ortodoks Kilisesi Patriği) (ö. 1199).

389 Yinanç, "Malazgirt(26 Ağustos 1071)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.559-563.

tümenlere ayrılan bu ordunun her bir tümeni kendi alanında manevra yapabiliyor, pusu kuruyor, düşmana yaklaşarak şiddetle ok atıyor, kendi üslerine geri dönüyordu.

Yinanç, 1071’de zaferle sonuçlanan bu muharebe sonucunda on yıl içinde Türklerin İstanbul boğazına kadar geldiklerini, Kadıköy ve Üsküdar’ı aldıklarını, Anadolu’da beyliklerini tesis ettiklerini, böylece “Anadolu Selçuklu Sultanlığı” denilen Avrupa feodalizmine benzeyen bir teşekkül meydana getirdiklerini ifade etmiştir. 11. ve 12. asır boyunca Haçlılar ve Bizans ile süren mücadeleler sonrasında Anadolu’da tutunmayı başaran Türklere, atalarımız bize bugünkü aziz vatanı hazırlayan amillerin başında Malazgirt savaşı gelmektedir diyerek Mükrimin Halil Yinanç, bu savaşı ikinci dönüm noktası olarak işaret etmiştir.

Yinanç, Malazgirt Savaşı’nın cuma günü meydana geldiği bilgisinin kesin oluşundan yola çıkarak, savaşın tarihini yanlış yazan tarihçileri tespit etmiştir. İbnü’l-Cevzi’nin bu tarihi 27 Zilkade yani 26 Ağustos olarak gösterdiği İbnü’l-Amid’in bunu ihtisar ederken yanlış aldığı, ondan tercüme eden Laurent *Selçuklu Türkleri* adlı eserine yanlış aktardığını tespit etmiştir.

Yinanç tarihimizdeki üçüncü dönüm noktasının İstanbul’un fethi olduğunu, bu fetih sonrasında Anadolu Türklerinin Akdeniz çevresini de fethederek Roma imparatorluğundan sonra dünyada en uzun ömürlü ikinci büyük imparatorluğu kurduklarını belirtmiştir.

Malazgirt zaferini Ziya Gökalp daha çok manevi ve ahlaki değerler açısından ele almıştır. Anadolucular ise Ziya Gökalp’ten farklı bir anlam vererek “yeni bir vatan kurma” fikrini işlemişlerdir. Mehmet Kaplan’a göre Malazgirt Savaşı’nı derinliğine işleyen onu ilmi bir temele oturtan Mükrimin Halil Yinanç olmuştur.³⁹⁰

390 Mehmet Kaplan, “Malazgirt Savaşının Mana ve Ehemmiyeti”, *Türkiyat Mecmuası*, 1972, c.17, s.160.

Makalesinde Yinanç, Malazgirt Savaşı'nın Türk-İslam tarihindeki önemine vurgu yaparken Türk tarihinde üç ayrı dönüm noktası belirlemiştir. İlk tarih, Malazgirt'e giden yolu açan Selçuklular ile Gazneliler arasında meydana gelen Dandanakan Savaşı'dır. Kazanılan bu zafer sonucunda Horasan'da bir devlet kurulmuş, maddi ve manevi gücü artan Selçuklular Sünni İslam'ın hamisi konumuna yükselmişlerdir. İkincisi Türklere Anadolu'yu vatan kılacak yolları açarak, Türkleri İstanbul önlerine kadar getirecek olan Malazgirt Savaşı'dır. Üçüncüsü ise Roma Devleti'nden sonra en uzun ömürlü ve güçlü devleti olmasına imkan veren İstanbul'un fethidir.

2.1.20. Manasız Bir İsim: Kürdistan³⁹¹

16 Nisan 1925'te Şeyh Said ayaklanmasının çıkmasıyla.³⁹² “Kürdistan” ismi yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu olay üzerine Yinanç, bu konuda ilmi bir makale kaleme almaya karar verdiğini ifade etmiştir.³⁹³ Çalışmasında “Kürdistan” adının ilk kez nerelerde geçtiğini, Kürtlerin daha önce nerelere yerleştiklerini ve bu tâbir ile nerelerin kastedildiğini ilmi olarak, delillerini ortaya koyarak incelemiştir.³⁹⁴

Yinanç, “Kürdistan” isminin ilk kez Reşidüddin'in *Câmi'u't-Tevarih* isimli eserinde kullanıldığını daha sonra Ebu'l-Kâsım Kâşânî'nin *Târih-i Olcaytu Han* adlı eserinde geçtiğini belirtmiştir. Hicri 8. asrın başında telif edilen kitaplarda Erdelan ve Luristan kıtalarının bu isimle anıldığını kaydetmiştir. 9. asırda telif edilen Nizâmüddin Şâmi'nin ve Şerefeddin Ali Yazdî'nin *Timurnâme*'lerinde Hoy'un güneyi ve Şehrizar'u ifade ettiğini belirtilmiştir. Hafız Ebru, Abdürrezzak Semerkandî, Mirhond ve diğerlerinin “Kürdistan” ile Luristan, Erdilan ve

391 Yinanç, “Manasız Bir İsim:Kürdistan”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.515-520.

392 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.51.

393 Yinanç, “Manasız Bir İsim:Kürdistan”, ss.515.

394 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.51.

Şehrizeror hıttalarını kastettiklerini hiçbir zaman Anadolu'nun bir bölümü olarak adlandırılmadığını ifade etmiştir.³⁹⁵

Okul kitaplarında “Kürdistan” kelimesine yer verilmesini eleştiren Yinanç, İdris-i Bitlisi'nin *Heşt Behişt* isimli eserinde Yavuz Sultan Selim'in yöreyi Safeviler'in elinden aldığını anlatırken bu bölge için “Kürdistan” kelimesini kullandığını, eserlerini kaynak olarak kullanan Hoca Sadeddin Efendi ve ondan nakil eden Hasan Beyzade, Solakzade gibi tarihçilerin de isimlendirme konusunda hataya düştüklerini tespit etmiştir.³⁹⁶

Anadolu'daki vahdetin bin yıldır devam ettiğini belirten Yinanç, “Kürdistan” isminin ilmi ve tarihi kıymeti olmadığını, bu tabirin zikredilmemesi hem “hakikat-i ilmiye” hem de “vahdet-i memleket” namına şayan-ı temennisinde bulunmuştur.³⁹⁷

2.1.21. Maraş Emirleri³⁹⁸

Mükrimin Halil Yinanç, Maraş'ın İslam tarihindeki önemli rolüne değinerek, yakın coğrafyasında meydana gelen İslam, Haçlı orduları ve Rumlar arasındaki dış mücadelelere; Suriye, Mısır ve Selçuklu hanedanı arasındaki iç mücadelelere yer verdiği *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda 1 Eylül 1340(1924), 1 Teşrin-i Sâni 1340, 1 Mart 1341 tarihlerinde yayımlanan önemli bir monografik çalışmasıdır. Yinanç araştırmasında Suğur valileri ve Selçuklu hanedanı tarafından görevlendirilen emirlerin siyasi faaliyet ve ilişkilerini incelemiştir.

395 Yinanç, “Manasız Bir İsim:Kürdistan”, s.515.

396 Yinanç, “Manasız Bir İsim:Kürdistan”, s.515.

397 Yinanç, “Manasız Bir İsim:Kürdistan”, ss.515-520.

398 Yinanç, “Maraş Emirleri 1”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.639-654; Yinanç, “Maraş Emirleri(2)” *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.655-666; Yinanç, “Maraş Emirleri(3)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.667-681; Yinanç, “Maraş Emirleri”, *TTEM*, 5(82), 1 Eylül 1340, ss.283-299; Yinanç, “Maraş Emirleri”, *TTEM*, 6 (83), 1 Teşrin-i Sani 1340, ss.340-352; Yinanç, “Maraş Emirleri”, *TTEM*, 8(85), 1 Mart 1341, s.86-100.

Maraş'ın, İslam tarihindeki önemi Suriye ve Anadolu arasındaki bölgede yer alışından kaynaklanmaktadır. Yinanç, Muaviye tarafından Rumlara karşı bir hatt-ı müdafaa vücuda getirmek için bina ettirildiği, sağlamlaştırıldığı, asker ve ahali yerleştirilen Maraş'ın Anadolu'ya gaza için gelen mücahitlerin "üssü'l harekelerinden" biri haline geldiğini ifade etmiştir.³⁹⁹

Abbasi halifelerinden Mu'tasım zamanından itibaren birkaç kişi dışında suğûr valiliklerine tayin edilen tüm valilerin Türk olduğunu ifade eden Yinanç, bu bilgiyi İbn Şeddâd'ın *Tarih-i Haleb* adlı eserinin 1. cildindeki 2. babından aldığını dipnot olarak göstermiştir.⁴⁰⁰

Yinanç, Anadolu'nun fethi için yapılan savaşlardaki büyük simalardan biri olarak görüp "Anadolu havalî-i cenubîyesinin fatihi" olarak nitelendirdiği Afşin Bey hakkında araştırma yapmış, onun Anadolu'daki mücadelesine değinmiştir. Afşin Bey'in Sultan Tuğrul'un kumandanlarından biri olduğunu, Alparslan zamanında kendisine tabi asker ve aşiretler ile birlikte Anadolu'ya geçtiğini, Rum şehirlerini tahrip etmeye başladığını ifade etmiştir. Onun Anadolu'dan ayrılışına değinerek Anadolu Selçukîlerinin ilki olan Anadolu fatihi olarak adlandırdığı Süleyman b. Kutalmış tarafından terke mecbur bırakıldığı ihtimaline yer vermiştir.⁴⁰¹

Anadolu'nun güneyinin Afşin tarafından fethedildiğini yazan Yinanç, Vezir Reşîdüddin'in *Câmi'u't-Tevârih-i Baysunguri*'de *Lâri Târîhi* isimli eserlerde Sultan Alparslan'ın Malazgirt sonrasında emirlere Anadolu'yu feth etme emri verdiği, Emir Saltuk'un Erzurum ve mülhakatını, Emir Artuk'un Mardin, Âmid, Malatya ve muzâfatını, Dânişmend'in

399 Yinanç, "Maraş Emirleri 1", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.639; Yinanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, 5(82), s.283.

400 Yinanç, "Maraş Emirleri 1", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.642, 643; Yinanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, 5(82), s.287.

401 Yinanç, "Maraş Emirleri 1", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.645, 646; Yinanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, 5(82), s.289, 290.

Kayseri, Sivas, Tokat, Niksar, Amasya; Çavuldur'un Maraş ve Serbus'u, Emir Mengücek Gazi'nin Erzincan, Kemah'ı zapt ettiği, Sultan Süleyman b. Kutalmış'ın Anadolu ümerası arasındaki ihtilafları gidermek ve Anadolu'nun fethini tamamlamak için memur kılındığına değinmiştir.⁴⁰²

Yinanç, Reşîdüddin'in eserinde yer verilen Maraş'ın Malazgirt'in fethinden sonra Emir Çavuldur tarafından alındığı bilgisini "şayan-ı nazar" olarak görmüştür. Çünkü tarihçinin olayın geçtiği zaman ve mekanına uzak olduğunu, kaynak gösterilmediğini, dönemin şahitleri olan Rum, Ermeni ve Süryani kaynaklarını tekzip ettiğini belirtmiştir.⁴⁰³

Yinanç, Sultan Mesud'un hükümdar olduğu miladi 1155 senesinde Maraş şehrinin Ermeni çetelerinin saldırılarına maruz kalması hakkında bilgi de vermiştir. Müslümanların hanelerine girildiğini, bir katliam gerçekleştirildiğini, Türk askerinin geleceğini duyan çetenin, şehri bazı Hristiyanlar ile terk ettiğini dile getirmiştir. Türk askerlerinin sadece Ermeni çete ile işbirliği yaparak Müslümanları katledenleri cezalandırdığını, firar eden Ermenilerden geri gelenlere haneleri ve "mâmelekelerinin"/mal varlıklarının iade edildiği bilgilerini vurgulamıştır.⁴⁰⁴

Yinanç, Sultan Alâeddin'in takip ettiği siyaseti de değerlendirmiştir. Devlet idaresinde kendi "tahakküm-i şahsisini" tesis etmek için ümerâ-yı devletin en büyüklerini öldürttüğünü, diğer asilzadeleri birer birer nikbete uğrattığını/felakete uğrattığını, Maraş emiri Nusretüddin Hasan Bey'in de ortadan kaldırıldığını belirtmiştir.⁴⁰⁵

402 Yinanç, "Maraş Emirleri 1", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.646; Yinanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, 5(82), s.291.

403 Yinanç, "Maraş Emirleri 1", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.647; Yinanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, 5(82), s.291.

404 Yinanç, "Maraş Emirleri 1", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.654; Yinanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, 5(82), s.298, 299.

405 Yinanç, "Maraş Emirleri 3", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.672, 673; Yinanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, 8(85), 1 Mart 1341, s.91.

Yinanç'ın değerlendirdiği rivayetlerden biri de İstanbul imparatoru Manuel ile Sultan Kılıçarslan'ın mücadeleleri sırasında, İstanbul imparatorunun Anadolu kuvvetini zaafa uğratmak için Sivas Emiri Yağbasan ile ittifak etmesidir. Dönemin Arap, Ermeni tarihçilerini inceleyen Yinanç, hicrî VII. asır tarihçilerinden Ebû'l-Muzaffer Yusuf Sıbt b. el-Cevzî *Mir'âtü'z-Zamân*⁴⁰⁶ adlı eseri ve ondan nakleden Kemaleddin İbnü'l-Adîm'in *Târih-i Haleb* adlı eserini, Ebû'l-Mehâsin Yusuf b. Tagriberdi'nin *en-Nücûmu'z-Zâhire* adlı eserinde Suriye meliki Nureddin Mahmud ile Kılıçarslan'ın Miladi 1163 senesinde savaştıklarını yazdıklarını dönemin Ermeni tarihçilerinin ise Miladi 1161'de Maraş, Keysum, Behisni ve Ra'bân kasabalarının savaşta galip gelen Nureddin Mahmud tarafından ele geçirildiğini kaydettiklerini, Nureddin'in hayatını yakından takip ettiğini belirttiği dönemin tarihçilerinden olan İbnü'l Esir'in ise bu konuda 1165 senesi olaylarını anlatırken sadece Nureddin ile Kılıçarslan'ın arasının açılmış olduğundan bahsettiğini tespit eden Yinanç rivayetler arasında bir kıyaslama yaparak, farklılıklara dair bilgi vermiştir.⁴⁰⁷

Maraş ve çevresinde ikamet eden Türk boy ve oymaklarından önemli bir kısmının Ağaçeri ulusundan oluştuğunu dile getiren Yinanç, bu ulusun faaliyetlerine de değinmiştir. Reşidüddin'in *Câmiu't-Tevârih* adlı eserinde Oğuzhan'a tabi Türk şubelerinden biri olarak gösterilen Ağaçeri ulusunun, Selçuk Hanedanı ile birlikte, Türkmen uluslarıyla beraber hareket ederek Horasan, Irak, Azerbaycan, Anadolu ve Suriye'ye geldiklerini, Anadolu'da özellikle Maraş taraflarına yerleştiklerini belirtmiştir. Türkmenlerin Bozok ve Üçok kolundan ayrı

406 Diğer kaynaklarda bulunmayan Selçuklu tarihiyle ilgili bilgilerin yer aldığı bu nakiller sebebiyle *Mir'âtü'z-zamân* XI. yüzyıl Selçuklu tarihinin önemli bir kaynağıdır. Müellifin XIII. yüzyılda Eyyûbîler'in hâkimiyetinde bulunan ülkelerde ve özellikle Suriye'de cereyan eden, bir kısmına kendisinin de şahit olduğu olayları ayrıntılı biçimde kaydetmesi eseri bu açıdan da önemli bir kaynak haline getirmiştir. Kutbüddin el-Yûnînî *Mir'âtü'z-zamân*'ı ihtisar etmiş, ayrıca esere 713 (1314) yılına kadar gelen bir zeyil yazmıştır (*Zeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1959); Bkz. Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî", *DİA*, İstanbul, 2009, c.37, ss.87-88.

407 Yinanç, "Maraş Emirleri(2)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.657; Yinanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, 8(85), 1 Mart 1341, s.342.

olarak, üçüncü bir şube olarak mevcudiyet gösterdiklerini yazmıştır.⁴⁰⁸ Yinanç, Moğolların Anadolu'da Selçuklu devletini zaafa uğratması sonrasında Ağaçeri ulusunun merkezi saltanatın zayıflığından yararlanarak şehirleri, köyleri bastıklarını, tüccarları soyduklarını, ticaret yollarının güvenliğini tehtid ederek Anadolu, Suriye, el-Cezire, Kilikya kalelerini yağmaladıklarını ve ticareti durdurduklarını özellikle miladi 1256 senesinde eşkiyalıklarını arttırdıklarını belirtmiştir.⁴⁰⁹

Yinanç, “Maraş Emirleri” adlı çalışmasında el-Belâzurî'nin *Fütûh'l-Büldân*, İbn Asâkir'in *Târih-i Dımaşk*, İbni Haldun'un eserinin III. ve V. cildini, İbnü'l-'Adîm'in *Târih-i Haleb*, Ebu'l-Ferec el-Cevzî'nin *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem* adlı eserini, İbn Şeddât'ın *Târih-i Haleb* adlı eserinin I.cildini, Lobo'nun (Lebeau) *Kitâb 79, Kitâb 84 ve Kitâb 88'i*, Aynî'nin *'Ikdu'l-Cumân* adlı eserini, Cezerî'nin *el-Muhtâr min-Târihi'z-Zehebî* adlı eserini, Emîr Baybars'ın *Zübdetü'l-Fikre* adlı eseri, *Târih-i 'Azîmî* adlı eseri, İbnü'l-Esîr I.cilt, Chalandon *Alexis* p.96 ve *Jean et Manuel* p.105, Şalandon *JanKomnen ve Manuel Komnen*, Ebu'l-Ferec, İbn Ebî Şâme'nin *er-Ravzateyn* adlı eserini, *Mir'âtu'z-Zaman'ın* el-cüz'ü's-sâmin bölümünü, İbn Tağrıberdî'nin *en-Nücûmü'z-Zâhira* adlı eserinin III. cildini, *Matiyo Vekayinamesi* ve ondan naklen Morgan, *Ermeni Kavmi Tarihi*, Ebu'l-Ferec'in Süryanice eserinden nakil, Suriyeli Mihail'den naklen Morgan'ı, Ebu Ya'lâ'dan naklen, İbnü'l-Esîr'in XI. ve XII. cildi, Aksarayî'nin *Târih-i Âl-i Selçuk* adlı yazma eseri, Zehebî'nin *Tarîhu'l-İslâm* adlı eseri, İbn Vâsıl'ın *Müferricü'l-Kürûb fî-Ahbâr-ı Beni Eyyûb* cild-i sâni, Yazıcızade Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*, İbn Bîbî'nin *el-Evâmiru'l-Alâ'ie* adlı eseri, İbn Vâsıl cild-i sâni, Ebu'l-Ferec el-Malatî *Tarîh-i muhtasaru'd-düvel* adlı eseri, Nüveyrî'nin *Nihâyetü'l-Ereb* adlı eserinin XXX.cildi, Evkaf kuyûdâtında müceddet Anadolu [1283-1286] vakfiye defterinin

408 Yinanç, “Maraş Emirleri(3)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.675; Yinanç, “Maraş Emirleri”, TTEM, 8(85), s.94.

409 Yinanç, “Maraş Emirleri(3)” *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.675, 676; Yinanç, “Maraş Emirleri”, TTEM, 8(85), s.94, 95.

290-294 sayfalarında münderiç 615 tarihli Sultan İzzeddin Keykâvus-ı Evvel'in "Şifâiye" vakfiyesini kaynak olarak kullanmıştır.

2.1.22. Milli Tarihimizin İsmi⁴¹⁰

Mükrimin Halil Yinanç, 1 Nisan 1340 tarihinde ilk sayısı yayımlanan Anadolu mecmuasında "Milli Tarihimizin İsmi" yazısının girişinde, devleti her şeyin üstünde ve din ile "tev'em"/eş/ikiz gören eski tarih yazarlarının, devleti memleketin ve milletin ismi ile değil iktidar makamında bulunan hanedanın ismine izafe ettiklerini belirtmiştir. Tarihçilerin hanedanların çöküşünü, hükümet değişikliklerini devletin de çöküşü olarak görerek Türk tarihinin "bir küll halinde"/bütün halinde "tedvin edilmemiş"/kitap haline getirilmemiş oluşunu eleştirmiştir.⁴¹¹ Devletin ve devlet kurumlarının isminin de Selçukî, Karamanlı, Bayındırlı, Osmanlı şeklinde değişmiş olduğunu müverrihlerin de yazmış oldukları tarihe "Tevârih-i Âl-i Selçuk", "Tevârih-i Âl-i Osman" ismini vermiş olmalarını garip bir zihniyet olarak değerlendirmiştir.

Yinanç, Tanzimat'tan sonra "Memâlik-i Osmâniyye" unvanının genele yayılmasını, tarih derslerinde tarihin "Osman Gazi" den başlatılarak, tarih yazarlarının Osmanlılık fikrini telkin etmesini, tarihçilerin zihinlerinde Milli vatan mefhumunun teşekkül etmemesini, Anadolu'nun diğer beylerin idaresinde bulunduğu dönemlerin "memalik-i ecnebiye" sayılmasını, Osmanoğlu ile Karamanoğlu arasındaki vekâyiden bahsedilirken Osmanlı padişahlarının "bizim padişah" olarak benimsenmesini Karamanoğlu beylerinin "ecnebi" sayılmasını eleştirmiştir. Türk Milli tarihinin "Selçuki Tarihi" "Osmanlı Tarihi" olarak ayrılmasını yanlış bulmuştur. "Milliyet cereyanının" etkisiyle "Türk Tarihi" kavramının sadece

410 Mükrimin Halil Yinanç, "Milli Tarihimizin İsmi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.683-688.

411 Yinanç, "Milli Tarihimizin İsmi", s.683.

Anadolu’da yaşayan Türkleri değil diğer coğrafyalarda yaşayan Türkleri de hatırlattığı için maksadı ifade etmediğini belirtmiştir. “Osmanlı Türkleri Tarihi” isimlendirmesini de yanlış bulduğunu ifade etmiştir.⁴¹²

Yinanç, “Milli tarihimizin isminin” ne olması gerektiğini tartışmıştır. Anadolu’ya göçen ve Anadolu’yu istila eden Türkler için “Anadolu Türkleri Tarihi” veya “Anadolu Tarihi” kavramlarını önermiştir. Kavramın kapsamını Selçuklu hanedanının, Anadolu Beyliklerinin ve Osmanlı hanedanının hüküm sürdüğü dönemlerde ve memleketlerde cereyan eden siyasi olayları ve medeniyeti ifade eden “en esaslı”, “en canlı”, “en ilmi”, “en şamil” kavram olarak nitelendirmiştir.⁴¹³

2.1.23. Milli Tarihimizin Mevzuu⁴¹⁴

1 Nisan 1340 (1924) tarihinde *Anadolu Mecmuası*’nın ikinci sayısının 53-59 sayfalarında yer alan yazısında Yinanç, “Anadolu Türkleri Tarihi”nin başlangıcından zamanımıza kadar geçen olayları milli tarihimizin mevzusu olarak ele almıştır. Milli tarihi Türkler’in Anadolu’ya gelişi ile başlatan Yinanç, Türkler’in ne zaman Anadolu’ya geldiği ve hangi kavimlerle akrabalığının bulunduğu konusunda tartışmaların bulunduğunu Hititler’in Ural-Altay kavminden bir şube değil Hititlerin Hindu kavimlerinden biri olduğunu ifade etmiştir. Anadolu’nun güneyinde ikamet eden “Komagenler”⁴¹⁵ ile merkezde bulunan “Turkumların”⁴¹⁶ Türk olduklarına dair iddialar bulunduğunu fakat kesin vesikalar olmadan bunun doğruluğunu savunmanın uygun olmadığını, zikredilen tez ispatlanırsa Anadolu’daki

412 Yinanç, “Milli Tarihimizin İsmi”, s.685, 686, 687.

413 Yinanç, “Milli Tarihimizin İsmi”, ss.686-688.

414 Mükrimin Halil Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(1)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.689-694; Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(2)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.695-703.

415 Yinanç yazısında Komagenler’in Kumanlar olduğunun zannedildiğinden bahsetmiştir.

416 Yinanç yazısında Turkumlar’ın Türkmenler olduğunun zannedildiğinden bahsetmiştir.

milli tarihimizi on asır daha geriden başlatmak gerekliliğini ifade etmiştir. Milattan önce 7. asırda Güney Asya ve Anadolu'yu ele geçiren İskitleri de Türk kabul etmenin doğru olmadığını belirten Yinanç İskitlerin Medlerin, Farisiler, İran asıllıların Hindu-Cermen kavimlerinden olduğunu iddia etmiştir.⁴¹⁷

Roma İmparatorluğu zamanında Türk kavmine mensup Hun, Kuman, Peçenek, Hazar kavimlerinin Anadolu'ya geldiğini, bir kısmının geri döndüğünü, bir kısmının ise yerli kavimlerle kaynaşarak hüviyetini kaybettiğini ifade etmiştir. Anadolu'nun Müslümanlar tarafından fethedildiği sırada Anadolu'da Türklerin olduğuna ilişkin vesika bulunmadığını bu nedenle milli Tarihimizi Arap halifeleri tarafından Anadolu'ya yerleştirilen Türkler ile başlatmak gerektiğini, bunun da günümüzden 12 asır öncesini gösterdiğini ifade etmiştir.⁴¹⁸

Yinanç, Anadolu'daki 1200 yıllık Türk tarihini, devlet şeklini ve idaresini, memleketteki vahdet/birlik, “inkısam”/parçalanma, medeniyet ve “tekâmül”/olgunlaşma-gelişme, istila ve fütihat özelliklerini dikkate alarak beş döneme ayırmıştır: Hulefâ-yi Abbasiye zamanında Anadolu'daki Türk emaretleri (Suğur valileri) dönemi, Âl-i Selçuk devri, Tavâif-i mülûk devri, Âl-i Osman devri, Cumhuriyet devri olarak tespit ettiği dönemlerin önemli özelliklerini dile getirmiştir.⁴¹⁹

Anadolu'da yaklaşık iki buçuk asır devam ettiğini belirttiği Suğur Vâlileri devrinin en önemli özelliğinin gaza ve cihat olduğunu belirten Yinanç, Türklerin bu dönemde birer fatih olarak değil, halifenin askeri olarak geldikleri Anadolu'da tam olarak bağımsız bir devlet kuramadıklarını, fakat birkaç Türk emareti şeklinde teşkilatlandıklarını, teşkilat yapısının

417 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(1)”, s.689.

418 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(1)”, ss.689-690.

419 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(1)”, s.690.

Abbasi imparatorluğunun vilayet yapısıyla aynı, resmi dilin ise Arapça olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁰

Âl-i Selçuk devrinin tarihimizin en önemli faslını oluşturduğunu söyleyen Yinanç, bu dönemde Anadolu'da tam ve müstakil bir Türk vatanının teşekkül ettiğini belirtmiştir. Miladi 1019-1080 yıllarının Anadolu'nun Türkmen ulusları arasında taksim edilerek Türkmenlerin yavaş yavaş göçebelikten hazarî hayata geçtiklerini ifade etmiştir. Anadolu'daki siyasi teşkilata da değinen Yinanç, ulus ve boy beylerinin “emir” ve “melik” unvanları ile tesis-i emaret ederek bir asır kadar birbirleriyle derebeyi olarak mücadele ettiklerini belirtmiştir. Belli başlı on iki beylik bulunduğunu ifade ettiği Anadolu'nun bir kısmının sultanın taht-ı hakimiyetinde bulunduğunu, iç işlerinde tamamen bağımsız olan beylerin harp durumunda başkumandanları olan padişahın maiyetinde toplandıklarını, iç meselelerde birbirleriyle ve padişah ile harp ettiklerini yazmıştır. Selçuki ailesi ile ilgili ilginç bir benzetmede bulunan Yinanç, Kutulmuş ve oğullarının Fransa'daki Burbon hanedanının rolünü oynayarak derebeylikleri yavaş yavaş ortadan kaldırarak, Anadolu'nun vahdet-i hakikiyesini tesis ederek Konya'dan merkezi usul ile idare edilen Anadolu vatanını teşekkül ettiklerini yazmıştır.⁴²¹

Yinanç, özet olarak söylemek gerekirse dört gruba⁴²² ayırdığı Selçuklu döneminin Türkler açısından önemini ele almış, Anadolu Türklerinin diğer Türklerden farklı olarak Anadolu'da “mütekamil”/olgunlaşan/tekamül eden bir devlet tesis ettiklerini, bağımsız bir millet haline geldiklerini, Anadolu medeniyetini zevkiyle, sanatıyla, zekasıyla, ihtişamlı bir görünüme ulaştırmış oldukları yorumlarında bulunmuştur.⁴²³

420 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(1)”, s.692.

421 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(1)”, ss.692-694.

422 1. Anadolu'ya muhaceret ve fetih zamanı: 410'dan 472'ye kadar (M.1019-1079) 2. Anadolu'da saltanat ve bunun dönünde derebeyliklerin teşekkül ettiği, Anadolu'nun bir asır haricî düşmanlarla uğraştığı zaman: 472'den 588 senesine kadar (M. 1079-1192) 3. Anadolu'da vahdet, merkezîyet, sulh ve sükun ve medeniyet zamanı: (M. 1192-1256) 4. Anadolu saltanatının sukûtu ve harici düşman istilası zamanı: 654'ten 707'ye kadar (M.1256-1307).

423 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(1)”, s.694; Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(2)”, s.695.

Moğolların istilasına uğrayan Anadolu saltanatı iki buçuk asır sonra çökmüştü. Bir süre Moğol himayesinde kalan Anadolu 1336 tarihinden itibaren Moğol idaresine son veren Türkmen beyleri ile milli istiklalini tekrar kazanmaya başlamıştı. En kuvvetlileri Batı’da Osmanlı, merkezde Karamanlı, güneyde Zülkadırlı, kuzeyde Çandarlı doğuda Akkoyunlu olmak üzere otuza yakın teşekkül eden derebeyleri birbirleriyle mücadeleye başladılar. Bunların içinde özellikle ikisi doğuda Diyarbakır şehrini merkez ittihaz ederek Kafkasya, İran’ı zapt eden Akkoyunlu hanedanı ile Bursa’yı hükümet merkezi yaparak Tuna’ya kadar Rumeli’yi fetheden Osmanlı Beyliği oldukça kuvvet kazandı. Yinanç, Selçuklu hanedanının çöküşünden Yavuz Sultan Selim’in Anadolu ittihadını tamamladığı Miladi 1514’e kadar devam eden 214 senelik dönemi fetret dönemi olarak adlandırmıştır.⁴²⁴

Fetret devrinin ilk özelliğinin Moğollar ile mücadele ederek onlara üstün gelen Türkmenlerin şehirlere yerleşmeleri ve “tefevvuk daiyesine”/üstünlük iddiasına düşen Bursa, Manisa, Kütahya, Larende/Karaman, Elbistan, Kastamonu, Diyarbakır gibi şehirlerin teşekkül etmesi olarak belirleyen Yinanç, bu dönemde Anadolu vahdetinin parçalandığını, çeşitli devletlerin oluştuğunu ve Konya’nın merkeziliğini yitirdiğini dile getirmiştir. Yeni oluşan devletlerin idare tarzlarının ve siyasetlerinin birbirine benzememesini ikinci önemli özellik olarak ortaya koymuştur. Üçüncü önemli özelliğın Moğol istilasının Anadolu’da dini ve milli bir uyanış oluşturarak Arabi ve İrani tarikatlar yerine milli tarikatlar kurulması, Türkçe’nin edebiyat, ilim ve devlet lisanı haline gelmesi olarak göstermiştir. Dördüncü önemli özelliğın Anadolu’da meydana gelen dini ve milli uyanışın fütuhata ve istila arzularını kuvvetlendirmesi sonucunu doğurarak meliklerin fütuhata başlamasını göstermiştir.⁴²⁵ Yinanç, tavaif-i müluk ismini verdiği devreyi beş kısma ayırmıştır.⁴²⁶

424 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(2)”, ss.695-697.

425 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(2)”, ss.697-698.

426 1. Moğol hakimiyeti zamanı ve Anadolu’nun Moğol hakimiyetinden kurtulmak için mücadele ettiği devir; diğer bir tabir ile istiklal ve istihlas mücahedeşi devri: H.707’den 740 senesine kadar (M.1307-1339) 2.

Osmanlı hanedanının hükmettiği Âl-i Osman Devri'ni, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran zaferini kazandığı, Zülkadırlı emaretini ortadan kaldırdığı Hicri 921 senesinden başlatarak, 1338 tarihinde Ankara'yı hükümet merkezi olarak seçen cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen 417 senelik süre olarak belirleyen Yinanç, Osmanoğulları'nın diğer beyliklere üstünlük kurmasını, kısaca iki maddede toplamıştır. Osmanoğulları Batı'daki fetihleri nedeniyle şöhret kazanarak Anadolu'da taraftar toplamıştır. Hristiyanlarla sürekli savaşta olması sonucu asker, maddi imkanlar ve Avrupa'da geliştirilen alet ve edevata önem vermiştir.⁴²⁷

Rumeli'ye hakim olan Osmanoğulları'nın asıl memleketlerinin Kocaeli, Bursa Bolu, Karesi, Çanakkale, Ankara olduğunu yazan Yinanç, devlet idaresine de değinmiştir. Osmanlı hanedanına mensup olan padişahların Anadolu asilzadeleri olan Oğuz beylerinin reisi olduğunu, “âbâan-ceddin”/babadan atadan silah arkadaşı olan beyler ile ortak idare-i umûr ettiklerini, beyler'e tahakküm edemediklerini ve öldüremediklerini de belirtmiştir.⁴²⁸

Makalesinde Fatih sultan Mehmed dönemini ele alan Yinanç İstanbul fethinden sonra Türk usul-i idaresinin değiştiğini, Çandarlı hanedanının, Türk Beylerinin devlet hizmetinden kovularak, mevkilerinin padişah köle ve kullarına terk edildiğini yazmıştır.⁴²⁹ Fatih sultan Mehmed için kullandığı kelimeler ilginçtir. “Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra, Anadolu beyleriyle müştereken devleti idare eden bir millet reisi, bir Türk hakanı değildir; bilâ-kayd-

Karaman ve Eratna hanedanlarının tefevvukları zamanı: H. 740'tan 800 senesine kadar (M.1307-1397) 3. Osmanoğullarının tefevvuku ve bunlarla Karamanoğulları arasındaki rekabet devresi: H.800'den 860 senesine kadar (M. 1397-1456) 4. Akkoyunlu ve Osmanlı hanedanları arasında Anadolu'nun taksimi ve her iki aile arasındaki rekabet ve mücadele devri: H.860'tan 910 senesine kadar (M.1456-1504) 5. Anadolu'nun Safevi, Osmanlı ve Zülkadırlı aileleri arasında inkısamı devresi: H. 910'dan 921 senesine kadar (M. 1504-1515). Bkz. Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(2)” Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler, s.698.

427 Yinanç, 1. neden olarak Osmanoğulları'nın dâr-ı harbe yakınlıkları nedeniyle kâfirlerle mücadele etmesi, memleketler açması dolayısıyla dini yayarak şöhret kazandığı bu nedenle Anadolu'da pek çok taraftar kazanmasını 2. neden olarak ise fetihler neticesinde servet ve ganimet kazanarak diğer beyliklere göre daha fazla asker çıkarmasını, Hristiyanlar ile daimi harpte olmaları dolayısıyla maddi vasıtalara önem vererek Avrupa'nın alet ve edevatını almaları olarak göstermiştir. Bkz. Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(2)”, Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler, s.699.

428 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(2)”, ss.699,700.

429 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(2)”, s.700.

u şart bütün kuvvetleri nefsinde cemedem, yalnız başına saltanatı idare eyleyen müstebit bir Roma imparatorudur. İlk evvel istibdadı ve mutlakiyeti tesis eden Fatih; Türk'ün kölelerini Türk ile bir tutarken mevki-i emarete kendi şahsına daha fazla sadık olanları, her türlü emrine bilâ-kayd-u şart ser-furû edenleri getirmişti. Bunlar ancak köle ve devşirme ve ecnebi makulesi insanlar olabilmelerdi.”⁴³⁰ Yinanç, Fatih'in Anadolu ittihadını vücuda getirmek için çok çalıştığını ancak sadece Karamanoğulları'yla Çandarogulları'nın hükümetine nihayet verdiğini, Yavuz Sultan Selim'in Anadolu'nun ittihatını vücuda getirdiğini, bütün şarkî ve cenubî Anadolu'yu zapt ederek Âl-i Selçuk devrindeki vahdeti yeniden tesis ettiğini yazmıştır.⁴³¹

Yinanç, Âl-i Osman devresi olarak adlandırdığı dönemi Anadolu ittihatının tamamlanmasından sonra başlatmaktadır. Suriye, Mısır, Arabistan, Macaristan, Irak, Mağrib, Kafkasya ve Deşt-ı Kıpçak bölgelerinin fethedilişiyle “Anadolu İmparatorluğu'nun” Roma İmparatorluğu derecesinde bir tevessu'a/yayılmaya nail olduğunu, 1. Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın bu istilanın kahramanları olduğunu ifade etmiştir.⁴³²

Yinanç, Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren Anadolu'da görülen ayaklanmaların nedenini padişahların Türk ailelerden kız almak yerine cariyeler ile evlilikleri, Türklerin devlet işlerinden uzaklaştırılmalarının halk arasında yarattığı nefret ve gayzın/hiddetin siyasi ve dini hareketler halinde tezahür ettiği yorumunu yapan Yinanç, devşirmelerin bu isyanları önlemek için Anadolu Türkünü kafir muharebeleriyle meşgul ettiğini yazmıştır.⁴³³

430 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(2)”, s.700.

431 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(2)”, s.701.

432 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(2)”, s.701.

433 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu(2)”, s.702.

“Milli Tarihimizin Mevzuu” isimli makalesinde Yinanç, kullandığı kaynakları belirtmemiştir. Dipnot da bulunmamaktadır.

2.1.24. Musul ve El-Cezire’de Oğuz Türkleri⁴³⁴

Yinanç, Başvekâlet Müdevvenat Matbası tarafından basılan “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” Eserinin *Müsveddeleri* no:51 adlı çalışmasında Oğuz Türklerinin Musul bölgesine yerleşmek için yaptıkları mücadelelere yer vermiş, Selçuklu döneminde bu bölgeye atanan Türk valilerini ve onların faaliyetlerini çalışmasının konusu yapmıştır. Çalışması “Musul’da Selçuklu Valileri: Kürboğa”, “Kürboğa’dan Sonra Vâliler: Sungurca, Türkmen Musa, Çökürmüş Beyler”, “Porsuk el-Aksungurî, Çüyüş Bey”, “Porsuk el-Aksungurî İkinci Defa, Oğlu İzzeddin Mesud” başlıklarını içermektedir.⁴³⁵

Yinanç’ın makalesinden edindiğimiz bilgilere göre El-Cezire bölgesi İslam tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Abdülmelik’in hilafeti zamanında Irak’tan ayrılarak oluşturulmuş olan El-Cezire vilayetinin iki büyük ordugahından biri Musul diğeri Harran’dı. Abbasiler zamanında meslek ve sanat haline getirilen askerlik ve mücahitlik sonucu Musul diğeri İslâm şehirlerinde olduğu gibi site ordugâh olmaktan çıkarak şehir haline gelmişti. Abbasiler zamanında Musul’a İltah İtakh, Büyük Buga, Esatekin, Kendacık oğlu İshak, Tek Temur gibi isimleri ünlenecek olan Türk valiler tayin edilmişti.⁴³⁶

Yinanç, bu çalışmasında İbni Asamü’l-Kufi’nin *Kitabu’l-Fütuh* adlı eserinden, İbni Haldun’un eserinin 4. ve 5. ciltlerinden, Sıbt bin el-Cevzi’nin *Mir’âtu’z-Zaman* adlı yazma

434 Mükrimin Halil Yinanç, “Musul ve El-Cezire’de Oğuz Türkleri”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.739-758; Mükrimin Halil, “Musul ve el-Cezire’de Oğuz Türkleri”, “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” Eserinin *Müsveddeleri*, no:51, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.

435 Yinanç, “Musul ve El-Cezire’de Oğuz Türkleri”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.739-758.

436 Yinanç, “Musul ve El-Cezire’de Oğuz Türkleri”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.739.

eserinden, İbnü'l Esir'in *Tarihü'd-Devleti'l-Atabekiyye, el-Kâmil*, H.10 adlı eserlerinden, Urfalı Mathieu Vekayinamesi ve el-Kelânîsî'den yararlanmışır.

Yinanç'ın kaynak kullanımında dikkat çeken birkaç noktaya değinmekte fayda vardır. Kullandığı kaynakları önemli kılan unsurlar göz önüne alındığında, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân* adlı eserin (1056-1087) yılları arasında cereyan eden olaylara şahitlik yapmış olan Garsünni'me'nin günümüze ulaşmayan *Uyûnü't-tevârih* adlı eserinden geniş nakiller yapması, diğer kaynaklarda bulunmayan Selçuklu tarihi ile ilgili bilgileri içermesi nedeniyle XI. yüzyıl Selçuklu tarihinin çok önemli bir kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin XIII. yüzyıl konusunda verdiği tarihi bilgilerin görgü tanığı olması eserin kaynak değerini arttırmaktadır.⁴³⁷

İbnü'l Esir rivayetleri değerlendirirken ihtiyatlı davranmasıyla, haberleri tahlil ve tenkit süzgecinden geçirdikten sonra kullanmasıyla ve yalnız güvenilir kaynaklara başvurmasıyla Orta Çağ'ın en büyük ve en güvenilir tarihçilerinden biri olarak tanınmaktadır. İbnü'l-Esîr'e bu vasıfları kazandıran tarih kitabının ise *el-Kâmil fi't-târih* olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle *Tarihü'd-Devleti'l-Atabekiyye ve el-Kâmil* adlı eserler dönem tarihi için kullanılacak önemli kaynaklar arasında bulunmaktadır.⁴³⁸

Ermeni Tarihi olarak kaleme alınmış olan Urfalı Mateos'un Vekayi-nâmesi ise XI. ve XVII. yüzyıl Türk Tarihi için de önemli bir kaynak olarak nitelendirilmektedir. Müellifin yaşadığı dönemin olaylarına şahitlik etmiş olması, önceki dönemleri tetkik ederken Türkler, Ermeniler, Bizanslılar, diğer millet ve Patriklerle ilgili belgelere dayanması eserin kaynak değerini arttıran unsurlar olarak ele alınabilir.⁴³⁹

437 Bkz. Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî", *DİA*, İstanbul, 2009, c.37, ss.87-88.

438 Bkz. Abdülkerim Özeydin, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, İstanbul, 2000, c.21, s.26-27.

439 Sevim, "Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli", ss.319-321.

2.1.25. Sultan Süleyman'ın Büyüklüğü⁴⁴⁰

Mükrimin Halil Yinanç'ın "Sultan Süleyman'ın Büyüklüğü" başlığını taşıyan kısa yazısı Orhan Seyfi Orhon tarafında çıkarılan Türkçü fikir ve sanat dergisi *Çınaraltı*'nın 64. sayısında 12 I. Kanun 1942 tarihinde yayımlanmıştır. Kanuni sultan Süleyman'a hayranlığını bildiğimiz Yinanç, Kanuni Sultan Süleyman'ı yalnız Türk milletinin değil, ırkının, bütün dünya tarihinin yetiştirdiği beş-on büyük hükümdardan biri olarak tanımlamıştır. Sultanın "teşkilatçılık", "kanun koyuculuk", "fazilet", "adalet" gibi özelliklerini övmüştür. Onun büyüklüğüne istinaden Gazi Bali Bey'e gönderdiği mektubu vesika olarak göstermiştir. Cerbe harbinin amirali Piyale Paşa'ya "vezirlik" vermeyip "kaptan paşalıktan" beylerbeyliğine" terfi ettirmesini Kanuni Sultan Süleyman'ın terfi ve terakkinin muayyen yaş, kıdem ve hizmet karşılığında olduğunu gördüğüne delil olarak getirmiştir. Aynı şekilde Mohaç muharebesinde Macar ordusunu bozguna uğratan, Avusturya imparatorluğuna karşı on sekiz kale ve otuz bin kadar esir ve daha birçok ganimet elde etmiş olan, sahip olduğu iki tuğun üç tuğa çıkarılmasını isteyen Gazi Bali Bey'e de Beylerbeyliği'ni vermediğini ifade ederek, mektup ile verdiği cevabı Hazreti Ebubekir'in, Ömer'in ve Ali'nin eski sahabe valilere yazdıkları mektuplarla kıyaslanabilecek değerde bulduğunu belirtmiştir.

Yinanç, Kanuni Sultan Süleyman'ın kendisinden üç tuğ talep eden Gazi Bali Bey'e cevap olarak yazdığı fermandan onun faziletini, kemalini göstermek için bazı bölümleri yazısına derc ettiğini kaydetmiştir.

440 Mükrimin Halil Yinanç, "Sultan Süleyman'ın Büyüklüğü" *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.575-577.

2.1.26. Tarihimizde Meçhul Sahifeler: Sinâneddin Yakut⁴⁴¹

Yinanç, *Muallimler Birliği*⁴⁴² Mecmuası'nda sene:1, sayı:10, Mayıs 1341'de s.3-5'te Erzurum Vilâyet Matbaası tarafından; İkdâm⁴⁴³ gazetesi sayı:10127, 15 Haziran 1341/1925, s.3'te yayımlanmıştır.

Makalesinin giriş kısmında Alâeddin Keykubat'ın Bizans prensinden olma oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev ile Mısır sultanının kızından doğma İzzeddin Kılınçarslan arasındaki taht mücadelesine yer veren Yinanç, Moğollar'ın Erzurum'a saldırması üzerine Türkiye Selçukluları'nın Erzurum kumandanı olan Sinaneddin Yakut'un, Baycu Noyan idaresindeki Moğol ordularına karşı şehri savunması ve nihayet kale içindeki bir hainin kale kapılarını açması sonucunda şehrin Moğolların eline geçmesini konu almıştır.⁴⁴⁴

Yinanç, 1243 yılında gerçekleşen olayın önemini belirterek Selçuklu devletinin inkırazının/çöküşünün belli başlı amillerinden biri olduğunu ifade etmiştir.

2.1.27. Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt

Mükrimin Halil Yinanç'ın, *Türkiye Tarihi Selçuklu Devri I Anadolu'nun Fethi* eseri Fahameddin Başar'a göre, Selçuklu tarihine dair müstakil kitap olarak kaleme alınmış ilk ilmi çalışması olarak değerlendirilebilir. *Anadolu'nun fethi*'ni içeren kısmı ilk kez 1934 yılında Akşam Matbaası'nda yayımlanmıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi (Bölümü) tarafından 1944 yılında yeniden neşredilen bu kitap, o zamana kadar sahasında

441 Yinanç, "Tarihimizde Meçhul Sahifeler: Sinâneddin Yakut", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.503-506.

442 Temmuz 1925-Nisan 1927 tarihleri arasında Türkiye Muallimler Birliği Cemiyeti tarafından çıkarılan mecmua; Bkz. *Muallimler Birliği Mecmuası*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/muallimler-birligi-mecmuasi/>, (Erişim Tarihi:15.11.2022).

443 1894-1928 yılları arasında günlük olarak yayımlanan siyasi, ilmî gazete. Bkz. Nesimi Yazıcı, "İkdâm", *DİA*, İstanbul, 2000, c.22, ss.24-25.

444 Fahameddin Başar, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Ve Selçuklu Tarihine Dair Çalışmaları", *Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu 17-19 Kasım 2016*, II.Cilt, Aralık 2017, s.203.

yazılmış olan tek eser olma özelliğini taşımaktadır.⁴⁴⁵ İkinci baskısı 2009’da Ekol yayınları tarafından yapılmıştır.⁴⁴⁶ Yinanç planladığı şekilde eseri tamamlayamamış, ölümünden sonra yeğeni Refet Yinanç tarafından kitap bölümlerinde ve sıralamalarda bazı değişiklikler yapılarak 2 cilt halinde⁴⁴⁷ tekrar yayımlanmıştır.⁴⁴⁸Yinanç’ın defterlerinde dipnot olarak sadece kaynak eserlerin isimlerini belirtmesi ve sayfa numarası vermemesi, eserin 1. baskısında bibliyografyasına önem verdiği anlaşılan Yinanç’ın eserinin henüz eksik olmasının kanıtı gibidir.

Yinanç, kitabının 1. cildinin ve *Anadolu’nun Fethi*’nin girişinde, Türkiye tarihinin, genel Türk Tarihinin fütûhat ve medeniyet bakımından “en mühim” ve “büyük bir faslı” olduğunu zikretmiştir. İslam tarihinin de, fütûhat ve devamı bakımından “en azametli kısmı” olarak değerlendirmiştir.⁴⁴⁹

Fahameddin Başar, bu kitabın Anadolu’nun fethi hakkında temel kaynak olma özelliğini hiçbir zaman kaybetmediğini ifade etmiştir.⁴⁵⁰

Yinanç, eserinin giriş kısmının sonunda 22 seneden fazla süredir Anadolu Tarihi’nin “mehazlarını” toplamaya çalıştığını, bu kitabın ise planladığı büyükçe bir kısmının “vukuat fihristi” ve “hülâsası” niteliğinde olacağını “seneler tertibi” ve “takibi” ile yazmayı uygun bulduğunu ifade etmiştir. Anadolu Beylikleri dönemini ayrı olarak değil, Anadolu’yu bir bütün

445 Başar, s.197.

446 Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, Haz. Refet Yinanç, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, sunuş bölümü, s.IX.

447 Anadolu Selçuklu Tarihi, Mükrimin Halil Yinanç tarafından 13.yüzyıla 1296 yılına kadar ellişer sayfalık eski harflerle Türkçe olarak on sekiz kitap şeklinde kaleme alınmıştır. 1962 yılından sonra kayıp olan 6. ve 7. defterler sahaflarda bulunduktan sonra Türk Tarih Kurumu’na teslim edilmiş ve Refet Yinanç tarafından 2 cilt olarak yayıma hazırlanmıştır.

448 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, sunuş bölümü, ss.IX,X.

449 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.3; Mehmet Şeker, “Türkiye (Anadolu) Selçukluları Tarihine Dair Bazı Kaynak Çalışmaları ve menâkıbnâmeler’le fütüvvet-nâmeler”, *İste*, 2005, Yıl:3, Sayı:5, s.83.

450 Başar, “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Ve Selçuklu Tarihine Dair Çalışmaları”, s.197.

olarak kabul ettiğinden seneler vukuatı arasında zikrettiğini, rivayetler arasından en “mevsuk” ve kesin olarak gördüklerini kaydettiğini belirtmiştir.⁴⁵¹

Yinanç mürâcaat edilecek kaynaklar bölümünde, ilk olarak “Anadolu kitabeleri” nin başvuru kaynağı olması gerektiğini belirtmiş “meskûkat”, “resmi vesikalar”ı zikrettikten sonra “vekâyinâmeleri” sıralamıştır. Sayılan vekâyinâmeler hakkında çok kısa tanıtımlar yapılmıştır. 12. ve 15. yüzyılda kaleme alınan ve yazarları ile muhtevaları kısaca tanıtılan eserlerin bazılarının basımlarından da bahsedilmiştir.⁴⁵²

Yinanç, Anadoludaki ilk Müslüman Türklerin çoğunun Tarsus’ta oturan çoğu zaman Bağdat halifelerinin, bazen de Mısır’daki Tolonluların, Suriye’deki Hamdanoğullarının yüksek hakimiyetini tanıyan bu başbuğların hemen hemen her sene gazaya çıktıklarını Bizans’a hücum edip şehirleri zapt edip yağmaladıkları, ganimet ve esir elde ettiklerini yazmıştır. Anadolu şehirlerinden bu taarruzlara uğramayan yer kalmadığını yazmıştır. Yinanç, eski Yunan devrinde pek mamur olan, Roma İmparatorluğu zamanında ise kalabalık bir nüfusa sahip olan Anadolu’nun harap olmasının ve nüfusunun azalmasının belli başlı sebeplerinden birinin gazâlar olduğunu ileri sürmüştür. Anadolu’nun her tarafında görülen harabelerin ve höyüklerin çoğunun bu asırlarda oluştuğunu yazmıştır. Bizanslılar da Müslüman ülkelerini yağmalamak ve huduttaki İslam mücahitleri ile çarpışmak üzere teşkilât vücuda getirdiklerini, Rumeli’de yaşayan birçok Hıristiyan Türk unsurlarını hududa yerleştirdiklerini yazmıştır.⁴⁵³

“Mümbit”/Bereketli ve mahsuldar olan uç bölgelerinin, büyük ticaret yollarının özellikle Doğu ile Batı arasındaki kara yollarının uğrak yerleri olduğunu belirten Yinanç bu dönemde üretim ve ticaretle meşgul olan bu şehirlerin büyüyerek zenginleştiklerini yazmıştır. Doğu Akdeniz’deki diğer ülkelerle “mübadele”/değişim işlemi yapan Suriye’nin bir ticaret

451 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.9.

452 Şeker, s.84.

453 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.22-23.

donanmasına sahip bulunduğunu, büyük bir nüfusu besleyen bu şehirlerin yalnız mücahitlerin ve murabıtların değil, aynı zamanda aracılardan ve tüccarların da karargâhı olduğunu yazmıştır. Uç şehirlerinin mühim bir kısmının, İslâm ilim ve edebiyatı tarihinde meşhur olan pek çok kişinin doğum, yetişme ve oturma yeri olduğunu, uçta yetişen ya da dışarıdan gelip buralara yerleşen âlimlerin, muhaddislerin, mutasavvıf ve fakihlerin ve diğer yazar ve ediplerin adlarının, hayatlarını eski vekâyinâmelerden ve hâl tercümesi kitaplarında yer aldığını kaydetmiştir.

Yinanç, muhtelif ırk ve soylara mensup olan bu aydın zümrenin en mühim merkezlerinin Tarsus, Misis, Antakya Âmid(Diyarbakir), Malatya, Meyyâ-fârikin(Silvan), Erzen ve Kalikala(Erzurum) olduğunu “uç” ahalisinin esas vazifesinin din uğrunda muharebe yapmak olduğu için buradaki medreselerde dini ilimlerin özellikle hadis bilgisinin kuvvetli olduğunu sadece Tarsus’ta yetişen muhaddislerin sayısının yüzden fazla olduğunu belirterek, mutasavvıfların ikinci derecede çoğunlukta olduğunu belirtmiş bu kişilerden İbrahim b. Edhem el-Belhî, Abdullah İbn Mübarek gibi isimlerin öne çıktığını, Doğu edebiyatının iftihar ettiği Kalikalı Ebû Ali el-Kalî, Meyyâfârikinli Abdurrahim İbn Nubate, Misisli Ebü’l-Abbâs en-Namî gibi simaların, Müslümanların son derece kıymet verdikleri kişilerin yetiştiklerini yazmıştır.⁴⁵⁴

Yinanç, Bizans kaynaklarının, Musul Araplarının karşısında yenildiği için Sultan Tuğrul Bey’in Kutalmış’ı Pasar kalesinde muhasara etmesini uzun uzadıya hikâyeye ettiklerini tespit etmiştir. Yinanç, bahsettiği kaynaklarda geçen olayların, belirtilen seneler içinde asla söz konusu olamayacağını ve gerçeğe aykırı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵⁵

İbrahim b. Yinal ile Tuğrul Bey arasında vuku bulan mücadelede Yinanç çeşitli rivayetleri değerlendirmiştir. Arap tarihçisi Garsü’n-ni’me Muhammed b. Hilal es-Sâbi’nin

454 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.27-28.

455 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.41.

Kutalmış'ın isyanından bahsetmediğini, *Düsturnâme* yazarı Enverî'nin ise Kutalmış'ın Tuğrul Bey'in önünden kaçarak Urfa civarına geldiğini kaydettiğini fakat Enverî'nin dayandığı kaynakların elimizde olmadığını ifade etmiştir. Enverî'nin, İbn Hilâl'in zikretmiş olduğu Kutalmış'ın ikinci isyanı hakkında bilgi vermediğini de tespit eden Yinanç, 1053 senesinde vuku bulduğunu ifade ettiği yabancı ülkelerde bulunan çoğu eski yazma nüshaları henüz görmediği için kesin bir hüküm verilemeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁵⁶

Yer yer Selçuklu hanedanının ve Abbasi halifelerinin birbirlerine karşı izlediği politikalar konusunda yorum yapan Yinanç, bu eserde de Tuğrul ve Yinal Bey'in de bu konudaki mücadelesine değinerek 1055 senesinde Sultan Tuğrul Bey'in Halife el-Kâ'im'in daveti ile Bağdat'a girdiğini, Suriye ve Mısır'ı fethederek Şii hilafetini ortadan kaldırmak isteyen Sultan'ın halife tarafından da teşvik edildiğini yazmıştır. İbrahim b. Yinal'ın ise Mısır halifesi'nin ona Sultanlık tevcih etmesiyle Mısır halifesine ve şiiliğe meylettiğini, Besasiri ve diğer Şii Arap melikleriyle anlaşmasını belirtmiştir.⁴⁵⁷

Her sultanın kendi döneminde vuku bulan siyasi olayları kronolojik sırada yıl yıl aktaran Yinanç, sultanın vefatı ile kapanan her dönem için kendisi de bölüm sonunda bir değerlendirme yapmıştır. Yinanç, Tuğrul Bey'in saltanatı sırasında Türkmenlerin Anadolu'ya yapmış oldukları "uzun" ve "muntazam" süren gazâların Gökçe Göl hududundan başlayarak Anadolu ortalarına açılan vadilerin ve nehirlerin istikametini takip ederek Kızılırmak kenarlarına geldiğini; ileride yapılacak esaslı fütûhat ve yerleşme siyasetine zemin hazırlamak için, memleketi zapt edip yerleşmekten ziyade şiddetli akınlar ve taarruzlar yaparak mukavemet edecek büyük şehirleri ve müstahkem kalelere zarar vermek politikasını izlediklerini belirtmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun II. Basil'in ölümünden itibaren yaşanan saltanat kavgalarının, Normanlar'ın İtalya'nın güneyini istilâ etmesinin, Peçeneklerin ve

456 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.43-44.

457 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.44-45.

Avrupa Oğuzlarının Tuna yoluyla Balkan Yarımadası'na geçmesini, Macar taarruzlarının Türkmenlerin Anadolu'yu fethetmesini kolaylaştıran faktörler olduğunu ileri sürmüştür. Asya'da kısa sürede birçok devleti yıkan Tuğrul Bey'in Anadolu'yu fethetmesinin çok kolay olması gerektiği fakat İbrahim b. Yinal, Kutalmış ve Resul Tekin ile olan iç mücadelelerin, isyanların buna engel olduğu böylece Anadolu'nun fethinin onun haleflerine “müyesser olacağını”/nasip olacağını ifade etmiştir.⁴⁵⁸

Anadolu'nun fethinin yarım asırdan fazla süren bir mücadele ve muharebe neticesinde kazanıldığını yazan Yinanç, bu fethin dünya tarihi için önemini bu coğrafyanın tarihe “ebediyen” Türkiye diye kaydedildiğini, bu büyük zaferin en büyük ve son âmili olan Kutalmış oğlu Süleyman-şah'a bütün müverrihler tarafından ‘Anadolu Fatihi’ unvanı verildiğini ifade etmiştir. Mücadele edilen Doğu Roma İmparatorluğunun kudret ve kuvveti, karşılaşılan “tabî mâniaların”/doğal zorlukların, İran ve İslâm imparatorluklarına karşı vücuda getirilmiş, çoğaltılmış ve takviye edilmiş olan kalelerin ve istihkâmların çokluğuna rağmen bu fethi İslâm fetihlerinin “en büyüğü”, “en azametlisi”, “en çok fedakârlığa ve zaman sarfına mal olanı” olarak ifade etmiştir. Anadolu coğrafyasının Mısır, Suriye, Irak, İran, Türkistan, Afrika, ve Endülüs'ten sonra İslâm diyarına katılan en son ülke olduğunu . Türkleri Akdeniz kenarına getirmesi, Helen, Latin, Slav ve Cermen kavimleri ile temas kurdurması, Türkler'e yeni bir vatan olması etkenlerini göz önüne alarak dünya ve İslam tarihinde neticesi bakımından İslam fetihleri arasında en önemlisi olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁵⁹

Yinanç, Anadolu'da yaşayan diğer Türkler ile ilgili bilgiler de vermiştir. Anadolu'daki Hristiyan Türk nüfusu hakkında bir tahmin yapmanın zor olduğunu, önemli bir kısmının Kapadokya'da ve Toros geçitlerinde yaşadıklarını, öteden beri Müslümanlar ile harb etmek üzere hudut bölgelerine yerleştirildiklerini, Hristiyan Türklerin bir kısmının İslâmiyeti kabul

458 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.49-50.

459 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.124.

ederek fetihlere katıldıklarını, Müslüman vatandaşların sahip oldukları hak ve hukuka onların da sahip olduklarını; Müslüman olmayanların ise Türkçeden başka hiçbir dil bilmedikleri halde mensup oldukları kiliselere isnad edilerek Rum ve Ermeni adlar ile zamanımıza kadar geldikleri bilgisini vermiştir.⁴⁶⁰

Yinanç, Anadolu'ya yapılan Haçlı seferleri sırasında Sultan Kılıç Arslan'ın, ve Anadolu evlâdının “şecaat”/cesaretini, “şehameti”/yiğitliğini, “muavenet”/yardımını, “sabrını”, “tahamüllerini” övmüştür.⁴⁶¹ İki kardeşin Sultan-ı Âzamlık davasıyla savaşması nedeniyle Hristiyanlar'ın Suriye'de iki yüz sene kadar hakimiyetlerini sürdürdüklerini, bu dönemde Kılıç Arslan'ın Anadolu'da yarım milyon Haçlı istilacıya galip geldiğini ‘Ebü'l-Megazi’ ünvanını aldığı belirten Yinanç Kılıçarslan'ın başarılarını övmüş onun kahramanlığını savaştığı Haçlı ordusunun savaşçı sayısının Suriye'de iki asırda öldürülen savaşçıların toplamından daha fazla olduğunu vurgulayarak anlatmıştır.⁴⁶²

Büyük Selçuklu Sultanları, Anadolu sultanı ve halifeler arasındaki siyasi ilişkiler hakkında yorum yazan Yinanç, Sultan Kılıçarslan'ın bu konudaki tutumunu ifade etmiştir. Sultan Kılıç Arslan'ın daima “Sultan-ı Âzam Berkiyaruk'a karşı daima “muhabbet perverde eden”/muhabbet beslediğini, onun vefatından sonra Sultan-ı Âzam olan Mehmed Tapar'ı metbu tanımak istemediğini, “Saltanat-ı uzmâ-i Selçukiyye'nin” vahdetini kırmak isteyen Arap halifelerinin unvanlarına, hilatlerine, menşurlarına kanarak memlekette tefrika ateşini tutuşturan sultanlardan nefret ettiğini belirtmiştir. Berkiyaruk'un oğlunun Sultan-ı Âzam olması gerektiğini Mehmed Tapar'ın bu makamı gasb etmesinin “Anadolu'nun kolu bükülmez kahramanı” olarak nitelendirdiği Kılıç Arslan'ı hiddetlendirdiğini yazmıştır.⁴⁶³

460 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.143.

461 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.199-200.

462 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.215.

463 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.221.

Yinanç, “Sultan Kılıç Arslan’ı Şecaat ve kahramanlık bakımından “nadire-i hilkat” tarihte örneğine nadir rastlanır bir kahraman olarak tarif etmiştir. Tehlikeli vakitlerde “berk-i hatif”/göz kamaştırır şimşek gibi yetişen, fırtınalar ve saikalar gibi bütün “mevaniyi”/engelleri alt üst ettiğini “esatiri”/efsanevi, mitolojik bir sima olduğundan, kahramanlıkta Zengî, Celâleddin Hârizm-şah, Sultan İskender gibi “meşahir-i şecânın”/meşhur kahramanların cümlesine “faik”/üstün olduğunu; askeri deha itibarıyla onun örneğine tesadüf edilemeyeceğini belirtmiştir. Avrupa’nın “şecaat-ı farizanesi” devrinde, “mükemmel vesait-i harbiye” ile donanımlı, sayıca on misli fazla, Hıristiyanlık ateşiyle yanan Avrupa ordusunu yendiğini; aynı zamanda büyük bir “müessis-i devlettir”/devlet kurucusu olduğunu; Anadolu’da hükümdar olduktan sonra bütün derebeylikleri tedip eylediğini; Hristiyan seline karşı Anadolu’yu müdafaa ve muhafaza eylediği; Anadolu’nun ortasına “makarr-ı hükümeti”/hükümet merkezini naklettiği ve Konya’yı Anadolu’nun hakiki merkezi yaptığını anlatarak, Kılıç Arslan’ın özelliklerini vurgulamıştır.⁴⁶⁴

Anadolu kıtasının uzun zamanlar Kılıç Arslan’ın ismiyle (Bilâd-ı Kılıç Arslan) tesmiye edildiğinden bahseden Yinanç, Sultan-ı Âzam Sencer’in 513 (1119) tarihinde Sultan Mahmud’a verdiği fermanında Anadolu’nun adının “Bilâd-ı Kılıç Arslan” olarak geçtiğini ifade etmiştir. Yinanç, Kılıç Arslan’ın “şedid”/şiddetli, “hadîdü’l-mizâc”/öfkeli/çabuk kızan fakat “son derece âdil”, “teb’a-perver”/halkını koruyan, “muhibb-i ulema”/ulema seven olması gibi hükümdarlık özelliklerine değinmiştir.⁴⁶⁵

Yinanç’ın Mehmed Tapar b. Melik dönemi ve siyaseti ile ilgili Yorumları şöyledir. Sultan-ı Âzam Gıyaseddin Mehmed Tapar’ın Oğuz töresi gereğince hakanlığa geçmesi imkânı olmadığından bahseden Yinanç kendisine bir eyalet sultanlığı tevcih edildiğini, İran mütefekkirlerinin ve Acem vezirlerinin tesirinde kalarak kardeşine isyan ettiğini; fitne ve fesat

464 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.223-224.

465 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.224.

çıkartarak Türk ordularını birbirine kırdırıldığını bu şekilde merkezi hükümetin kudretini zayıflattığını yazmıştır. Sultan Mehmed'in bu hareketinin diğer selâtin ve şehzâdegâna kötü örnek olduğunu, birçoklarının “ref”-i liva-yı isyan” ettiklerini; Sultan-ı Âzam'ın, selâtin-i saire üzerindeki nüfuz ve kudretini yitirdiğini; devleti zaafa uğrattıkları, yorumlarını dile getirmiştir.⁴⁶⁶

Yinanç, Sultan Mehmed'in “saltanat-ı uzmânın” kuvvet ve kudretinin zayıflamasını diğer küçük sultanların büyük ülkelere müstakilen hâkim olmalarına atfeylediğini ve bu sebeple küçük sultanların “kesr-i nüfuzuna sa'y eylemiş”, onların taht-ı emirlerinde bulunan ümerâyaya doğrudan doğruya divan-ı âzam tarafından emaret menşuru gönderilmesini sağladığını ve bu suretle küçük sultanların taht-ı idaresindeki emirleri müstakil ve doğrudan doğruya kendisine tâbi kıldığını belirtmiştir. Suriye'nin Sultan-ı Âzam'a tâbi bir sultanın taht-ı idaresinde “müteaddid”/birçok emaretlere “münkasım”/bölünmüş iken Sultan Mehmed'in Suriye'deki emirlere doğrudan doğruya emaret menşuru göndererek Suriye sultanlığının zayıflamasına ve “münkariz”/yıkılmasına olmasına sebep olduğunu yazmıştır. Sultan Mehmed'in emirlerden hiçbirinin fazla kuvvetlenmesini arzu etmediğinden onları “umûr-ı hâriciye” ve “dâhiliyelerinde” tamamıyla serbest bıraktığını, onların birbirleriyle harb etmesini müsamaha ile karşıladığını; Suriye saltanatının inkırazına ve müteaddid küçük emaretlerin oluşmasına yol açarak; Suriye'de Salibilerin kolayca ve uzun süre tutunmalarına sebep olduğu yorumunu yapmıştır.⁴⁶⁷

Yinanç, Sultan Mehmed'in bu şekl-i idareyi seçmekle hânedân-ı saltanatın sükutunu “ihzar edecek”/hazırlayan bir hatt-ı hareket takip ettiğini, onun siyasetinin sonucu olarak her tarafta “Hânedân-ı Âl-i Selçuk'un”/Selçuklu hanedanının hükümdarlığa veda etmesine ve

466 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.237.

467 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.237-238.

atabeklerinin/lalalarının, bir müddet şehzâdeler namına, sonra da doğrudan doğruya kendi namlarına hükümeti idare etmelerine sebep olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁶⁸

Sultan Mehmed'in yönetimdeki uygulamalarına, idare ettikleri coğrafyaya değinen Yinanç, Sultan Berkiyaruk'un vefatından sonra 1105'den 1117 (498-511) senesine kadar bütün Asya'ya "ferman-ferma"/hüküm sürdüğünü; Rey şehriden Çin'e ve Ganj Nehri'ne kadar bütün "Memâlik-i Şarkiyenin"/Doğu ülkelerinin müstakilen Sultan Sencer tarafından idare edilmesini uygun gördüğünü, Rey'den itibaren İstanbul'a ve Mısır'a kadar olan "Memâlik-i Garbiyeyi"/Batı ülkelerini ise doğrudan doğruya kendisinin idare ettiğini kaydetmiştir.⁴⁶⁹

Sultan Mehmed'in Anadolu'daki uygulamalarına da değinen Yinanç, Sultan'ın taht-ı idaresindeki memleketlerde takip ettiği siyaseti Anadolu'da da uyguladığını, Anadolu saltanatının vahdetini/birliğini sarstığını, Dânişmendoğulları ve Artukoğullarının güçlenerek idare ettikleri memleketleri genişlettiklerini belirtmiştir. Beyliklerin Anadolu Sultanına değil kendisine itaat etmelerini, "müstakilen"/bağımsız olarak doğrudan doğruya kendisini metbu tanımlarını istediğini yazmıştır. Şarktaki Ahlat, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Erzincan'da bulunan Sökmeniye, Togan-Arslaniye, İnaliye, Saltukiye, Mengücükiye emaretlerinin Anadolu'dan "fekk-i rabita"/bağı koparmaları/alâkayı kesmeleri için uğraştığını, Anadolu vahdet-i milliyesine büyük darbeler vurarak Anadolu Selçukîlerini "kesb-i zafiyet" e uğratarak ve Anadolu'nun "sevahil-i garbiyesi"/Batı kıyılarının Bizantinler'in eline geçmesine neden olduğunu yazmıştır. Yinanç, Suriye'de ve diğer eyaletlerde meydana gelen neticelerin Anadolu'da vücut bulmadığını, Anadolu'nun "pek güzide" olan sultanlarının memleketin vahdetini sağlama konusunda başarı gösterdiklerini, emaretleri kendi nüfuz-ı saltanatları altına aldıklarını kaydetmiştir. Yinanç, Sultan Mehmed'in "fevkalâde âdil", "rahîm", "şecî" gibi

468 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.238.

469 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.238.

olumlu karakter özelliklerine de değinerek onun Şarkın en büyük hükümdarlarından biri olarak gördüğünü, “Âl-i Selçuk’un yiğidi” olarak tanındığını belirtmiştir.⁴⁷⁰

Yinanç, “Saltanat-ı uzmâ-i Selçukiyye’nin” yıkılışındaki en önemli âmillerin, Türk töresiyle İran an’anâtının ve “Garb telakkiyatının”/Batı anlayışının “imtizaç edememesi”/Uyum sağlayamaması, İran an’anesinin Oğuz töresine “galebesi”/üstün gelmesi, Arap medeniyetinin Türk örfünü sarsması olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Sultan Melih-şah zamanında veliahdlık meselesini örnek olarak veren Yinanç, Asil oğul ile büyük oğuldan hangisinin hükümdar olması gerektiğini Türk ve Acem zihniyetine göre izah etmiş ve “an’aneyi milliyemize” vurulan darbenin Türkler arasında ne kadar derin uçurumlar açtığını, “veraset-i saltanat-ı kanunînin” tamamıyla bozulduğunu, her şehzâdenin fırsat buldukça isyan ettiğini ve bu yüzden emirlerin fevkalâde kuvvetlenip hükümet-i merkeziyeyi zaafa uğrattığını iddia etmiştir.”⁴⁷¹

Yinanç, Bağdat’taki halifelerin Selçuklu sultanlarına uyguladıkları politikalara ayrıntılarıyla değinerek, eleştirmiştir. Selâtinin/sultanların maiyetinde bulunan emirlerin, efendilerini de birbirlerine düşürdüklerini, böylece kendi kuvvetlerini arttırdıklarını, Abbâsi halifelerinin de bu dâhili zaaf ve teşdiden/şiddetlendirmeden istifade ederek etraflarına kuvvet topladıklarını, yeniden devlet kurmak için sultanın Bağdat’taki valileri olan şahnelerle mücadele ettiklerini belirtmiştir. Halifelerin Bağdat’ta bazen bir sultanın, bazen bir diğerinin namına hutbe okutarak amcazâdeler arasındaki rekabeti nefrete “tahvil ettiklerini”/çevirdiklerini; halifelerin Sultan, kendilerine dokunacak olursa diğer bir şehzadeye iltica ederek kendisini sultan aleyhine teşvik ettiği “tehdid-i zımniyesiyle” mevkilerini muhafaza ettiklerini; sultana ait olan hil’at, rütbe, unvan, sancak gönderme hakkını da doğrudan doğruya “istimale”/kullanmaya kalkışarak- “ümerâ-yı Selçukiyye’ye” “irsal

470 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.238-239.

471 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.252.

ederek”/göndererek onları âdeta “istiklâle”/bağımsızlığa teşvik ettiklerini; bazen de “menşur-ı emaret” gönderdiklerini; Dünya hükümdarı olarak hâkimiyeti istediklerine tevcih edebileceklerini, sultanları ise hukuk-ı hilafeti çiğneyen birer “mütegallibe”/zorba olarak “ihzas eylemek”/hissettirmek istediklerini belirtmiştir.⁴⁷²

Hilafet makamı konusundaki düşüncelerini dile getiren Yinanç, “Âl-i Selçukî selâtininin”/Selçuklu sultanlarının başlıca hatalarının hiçbir “nefs-i şer’iyeye”/şeriat esasına “istinad etmediği”/dayanmadığı hâlde “Arap an’anatınca”/Arap adetlerince önemsenen hilâfet makamına dini bir kutsiyet atfederek onu “ibka etmeleri”/sürekli kılmaları ve bilhassa “Âl-i Abbas”dan hilâfeti “nez’ etmeyip”/koparmayıp onların elinde bırakmaları ve hilâfeti saltanatla birlikte kendi üzerlerinde cem etmemeleri olduğunu dile getirmiştir. Halifelerin “hâkimiyet-i cismaniyelerini” yeniden iade ederek Bağdat’ta müstakilen hâkim olmak isteyen halifelerin en gayretlisinin Müsterşid olduğunu söylemiştir. Halifenin 1125(519)’de Bağdat şahnesi Bertokuş’u şehirden çıkmaya mecbur ettiğini ve “Irak- Arab’i” zapt etmeğe teşebbüs ettiğini fakat mağlup olunca Sultan ile “akd-i sulha” mecbur kaldığını ifade etmiştir.⁴⁷³

Bütün Selçuklu hanedanı ve hanedanın ataları hakkında değerlendirme yapan Yinanç, onların ahlak ve fazilet timsali olduklarını ifade etmiştir.⁴⁷⁴

Bağdat halifelerinin Sultan Mesud ve Sultan-ı Âzam-ı Sencer’in zamanında takip edilen siyaseti de değerlendiren Yinanç, Sultan Mesud’un halifeye karşı olan saygısını şu kelimelerle ifade etmiştir. “Halifeye lâzım gelen hürmette kusur etmedi ve Bağdat varidatının bir kısmını vermek, asker cem’ine kalkışmamak, ümerâyı ve şehzâdegânı sultana isyana teşvik etmemek şartıyla Halife ile “akd-i sulh” eyledi ve tıpkı Sultan Tuğrul Bey’in yaptığı gibi Halifeyi ata bindirip yularını elinde tutarak önünde yürüdü. Bu sırada Sultan-ı Âzam Sencer’in

472 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.252-253.

473 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.253.

474 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.255.

elçisi geldi. Sultan bütün ordusuyla istikbale çıktı. Sencer, Mesud'a, Halifeye hürmet etmesini emrediyordu.”⁴⁷⁵

Yinanç, Sultan Mesud ve Sultan-ı Âzam Sencer'in vefatından sonra halifelerin yine faaliyetlerine “germi vererek”/hızlandırdıklarını şehzâdegân ve ümerayı düşürmeye devam ettiklerini sultanın nüfuzunu kaldırmak konusunda başarılı olduklarını, emirlere ve meliklere müstakil hareket etmeleri için menşurlar gönderip, elkablar tevcih ettiklerini yazmıştır.⁴⁷⁶

Yinanç, halife ve sultanlar tarafından izlenen siyasetin sonuçlarını değerlendirmiştir. Halifeleri Irak-ı Arab'a müstakilen hâkim kılan bu siyaset, “Memâlik-i İslâmiye”/İslam memleketlerini azim bir teşdid ve inhitata düşürmüş; şehzâdegân, atabek ve emirlerin ihtirasını arttırmıştır. Her biri müstakil bir hükümdar olmuş ve bunun neticesinde Selçuklu saltanatı ortadan kalkmış, Türk emirlerinin birbirleriyle devamlı mücadelesi sonucu ahali birbirine kırdırılmış ve “selâtin-i âzam-ı Selçukiyye”/Büyük Selçuklu Sultanlığı zamanında “misli nâmesbuk”/benzeri görülmemiş bir “mamuriyet”/bayındırlık kazanan “Memâlik-i İslamiyeyi”/İslam memleketlerini harabîye sürüklemelerini ve “medeniyet-i İslâmiyenin” “sükutunu”/düşüşünü “intaç eylediğini”/doğurduğunu yazmıştır.⁴⁷⁷

Yinanç, Halifelerin izledikleri siyaset yüzünden emirlerin müstakil birer hükümdar olduklarını, doğrudan ondan menşur-ı emaret ve elkab istediklerini yazmıştır. Emirlerin muzafferiyet kazanması veya bir yer zapt etmesi durumunda Halifenin onlara bir unvan verdiği veya o memleket için menşur gönderdiği belirtmiştir. Yinanç, halifelerin sahip oldukları maddi nüfuzları sayesinde evvela sultanların “mâfevklerini”/mevkilerini tanımayarak, devletin zafiyetine, ümerânın kuvvetlenmesine ve sonra da ümerâyı sultanların aleyhine teşvik ederek onların müstakil birer hükümdar olmalarına sebep olduklarını, böylece Hânedân-ı Âl-i

475 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.255.

476 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.256.

477 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.256.

Selçuk'un bütün Asya'daki hâkimiyetinin "sükutunu"/düşüşünü "ihzar ettiklerini"/hazırladıklarını belirtmiştir.⁴⁷⁸

Sultan Mesud dönemini değerlendiren Yinanç'ın yorumlarına gelecek olursak Sultan Mesud'un Anadolu hükümdarlarının en büyüklerinden biri olduğunu; "hîn-i cülûsunda"/tahta oturduğunda memleketin Bizans'ın istilâ tehlikesi altında olduğuna mütemadi muharebelerle/sürekli savaşlarla Rumların Anadolu'yu "istirdat"/geri almak konusundaki emellerini "zîrüzeber" eylediğine değinmiştir. Diğer taraftan Anadolu'da vahdet-i milliye/milli birlik zararına olarak büyüyüp müstakil bir krallık şeklini alan Dânişmendi hükümetini kendisine tâbi bir derebeylik hâline getirdiğini, ümerâ-zâdelerini tezlil/horlama/aşağılama ve tahkir etmeyi/hakaret etmeyi an'aneye "mugayir"/aykırı görerek onları himaye ettiğini, nüfuz ve kuvvetlerini "kesr ederek"/kıırarak kendisine vali olarak tâbi kıldığını belirtmiştir.⁴⁷⁹

Genel olarak Selçuklu sultanları tarafından ümreya uygulanan politika ile ilgili düşüncelerini belirten Yinanç, sultanların hiçbir hanedân ve emiri emarettan mahrum etmemelerini, bir emirin kusurlu olması veya hıyanet etmesi durumunda, o emirin azledildiğini, fakat mensup bulunduğu ailenin bundan sorumlu tutulmadığını, çoğunlukla "ma'zulün"/azledilenin yerine kardeşi veya amcazâdelerinden birinin görevlendirildiğini ifade etmiştir. Derebeyliklerin/Beyliklerin kuvvetlenmelerinden itibaren emir azl ve "nasba"/ /tayin etme uygulamasına başlanmıştır. Bir melik vefat ettiği zaman onun maiyetindeki beyler "müteveffanın"/ölenin "erşetlerinden"/reşid/olgun birini yerine geçirirler, sultana ilâm-ı keyfiyet ettiklerini "emir-i cedidin"/yeni emirin tasdikî-i memuriyetini talep ederek menşur istediklerini, sultanın da muharebelerde maiyetinde bulunmak, namına hutbe okutup sikke kestirmek, fazla varidatını/gelirini her sene muayyen miktarda hediye göndermek şartıyla emaret menşurunu gönderdiğini yazmıştır. Diğer hususlarda emirin tamamen müstakil

478 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.257.

479 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.277.

bulduğunu, iki emirin birbiriyle muharebe etmesi/savaşması durumunda sultanın müdahale etmediğini ancak kendisine isyan edildiğinde işe karıştığını yazmıştır.⁴⁸⁰

Yinanç, Sultan Mesud'un bir sene kadar Sultan-ı Âzam Mehmed b.Melik-şah'ı metbu tanıdığını onun vefatından sonra Sultan-ı Âzam Sencer'e tâbi olduğunu, Sultan-ı Âzam Sencer'in Anadolu'yu bir müddet "biraderzâdesi"/kardeşinin oğlu Sultan Mahmud b. Mehmed'e "Memâlik-i Garbiye"/Batı memleketleri ile birlikte tevcih ettiğini, 1116-1130 senesine kadar Sultan Mesud'un, "Sultan-ı Âzam" Sencer'i ve "derece-i saniyede"/ikinci derecede Sultan Mahmud'u "mafevk"/âmir tanıdığını yazmıştır. Hutbelerde sırasıyla halifenin, Sultan-ı Âzam Sencer'in, Sultan Mahmud'un, Sultan Mesud'un isminin okunduğunu, Sencer'e "Sultan-ı Âzam" ve Sultan Mahmud'a "Sultan-ı Muazzam" denildiğini, 1130 (525)'de Sultan Mahmud'un vefatından sonra, Sultan Sencer'in doğrudan doğruya Anadolu sultanını taht-ı emrine aldığını, hutbelerde Sultan Mesud'un, Sultan Sencer'in isminden sonra kendi ismini zikrettirdiğini ve "Sultan-ı Muazzam" lakabını aldığını yazarak, Anadolu sultanlarının "Alâaddin Keykubat-ı Evvel" zamanına kadar bu lakabı muhafaza ettiklerini ve ondan itibaren "Sultan-ı Âzam" lakabını taşımaya başladıklarını belirtmiştir.⁴⁸¹

Yinanç, Sultan Mesud'un siyasi birliği sağlama konusundaki düşüncelerini ifade etmiştir. Sultan Mesud'un kadim usûl-i idareyi düzeltmeye teşebbüs ederek derebeyliklerin emaretlerini ortadan kaldırmamasının, onları doğrudan doğruya maiyetine almayarak yarı müstakil bir hâlde bırakmasının memleketin vahdetine zarar verdiğini onun vefatını müteakip, emirlerin memlekette "nifak" ve "tefrika" "ihdas etmelerine"/oluşturmalarına, meydana getirmelerine "mucip olmuş"/sebepe olduğunu, Anadolu haricindeki müslim, gayrimüslim;

480 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.278.

481 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.278-279.

Türk, gayritürk olsun bütün hükümetlerin Anadolu'ya müdahale etmesi sonucunu doğurduğunu belirtmiştir.⁴⁸²

Sultan Sencer'in İslâm âleminin ve Türk tarihinin en büyük padişahlarından biri olduğu yorumunda bulunan Yinanç, Sultan Sencer'in şarktaki efsanevi İskender Zülkarneyn gibi bir hükümdar olduğunu onun hükmü altında bulunan memleketlerin genişliği nedeniyle kendisine Zülkarneyn lakabının verildiğini, "Mülk-i Sencer" tâbirinin "rub-ı meskûna" verildiğini, darbimesel olduğunu, dünya hükümdarlığına da "taht-ı Sencerî" denildiğini ifade etmiştir. "Vüs'at-i memâlik"/hükmettiği memleketlerin genişliği, haşmet, servet, azamet, itibariyle ancak şairlerin hayaline mevzu olabilecek bir tacidar olduğunu sultanlar, melikler, emirler, hanların onun hâkipayini öpmeyi kendileri için şeref saydıklarını, kendinden sonra gelen büyük cihangirlerin onu numune-i emsâl telakki ettiklerini; Mehmed Hârizm-şah'ın, "Sencer-i Sâni" lakabını aldığını "Âyîn-i Sencerî"nin bütün cihangirler tarafından taklid edildiğini belirtmiştir.⁴⁸³

Sultan Sencer'in alim bir kişiliğe sahip oluşunu dile getiren Yinanç, Sultan Sencer'in asrının ulûm ve fûnununu hakkıyla ihata eylemiş bir "âlim-i muhakkik" olduğunu, zamanının müctehidin ve felasifesiyle münazaralara giriştiğini, birkaç hadis rivayet ederek ismini muhaddisler arasında geçirdiğini belirtmiştir.⁴⁸⁴ Sultan Sencer'in dergâhının İslam hükema ve ulemasının mecmuu olduğunu, şairleri himaye ettiğini, şarkın en büyük şairlerinin onun sarayında yetiştiğini, kendisinin de güzel şiirler yazdığını kaydetmiştir.⁴⁸⁵

Yinanç, Sultan Rükneddin Tuğrul Bey, Sultan İzzeddin Alp Arslan, Sultan Celâleddin Melikşah, Sultan Rükneddin Berkiyaruk, Sultan Gıyaseddin Mehmed Tapar, Sultan Müizzüddin Sencer'in Büyük Selçukî sultanları olduğu değerlendirmesini yapmıştır. Bu

482 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.279.

483 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.280.

484 Yinanç, bu bilginin kaynağını *Tarih-i Kazvini* olarak göstermiştir.

485 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.280.

sultanların kendilerinden önceki hükümdarlar gibi devlet kelimesine muzaf lakaplardan ziyade dinli lakablar aldıklarını ve din-i İslâma “hadim olmakla”/hizmet etmekle iftihar ettiklerini yazmıştır. Diğer sultanların, meliklerin ve Selçuklu emirlerinin de bunların eserine iktiza ettiklerini belirtmiştir. Selçuklu sultanlarının kendi isimlerinden başka bir de Arapça isim aldıklarını, Örneğin Tuğrul Bey ve Alp Arslan’ın Mehmed, Melik-şah’ın Hasan, Sencer’in ise Ahmed ismini takındıklarını yazmıştır.⁴⁸⁶

Büyük Selçuklu sultanlarının genel karakter özelliklerine değinen Yinanç onların “bilâ-istisna”/istinasız ahlâk ve faziletin, mertliğin, merhametin, adalet ve “re’fetin”/merhamet etme/acıma timsali olduklarını “Hayat-ı hususiye”/özel hayat ve siyasiyeleri itibariyle ancak “Hulefâ-yı Râşidîn” ve “Ashab-ı Kiram” ile mukayese edilebileceklerini; Emevî ve Abbâsi halifelerindeki ahlâki zaafın bunların hiçbirisinde mevcut olmadığını; Emevî ve Abbâsi hânedânları devletlerini tesis ve idame için her türlü “şenaatı”/kötülük-fenâlık, “mezalimi”/zulümler icra ve “irtikâptan”/bir kötülüğü yapmaktan çekinmedikleri hâlde “Âl-i Selçuk”un yalnız adalet ve “hüsn-i siret”/güzel ahlak ile iş gördüklerini Oğuz töresiyle “şer-i şerifin”/İslâm şeriatının emirlerinden “inhiraf etmemeye”/sapmamaya çalıştıkları değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁸⁷ Yinanç’ın Türk hükümdarlarının karakterlerini Emevi ve Abbasi halifeleri ile karşılaştırabilmesi ve değerlendirebilmesi onu döneminin tarih yazıcılarından ayıran önemli bir özelliğini göstermektedir. Yinanç, İslam tarihi ve kaynaklarına hakim bir profil çizmektedir.

Yinanç’ın, Anadolu’nun diğer Türkmen uluslarından ayrılıp müstakil bir millet haline gelişini önemseddiği söylenebilir. Bu durum onun yaşadığı dönem olan Osmanlı Devleti’nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile de alakalı olmalıdır. Anadolu’nun fethinden sonra Türklerin Anadolu’yu vatan kılma mücadelesi belki aynı milletin Kurtuluş Savaşı’nda

486 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.284.

487 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.284.

verdiği mücadele ile benzerlikler taşımaktadır. Şimdi Yinanç'ın Anadolu'nun fetihler sonrası Türklere vatan oluşunu nasıl gördüğünü, izah ettiğini inceleyelim. Bu kıtanın iki asır kadar hemen hemen aynı hudud dahilinde tek bir hânedâna tabi olarak Anadolu Selçukîlerinin idaresi altında kaldığını; Konya merkezi etrafında toplanan Anadolu ahalisinin de diğer Türklerden siyaseten “fekk-i rabita ederek”/bağı koparma-alâkayı keserek müstakil bir vatan vücuda getirdiklerini; Anadolu Türklerinin, Doğuda Gürcülerle ve Âzerbeycan Türkleriyle mücadeleleri sonucunda Anadolu'nun doğu hududunun oluştuğunu; Âzerbeycan'dan “suret-i kat'iyede”/kesin bir şekilde ayrıldığını; Ehlisalîb prensleri, Suriye atabekleri ve Eyyûbîlerle vukua gelen mücadelelerin Anadolu'nun güney hududunu tayin ettiğini yazmıştır. Batı'da Ehlisalîb ve Bizans ile sürekli devam eden savaşların da Anadolu'nun Batı hududunu vücuda getirdiğini; Anadolu'nun Türkler için vatan teşkil ettiğini; Avrupa'dan, Bizans'tan Anadolu'ya yapılan taarruzların Anadolu'nun “ittihadını”/birliğini vücuda getirdiğini; bu suretle hududu ferdlerin vicdanında çizilen bir vatan ile harici düşman karşısında birleşen, tek bir Merkez tanıyan, aynı hükümete itaat eden bir cemaat vücuda geldiğini, bu şekilde “Türk aile-yi kavmiyyesi” içinde müstakil örf, an'ane, vatan ve tarihe sahip bir Anadolu milletinin “tekevvün ettiğini”/oluşturduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁸

Yinanç'ın Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluşundan beri Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan ve geri alınması konusunda problem çıkarılan Musul'a ilişkin tespitlerini de bulunmaktadır. Bunları da dile getirmek istiyoruz.

Musul'un (al-Cezîre'nin) uzun süre atabekler elinde kaldığını belirten Yinanç, Musul ile ilgili tespitlerde bulunmuştur. Atabeklerin ilk önce Irak sultanlarını, onların sükutundan sonra ise bu “havalinin”/çevrenin bazen Anadolu'nun bazen de Âzerbeycan'ın idaresi altına girdiğini nihayet kati bir şekilde Anadolu'ya tâbi olduğunu yazmıştır.⁴⁸⁹ Âzerbaycan, Musul

488 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.287-288.

489 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.288.

ve Anadolu halklarının tek bir devlet olamaması hakkındaki düşüncelerini de dile getiren Yinanç, baştan başa Türkmen diyarı haline gelen Âzerbaycan, el-Cezîre/Musul ve Anadolu ahâlisinin aynı dili konuşup aynı asıldan gelmesine rağmen az zamanda kaynaşmış bir “vahdet-i siyasiyye”/siyasi birlik vücuda getirmeleri vatan birliği, bir millet teşkil etmeleri gerekirken, bu birliği sağlamaya çalışan Celâleddin Hârizm-şah, Kara Yusuf, Uzun Hasan, Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim, Kanunî, Murad-ı Sâlis ve Râbi ve diğer sultanların muvaffakiyet kazanamadıklarını Âzerbaycan’da Meraga, Gence, Tebriz gibi kuvvetli merkezler teşkil edildiğini Anadolu’da ise Konya, Kayseri, Sivas gibi merkezler vücuda geldiğini Âzerbaycan’ın uzun müddet Irak Selçukîleri’nin elinde kaldığını sonra onların atabeklerinin “yed-i zaptına” geçerek müstakil bir devlet tesis eylediklerini Tebriz’in merkez olduğunu Türkler’i kendi etrafında toplayarak Türkmen kavminin bir şubesi olmak üzere Âzerbaycan milleti namıyla bir millet vücuda getirdiğini ifade etmiştir.⁴⁹⁰

Eserlerinde Dânişmendîler’in Türk tarihindeki önemli yerine yer yer işaret eden Yinanç, Türkiye Tarihi Selçuklular devrine dair eserinde de Dânişmendîler’in Anadolu’nun fethi ve müdafaasında tarihte büyük sahifeler vücuda getirdiklerini belirterek bu hanedanın soyu, mücadeleleri gibi birçok konuda farklı yorumlara yer vermiş, kendi düşüncelerini de ifade etmiştir. Çoğunlukla Anadolu sultanlarını metbu tanıyan hanedanın bazen “kesb-i istiklâl eden”/bağımsızlığını kazanarak hükümetlerini Kastamonu’dan Fırat’a kadar genişletip memleketin mühim bir kısmında “icra-yı nüfuz” ve “irâe-yi satvet” eyleyerek birkaç büyük melik yetiştirmiş olduğunu, bu hânedânın âzâlarının da -bütün Türk devletlerinde olduğu gibi- memleketlerini aralarında taksim ederek, içlerinden birini reis tanıdıklarını, reislerine melik unvanı verdiklerini, diğerlerinin emir unvanıyla “iktifa ettiklerini”/yetindiklerini belirtmiştir.

490 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.287.

Dânişmendî meliklerinin bazen Sivas bazen de Niksar'ı payitaht/başkent “ittihaz ettiklerini”/kabul ettiklerini yazmıştır.⁴⁹¹

Sultan Kılıç Arslan'ın Dânişmend ailesine ilişkin siyasetine de değinen Yinanç, Kılıç Arslan'ın bu hanedanın hükümetine/hükümetini “hatime çekmekle”/sona erdirmekle beraber, hanedan mensuplarını menkub/gözden düşmüş/itibarsızlaştırılmış ve zelil/hor görülmüş bir hâlde bırakmadığını, hanedanının büyüklüğünü ve kendisinin “necabet”/soyluluk “ulviyet-i ruhunu”/ruh yüceliği izhar etmiş/göstermiş ve kadim ümerazâdelerini himayede kusur etmeyerek onların asaletlerine “mütenasip”/uygun memuriyetler, rütbelere, unvanlar vermiş olduğunu, Merkez-i saltanattan “ibka ederek” memlekete “ifa-yı hizmet” etmelerine çalıştığı değerlendirmelerinde bulunmuştur. Dânişmendoğulları'nın ileride Anadolu Sultanlığının beylerbeylik, başkumandanlık, pervanelik, uc beyliği, emir-i ahurluk gibi en büyük rütbe “menâsıbına”/makamlarına getirildiklerini ve Selçuklu hanedanının düşüşüne kadar yüksek memuriyetleri işgal ettiklerini belirtmiştir.⁴⁹²

Selâhaddin Eyyûbî ile ilgili tespitler de bulunan Yinanç. II. Kılıçarslan ile Nureddin Mahmud arasındaki gerginliğin sebebinin Nureddin Mahmud'un Selâhaddin-i Eyyûbî'ye sığınması olduğunu belirterek II. Kılıçarslan ile Selâhaddin-i Eyyûbî'nin karşı karşıya gelmesini detayları ile anlatmıştır. Yinanç, bu konudaki kaynaklarını dipnotlarında İbn Ebî Şâme, Ebü'l Fidâ, Zehebî, İbnü'l Esîr, İbn Şeddâd, Aynî, Morgan olarak göstermiştir.⁴⁹³

Yinanç, yaptığı değerlendirmede Selâhaddin-i Eyyûbî'nin, II. KılıçArslan'a karşı Nureddin Mehmed, Dânişmend hanedanı ve Artukoğulları'nı himaye ederek, Anadolu'da birbirine muhalif kuvvetler oluşturmak istediğini, Anadolu'nun siyasi vahdetine karşı olduğunu, ileride Anadolu'yu zapt etmek için çeşitli vesileler yarattığını iddia etmiştir.⁴⁹⁴

491 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.312.

492 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.312.

493 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.318-319, 314-356.

494 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.324.

Selâhaddin Eyyübi'nin velinimeti olan hânedanı perişan edip, hükümetten mahrum ettikten sonra cihangirlik sevdasına düştüğünü ve Doğu'daki İslâm hükümdarlıklarını birer birer ortadan kaldırmak politikasını takip ettiğini iddia etmiştir.

Yinanç, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Selçuki topraklarındaki arzusunu ve izlediği siyaseti şu şekilde ifade etmiştir. Selâhaddin'in "tevsî-i memâlike"/memleketini genişletmeye teşebbüs edeceği zaman mutlaka (beş büyük)⁴⁹⁵ hükümetten biri ile çarpışmak mecburiyetinde kalacağını tahmin ettiğini; ilk önce Anadolu Sultanlığı sonra da Irak Sultanlığı üzerine yürümek arzusunda olduğu için önce Artuki ailesine mensub Diyarbekir ve Mardin meliklerini Anadolu Sultanlığını'nın "daire-i ittifakından" ve emri altından kopararak kendisine bağladığını, Bizans İmparatoru Andronik'in Suriye ziyareti sırasında kendisiyle tanıştığını, kurulan ittifakın anlaşma şartının ise Anadolu Sultanlığı arazisinin iki devlet arasında taksimi olduğunu yazmıştır. Bu anlaşmaya göre Andronik Filistin'i zapt etmek için Selâhaddin Eyyübi'ye yardım edecek, Selâhaddin Eyyübi de buna karşılık Andronik'in Anadolu'yu ve Konya'yı zapt etmesine destek olacaktır. Yinanç, İslam tarihinde ismi büyük mücahitler arasında nam bırakmış olan Selâhaddin'in bu hareketini -netice-i fiiliyesi olmasa da Hristiyanlarla "teşrik-i mesai" olmak itibariyle- "küçük ve sefil ihtiras sahiplerine yakışan" bir hareket olarak değerlendirmiştir.⁴⁹⁶ Yinanç'ın bir tarihçi olarak olayları değerlendirirken Türk tarihi açısından daha özel olarak ise Anadolu'ya fetih hareketlerini başlatan, Anadolu'da siyasi birliği tesis etmiş bir hanedan olan Selçuklu zaviyesinden baktığı söylenebilir.⁴⁹⁷

495 Bu tarihlerde Büyük Selçuklu Sultanlığı ümerâsının, saltanatın enkazı üzerine yirmiden fazla küçük hükümet ve Asya'da beş büyük hükümet teşkil etmiş bulunduğunu yazmıştır. 1- Horasan'da Hârizm Sultanlığı, 2- Irak'da Irak Selçukî Sultanlığı, 3- Gazne ve Hind'de Saltanat-ı Guriyye, 4- Anadolu Selçukî Sultanlığı, 5- Mısır, Şam (Suriye) ve Arabistan'da Selâhaddin'in tesis ettiği Saltanat-ı Eyyübiyye Yinanç saydığımız beş saltanatın da Büyük Selçukî Sultanlığının birer vilayeti olduğunu yazmıştır. Bkz. Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.330.

496 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.330-331.

497 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, ss.347, 348.

Anadolu'da Selçuklu hanedanının hüküm sürdüğü dönemdeki Türkmen ve Kürt ilişkilerini de inceleyen Yinanç, 1187 senesini, Türkmenlerle Kürtlerin mücadele ve "mukatelelerinin" başladığı yıl olarak vermiştir. İki unsurun birbirini kırmaya önemsiz bir sebepten dolayı başladıklarını düşünmektedir. Bu gelişmelerin ticareti sonlandırdığını "mürur ve ubur"/geçişlerin "munkatı"/son bulduğunu belirtmiştir. Her iki unsurun da yerleşik bulunduğu El-cezire, Musul, Şehrizor, Diyarbekir, Ahlat, Şam (Suriye) ve Azerbaycan bölgelerinde de mukatelenin/savaşın/kavgaların sirayet ettiğini yazmıştır. Kürtlerin Selâhaddin Eyyübi tarafından Suriye'ye davet ve celb edildiklerini, birkaç sene devam eden mücadelenin, o devrin eâzım ve ekâbir-i ümerâsından olan Mücahidüddin Kaymaz'ın "tavassutuyla"/arabuluculuğuyla son bulduğunu, tarafların barıştırıldıklarını ifade etmiştir.⁴⁹⁸

Tezimizde Yinanç'ın Sultan II. Kılıçarslan dönemi ile ilgili tespitlerine de yer vermek istiyoruz. 38 sene saltanat süren Sultan Kılıç Arslan'ın Türk tarihinin en büyük hükümdarlarından biri olduğunu devlet teşkilatını "ibtidai"/gelişmemiş/ilkel şeklinden kurtararak "mütekamil"/olgunlaşmış/gelişmiş bir hale getirdiğini, Anadolu'nun kat'i vahdetini temin ettiğini yazmıştır. Kılıç Arslan'ın tahta cülûs ettiğinde Anadolu'nun harici düşmanların istilasına altında bulunduğunu, içeriden de "teşdit"/şiddetlendirme ve "tefrika"/nifak/ihtilaf "hükümferma"/hükümü altında bulunduğunu Dânişmendoğulları'nın, Sultanın kardeşleri padişah ile "hâl-i ihtilafa" düştüklerini yazmıştır. Harici düşmanların, özellikle Bizans İmparatoruyla Suriye Sultanı'nın fırsattan istifade ederek memleketi zapta teşebbüs ettiklerini, Kılıç Arslan'ın harikulade zeka, azim ve sebatıyla bütün bu gaileleri ortadan kaldırdığını yazmıştır. İlk olarak Nureddin ile anlaşılan sonra Bizans imparatoruyla akd-i sulh eden, dahildeki tefrikaları izale eden, kardeşlerini tedip eyleyen/terbiye eden, Danişmendoğulları'nın hükümetini ortadan kaldıran, Anadolu'nun vahdetini sağlayan, Bizans İmparatorunu mağlup

498 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.331.

ederek Anadolu'yu zapt etmek hususundaki niyetlerini ortadan kaldıran, daha sonra Anadolu dahilinde ikinci derecede kuvvetli olan Artukoğullarını ortadan kaldırmak için hazırlanan fakat Selâhaddin Eyyübi'nin müdahalesi nedeniyle bu niyetini sonuçlandıramayan II.Kılıç Arslan'ı başarılı bulduğu hususları sıralamış ve onu Türk tarihinde büyük bir hükümdar yapan nedenleri açıklamıştır.⁴⁹⁹

Yinanç Anadolu Sultanlığı, Saltanat-ı Eyyûbiyye, Hârizm Sultanlığı hakkında fikirlerini dile getirerek Anadolu sultanlığının yönetim şeklinin nasıl değiştiğini izah etmiştir. Anadolu Sultanlığının “tekâmülünden”/olgunlaşmasından ve Anadolu “ittihadını”/birliğini “ikmal etmekte”/tamamlama “berdevam olacak”/devam edecek, eski derebeyliklerden kalmış olanları “lağv ederek”/ortadan kaldırarak doğrudan doğruya merkezdeki saltanata “merbut”/bağlı birer vilayet haline “ifrağ edecek” kuvvetli bir merkez etrafında “müttehid”/birleşmiş ve yekpare bir Anadolu teşkil etmiş olacaktır. Bu üç imparatorluk içinde en ziyade “mütekâmil”/gelişmiş/olgunlaşmış teşkilata malik olanın Anadolu Sultanlığı olduğunu Anadolu'da eski Türk teşkilatı olan derebeylik tarzının yavaş yavaş ortadan kalkarak merkezden idare edilir bir saltanat vücuda geldiğini, diğer saltanatların ise eski Türk teşkilatını muhafaza ettiklerini eyaletlerin ise babadan oğula intikal eden melikler tarafından idare edildiklerini belirtmiştir. Meliklerin sultana karşı sadakat yemini icra ettiklerini, muharebeler esnasında sultana başkumandan sıfatıyla tabi olduklarını fakat “umur-ı dahiliyelerinde”/iç işlerinde tamamıyla “müstakil”/bağımsız bulduklarını fakat meliklerin birçok defalar sultana itaatten “istinkaf ediyorlar”/kaçınarak, isyan ettiklerini yazmıştır.⁵⁰⁰

Yinanç, bahsettiği sebeplerden dolayı Hârizm Sultanlığı ve Eyyübi saltanatının “ibtidailiğini”/ilkel/gelişmemiş bir teşkilat yapısını muhafaza ettiklerini ve Anadolu saltanatına göre daha devamsız gördüğünü ifade etmiştir. Asya'nın büyük kısmının “taht-ı temlikine”/tahtı

499 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.351.

500 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.356.

mülküne almış olan Harizm Sultanlığının devamlılığını sürdüremediğini, Moğollar'ın “tehcümüne”/hücumuna “mukavemet edemeyerek”/direnemeyerek parçalandıklarını, “Saltanat-ı Eyyubiyye” nin ise birçok melikliklere “inkısam ediyordu”/bölündüklerini, meliklerin metbuları olan sultanı tanımayarak küçük hükümetlere “inkısam eylediklerini” belirtmiştir.⁵⁰¹ Yinanç'ın yönetim şekline ilişkin yorumlarında kuvvetli bir merkezi yönetime sahip olmayan devletlerin devamlılığının uzun sürmediğini düşündüğünü, zikredilen devletlerin çöküş nedenleri ile yönetim şeklini ilişkilendirdiği söylenebilir.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in son dönemini anlatan Yinanç, henüz çocukluk döneminde bulunan III. Kılıç Arslan'ı himayesine aldıktan bir süre sonra onun hayatına son vermesini daha önce Selçuki Hanedanının mensuplarında görülmeyen “ahid-şikenlik”/ahdi bozma ve “hunharlık” icadı olarak niteler. Gıyaseddin Keyhüsrev siyaset ve “icab-ı maslahat” olarak yorumlanan bu alçak hareket tarzını Bizans ve Frank saraylarında öğrendiğini ondan önceki bütün hanedan mensuplarının “nümune-i celâdet”⁵⁰² ve “fazilet” sahibi sultanlar olduklarını belirtmişlerdir.⁵⁰³ Burada daha önce karakter özellikleri açısından Selçuklu hanedanı üyelerini övdüğünü gördüğümüz Yinanç'ın Türk örfünün bozulmaya başladığını ifade ettiği görülmektedir.

2.1.28. Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt⁵⁰⁴

Eserin ikinci cildi ise Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı (1205-1211) ile başlamakta ve Sultan II. Gıyâseddin Mesud'un birinci saltanat dönemi sonuna kadar (1296) kadar gelmektedir. Bu ciltte özellikle Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve Sultan I.

501 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.356.

502 Boyun eğilmemesi gereken yerde şuurulu olarak gösterilen cesaret, yüreklilik ve yiğitlik konusundaki örneklik.

503 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Cilt*, s.385.

504 Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, Yayına Hazırlayan Refet Yinanç, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

Alâaddin Keykubad (1220- 1236) dönemlerindeki olaylar mufassal olarak anlatılmıştır. Bu ciltte komşu devletlerle olan ilişkiler ele alınmış, 13. yüzyıl ortalarında Anadolu'ya ulaşan Moğollar'ın yaptıkları tahribat ve bunun sonucunda devletin zayıflaması ve çöküşü incelenmiştir. Çalışmasını 1296 yılına kadar getiren Yinanç'ın ömrü Türkiye Selçuklular tarihini tamamlamaya ve bu eseri yayımlamaya yetmemiştir. Eseri yayına hazırlayan Refet Yinanç, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış tarihi olan 1308 yılına kadar gelen olayları (III. Alâaddin Keykubad ile II. Gıyâseddin Mes'ud'un ikini saltanat dönemlerini) ilave ettiğini ve böylece Selçuklu dönemi Anadolu'sunun kronolojisini tamamladığını yazmıştır.⁵⁰⁵

Kitabında her hükümdar dönemini ayrı olarak ele alan Yinanç, dönem olaylarını kronolojik düzende yıl yıl aktardıktan sonra her bölüm sonunda dönemi değerlendirmiştir. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in dönemini, Sultan'ın fiziki ve karakter özelliklerini ayrıntılı olarak incelemiştir. Adil oluşunu önemseyerek, Oğuz ananesine verdiği değeri, ahkâm-ı şer'iyeyi de hakkıyla bildiğini, pazartesi ve perşembe günleri daha önceki sultanlar gibi davalara bakarak çözümlendiğini ifade etmiştir. Senede bir kez hakimlerin adaletini görmek için davacı veya savcı sıfatıyla mahkemeye giderek karşı taraf ile yüzleştiğini anlatmıştır. İran ilim ve edebiyatına olan düşkünlüğünü ise olumsuz özelliklerinden biri olarak eleştirmiştir.⁵⁰⁶

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İran kültürüne olan düşkünlüğünü, İran siyasetnamelerindeki fikirleri benimseyip, onları Oğuz töresine tercih etmesini, İran destanlarının saraylarda yer bulmasını, Battal Gâzi destanının unutulup yerine Rüstem'in kahramanlıklarının anlatılmaya başlamasını, Afrasiyab neslinden geldiğini iddia eden Selçuklu Hanedanı'nın Afrasiyab'ın düşmanı olan Rüstem'in kahramanlıklarını daha çok takdir eder hale gelmesini ilginç bulmuştur. Yinanç, hanedan üyelerinin kahramanlık timsali olan kendi babaları I. Kılıçarslan, Melikşah ve Sencer'e -Keyhüsrev ve Dâra'dan daha büyük olduklarını

505 Başar, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Selçuklu Tarihine Dair Çalışmaları", s.198.

506 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, ss.18-20.

düşündüğü- de Keyhüsrev ve Keykâvus'a tutkun olmalarını eleştirmiştir. Hanedandan ilk olarak II. Kılıçarslan'ın kendi oğullarına Şehname'de geçen İran kahramanlarının isimlerini koyduğunu belirten Yinanç, Anadolu'da milli bir edebiyat ve ilim tesis edilememesinin nedenini henüz bir asırdır kanlı muharebelerden başını kaldırıp, nefes alamamış olan Anadolu'nun İran kültür, edebiyat ve ilimlerinin büyük bir yaygınlık kazanmasına bağlamıştır.⁵⁰⁷

İran ilim ve edebiyatının Selçuklu idaresindeki etkisini de eleştiren Yinanç, İran etkisinin medrese ve saraylarda yer etmesinden sonra Anadolu Beyler'inin meşveretiyle idare edilen Anadolu'da, artık sultanların kendilerini "hâkim-i müstakil"/bağımsız, "faâlün li-mâyürîd"/her istediğini yapabilen, kâhîr/üstün gelen/kahreden, "lâ-yüs'el ammâ yef'al"/sorgulanamaz görmesiyle değiştiğini, sultanların yabancı ve köleleri iş başına getirerek memleketi felakete sürükledikleri sonucuna varmıştır.⁵⁰⁸ Yinanç, Oğuz töresine göre padişahların, beyler tarafından "intihap olunduğunu"/seçildiğini belirtmiştir.⁵⁰⁹

I.İzzeddin Keykavus Devri

Yinanç, Türkler'in donanma vücuda getirerek denize açılmalarına neden olacak I. İzzeddin Keykavus döneminde Sinop'un fethedilmesinin Anadolu tarihi açısından önemli bir vak'a olarak değerlendirmiştir. Karadeniz'de hâkim konuma gelmeye çalışacak olan Selçuklular'ın Sinop'u Anadolu devletinin Karadeniz kuvâ-yı bahriyesine Merkez konumuna getirdiğini kaydetmiştir.⁵¹⁰

Yinanç'ın Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt'te de Selçuklu sultan, melik ve emirleri ile Abbasi halifeler arasındaki ilişkilere değindiğini, yorumlar yaptığına şahit olmaktadır. Eserin I. cildinde halifelerin, Sultan Mehmed ve Sultan Sencer dönemlerindeki Anadolu ve

507 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.20.

508 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.20-21.

509 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, Ankara 2013, s.23.

510 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.30.

Suriye politikalarına değindiğini, Anadolu ve Suriye'ye hakim olmak istediğini fakat maddeten hakim olamadığını yazmıştır. Yinanç, Halife Nâsır li Dinillâh'ın, Sultan Mehmed'in talebini reddetmesi sonucu onun da "bi'l-mukabele"/karşılık olarak Nasır'ın namını hutbelerden kaldırdığını, Bağdat'a "teveccühe satvet eylediyse"/yönelişinin ise "adem-i muvaffakiyetle"/başarısızlıkla neticelendiğini yazmıştır. Daha önceki halifelerin "selâtin-i Selçukiyye"/Selçuklu sultanlarının hakimiyetini zaafa uğratmak için "hatır ve hayale gelmeyen melanetler"i uyguladıklarını adı geçen halifenin de Hârizm-şah'ın kuvvetini kırmak için Moğol hükümdarı Cengiz Han'ı Sultan Mehmed'in üzerine yürümeye teşvik ettiğini belirtmiştir. Yinanç, halifenin kalan birkaç senelik ömrünü de "sermest"/sarhoş geçirebilmek için hunhar bir milletin, putperest bir hükümdarın, Türk ve İslam alemi üzerine bela olmasını arzu ettiğini belirterek vekili olduğu, postunda oturduğu Peygamber'in ümmetini imha için çalışmış olduğunu iddia etmiştir.⁵¹¹

Yinanç, eski Selçuklu sultanlarının kendi gibi asil emir ve emirzadelerini himaye ettiklerini; vatanın, memleketin hakimiyetinde onları "şerik"/ortak kabul ettiklerini, kusurları olsa da af ile muamele ettiklerini belirtmiştir. İnan ve Bizans zihniyetlerinin "hulûlü"/yer etmesi ile birlikte padişahın ahaliyi tebaası, ümerâyı da hademesi olduğu kanaatlerini "tevlide başlamış"/doğurmuş olduğunu, özellikle Anadolu'da henüz kuvvetlenmeye başlamış olan İranî medreselerin, padişahların "istibdadını"/baskısını ve "halk üzerinde bilâ-kayd ü şart tasarruf etmelerini", ümera üzerinde istedikleri gibi "tahakküm eylemelerini"/zorla hükmetme "tecviz edecek"/izin verecek bir zihniyet "husûle getirmeye"/gerçekleştirmeye başladığını belirtmiştir. Yinanç, İnan zihniyetinin kuvvetlenerek, padişahların "lâ-yüs'el ammâ-yef'al" kesilmesini, ahaliyi "teb'a ve ced-be-ced", memleketin sahibi olan asilzâde beyleri hademe olarak "telakki etmesinin"/görmesinin, Oğuz töresini yıkmaya, Türk asaletini darbelemeye, ümerâyı

511 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.36.

öldürmeye, (Anadolu’da Türk asilzâdeleriyle yabancı ve dönme “esâfil”/sefalet çekenler arasında -Arap ve Acem “telakkisi”/kabul ederek vehicle- “müsavât”/denklik/eşitlik tesis etmeye) çalıştıklarını belirtmiştir. Yinanç, sultanların sonunda asilzâdeleri imha ederek, kölelerin, yabancıların, Anadolu’nun haricinden memlekete gelmiş olan serserileri nüfuz ve rey sahibi olarak ümerâ sınıfı arasına girmelerine ve bi’n-netice memleketi felâkete sürüklemelerine sebep olduklarını iddia etmiştir.”⁵¹² Yinanç’ın bu satırlarda da Anadolu’nun Oğuz-Türk kültürü dışında dışarıdan gelen yabancı kültürlerden etkilenmesini ve Oğuz töresinin bozulmasını eleştirmektedir. Selçuklu hanedanının yönetimini de eleştirmiş, yönetici sınıfın değiştiğini Türk asilzadelerinin yerini yabancı, dönme, köle, serserilerin aldığını yazmıştır.

I.İzzeddin Keykavus’un İran medeniyetine olan tutkusunu belirten Yinanç, İran ulema ve şuarâsının Anadolu’ya davet edildiğini, birçok ilim erbabı ile beraber kötü ahlaka sahip riyakâr, yaltakçı serserilerin de ülkeye girmesine sebep olduğunu yazarak eleştirmiştir. Bu kişilerin vezaret, münşilik, müstevfilik, tuğrailik, tercümanlık, hâciblik, kâtiplik, kadılık gibi layık olmadıkları yüksek mevkileri işgal etmelerini, padişahları mutlakiyete sevk etmelerini, Anadolu’nun asilzade beylerini öldürtüp emirlikleri işgal etmelerini, yabancılarla iş birliği yaparak sarayda güçlü bir kitleyi oluşturmalarını, Selçuklu sarayının Anadolu halkından ayrılmalarını, emaret ve beyliklerin yabancıların ellerine geçmesine sebep olmalarını, sonunda da Anadolu’nun “izmihlâl”/bozulma ve fetret devresi “hulûl etmesine”/girmesine sebep olmalarını kritize ederek, Selçuklu hanedanının yönetimin çöküşündeki oynadıkları rolü, faktörleri ortaya koymuştur.⁵¹³

Yinanç, I.İzzeddin Keykavus’un Halife Nâsır Lidînillâh ile olan ilişkilerine de değinmiştir. Halifenin gönderdiği fütüvvet imâmesini (sarığını) ve cebesini (zırhını) kabul

512 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.40.

513 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.42.

ederek fütüvvet teşkilatına girdiğini, ahiliğin kuvvetlenmesini desteklediğini, birçok şii, sünni mezhep ve tarikat alimlerinin Anadolu'daki faaliyetlerini memnuniyet ile karşıladığını yazmıştır.⁵¹⁴ Vezirlik makamını hocası Mecdüddin Ebû Bekr'e, beylerbeyliğini Seyfeddin Eyne'ye verdiğini belirtmiştir.⁵¹⁵

Moğollar'ın Harezmsah devleti ile mücadelesi hakkında düşüncelerini dile getiren Yinanç, Moğollar'ın Horasan Merv, Nişabur, Nesa gibi mamur şehirleri taarruz ederek harabeye döndürdüğünü yazmıştır. Türk sultanlarının ikametgahı olan şehirlerin "baykuşların meskeni" olduğunu, Horasan kıtasının Türk ölüleriyle dolduğunu böylece Türkistan ve Maverâünnehir'in Türklüğe veda ettiğini yazmıştır. Mamur kalelerin sekenesinin/sakinlerinin tamamen öldürüldüğünü, şehirlerin yakılıp, yıkılarak cami, medrese, kütüphane gibi "measir-i medeniyye"/medeniyet eserlerinin mahvedildiğini yazmıştır. Yinanç, tarihin Moğol istilası gibi insaniyete musallat olan bir felaket kaydetmediği yorumunu yapmıştır. Bu felaketin özellikle Türklerin başına geldiğini, eski Türk padişahlarının mezarlarının bile taarruzdan kurtarılamadığını belirterek Gazne'de Âl-i Sebüktekin'in özellikle Sultan-ı Âzam Sencer'in bakiyye-i "izâm-ı remimi"/çürümüş kalıntısının bile "ihrak olunmuştu"/yandığını ifade etmiştir.⁵¹⁶

Moğollar ile Halife Nâsır Lidîmillâh arasındaki ilişkilere de kitabında yer veren Yinanç, Cengiz Han'ı Sultan Mehmed'in üzerine teşvik eden Halife Nâsır'ın, İslâm ve Türk aleminin imhasını zahiren "lakaydi"/ kayıtsızlık fakat batınen sevinç ile karşıladığını, tehlikenin kendi payitahtına kadar "takarrüb etmekte"/yaklaşmakta olduğunu görünce, Moğollardan korkmaya

514 Halife Nâsır Lidîmillâh şeriatla fütüvvet arasında bütün fityan gruplarını kendisine bağlayan bir ilişki kurmayı amaçlamıştı. Bunun için Şiiler'le Sünniler'in bir anlaşma zemininde bulunması gerekiyordu. Halife, politikasını iki tarafın ortak yönleri üzerine kurarak kendi aralarında parçalanmış fütüvvet gruplarını kendisine bağlı hilâfet merkezli sosyal dayanışma unsuru haline dönüştürmeyi başardı. Böylece halifeliğini, İslâm dünyasındaki bütün dinî ve siyasî gruplar için dünyevî-mânevî hâkimiyetin bağlayıcı bir formu olarak kabul edilebilir hale getirdi. Bkz. Angelika Hartmann, "Nâsır-Lidîmillâh", *DİA*, İstanbul, 2006, c.32, ss.399-402.

515 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.42.

516 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.51.

başladığını, etrafındaki hükümdarlara haber göndererek Moğollar'a karşı ittifaka ve Bağdat'ı müdafaaya davet eylediğini Musul ve Erbil meliklerinin askerleriyle Halifenin emrine girdiklerini Halife'nin Melik Eşref'in Bağdat müdafaasına ve Moğol muharebesine davet ettiğini fakat meliğin Dimyat'ı zapt eden Frenklerle muharebeye gireceğini söyleyerek “arz-ı itizar” ettiğini belirtmiştir. Yinanç, Halifenin Melik Eşref'e ve Anadolu Sultanına'a gönderdiği elçinin Yusuf b. Abdurrahman el-Cevzî olduğunu ve kitabı olan *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-İslâm* adlı tarih kitabını kendi kitabı için istifade ettiği kaynaklarından biri olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁷

Bir çok hükümdar için yorum yapan Yinanç'ın, Cengiz Han için “Türk kavminin en ‘bî-aman’ en ‘bî-rahm’ düşmanı olan bu adam” ifadelerini kullandığını görmekteyiz.⁵¹⁸

Yinanç, hicri 619 senesinin Anadolu tarihindeki “meâli”/yücelikler/şerefler ve “fezâilin”/erdemler/faziletlerin “tevkife”/durdurma/alıkoymaya uğradığı, Oğuz töresinin örf ve anane-i milliyenin darbelendiği bir sene olduğu yorumunu yapmıştır. Oğuz neslinden olan hakan, emaretleri Oğuz neslinden olan beylere tevfiz etmenin Oğuz töresinin gereği, Oğuz Beylerinin hakanın teb'ası değil, silah arkadaşı ve hemşehrisi olduğunu büyük bir hıyanet işlemleri dışında Hakan'ın onları öldüremeyeceğini, Oğuz töresine istinaden Türkmenlerin “re's-i kârına”/iktidar mevkiine geçen Selçukî Ailesinin bu ananeye son derece sâdik kaldığını Tuğrul, Alp Arslan, Melik-şah, Berkiyaruk, Mehmed, Sencer gibi büyük sultanların zamanlarında hiçbir Türk emirinin -hıyanet etmedikçe- azl veya katledilmediğini vekayiini tedkik ettiğinde gördüğünü yazmıştır. Yinanç, bahsi geçen padişahların mütemadiyen vezirlerini katl ettirdiklerini, Türk olmadıkları için bu katli caiz gördüklerini, Alp Arslan'ın, Amîdü'l-Mülk'ü, Melik-şah'ın Nizâmülmülk'ü Berkiyaruk'un Muîdü'l-Mülk'ü, Sencer'in Sadreddin Mehmed'i öldürdüklerini; kadılık, müstevfilik, münşilik gibi divan memuriyetlerini

517 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.52.

518 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.51.

işgal eden zevat hakkında keyfe mâ-yeşâ (istediği gibi) hareket ettiklerini; Hâlbuki bu sultanların, emirler hakkında böyle hareket edemediklerini ancak büyük bir hıyanetleri tahakkuk ederse onu ümerâdan mürekkeb bir mecliste muhakeme ettirip, cürmüne göre azl veya tedip ettiklerini belirterek çoğunlukla sultanların emirlerin kabahatlerini affettiklerini yazmıştır. Yinanç, Sultan Berkiyaruk'un bütün kusurlarına rağmen Kerboğa ile Gevher-âyin'i affederek büyük emaretlerde istihdam eylediğini, Sultan Mehmed'in ise Çavlı ve Suriye valisi Atabek Tuğtekin gibi emirlerin cinayetlerini af ettiğini, Sultan Sencer'in, Atsız'ı birçok kusurlarına rağmen memuriyetinde "ibka etmiş"/yerinde bıraktığını kaydetmiştir. Şehzadelerden ise kimsenin idam edilmediğini yazmıştır. Yinanç, Sencer'in Sultan Mahmud'u, Sultan Mesud b. Mehmed'i ve Selçuk-şah'ı affettiği örneklerini vermiştir. Irak Selçukî sultanlarının, Anadolu Selçukî sultanlarının, bütün selâtin-i Selçukiyye ümeralığından yetişen hükümdarların da bu hatt-ı hareketten ayrılmadıklarını belirtmiştir. Anadolu Selçukî sultanlarının da "Gıyaseddin Keyhüsrev-i Evvel"/I.Gıyaseddin Keyhüsrev devrine kadar bu "tarik-i misaliden" ayrılmadıklarını; Oğuz neslinden olan emirlerine kul, köle uşak değil belki silah arkadaşı ve hemşehri muamelesi yapmışlardı. Padişah onlara "ced-be-ced"/nesiller boyunca reis olmakla iftihar eder, onlar da sülâle-be-sülâle Âl-i Selçuk'un maiyetinde bulunmakla arz-ı "mübâhât eylerlerdi"/övünürlerdi. Bir emirin kusurunun yine emirlerden terkip edilen bir mecliste tedkik edilip, verilen hüküm ve kararın padişah tarafından icra olunduğunu padişahın -eğer bu karar "tecziyeye"/cezalandırmaya "müteallik"/dâir ise affa "tebdil edebilir"/değiştirebileceğini, fakat kendinden "tecziyeye"/cezalandırmaya ait hiçbir emir "ita edemezdi"/veremeyeceğini, hükümdarın bütün hareketlerinde merd ve samimi olması, verdikleri sözde durma mecburiyetinde olduğunu yazmıştır. Emirlerin de maiyetlerindeki küçük emirlere karşı aynı hatt-ı hareketi "ihtiyar etmek"/seçmek zaruretinde olduklarını küçük emirlerin eşraf ve "rüesâ-yı"/reisleri memlekete, onların da "sınıf-ı

ahaliye”/halka karşı merhamet ve samimiyet göstermek “ıztırarında”/mecburiyetinde olduklarını ifade etmiştir.⁵¹⁹

Yinanç, Alaaddin Keykubat’ın Emir Seyfeddin Eyne, Zeyneddin Beşara, Mübarizüddin Behram-şah, Bahaeddin Kutluca’yı katlettirmesi hakkındaki düşüncelerini yazmıştır. Anadolu tarihinde Beylerin ölümü kadar “facialı bir hadise” olmadığını memleketin “ced-be-ced”/nesiller boyunca/sülalece sahibi olan, asaletleriyle, şecaatleriyle, âsâr-ı hayr ve keremleriyle, ahaliye “hüsn-i muameleleriyle”/güzel muameleleriyle “teveccüh-i umumiyi”/genelin alâkasını “celbeden”/çeken bu zevatın ölümünün harici bir düşmanın istilasından daha beter olduğunu Anadolu’nun onların etrafında toplanarak bütün Hıristiyanlık alemine galebe ettiğini yazmıştır. İsimleri geçen asilzadelerin milletin öz evlatları, memleketin hakiki sahipleri olduklarını, devletin temel taşları olan beylerin gitmesinden sonra yabancıların ve serserilerin iş başına gelerek, “memleketle alakası olmayan”, “midesinden başka bir düşüncesi bulunmayan”, “ihtiras ve menfaat peşinde koşan”, “ahlaksız”, “mürâi”/iki-yüzlü, “riyakar”, “mutabasbıs”/dalkavuk derbederlerin bin türlü hile ve riya ile padişaha “ta’ad ederek”/düşmanlık ederek “ahali-yi asliyye”/asıl halk ve vatandaş hukukuna “nail olacaklarını”/erişeceklerini belirtmiştir. Devletin bütün kapılarının bunlara açılacağını “Kemal-i serbesti”/tam bir serbestlik ile kendilerine “mümaneat eden”/karşı çıkan/engel olan memleketin öz evladı “nikbete”/talihsizliğe/düşkünlüğe uğradığı için “sahayı siyasette”/siyasi alanda faaliyete başlayacaklarını “örf-i milliyi” bozduklarını, “kânûn-ı kadimi” “tağyir ettiklerini”/değiştirdiklerini/bozduklarını belirtmiştir. Yinanç “yalancılar” dediği bu zümrelerin Avrupa ordularını kahrettiğini ifade ettiği ordu teşkilatını bozduklarını, eski sipahi teşkilatını zaafa uğrattıklarını, valilikleri ele geçirerek ahali-yi memlekete zulüm ve

519 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, ss.55-56.

“itisâfa”/yolsuzluğa/haksızlığa başladıklarını, “irtikap”/rüşvet alma/kötülük yapma ve “irtişa”/rüşvet alma kapısını açtıklarını saray hükümeti ellerine aldıklarını yazmıştır.”⁵²⁰

Kırım’ın Sultan Alâaddin döneminde feth edilmesine değinen Yinanç, Sultan Alâaddin’in Kırım’a 1227 senesinde asker gönderdiğini Rusya, Deşt-i Kıpçak, Anadolu, Suriye ve Irak arasındaki ticaretin en büyük merkezlerinden biri olan Suğdak’ın(Sudak) feth edildiğini yazmıştır. Anadolu toprağından bir memleket feth edildiğinde bütün şehir ve etrafının Türkmenlerle iskan edildiğini ve arazisinin onlara ikta olarak verildiğini ifade etmiştir. Suğdak, “vatan-ı milli” haricinde bir memleket olduğu için idaresi “ahali-i mahalliyye”/yerel halk elinde “ibka kılınmış”/bırakılmış ve yalnız Anadolu’ya “merbûtiyet”/bağlılık ve itâatını temin için kalesine asker ikame edildiğini, “müstemleke”/sömürge addolunarak Kayı Bey’i, Kastamonu Emiri, Anadolu Devleti’nin ise “Beylerbeyilik” makamında bulunan Hüsâmeddin Çoban Bey’in gemilere binerek Karadeniz’i geçip Anadolu’ya geri döndüğünü kaydetmiştir.⁵²¹

Yinanç, Anadolu’nun fethinin başlangıcında zapt olunmuş iken bilahare elden çıkmış olan “ve’l-haletü hazîhi”/günümüzdeki/şimdiki Ehlisalip şövalyelerinin “taht-ı tasarrufunda” bulunan “Bahr-i Sefid”/Akdeniz sahilindeki kalelerin fethinin de Sultan Alâaddin’in “nuhbe-i âmâli”/işlerinin en iyisi olduğunu yazmıştır.⁵²²

Selçuklu sultanlarının fetih politikasına değinen Yinanç, Sultan Alaaddin’in de bütün Anadolu sultanları gibi Anadolu haricinde memleketler zapt edilmesine, “beyhude”/faydasız “sergüzeştler”/serüvenler uğrunda asker ve para “itlaf”/israf olunmasına muhalif olduğunu ve esasında bu “kabil”/türlü hareketlerin öteden beri Anadolu padişahlarının “siyaset ve siretine” “mugayir”/aykırı olduğunu belirtmiştir. Yinanç, Ertokuş Bey’in Frenkler’in elinde bulunan

520 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.60.

521 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.74.

522 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.74.

adalara sefer icrasını talep ettiğini, Sultan Alaaddin'in ise bu teklifi kabul etmeyerek Anadolu haricine bir adım atmamasını tenbih ettiğini yazmıştır.⁵²³

Mengücek hanedanının Anadolu'daki faaliyet ve emirliklerinin son bulmasına dair bilgi veren Yinanç, Mengücek emaretinin Anadolu'nun fethinin başlangıcında Erzincan'da teessüs etmiş olduğunu ve Mengücek hanedanı hükümetinin nihayet bulunduğunu yazmıştır. Hanedanın nesep itibariyle Âl-i Selçuk'un amcazâdeleri olduğunu "sıhren karâbetlerini"/evlilik yoluyla akrabalıklarını muhafaza eylediklerini ve daima Anadolu sultanlarını amir ve metbu bildiklerini ve vahdet-i milliye'nin "inkısamına"/parçalanmasına sebep olacak hareket da tevki etmediklerini, zaman-ı hükümetlerinde ahalinin rahat yaşadığını, memleketin mamur olduğunu, son hükümdarın tecrübesizliğinin bu emareti "indirasa"/yok olmaya sürüklediğini ve Anadolu'nun merkezîyetini temin etmek isteyen sultanın bu tasavvurunu kuvveden fiile getirmesine sebep olduğunu kaydetmiştir. Mengücek hanedanının aynı zamanda ulema ve şuaranın hamisi olduğunu Anadolu'nun o devirdeki "eazımının"/ekserisinin Erzincan'da yetişmesinde mesailerinin büyük bir amil olduğunu, ulemaya, şuaraya hürmetkâr olduklarını. Hükümet ilga edilip vilayet halinde Merkez-i saltanata rapt edildikten sonra evvelce buraya gelmiş olan Muvaffaküddin Abdüllatif Erzincan'a seyahatinde velinimeti Dâvud-şah'ın olmadığını görerek "meyus olarak"/üzgün olarak geri döndüğünü yazmıştır.⁵²⁴

Yinanç, Mengücek ailesinden Fahreddin Behramşah'ın 60 yılı aşan emareti boyunca Anadolu sultanlarına bağlı kaldığını, ulemâ ve şuarâya karşı saygılı olduğunu Nizâmî'nin, *Mahzenü'l-Esrâr*'ı onun adına yazdığını dile getirmiştir.⁵²⁵

Ahlat'ın Sultan Celaleddin Hârizmşah tarafından kuşatılması, alınması ve sonuçları hakkında düşüncelerini belirten Yinanç, Ahlat'ın Sultan Celaleddin Hârizmşah tarafından

523 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.74.

524 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.78.

525 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.65.

alınması sonrasında “harap ve yâbân” kaldığını, birkaç asırdan beri Doğu Anadolu’nun hem merkezi hem de istilalara karşı ‘sedd-i âhenini’/demirden yapılan seti olan Ahlat’ın Anadolu Türklüğünün en büyük ve en muazzam beldesi olduğunu yazmıştır. Şehri, Türklüğün en koyu ve en kesif bir şehri diye nitelendirmiştir. “Melik Evhad tarafından katliama uğramış” olduğunu daha sonra yine mamuriyet “kesbeylemiş”/kazandığını ve eski “revnakını”/güzelliğini/parlaklığını yeniden “iktisab eylediğini”/kazandığını fakat Hârizmlilerin bu katliamdan sonra bir daha belini doğrultmadığını yazmıştır. Küçük bir kasaba haline gelmiş olan Ahlat’ın zamanımıza kadar eski harabisini muhafaza ettiğini belirtmiştir.⁵²⁶

Anadolu sultanı Alaaddin Keykubat ile Celaleddin Harezşah’ın savaşını anlattığı bahiste Yinanç, Celâleddin Harezşah’ın çavuşları ve pehlivanları eliyle hanlara ve emirlere kırmızı oklar gönderdiğini, öteden beri okun, “tecemmü”/toplanma emrini ifade eden davet ve okumak alâmeti olduğunu belirtmiştir.⁵²⁷ Yinanç, bu karşılaşma için bir buçuk asır önce bütün Avrupa’nın “bihadd ü hesab”/sınırsız ve hesapsız ordularını, “şecaat”/cesaret ve “besaletleriyle”/yiğitlikleriyle “iştihar eden”/meşhur olan nâmdar şövalyelerini mağlup eden Anadolu Türkü için Moğol göçebelerini mağlup etmenin işten bile olmadığı değerlendirmesini yapmış “Kûrun-ı Vustanın”/Orta Çağın şövalye ve derebeylik devrinde ateşin bir “tazibiyle”/azabıyla/eziyetiyle dünyanın en “şeci akvam”/cesur kavimleri ve en “müntehab”/seçilmiş/güzide askerleri olarak nitelendirdiği Cermen ve Latinleri tarumar eden Anadolu çocuğunun “mefkuresiz” ve “derbeder” olduğunu söylediği Moğol göçebeleri tarafından bozulamayacağını ifade etmiştir. Yinanç, Anadolu’ya hakim olanların Sultan I. Kılıç Arslan ve Sultan I. Mesud devirlerindeki gibi Anadolu’nun yerli ve asilzâde evladları olsalardı Ehlisalib ordularını mahveden Anadolulular’ın Moğollar’ı da perişan edeceklerinden

526 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.86.

527 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.88.

hiç şüphe etmemektedir. Şeref ve asalet uğrunda hayatını feda etmeyi vazife telakki eden, vatan ve memleket uğrunda ölmeyi en büyük bir zevk addeyliyen, kahramanlık, izzet-i nefis, necabet/soy temizliği, erkeklik, seha, kerem, şefkat gibi bütün fezail-i ahlakiye “ced be ced”/nesiller boyunca “tevarüs ettiğini” söylediği Anadolu asilzadelerinin en büyüklerinin Sultan Alâaddin tarafından öldürüldüklerini sağ kalanların ise ikinci derecede olduklarını teessüf ettiğini belirterek yazmıştır.⁵²⁸

Yönetimlerin olumsuz özelliklerini tespit eden Yinanç, I. Alâeddin Keykubad döneminin olumsuzluklarından birinin de Sultan Alâaddin'in Kıpçaklardan ve diğer milletlerden köleler satın alarak hassa askeri teşkil ettiğini, onları talim ve terbiye ederek emaretleri tevcihe başladığını, yabancıları memlekete musallat edecek bir tarz-ı hareketi seçtiğini belirtmiştir. Bu nedenle Anadolu'nun asilzâdeliğe isnad eden teşkilatının bozulduğunu ve teşkilât-ı askeriyesinin zaafa uğradığını, şecaatini ve “hamasetini”/kahramanlığını kaybettiğini ve Moğollar'a galebe etmesinin müşkül olduğunu yazmıştır.⁵²⁹

Yabancıların iktidara getirilmesi ile ilgili olarak tespit ve düşüncelerini sık sık vurgulayan Yinanç, Endülüs Emevileri, Mısır, Devlet-i Fâtimiyye, Devlet-i Eyyûbiyye gibi İslam hükümetlerinin, yabancıları yönetime getirmesi sebebiyle çöktüğünü dile getirmiştir. Sultan Alâaddin zamanında Şam, Mısır, Irak, İran, Âzerbaycan, Horasan, Maveraünnehir'den gelen serserilerin, hristiyan dönmesi, Kıpçak Türkü köleler olduklarını, devletin ve milletin menfaati için değil padişahın keyfi emirlerini yerine getirmek için çalıştıklarını yazmıştır.⁵³⁰ Sultan Alâaddin'in ölümünden sonra ise yabancıların memlekete hakim olduğunu, tımar ve zeamet sistemini, askeri teşkilatının bozulduğunu, memleketin ileri gelenlerinin öldürüldüğünü

528 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.117.

529 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.117.

530 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.126.

böylece nizam ve düzenin bozulduğunu, iç isyanların ve iç savaşların çıktığını bu şekilde ülkenin Moğol istila ve tecavüzüne teslim olduğunu ifade etmiştir.⁵³¹

Yinanç, Sultan Alâaddin Keykubat dönemine çok önem vermiştir. Sultanı “şayan-ı dikkat bir şahsiyet” olarak tanımlamıştır. Alâaddin Keykubat dönemini ayrıntılı olarak tahlil etmiştir. Müslüman coğrafyada Eyyüblerin, Hârizmşahlar’ın ve Anadolu Selçuklularının hakim olduğunu ifade ettiği bu dönemde Sultan Alâaddin’in iki büyük devlet ile yaptığı mücadeleleri kazanmasının “Büyük İslam Padişahı” olarak kabul görmesine ve Halife tarafından “Sultân-ı Azam” unvanının verilmesine neden olduğunu yazmıştır. Bu unvan “Sultan-ı Muazzam” ve “Kâsim-i Emirü’l-müminin” ile birlikte sonraki Selçuklu hanedanı üyelerine de intikal ettiğini belirtmiştir. Sultan Alâaddin’in kişiliğinin hem olumlu hem de olumsuz yönlerini ele alarak devlet yönetimindeki hatalarına ve başarılarına detaylı olarak değinmiştir.⁵³²

Sultan I. Alâeddin Keykubat’ın ölümünden sonra oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev’in tahta çıkması ile ilgili düşüncelerini de ifade eden Yinanç, memleketin bu halini günü gününe “tarassut eden”/gözetleyen Moğollar’ın boş durmadıklarını memlekete hücum ettiklerini belirtmiştir. Kâmyâr’ın bu uzak akıbeti gördüğü ve bildiği halde önüne geçmemesinin ve meşru veliaht Kılıç Arslan’ı iclas etmek fikrinde olan arkadaşlarına “mümâneat ederek”/karşı çıkarak bir iç savaş çıkması ihtimalini ileri sürmesinin sonuçlarının memleket için iyi olmadığı yorumlarını yapmıştır. Kâmyâr’ın yabancıların memleketin maddi ve manevi, ezeli ve ebedi Anadolu düşmanı olduklarına inansaydı, Gıyaseddin’i hal ederek veliahd Kılıç Arslan’ı iclas edip umûr-ı devlete hâkim olsaydı daha iyi olacağı şeklindeki düşüncesini dile getirmiştir. Fakat “tevehhüm”/şüpheye düşme derecesine varan “dûr-endişiliği”/uzağı gören böyle bir cüretkârane harekete müsaid olmadığını, “tab’an”/yaratılışı gereği sakın, vatanperver,

531 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.127.

532 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.115-128.

ihtirastan ve ikbalperestlikden “azade”/hür olduğu şeklinde karakterini tahlil etmiştir. Vatanın ve memleketin “menafii uğrunda”/faydası için kendisinin ve Anadolu beylerinin ikbal ve hayatını esirgemediğini “izhar etti”/açığa vurduğunu. Fakat onun sükût-ı vatanperveranesi, bu fedekarlığı, bu ulvi ve merdana hareketinin memleketin istikbal ve hayatı noktainazarından hiç de iyi olmadığını yazmıştır. Kendisinin ve arkadaşlarının telef ve “menkûb olduklarını”/gözden düştüklerini/mevkilerini kaybettilerini “Mevki-i ikbal”/talihli mevkilerin yabancılara eline geçtiğini Moğolların istilasını ihzar edecek vakalar zuhur ettiğini ve memleketin harici düşmanların ayağı altında çiğnendiğini kaydetmiştir.”⁵³³ Yinanç’ın memleketin yönetiminde pay sahibi olanların karakterlerini ön plana çıkararak devlet yönetimindeki kusurlarını dile getirdiği görülmektedir.

Yinanç, Kemâlüddin Kamyâr’ın hayatını, eğitimi, faziletlerini anlatmıştır. Onun ilim tahsilini önemli bulduğu görülebilir. Yinanç, onun asrın en büyük filozofu olarak nitelendirdiği Şihâbeddin-i Sühreverdi’nin öğrencilerinden olduğunu kendisinin de asrın en büyük ve yegane adamı olduğunu, alim, filazof, şair, emir-i ceşş, memleketin ve milletin “kurretül-ayni”/Gözlerin nuru/ çok sevilen ve göz aydınlığına sebep olan olduğunu vurgulamıştır.⁵³⁴

Yinanç, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev’in iktidarında işlenen cinayetlerin detaylarını verdiğini, Sadettin Köpek’in ihtirasları nedeniyle Sultan Alâaddin’e bağılı olan şecaat ve serameti ile ünlü olduğunu belirttiği Anadolu Kürt asilzadelerinden Hüsameddin Kaymerî’yi nasıl öldürttüğünü, Beylerbeyi Kemâlüddin Kâmyâr’ın, sultanın Atabeği olan Şemseddin Altunaba’nın ve Pervane Tâceddin’in görevlerinden nasıl uzaklaştırılıp şehid edildiklerinin üzerinde durduğunu görülmektedir. Bu olayların Anadolu Sultanı, Mısır Sultanı ve Suriye Emirlikleri arasındaki ittifakları yeniden nasıl şekillendirdiği konusunda da ayrıntılı olarak

533 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.138.

534 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.146.

bilgi vermiştir.⁵³⁵ Cinayetlerin işlenmesinde büyük pay sahibi olan Sadettin Köpek'in yabancılar tarafından nasıl kullanıldığını, ülkenin bütün ileri gelenlerini nasıl öldürttüğünü, yabancıların da en son onu öldürttüğünü ileri sürmüştür.⁵³⁶ Sadettin Köpek'in de kişilik özelliklerine değinmiştir.⁵³⁷

Yinanç, Sadettin Köpek'in öldürülüşünden sonra "Artık bundan sonra Anadolu'nun eski beylerinin oğullarına nadiren tesadüf olunacaktır. Emaretlerde, defterdarlıklarda, müsellemliklerde bilhassa kadılıklarda İsfahanlı, Kirmanlı, Tebrizli, Tiflisli, Hemedanlı, Cüveynli, Cürcanlı, Reyli, Kazvinli, Buharalı, Kâşgarlı yabancılar; hem de memleketle hiçbir vech ve suretle zerre kadar alakası olmayan yabancılarla Rumluktan, Ermenilikten dönmüş, kölelikten yetişmiş birtakım esâfil ve edâniden başka kimse görülmeyecektir." diyerek düşüncelerini belirtmiştir.⁵³⁸

Aile içi taht mücadelelerine de eserinde yer veren Yinanç, Sultan Alâaddin'in iki eşinden birinin İzzeddin KılıçArslan'ın ve Rüknüddin Süleyman Şah'ın annesi Melik-i Adiliye diğerinin Sultan Gıyaseddin'in validesi olan Mahperi Hatun olduğunu kaydederek iki kadın arasındaki ilişkiye değinmiştir. Sultan Alâaddin'in daha çok Melik-i Adiliye'ye karşı muhabbeti olmasını Mehperi Hatun'un kıskançlığına neden olduğunu ifade etmiştir. Vefatından sonra Mahperi Hatun'un oğluna verdiği telkinlerle Melike-i Adiliye'yi katlettirdiğini yazmıştır. Yinanç "böyle feci ve müstekreh bir cinayet hiçbir yerde görülmemiştir." diyerek düşüncelerini ifade etmiştir.⁵³⁹ Sultan Gıyaseddin'in de kardeşlerini öldürtüp, öldürtmediğine dair farklı rivayetlere değinerek bu meselenin "muhtelefün-fihe"/ihtilafli kaldığını (görüş birliği olmayan bir mesele olarak kaldığını) yazmıştır.⁵⁴⁰

535 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, ss.138-143.

536 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.146.

537 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, ss.144, 145, 148.

538 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.149.

539 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.143.

540 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, ss.143-144.

Yinanç, II.Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde zapt edilen Diyarbakır'ın Anadolu tarihi açısından çok önemli bir vaka olduğunu ifade etmiştir. “Sadr-ı İslam'da” fetholunan bu şehrin harici istilaya pek az uğradığı için bütün servet ve mamuriyetini muhafaza etmiş olan muhteşem bir belde olduğunu yazmıştır. Türkmenlerin Anadolu'ya gelmesinden sonra bu şehrin de Türkmenler'e “mevtın”/yurt olduğunu, halis bir Türk beldesi haline geldiğini kaydetmiştir. Türkmenler'in bütün Diyarbakır çevresinde “kesafetle”/çoğunlukla sakin olduklarını ve şehirlere “nüzul etmek”/inerek, kasabalar, köyler vücuda getirmekle beraber kısmen de göçebeliklerini muhafaza ettiklerini belirtmiştir. Diyarbakır ve çevresinin Anadolu'yu fethetmemiş olan beylerden “meşhur” Artuk Bey tarafından açıldığını ve Anadolu vilayetlerinden “madud bulunmuştu”/sayıldığını yazmıştır. Diyarbakır'da İnal ve Artuk hanedanlarının birbirlerini takiben “icra-yı emaret” ettiklerini ifade etmiştir. Birinci ailenin daima Anadolu saltanatına tabi olduğunu, ikinci hanedanın ise Anadolu saltanatına bazen merbutiyet gösterip, bazen de göstermediğini ifade etmiştir. Öteden beri Anadolu'da beyliklerini kaldırmak ve Anadolu'da vahdet ve merkeziyet-i idareyi tesis eylemek isteyen Anadolu sultanlarının burayı zapt etmek için teşebbüslerde bulduklarını fakat “esbab-ı muhtelifeden”/çeşitli sebeplerden dolayı muvaffak olamadıklarını ifade etmiştir. Bu muvaffakiyetin zuhura gelmesinden sonra hitta-ı mezkurede Anadolu'ya tabi bir vilayet olduğunu, Anadolu'nun vahdetinin sağlandığını, vatanın teşekkül ettiğini belirterek Diyarbakır'ın o tarihten itibaren bugüne kadar, Anadolu'nun diğer hittaları gibi daima Merkezi devlete tabi olarak Anadolu'nun en büyük merkezlerinden biri olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴¹

Moğol istilaları sonrası Anadolu'ya yapılan göçler, dini hareketler ve Baba İlyas Horasani hakkındaki düşüncelerine yer veren Yinanç, Moğollar'ın Maveraünnehir'i ve İran'ı istila etmelerinden sonra Anadolu'ya gelen serserilerin çoğaldığını memlekette ahlaksızlık ve

541 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.156-157.

nifak tohumu ekildiğini, teşkilat-ı milliyenin altüst edildiğini; İran, Irak, Suriye ve Azerbaycan'dan gelen hoca, şeyhlerin de şahsi emel, menfaatlerini tatmine, kanaat ve akidelerini “tamime”/genele yaymaya çalışmakta olduklarını, çoğunun İran mahsulü olması dolayısıyla mütezellil, riyakâr, ahlâkî faziletlere lâkayd, tasavvuf perdesi altında menhiyyâtı/yasakları mübah gören meşşukü'l-akide kimselerden ibaret bulduklarını; bir kısmının mülhid ve bâtinî olduklarını, halk arasında yayılıp, ümeraya hulûl ettiklerini belirterek Anadolu'yu manevî bir izmihlâle/çöküşe götürdüklerini yazmıştır. Yinanç, bu şeyhlerden biri olan Baba İlyas-ı Horasani İran'dan Anadolu'ya gelmiş, keskin zekası, metin iradesi ve tecrübesi sayesinde memlekette mevki kazanmış ve Babaiyye namıyla bir tarikat vücuda getirerek, İran'da yaşayan bir akideyi Anadolu'da yaşatmaya başladığını ifade etmiştir.⁵⁴²

Yinanç, baba İlyas Horasani ayaklanmasını değerlendirerek Anadolu'daki Türkmenlerin akın akın bu ayaklanmaya katıldığını, köylülerin mühim bir kısmının ona taraftar olduğunu, ellerinden tımarları alınanların ya da devletten zarar gören şehirlilerin bu ihtilale katıldığını ifade etmiştir.⁵⁴³ Yinanç'ın isyana katılan Türkmenler için hükümetin “mezalimine”/zulmüne/eziyetine dayanamayan, yabancıların “suiidaresine”/kötü idaresine tahammül edemeyen Anadolu Türkünün “iğfal edilerek”/kandırılarak isyan ettirildiğini, kan döküldüğünü, masum olan halkın isyan sebebinin ise yabancıların Anadolu “umûr-ı idaresine”/idari işlerine hakim olmaları “suihareketleriyle”/kötü hareketleriyle zulmetmeleri “tagallübleriyle”/zorla hüküm sürmeleri nedeniyle herkesi “diligir”/incitmiş olmalarıydı değerlendirmelerinde bulunmuştur.⁵⁴⁴

Erzurum'un Moğollar tarafından işgal edilmesi üzerine Anadolu'da harp hazırlıklarına başladığını dile getiren Yinanç, gelişen siyasi ittifakları ve sonuçlarını açıklamıştır. Anadolu

542 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.157.

543 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.162.

544 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.163-164.

Sultanlığı'nın himayesindeki, Meyyâfarikin hükümdarı Melik Gazi'den, Ermeni kral Melih'ten, Suriye meliklerinden Melik Nasır'dan yardım istendiğini, kuvve-i seferiye hazırlıklarına başlayan hükümdarların hareketlerinde samimi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Anadolu devletinin şevket ve kudretinden çekinmelerine rağmen Moğollarla da düşman olmak istemedikleri için Moğollarla Türkler arasında meydana gelecek bir savaşın sonucunu bekleyip menfaatlerine göre hareket etmeyi uygun bulduklarını, yardım etmeyi düşünmediklerini kaydetmiştir.⁵⁴⁵

Yinanç'ın Moğollar ile ilgili tahliller yaptığını görmekteyiz. İslam orduları ile Moğol ordularını karşılaştırarak medeniyetler arasındaki farklılıklara değinmiştir. Moğollar'ı “kana susamış”, “vahşi göçebe sürüleri” olarak nitelendirip onların istilasının Arapların, Türklerin, Salibilerin fütihat ve seferlerine benzemediğini her üçünün de dini, harsi gayeler için kan döktüklerini; tahribat ve katliamlar yapmakla beraber birtakım “meâsir-i medeniye”/medeni güzel eserler vücuda getirdiklerini, muntazam devletler kurduklarını yazmıştır. Moğollar'ın ise kumandanlarının ihtiraslarını temin için sevk edilen, medeniyet ve insaniyet “mefhumlarıyla”/kavramlarıyla alakası olmayan bir vahşet sürüsü olduklarını belirtmiştir. Diğer “akvam-ı müstevliyenin” ve mesela Arapların veya Türklerin fütihat ve istilâları esnasında gösterdikleri asalet, fazilet ve mertliğin o milletlerin tarihine şeref verdiğini Hâlbuki Moğollarda bu kabil asilane ve civan merdane hareketlere asla tesadüf olunmadığını, ahlâk, insaniyet, mertliğin onlarda bulunmadığını ifade etmiştir. Verdikleri sözlerden döndüklerini, yeminlerini çiğnediklerini, adi şeyleri irtikaba tenezzül eylediklerini; hilekar, ahlaksız, hırsız, namerd, fuhuş ve zinaya “meclub”/tutkun, kan dökmeye haris, itikatsız, fikirsiz, kanaatsiz birtakım mahluklardı diyerek ifade etmiştir. Göçebelik “safvet”/saflık ve mertliğinin onlarda mevcut olmadığını en büyük hükümdarlarından en küçük efradına kadar “rezail”/reziller ve

545 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, ss.167-173.

“habasetle”/kötülüğe “alude”/bulaşmış, “tahripkar”/yıkıcı ve “hunhar”/kan dökücü, hülasa insaniyet ve beşeriyet için “mahz-ı felaket”/halis felaket olduklarını ifade etmiştir.⁵⁴⁶

Yinanç, Anadolu Devleti’nin teşkilat ve intizam itibariyle bütün Anadolu’nun idaresini yabancılara terk ettiğini ve Anadolu’nun asil ve kadim beylerini öldürerek memleketin idare ve teşkilatını bozmuş, hain ellere “tevdî”/teslim etme/emanet ettiğini devletin idaresiyle meşgul olmayarak zevk ve sefaya daldıklarını ve bu yüzden Anadolu’nun idari ve askeri teşkilatı “tefessüh edip”/bozulup Moğolların taarruzuna karşı dayanamayarak yıkıldığını, “mebde-i tesisinden”/kuruluşundan beri hiçbir vakit mağlubiyet yüzü görmeyen Anadolu’nun esaret altına girdiği yorumlarını yapmıştır.⁵⁴⁷

Yinanç, Sultan Gıyaseddin’in, zevceleri arasında bilhassa Gürcü prensese meftun olduğunu, onun “hüsni anı”/güzelliği kendini “zebun”/aciz etmişti. Prensese ismini kendi ismiyle beraber sikkelere darb ettirmek istediğini fakat muvaffak olamadığını, kendisiyle prensese işaret olmak üzere sikkelere arslan ve güneş resimleri koydurmuştu. Sultan, Gürcü prensesine olan tutkusunu onun biraderine karşı “teveccüh göstermekle”/yakınlık,sevgi göstermek isbat ettiğini en büyük makamlara getirmekte tereddüt etmediğini ve ‘Zahirrüddevle’ unvanını vererek beylerbeyliğe kadar terfi ettirdiğini yazmıştır. Yinanç, İslam dinini kabul etmemiş bir yabancıyı memleketin en büyük makamına getirip bütün “umûr-ı askeriyeyi”/askerlik işlerini ona vermesini, Anadolu “teşkilat-ı askeriyesinin”/askeri teşkilatının “tefessühüne”/bozulmasına sebep olduğundan şüphe duymadığını ve Köseadağ felaketinin bu nedenle vukua geldiğini belirtmiştir. Selçuklu Devleti’nin yıkılışında diğer sebeplerin yanında Sultan Gıyaseddin’in izlediği bu politikalarında etkili olduğu yorumunda bulunmuştur.⁵⁴⁸

546 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, ss.178-179.

547 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.187.

548 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.188.

Yinanç, kitabın üçüncü bölümünü Anadolu'daki fetret dönemine, Moğollar'ın Anadolu'ya müdahalesine, şehzadeler arasındaki taht mücadelelerine ve devletin çöküşü konularına ayırmıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra devlet erkanının bulduğu çözüme değinen Yinanç, sultanın veliahtı olan Alâaddin Keykubat'ın küçük yaşta olması nedeniyle İzzeddin Keykâvus'un tahta oturtulmasına karar verildiğini cülûs merasiminin icra edileceği yerin tam ortasına taht kurulduğunu, sağına ve soluna konulan iki kürsüden sağdakine Şehzâde Rüknüddin Kılıç Arslan'ın, soldakine de Alâaddin Keykubât'ın oturtulduğunu, tahta ise sağ ve solundan Sahip Şemseddin ve Has Oğuz tutularak getirilen İzzeddin Keykavus'un oturtularak, sultan ilan edilip, ona biat edildiğini yazmıştır. Devlet erkânının değiştirilmediğinin altını çizen Yinanç, sultanın tahta çıktığında sekiz yaşında olduğunu devlet ve millet işlerinin tamamen "erkan-ı divan-ı saltanat" elinde olduğunu kaydetmiştir. Baba İlyas Horasani'nin oğlu olan Şemseddin Mahmud baba'nın ise bu sırada tuğrayı makamında bulunduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁹

Yinanç, sultanın, devlet yönetiminde yer alan kişilerin, , Moğollar ve diğer devlet erkânı ile olan ilişkilerini değerlendirerek karakter özelliklerini ortaya koymuştur. Şemseddin Tuğrayı'nın beraberindeki kişilerle birlikte Batu Han'a arz-ı ubûdiyet ederek Anadolu Sultanlığının vezaretini almasını eleştiren Yinanç, Anadolu ile alakaları olmayan yabancılar olarak bahsettiği bu kişilerin, Anadolu'ya hakim olmak istedikleri için Moğol Hanından -yani düşman bir hükümdardan- yarlıg ve ferman alarak Anadolu'ya döndüklerini, "tam manası ile hain ve casus idiler" sözleri ile onlar hakkındaki fikirlerini belirtmiştir.⁵⁵⁰

Sahip Şemseddin'in siyasi faaliyet ve ilişkilerine değinen Yinanç, Suriye'deki Hârizmlilerin, Mısır Sultanı Melik Salih ile ittifakları bozulduktan sonra diğer Eyyubi melikleriyle ittifak kurduklarını, Halep ve Humus meliklerine yenildikten sonra, Keşlü Han

549 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.191.

550 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.207.

kumandasında olanların Anadolu'ya iltica ederek Sahip Şemseddin'den iktalar aldıklarını, Anadolu'nun Rum hududuna gönderildiklerini kaydetmiştir. Yinanç, Selçuklu'nun sukütundan sonra Anadolu'nun garb taraflarında tesis edilen emaretlerden olan Osmanoğullarıyla, Saruanoğullarının buradaki Harizmlî Türklerden olabileceği ihtimalini dile getirmiştir.⁵⁵¹

Yinanç'ın Sadettin Köpek'in ilişkilerinde olduğu gibi, Şemseddin-i İsfehani hakkında da bilgi verip, işlediği siyasi cinayetleri, ittifak ettiği kişileri ön plana çıkararak, çok ayrıntılı olarak işlediğini görülmektedir. Şemseddin-i İsfehani'nin muktedir bir Acem alimi, kudretli bir Acem edibi olduğu, Pervane Ebu Bekr ve Emir-i Dad Nusretüddin Sahip ile anlaşarak Beylerbeyi olan Has Oğuz ve Rusbih'i öldürttüklerini yazmıştır. Şemseddin Has Oğuz'un "fazl u kemali"/fazilet ve kemal, "hüsn-i hattı"/güzel yazı yazma, "sehavet"/cömertlik ve "keremi"/lütuf, iyiliği ile meşhur olduğunu dile getirmiştir. Rûzbih'in ise âlim olmasa da Anadolu'nun büyük ailelerinden geldiğini "afif"/namuslu, iffetli, "mütedeyyin"/dindar, "halûk"/iyi huylu, "sahib-i rey"/rey sahibi bir kişi olduğunu yazmıştır. (1245)⁵⁵².

Yinanç, Şemseddin-i İsfehani'nin Batu Han'ın himayesini kabul ederek ondan vezaret yarlığı aldığını kaydetmiştir.⁵⁵³ Sahib Şemseddin-i İsfehani Pervane'nin devlet işlerine hakim olmak için Beylerbeyi, ve "Atabek"/Atabey'i öldürttükten sonra Emir-i dâdı da öldürtmek istediğini çünkü onun tahakkümatına karşı "serfürü"/itâat etmeyen kimseler olduklarını ikisinin de Konya asilzadelerinden olup şehirdeki taraftarlarının çok oluşundan özellikle Konya ahileriyle kabadayılarının mühim bir kısmının ona tabi oluşundan bahsetmiştir. "Sahip" in tuğrayı bulunan Şemseddin Mahmud b. Baba İlyas'ı nezdine çağırarak fikrini sorduğunu Tuğrayı'nın, bu işi Erzincan subaşı Şerefüddin Mahmud-ı Erzincani'nin başarabileceğini

551 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, ss.191-192.

552 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, ss.192-194.

553 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.206.

bunun için Şerefüddin'e Anadolu Beylerbeyliğinin verilerek merkez-i saltanata celbedilmesi gerektiğini beyan ettiğini belirtmiştir.⁵⁵⁴

Yinanç, "Sahib", Beylerbeyi ve Tuğrayı'nın birleşerek bunları ne surette mahvedeceklerini konuştuklarını, Şerefüddin, Konya ayarıyla, Ahilerin onlara taraftar olduğunu her ikisinin Konya'da bulunması durumunda bir şey yapmanın mümkün olmayacağını belirttiğini yazmıştır.⁵⁵⁵ Yinanç, Pervane'nin "erkan-ı divan" üyesi olarak kendisiyle müşavere edilmemesinden "müteaccip"/şaşkın ve "mütevehhüm olduğunu"/evhamlandığını anlayarak kendi aleyhinde bir suikast tertip edilmiş olduğunu anladığını yazmıştır. Mukavemet ve mücadeleye karar vererek ayan ile Ahileri istimdad ve isyana davet ettiğini fakat onların hükümete isyan ve padişaha karşı "ilan-ı muhasama" fikrine muhalefet ettiklerini belirtmiştir.⁵⁵⁶

Yinanç, bu suretle Şemseddin-i İsfehani'nin emeline muvaffak olduğunu, kendisine rakip addettiği Anadolu erkan-ı saltanatını öldürttüğünü Acemlere mahsus olan hilekarlığını yaparak Anadolu büyüklerini birbirine düşürdükleri değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵⁵⁷

Yinanç, Sahib⁵⁵⁸'in, bütün ümeranın şahitliğinde Şerefüddin'e "ahd-i aman" verdiği halde sözünde durmadığını Şerefüddin'in "safvet"/saflık ve samimiyetinin kurbanı olarak bu hilekar Acemin "baziçe isteği"/oyunları uğrunda kendi hemşehrileri olan ricalin katline alet olduğunu ve nihayet kendisini de o Acemin "yed-i ihanetiyle" öldüğünü yazmıştır.⁵⁵⁹

Yinanç, Anadolu'da Selçuklu hanedanı yönetiminin çöküşünde devlet erkanının etkisini ve rolünü sık sık dile getirmiştir. Yinanç'ın ele aldığı kişileri, ittifakları, siyasi cinayetleri kısaca değerlendirecek olursak siyasi alanda mücadele eden iki tarafın olduğu

554 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.194.

555 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.195.

556 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.195-196.

557 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.196.

558 Tüm vezirler "sâhip-i âzam" unvanını alır; Bkz. Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.247.

559 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.199.

söylenbilir. İlk grup Moğol'a itaat eden Yinanç'ın İran'dan geldiğini belirttiği yabancılardır. İkinci grup ise sultana itaat eden Anadolu'ya fetihler sırasında bu hanedan ile birlikte gelen asil Anadolu Türk Beyleri, Konya ahalisi ve ahilerdir.

Yinanç, devlet makamına gelenlerin hazineden aldıkları yüksek maaşı da eleştirmiştir. Celâleddin Karatay'ın "mesned-i vezareti"/vezirlik makamını teklif ve rica ile kabul ettirdiğini Necmüddin-i Nahcivani'nin, fevkaledede "müteşerri"/şeriate göre hareket eden ve "halûk"/iyi huylu bir zat olduğunu günlük iki dirhemden fazla "câmegi"/ulufe almamayı taahhüd ederek, diğer erkân ve ümerâ-yı devlete de aynı uygulamayı tatbik etmek istediğini belirtmiştir. Yinanç, Necmüddin'in; "Ümerâ ve erkân-ı devlet vazifelerini ifa ve düşmana yani Moğollara mukavemet edemiyorlarsa bari boş yere beytülmalдан para yemesinler" dediğini kaydetmiştir. Yinanç'ın bu davranışı takdir ederek, övdüğünü söylersek hatalı olmayacaktır. Fakat devam eden satır ve sayfalarda bu uygulamanın devam ettirilemediği anlaşılmaktadır.⁵⁶⁰

Türk uluslarından biri olduğunu söylediği Ağaçeri ulusu ile ilgili bilgileri nakleden Yinanç, Ağaçeri'lerin Oğuz ananesine göre Oğuz Han ve Oğuz iline tabii diğer altı Türk ilinden birisi olduğunu bu ilin dağılarak diğer Türk illerinin arasına karıştığını kaydetmiştir. Türkmenlerin arasına karışan birtakım Ağaçeri boylarının artık müstakil/bağımsız bir il halinde olmayıp belki Türkmen "şuubatından"/topluluklarından sayılmaya başladığını Türkmenlerin Horasan'a, İran, Irak, Kafkasya, Anadolu ve Suriye'ye göçleri sırasında onlarla birlikte hareket ettiklerini, Anadolu'da özellikle Maraş taraflarına "kesafetle" geldiklerini, göçebe hayatını tamamiyle muhafaza ettiklerini, geçimlerini davarlarıyla, muharebelerde almış oldukları ganimetlerle temin ettiklerini yazmıştır.⁵⁶¹

Ağaçeri uluslarının çıkardıkları karışıklıkları dile getiren Yinanç, Sultan KılıçArslan ile Sultan İzzeddin arasında meydana gelen mücadeleler ve karışıklıkların özellikle Ağaçeri

560 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.206.

561 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.221.

uluslarını azdırdığını, şehirleri bastıklarını, yolları kestiklerini, ahaliyi öldürdüklerini Maraş Emiri'nin uzun zaman mukavemet gösterdiyse de kuvveti kalmadığından Padişah'tan imdat istediğini zor durumda kalınca Konya'ya çekildiğini, Ali Bahadır'ın, Ağaçerilerin “tedibe kıyam ettiğini”, onları mağlup edip reisleri Cuti Bey'i esir alarak Minşar kalesine gönderdiğini yazmıştır. Ağaçerilerin tarumar olarak, dağlara çekilip aman dilediklerini, bu şekilde “garetleri”/yağma ve tehlikelerinin ortadan kaldırıldığını ifade etmiştir.⁵⁶²

Yinanç'ın Sultan Kılıç Arslan ile Sultan İzzeddin dönemine ilişkin tespitleri

Sultan Kılıç Arslan ile Sultan İzzeddin arasındaki mücadelenin nasıl çözümlendiğine değinen Yinanç, memleketin iki kardeş “ale's-seviye”/eşit olarak taksim edilmesine karar verildiğini, Kızılırmak'ın batısından Rum hududuna kadar olan Anadolu'nun batı kısmının Sultan İzzeddin'e tabi kılınarak onun divan naipleri tarafından idare edilmesine, Kızılırmak'tan Erzurum'a kadar “imtidat eden”/uzayıp giden Anadolu'nun doğu kısmının ise Sultan Kılıç Arslan'ın tasarrufuna, idaresinin de divanına tabi kılındığını yazmıştır. Bu şekilde Anadolu'da iki hükümet ve iki divan-ı saltanat teşkil edildiğini Sultan İzzeddin'in hükümet merkezinin Konya, Sultan Rüküddin Kılıç Arslan'ın ise Sivas'ı saltanat merkezi “ittihaz eylemişti”/kabul ettiğini, her iki hükümetin vezirlik makamı için Şemseddin-i Tuğrayi'nin, Sultan İzzeddin'in Nizameddin Hurşid'den “münhal kalan”/boş kalan naiplik makamına emir-i dad olan, sefaretle Kağan ve İlhan nezdlerine gönderilen Fahreddin Ali b. Hüseyin-i Konevi'nin tayin edildiğini Beylerbeyliğinde Şemseddin Yavtaş “ibka eylemiş”/yerinde bırakıldı ise de onun vefatı üzerine Hıristiyan olmasına rağmen Köndestabl-i Rumi'yi önemli olduğunu belirttiği Beylerbeylik mevkine getirildiğini, Emir Taceddin'e ise pervanecilik makamının verildiğini yazmıştır.⁵⁶³

562 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, ss.233-234.

563 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.238.

Yinanç, Muînüddin Pervane'nin, "Diyar-ı Acem'den" Anadolu'ya gelmiş Moğollara "hüsn-i hizmet"/güzel hizmet etmiş olan Sâhip Mühezzibüddin Ali-yi Deylemi'nin oğlu olduğunu, Muînüddin Pervane'nin, Hülâgu'nun Anadolu'ya biri Diyarbekir'da diğeri Merkez Anadolu'da ikamet etmek üzere yirmi bin Moğol askerini Anadolu'da ikamete memur eylesinden sonra artık "memleketin öz evladı olmadığını" "menfaat" ve "ihtirasat-ı şahsiyeden" başka bir şey düşünmediğini isbat ettiğini "devlet aleyhine çalıştığını" mevkinin güçlendirmek için Moğollarla gizli gizli "muhabere ettiğini"/haberleştiğini yazmıştır.⁵⁶⁴ Muharrem Kesik'in *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'ndeki makalesine göre Süleyman Pervane bir devrin kuruluşu kadar çöküşünü de hazırlayan kişi olarak tarihe geçmiş bir kişidir.⁵⁶⁵ Yine aynı makalede Muînüddin Pervane'nin Mevlana Celaleddin'i Rumi'nin yakın dostu ve müridi olduğunu *Fihî mâ fih* adlı eserini ona sunduğunu öğreniyoruz.⁵⁶⁶

Resmi dilin değişerek Arapça'dan Farsça'ya geçilmesine sebep olan olayı anlatan Yinanç, Şemseddin-i Tuğrayi'nin ölümünden sonra Sultan İzzeddin Keykavus'un Naib Fahreddin Ali-yi Konevi'yi vezir tayin ettiğini o zamana kadar Arap diliyle yazılan Anadolu divan defterlerinin, Sahip Fahreddin'in Arapçayı iyi okuyup anlayacak derecede "bidâa-i ilmiyyeye"/sermaye ilmine malik olmadığından "lisan-ı resmîyi"/resmi lisanı Fârisîye "tahvil etti"/değiştirdiğini ve defterlerin Farsça yazılmaya başlandığını kaydetmiştir.⁵⁶⁷ Yinanç'ın Resmi dilin değiştirilmesini çok basit bir nedene dayandırarak açıklanmasını ilginç bulduğumuzu belirtmek istiyoruz.

Yinanç, Anadolu'nun ikinci hükümdarı olan Sultan Rüküddin Kılıç Arslan'ın da kendi hükümetine bir vezir nasbetmek istediğini fakat onun pervaneliğinde bulunan Muînüddin Süleyman'ın, Hülâgu'ya müracaat ederek vezareti kendisine tevcih ettirdiğini, bu suretle

564 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, ss.242-243.

565 Muharrem Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, Ankara, 2020, c.31, ss.91-93.

566 Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", ss.91-93.

567 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.247.

Anadolu iki padişah idaresi altında iki vezir tarafından idare olunan iki divanlı iki hükümete ayrılmış olduğunu yazmıştır. Yinanç, o zamana kadar bir idare altında yaşamış ve bir vücut haline gelmiş olan Anadolu'nun bu ayrılığı pek gayritabii görülmekte olduğunu, iki padişahın da memleketi tekrar eski haline getirmeye çalıştığını kaydetmiştir.⁵⁶⁸

Sultan İzzeddin'in, Taceddin Mu'tez'in vergi talebi üzerine, Sultan Kılıç Arslan'ın taht-ı tasarrufunda bulunan Kızılırmak'ın doğusunu Mısır sultanına ikta ve tevcih edilmesine dair değerlendirmelerde bulunan Yinanç, Mısırlılar'ın Türk ve Müslüman olduklarını, Moğollar gibi din düşmanlarına "müreccahtılar"/tercih edildiklerini, üstün tutulduklarını; Anadolu'nun şark tarafını istila etmelerinin, Anadolu'nun "akşam-ı sairesini"/diğer kısımlarını Moğol istilasından kurtarabileceğini, Anadolu'nun "nısfından ziyadesi"/yarısından fazlasının müstakil bir devlet halinde yaşayabileceğini, ikinci olarak daha önce Mısır Türkleri'nin Moğollar'a galip gelmesinin Moğollar'ın Anadolu'nun doğusunu istila etmeleri konusunda caydırıcı bir etkiye sahip olacağını düşünmüştür. Sultan İzzeddin'in Anadolu'nun bir kısmını "tammül-istiklal"/istiklali tam olarak kurtarmak için diğer kısmını feda eylediği, Moğollar'ın bendesi olan Muiniddin Pervane'nin sözüne uyarak düşman himayesi altında icra-yı hükümet etmek zilletinde bulunan biraderini mahvetmek ve onun "memalikini"/memleketini Mısırlılara vermek istediği yorumunu yapmıştır. Sultan Melik Zahir Baybars'ın, Anadolu Sultanının bu teklifini memnuniyetle kabul ederek Emir Nasreddin Ağlamış'ı büyük bir askeri kuvvetle Anadolu'ya göndermeye niyet ettiğini fakat bir müddet sonra Sultan İzzeddin'in Anadolu'dan firar ettiği haberini alarak bu tasavvurundan vazgeçtiğini yazmıştır.⁵⁶⁹ Yinanç'ın burada Anadolu'nun iki kardeş arasında paylaşılması sonrasında iktidar mücadelesine girişmeleri sonucu gelişen olayları, iki kardeşin müttefikleri olan Mısır ve Moğol'ı karşılaştırarak değerlendirdiğini, olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyduğu söylenebilir.

568 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.247.

569 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.248-249.

Yinanç, Sultan İzzeddin'in münasebetleri düzeltmesi için veziri Fahreddin Ali'yi sefaretle birlikte görevlendirdiğini, yapılan müzakereler sonrası Sahip Fahreddin'i bütün Anadolu Sultanlığı vezaretine tayin edilmesine, Muiniddin Süleyman'ın pervaneci olmasına karar verildiğini Sultan İzzeddin'den saltanatın neziyle Sultan Rüknüddin Kılıç Arslan'a verilmesine ve bütün Anadolu Sultanlığı'nın onun üzerinde cem olunması hususuna ittifak eylediklerini yazmıştır. Yinanç, Sahip Fahreddin'in, Sultan'a olan sadakatine ve Anadolu'nun müstakil olması hususunda onunla hemfikir olduğuna dikkat çekerek vaziyeti son derece tehlikeli bulduğunu Anadolu'yu Moğolların tahribatından korumak (siyanet) maksadıyla bu kararı kabul ettiğini kaydetmiştir. Sahip Fahreddin, Sultan İzzeddin'e haber göndererek firar etmesini tavsiye ettiğini belirtmiştir.⁵⁷⁰ Faruk Sümer *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nde yer alan "Keykâvus II" ve "Kılıcarslan IV" makalelerinde Muiniddin Pervane'nin, Fahreddin Ali'yi Kılıcarslan'ın veziri olmaya ikna ettiğini, İzzeddin Keykavus'un tahtı kaybettiğini düşünen Fahreddin Ali'nin ise taraf değiştirdiğini yazmıştır.⁵⁷¹ Faruk Sümer'de olay sıralamasında da bir farklılık göze çarpmaktadır. Faruk Sümer Sultan İzzeddin'in Fahreddin Ali'nin taraf değiştirmesi üzerine Memlükler'den yardım istediğini bu mümkün olmayınca firar ettiğini yazar. Yinanç'a göre ise Mısır Sultan'ı Melik Zahir Baybars, Anadolu Sultanının bu teklifini kabul ederek Emir Nasreddin Ağlamış'ı büyük bir asker kuvvet ile Anadolu'ya göndermeye niyet etmiştir fakat İzzeddin'in firar haberi üzerine bu tasavvurundan vazgeçmiştir.⁵⁷²

Yinanç, Müinüddin Pervane'nin Moğollar'ı Anadoluyu istilaya davet etmesi üzerine Anadolu halkının müteessir olduğunu, Konya'da bulunan "sair"/öbür divân-ı saltanat erkânının ve "kibâr-ı ümerânın"/ büyük emirlerin Türkmen boy ve uluslarına haber göndererek onları Moğollar, Muinüddin Pervane ve Sultan Kılıç Arslan aleyhine üzerlerine yürümelerini tavsiye

570 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, ss.249-250.

571 Faruk Sümer, "Keykâvus II", *DİA*, Ankara, 2002, c.25, ss.355-357; Faruk Sümer, "Kılıcarslan IV", *DİA*, Ankara, 2002, c.25, ss.404-405.

572 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.249.

ettiklerini yazmıştır. Sultan İzzeddin'in büyük ümerasından Ali Bahadır ile Emir'i ahûr Uğurlu'nun, Türkmenler arasında çalışmakta olduklarını, Konya'daki erkân-ı saltanatın daveti ile harekete geçtiklerini Türkmenleri Sultan İzzeddin namına düşmanları memleketten “tard etmek”/uzaklaştırmak/kovmak için cihada çağırdıklarını, Konya'nın güneyindeki dağlarda “mütemekkin”/yerleşik bulunan Karamanlı boyundan ve Rum hududunda bulunan diğer Türkmenlerden pek çoğunun bu mücadeleye iştirak ettiklerini ifade etmiştir. Türkmenler'e özellikle Karaman Bey ile biraderi Bunsuz ve Zeynelhac “riyaset etmekte”/başkanlık etmekte olduklarını yazmıştır.⁵⁷³

Yinanç'ın Müinüddin Pervane ile ilgili yaptığı son değerlendirmeleri şöyledir. “Muînüddin Pervane, Anadolu'ya hariceten gelmiş yabancı bir adamın oğlu olduğu halde kendini Horasanlılar gibi yabancı addetmiyor ve belki memleketin öz evladı saymak saymak küstahlığını gösteriyordu. Halbuki kendisi de Horasanlılar gibi Anadolu ile ailetten ve ırktan hiçbir alakası olmayan “haris-i cah”/mevki, makam ve rütbe düşkünü Muînüddin Pervane Anadolu Türklüğünün düşman esareti altına girmesine ve Anadolu Devletinin inkirazına en büyük müsebbih olan bir şahsiyettir.⁵⁷⁴”

Yinanç, Müinnüddin Pervane'nin ölmeden önceki son sözlerine yer vermiştir. Pervane'nin görüştüğü bazı Anadolu'lu zevata veda ederek ‘Artık biz gidiyoruz; bundan sonra Anadolu Horasanlılar elinde kalacak ve perişan olacak’ dediğini kaydetmiştir.⁵⁷⁵

Yinanç, kitabında Dimri ve Karamanoğullarının isyanından sonra Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in Ertuğrul Bey ile karşılaşmasına da yer vermiştir. Sultan'ın, ileride Türkmen beylerinin merkez-i saltanata karşı muhalif olup, isyan etmemeleri, zuhur edecek herhangi bir ihtilalciye tabi olarak itaatten “nükul eylemelerini”/caymalarını önlemek için tedbir olarak

573 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.253.

574 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.305, 306.

575 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.305.

Türkmen rüesasından birçoğunun çocuklarını rehine olarak yanına aldığını, Eskişehir'e giderek oradaki "ahvali"/halleri ıslah eylediğini Domaniç ve Söğüt çevresine ulaştığında o civarda "geşt ü güzâr"/gezip dolaşan Kayıhanlı ulusuna mensup boylardan birinin reisi olan Osmanlı Hanedanının birinci hükümdarı Osman Bey'in pederi olan Ertuğrul Bey'in "nezd-i sultaniye"/sultan'ın huzuruna geldiğini, oğlunu rehine olarak aldığını, Malatya ve Kahta taraflarına gönderdiğini yazmıştır.⁵⁷⁶

Yinanç, cimri lakabıyla anılan Karamanoğullarıyla birlikte isyan eden kişinin Sultan İzzeddin'in oğullarından biri olduğunu belirtmiştir. Sultan İzzed'in oğullarından Gıyaseddin Siyavuş'un, daha evvel Anadolu'ya gelip 'Cimri' namıyla şöhret bulduğunu ve Karamanoğlu Mehmed Bey tarafından "tahta iclas kılındığını"/tahta oturtulduğunu belirtmiştir. Sultan'ın diğer üç oğlunun Gıyaseddin Mesud, Rüknüddin Kılıç Arslan, Rüknüddin Kiyûmers'in Kırım'da kaldıklarını, Feramurz ile diğer iki oğlunun da İstanbul İmparatoru nezdinde olduklarını ifade etmiştir.⁵⁷⁷

Yinanç, Selçuklu Hanedanının sultanlığındaki "Anadolu Devleti'nin İnkırazı"/Anadolu Devleti'nin dağılmasını da değerlendirmiştir. Sultan Mesud'un tek başına hükümdar olmasıyla Anadolu'nun tam manasıyla Moğol tabiyetine girdiğini Sahib-i divan-ı İlhani Şemseddin-i Cüveyni'nin oğlu Nevruz ile İran ekabirinden İmameddin-i Zencani'nin maiyetlerinde olan birçok yabancının hemcinsleriyle birlikte divan-ı İlhani tarafından memuriyetle görevlendirildiklerini Nevruz'un Anadolu'nun emaret ve pervaneliğine tayin olduğunu yazmıştır. Yinanç, pervanecilik vazifesinin çok önemli olduğuna değinerek tımar ve zeametleri "tevcih eden"/veren/yönelten bir vazife olduğu için devletin ordusuna, "hayat ve mematına"/ölüm-kalım meselesine "taalluk ettiğini"/ilgilendirdiğini yazmıştır. Moğollar'ın bu vazifeyi kendi vezirlerinin oğluna vererek Anadolu'nun tımar ve zeametlerini ellerine alarak

576 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.305, 309.

577 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.311.

zaten bozulmakta ve miktarı “tenakus etmekte”/azalmakta bulunan orduyu “külliyen” tamamen dağıtacağı yorumunu yapmıştır. Nevruz’un, bütün tımar ve zeametleri Moğollar’a “tevcih ederek” kısa bir zaman sonra da ordunun kalanını da ortadan kaldırmaya muvaffak olduklarını ifade etmiştir.⁵⁷⁸

Yinanç, İmameddin-i Zencani’nin “işraf ve tevliyet-i evkaf” vazifeleriyle “tavzif edilerek”/görevlendirilerek Anadolu’ya gönderildiğini “Selâtin-i sâlife”/geçmiş sultanların “evkâfının”/vakıflarının “mütevelliklerine”/yöneticiliklerine kendi adamlarını tayin ederek Anadolu halkının aç ve perişan kalmasına sebep oldukları yorumunda bulunmuştur. Moğollar’ın “vâridat-ı emiriyenin”/devlet gelirlerinin her ikisini de yani tımar ve evkafi İranlılar’a vererek memlekete siyaseten ve iktisaden hakim olduklarını Anadolu’yu esaret altına aldıklarını, yabancı hocaların ve şeyhlerin Anadolu’ya daha fazla akın etmelerine sebep olduklarını yazmıştır. “Meâsir-i medeniyyeden”, “âsâr-ı kadime-i mamûriyeden” pek çoğunun harap olduğunu belirtmiştir. (Yinanç, kaynak olarak Aksarayı’i göstermiştir.)⁵⁷⁹

Yinanç, Şemseddin-i Cüveynî’nin *Târih-i Cihan-güşâ* müellifi Alâaddin Ata Melik-i Cüveynî’nin kardeşi olduğunu, Devlet-i İlhani’yi uzun zamandan beri idare ettiğini ve Moğollar’ın Müslümanlara karşı yaptığı mezaliminin önüne geçtiğini, Anadolu ahalisini himaye ettiğini ve böylece memleketin daha fazla “zarar-dide” olmasına mâni olduğunu yazarak Şemseddin-i Cüveynî hakkında olumlu cümleler kullanmıştır.⁵⁸⁰

Yinanç, 685 senesinde Geyhatu’nun Aksaray’a kadar gelmesini, devletin içinde bulunduğu mali sıkıntıları, Sahip Fahreddin Ali’nin ikinci defa Moğol askerlerinin “mesarif-i iaşelerine”/iaşe masrafları için “muktezi”/gereken parayı tedarik edip gönderdiğini, Nâib Mücirüddin, Sultan Mesud namına Geyhatu’ya “arz-ı tazimata”/saygı,hürmet arz etmek

578 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.325.

579 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.326.

580 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.327-328.

gittiğini, bu kitabın “mehazlarından”/kaynaklarından biri olan *Tarih-i Âl-i Selçuk* müellifi Kerîmüddin Mahmud-ı Aksarayî’yi de birlikte götürdüğünü yazmıştır.⁵⁸¹

Yinanç, Geyhatu’nun, ahlaken zaif-meşrep olmakla beraber ulema ve şuaraya ve özellikle Müslümanlara “muhib”/sevgi beslediğini ve “din-i mübin-i İslama” hürmetkar olduğunu, şehzadelğinde Anadolu’da ikamet etmiş olması cihetiyle o kıt’a ile “kesb-i ülfet” ettiğini ve ahalisine karşı “teveccüh”/yakınlık gösterdiğini yazmıştır. Bu sebepten onun zamanında Anadolu’nun diğer İlhanlar devrinde olduğu kadar fazla mezalim ve harabiye maruz kalmadığını sadece ‘çav’ yani “kavaim-i nakdiye” tedavülünün bütün “memalik-i İlhaniyye” “meyanında”/arasında Anadolu’yu da çok “mutazarrır ettiğini/zarara uğrattığını yazmıştır.⁵⁸²

2.1.29. Mükrimin Halil Yinanç’ın Siyasi Tarih Yazıcılığı

Geleneksel tarih yazıcılığının özelliklerinden biri de siyasi tarih anlatımına ağırlık verilmesidir. Liderlerin, kahramanların, sultanların, devlet adamlarının tarihi yapan kişiler olarak görülüp, çevresinde gelişen olayların tarihsel anlatı olarak sunulmasıdır. Yinanç’ın özellikle *İslam Ansiklopedisi*’ne yazdığı maddelerin Türk-İslam tarihine damga vurmuş, Türk tarihi açısından önemli tarihsel olaylara imza atmış kişileri ve önemli dönüm noktası teşkil eden olayları ele aldığı söylenebilir. Hârizmşahlar hanedanından Celâleddin Harzemşah, Safevi tarikatından Şeyh Cüneyd, Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah, Akkoyunlu hükümdarı Baysungur, Haçlılar ile mücadelede öne çıkan Belek Bey, Selçuklu hanedanından Çağrı Bey, Alp Arslan, İran Selçukîlerinden Arslan-şah, Osmanlı hanedanından Ertuğrul Gazi, Yıldırım Bayezid; “Türk milletinin büyük kurucusu”, “Türklüğün ve Müslümanlığın kahraman

581 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.328.

582 Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II. Cilt*, s.345.

mücahidi” Fatih Sultan Mehmed; “ikinci cihan imparatorluğunun hakiki kurucusu” Kanuni Sultan Süleyman.

Siyasal olayları kronolojik olarak aktaran Yinanç’ın, devletin siyasi yapısı -özellikle Selçuklu devleti için- ve siyasi ilişkileri analiz ettiği, yönetici elit içerisindeki iktidar mücadelesine yer verdiği -özellikle “*Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I-II*” kitaplarında- söylenebilir. Anadolu’nun Moğollar tarafından kademeli olarak işgal edilmesinin anlatıldığını ve yönetici sınıfı, beyleri Moğol’a hizmet eden İran’dan gelip, yönetici sınıfları ele geçiren hainler ile Anadolu’ya Selçuklu ailesi ile birlikte gelip, savaşan, ülke yönetiminde söz sahibi olan asil Türk Beyleri olarak sınıflandırmıştır denilebilir.⁵⁸³

Selçuklu hanedanının yönetim anlayışındaki değişimini eleştiren Yinanç, İran ananelerinin ve Arap Medeniyetinin Türk örfünü sarstığını ve saltanat veraset kanunlarının değiştiğini vurgulamıştır. Abbasi halifelerinin Türk meliklerine uyguladığı politikayı sık sık dile getiren Yinanç, Selçuklu hanedanının düşüşünün unsurlarından biri olarak görmüştür. Hanedanın ümeraya uyguladığı siyaseti de değerlendiren Yinanç, idare usulünde meydana gelen değişimleri eleştirerek Anadolu’nun birliğine zarar veren nedenlerden biri olarak değerlendirmiştir.

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarlarının kişisel özelliklerini ele alan Yinanç, hükümdarları, sultanları devlet yönetiminde bir hükümdarın sahip olması gereken özelliklere göre kritik etmiş, Türk varlığı, Türk Milli birliğini sağlama konusundaki başarılarına göre değerlendirmiştir. Örneğin Mehmet Tapar’ı izlediği siyasetin merkezi hükümeti zayıflattığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Sultan Sencer’in hükmettiği memleketlerin genişliği, sahip oldukları zenginlik, servet ve büyüklüğü itibarıyla Zülkarneyn lakabını alarak Türk tarihinin en büyük padişahlarından biri olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.

583 R. Stephen Humphreys, *İslam Tarihi Metodolojisi – Bir Sosyal Tarih Uygulaması*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.206.

Haçlılar'a karşı verdiği mücadele ile bir İslâm kahramanı olarak bilinen, Eyyûbîler hânedanının kurucusu Selâhaddin Eyyûbî ile ilgili farklı görüş ve düşüncelere sahip olan Yinanç, Selâhaddin Eyyûbî ile Sultan II. Kılıçarslan siyasi mücadelesini ele almış, Selâhaddin Eyyûbî'nin Danişmend ve Artuklu hanedanlarını himaye ederek uyguladığı siyasetin Anadolu'nun siyasi birliğini bozduğunu ifade etmiştir. Olaylara Anadolu Türklüğü açısından baktığı bunun da onun Milliyetçilik anlayışının bir sonucu olduğu söylenilebilir.

Büşra Eraslanlı, kendisini Türk milliyetçisi olarak tanımlayan Cumhuriyet dönemi tarih yazıcılarının kendilerini beyaz bir ırkın üyesi olarak görerek Moğollarla etnik bir bağı reddettiklerini ifade etmiştir. Yinanç'ın Selçuklu dönemindeki Türk-Moğol ilişkilerini değerlendirirken bu bakışa sahip olduğu görülebilir. Türk ve Moğol ayrımını, kesin bir çizgiyle yapmaktadır.⁵⁸⁴

Yinanç, Selçuklu ve Osmanlı siyasetini analiz ederken modern tarihçiliğin ilkelerinden biri olan olayları olgulara bağladığını belirtmeliyiz. Yinanç'ın özellikle Selçuklu Devleti'ni yıkan etkenleri incelemiş ve bazı olgulara ulaşmış olduğu söylenilebilir.

2.2. Biyografik Çalışmaları

2.2.1. Abdullah Bin Mesud⁵⁸⁵

Yinanç'ın "Abdullah Bin Mesud" başlıklı çalışmasına *İslâm Mecmuası* 39. sayıda, 6 Teşrin-i Sâni 1331 senesinde 11-16.sayfalarda yer verilmiştir. Abdullah Bin Mesud'un nesebini ve künyesine yazısının girişinde yer veren Yinanç, onun İslam'a girişinin hikayesini, Kâbe'de yüksek sesle Rahmân suresini okuyuşunu, katıldığı savaşları, kurrâ-i kiramdan oluşu,

584 Büşra Eraslanlı, "The Ottoman Empire In The Historiography Of The Kemalist Era: A Theory Of Fatal Decline", *The Ottomans and the Balkans: A Discussion of Historiography (Osmanlılar ve Balkanlar: Bir Tarih Yazımı Münakaşası)*, ed. Fikret Adanır, Suraiya Faroqhi, Leiden-Boston-Köln, 2002, ss.115-117.
585 Yinanç, "Abdullah Bin Mes'ud" *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.453-457.

peygamberimizin övgüleri, kendisinden hadis rivayet edenler, kişisel özellikleri gibi konuları aktarmıştır.

Peygamberimizin onun için “Eğer bir kimseye meşveretsiz emreysen İbn Ümmü Abd’de emrederdim” dediğini belirten Yinanç, onun re’yinde ”musîb”/isabetli olduğunu yazmıştır.

Yinanç’ın dipnotlarda başvurduğunu belirttiği kaynaklar, *el-İstî’ab*⁵⁸⁶, *Üsdü’l-Gâbe*⁵⁸⁷, *Tabakâtu’l-Kübrâ’dır*.⁵⁸⁸

2.2.2. Abdurrahman Şeref Efendi⁵⁸⁹

Osmanlı Devleti’nin son vak’anüvisi⁵⁹⁰ Abdurrahman Şeref Efendi’dır.⁵⁹¹ Kasım 1909 yılında oluşturulan Târîh-i Osmâni Encümeni’ne ilk başkan olarak atandı.⁵⁹² Abdurrahman Şeref Efendi’nin 18 Şubat 1925 tarihindeki ölümü üzerine Yinanç bu biyografiyi kaleme almıştır. Bunu “Cenazesi bugün memleketin meşâhîr ve eazımı olan binlerle talebesinin eyâdî-i ihtiramında olarak Edirnekapı haricinde Tokmaktepe’ye götürülerek ailesi mezarlığına defnolunmuştur” sözleri ile ifade etmiştir.⁵⁹³

Yinanç, Abdurrahman Şeref Efendi’nin Naima ve Ahmed Cevdet Paşa’ya olan hayranlığını belirtmiş, Sultan Abdülhamid devrindeki olaylara şahit olduğu halde yazmamış olmasını eleştirmiştir. Sultan Mehmed Reşad dönemine dair yazdığı tarihi mühim bulmuştur. Abdurrahman Şeref Efendi’nin “ilmi” ve “kat’i” olmamasını, “düşünce ve kanaatlerini

586 İbn Abdülber en-Nemerî’nin (ö. 463/1071) sahâbenin hayatına dair eseri.

587 İzzeddin İbnü’l-Esir’in (ö. 630/1233) sahâbenin hayatına dair eseri.

588 İbn Sa’d’ın (ö. 230/845) siyer-megâzî ve tabakata dair eseri.

589 Yinanç, “Abdurrahman Şeref Efendi” *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.511-514.

590 Abdülkadir Özcan, “Abdurrahman Şeref”, *DİA*, İstanbul, 1988, c.1, s.175.

591 Ahmed Lütfi Efendi’nin ölümünden sonra vak’anüvislik makamının iki yıl boş kalmasının ardından bu göreve getirilmiştir.

592 Abdülkadir Özcan, “Târîh-i Osmâni Encümeni”, *DİA*, İstanbul, 2011, c.40, ss.83-86.

593 *TTE* Mecmuasında 1 Mayıs 1925 tarihinde yayımlanan makalesini her günkü “tahassüsâtına” göre yazdığını ifade ettiği belirtilmiştir. Olayın aldığı şekilden etkilenmiş ve düzeltmek zorunda kalmamak için bir kez daha okunmuş. (Burada makaleye bir eleştiri olduğu hissediliyor. Fakat detay verilmemiş).

saklamasını”, “tarafgir olma, rencide etme endişesiyle çoğu şeyi yazmamasını”, “muasırların hatıralarına hürmetten dolayı mutedil olmasını”, “düşünce ve duygularını nükte ve vecizeler ile ifade etmesini”, “eski vak’anüvisler tarzında yazmasını” tarih ve biyografi yazım üslup özellikleri olarak öne çıkartmıştır.⁵⁹⁴

Tarih-i Devlet-i Osmaniye, Yinanç’ın Abdurrahman Şeref Efendi’nin en önemli bulduğu eserlerinden en başta gelenidir. Eseri “şayan-ı tetkik ve mühim olanı”, “sebeb-i iştiharı” kelimeleri ile nitelendirmiştir. Bu eser, dönemin yüksek okulları (mekâtib-i âliye) için Türkçe, Batı usulünde hazırlanmıştır. Yinanç, Abdurrahman Şeref Efendi’nin eski şark müellifleri gibi eserinde sadece siyasi olaylara (vakıât-ı siyasiye) değil, Osmanlı tarihini devrelere ayırarak her devre sonunda Osmanlı medeniyetine de yer vermesini, yazdığı dönemde tenkid etmenin zorluklarına karşın ilmi bir düzeyde Osmanlı tarihi yazarak olayları açık bir şekilde tenkid etmeyi başarmasını takdir etmiştir. Yinanç’ın bu satırlarından kitabın yazıldığı dönemde tenkidin zor olduğu, şiddetli bir baskı olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Yinanç, Batı tarzında yazılmış olan *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*’de kullanılan kaynakları sınırlı bulmuştur. Bu kaynaklar arasında özellikle Mustafa Paşa’nın eseri olan *Netâyicü’l-Vukuat’ın* Abdurrahman Şeref Efendi’nin kaynak ve rehberi olmasını, “teşkilat ve tesisata dair tartışma mevzularını çoğunlukla ondan aldığını”, “fikir ve kanaatlerinin oluşmasında” da bu kitabın etkili olduğunu tespit etmiştir. Kitabın *Ulûm-u Funun* ve Tanzimattan sonraki bölümü Abdurrahman Şeref’in kendi inceleme ve araştırmalarının eseri olduğunu ifade etmiştir. Cümle cümle kaynak göstermemesini okullar için hazırlanmış bir eser olmasına bağlamıştır. Eleştirel ve tasnif edilmiş olmasının eseri kıymetlendiren bir başka husus olmasına da dikkat çekmiştir.

594 Yinanç, “Abdurrahman Şeref Efendi”, s.513, 514.

Abdurrahman Şeref Efendi'nin, Yinanç'ın beğenisini kazanan eserlerinden biri de Lütfi Efendi Tarihi'nin sekizinci cildine yaptığı ilavelerdir. Bu ilavelerin etraflı bir araştırma neticesi olması dolayısıyla Yinanç'ın sözleriyle “Merhum-ı müşarun-ileyh burada hakiki bir müverrih olduğunu isbat eylemiştir.”

Abdurrahman Şeref Efendi'nin gazetelerde çıkmış olan son dönem devlet büyüklerinin hal tercümelerini bir araya getirdiği *Tarih Musâhabeleri* adlı kitabın gelecek nesillere kaynak olacağını düşünen Yinanç, eseri önemli kılan özelliğinin, Abdurrahman Şeref Efendi'nin kitapta yer alan kişilerin çoğu ile görüşmüş ve irtibat kurmuş olmasıdır.

2.2.3. Aynî. Al-‘Aynî⁵⁹⁵

Yinanç, Ayıntab'da doğan müverrih ve Fakih Aynî'nin künyesini vererek dedelerinin Ankara'dan Halep'e göç ettiklerini yazmıştır. Aynî, hal tercümesini yazarların diliyle, daha önce hiç emsali görülmemiş iken (hiç emsali mesbuk değil iken) muhtesiplik, evkaf nâzırlığı ve baş kadılık makamlarını kendisinde toplamış bir şahsiyettir. Yinanç, bu mevkilere Madrasa al-Mu'ayyadiya müderrisliğini de eklemiştir. Aynî, Makrizi, İbn Hacer al-Askalâni'nin çağdaşı olup, onlarla dostça olmasa da münasebetleri bulunmaktadır. Döneminin fikir hayatına aktif bir şekilde katıldığı anlaşılan Aynî, fıkıh, hadis, usûl, sarf, lûgat ilimlerinde uzman, tarih ve muhâdarâta⁵⁹⁶ vakıf bir alimdir. Yinanç, onun “kibar”, “terbiyeli”, “kalemi takririnden daha lâtif”, “muâşereti çok tatlı”, “mütevazi” gibi kişilik özelliklerini öğrencisi Tanrıberdi⁵⁹⁷ ve muasırı olan al-Sahâvi'den aktarmıştır. Al-Sahâvi'nin, İbn Hacer al-‘Askalâni'yi Aynî'den üstün buluşundan söz etmiştir.

595 Yinanç, “Aynî.Al-‘Aynî”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.103-108.

596 Edebiyat ve tarihe müteallik fikra, hikaye ve latife iradı veya ilim ve fenle ilgili hatırda tutulan, irad olunan bilgiler.

597 İbn Tağrıberdi.

Yinanç, Aynî'nin eserlerini tanıtarak, Buhârî'nin *Sahih* adlı eserine yazmış olduğu mufassal şerhinde kullandığı usûle değinmiştir. Hadis ile fasılların unvanları arasındaki münasebeti, *isnâd*'lar bahsinde onların hususiyetlerini ve kimlere atfedildiğini araştırdığını, hadisin zikri geçtiği diğer eserleri yahut *Sahih*'in fasıllarını gösterdiğini, lügat manalarını, hadisten çıkarılabilecek şer'i ve ahlaki hükümleri tetkik etmekle beraber İbn Hacer'in Buhari için yazdığı şerhin daha meşhur olduğundan bahsetmiştir. Yinanç'ın ifadelerinden Aynî'nin şerhinin şöhret ve rağbete daha layık olduğu sonucu çıkarılabilir. Aynî'nin din ve dil sahasında en büyük İslam münevverlerinden biri olduğunu onun yazmış olduğu eserleri diğer alimlerle karşılaştırarak ya da eserini farklı kılan özelliklerini dile getirerek yapmıştır. Türk etnografyası hakkında Kaşgarlı Mahmud'un *Divân lugât al-turk* adlı eserini kaynak olarak kullandığını tespit etmiştir. Onun yazdığı tarih kitabını da değerlendirmiş, ensâb, coğrafya, tabakat, terâcim, hadîs, siyer, muhadarat, edebiyat türündeki eserleri gözden geçirerek İslam tarihine dair yazılmış umumî vakayinâmelerin en büyüklerinden biri olduğunu ifade etmiştir. Hal tercümelerini yazarken de hangi usûlü uyguladığını diğer alimlerle kıyaslayarak anlatmıştır. Eserin kaynak tenkidini ayrıntılı olarak yapmış, eserin tarihi değerini de tespit etmiştir. Eserin öne çıkan önemli ve zayıf yönlerini vurgulamıştır.

2.2.4. Bir Erzurum Tarihçisi⁵⁹⁸, Milli Değerlerimiz: Ahlat ve Erzurum Tarihleri Müellifi Abdurrahim Şerif⁵⁹⁹

Abdurrahim Şerif hakkında Yinanç tarafından yazılmış iki ayrı yazı bulunmaktadır. İlkinin tarihçi yaşarken, ikincisini ise ölümünden sonra kaleme aldığı görülen yazılarının

598 Yinanç, "Bir Erzurum Tarihçisi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.549-550.

599 Yinanç, "Milli Değerlerimiz: Ahlat ve Erzurum Tarihleri Müellifi Abdurrahman Şerif", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.603-605.

ikincisi çok daha ayrıntılıdır. Bir insanın hayatı ancak kişinin ölümünden sonra yazılabilir çünkü ancak o zaman hayatı ile ilgili unsurlar yerli yerine konulabilir ifadesinin doğrulanması gibidir.⁶⁰⁰

İslam ülkelerindeki şehir tarihi yazma geleneğinden bahseden Yinanç, Anadolu şehirlerinin tarihinin yazılmadığını ya da kaynakların henüz elimize geçmediğini belirterek yazısına başlamıştır. 16. yüzyıldan sonra Osmanlı döneminde Edirne, Bursa, Amasya için yazılan şehir tarihlerinin siyasi olay ve değişimleri ihtiva etmemelerini, sadece oralarda yetişen veya oraları ziyaret eden meşhur kimselerin listelerini içermelerini bir eksiklik olarak görmüştür.

Sonraki satırlarında Hüseyin Hüsameddin'in *Amasya Tarihi* adlı eserini bu alanda çalışmak isteyenler için bir rehber olarak gösteren Yinanç, *Ahlat Kitabelerini*'ni yazan Abdurrahim Şerif Bey' in *Erurum Tarihi*'ni yazarken yaptığı çalışmaların değerinden bahsetmiştir. Bu çalışma için kitabeleri, vakfiyeleri, resmi kayıtları, İslam coğrafyacılarının eserlerini, eski vekâynameleri gözden geçirerek “telifik-compilation” türünde bir eser meydana getirdiğini yazmıştır. Eserin eksikliklerinin sonraki baskılarında telafi edilebileceğini dile getiren Yinanç, Erzurum tarihçisi Abdurrahim Şerif Bey'in fedakarca bulduğu çalışmasını tarihe meraklı gençlere örnek olarak göstermiştir.

Abdurrahim Şerif Bey'in ölümü üzerine onun hakkındaki ikinci bir yazı kaleme aldığı düşün­düğümüz Yinanç, bu yazısında tarihçimizin hayatı ile ilgili daha detaylı bilgi sunmuştur. Yazmış olduğu iki eseri yeniden değerlendirerek, tarihçinin faziletli, fedakar, hatırsinas, tevazu sahibi, sevilen bir kişi olduğunu dile getirmiştir.

600 Léon – E. Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, çev.Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu, 2.Baskı 2000, s.63.

2.2.5. Hocam Halim Sabit Beyefendi⁶⁰¹

Halim Sabit Şibay, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşamış bir din alimidir. II. Meşrutiyet döneminin önemli simalarından olup *İslam Mecmuası*'nın yayıncısıdır. Mükrimin Halil Yinanç'ın hocalığını yapmıştır.⁶⁰² Herhangi bir yerde basılmamış olan bu yazıyı ilk kez Zeynep Altuntaş *Dergah*'ta Mayıs 2008 tarihinde yayımlamıştır. Yazının orjinal başlığı “Prof.Dr.Halim Sabit Şibay’ın Prof. Mükrimin Halil Yinanç tarafından anlatılan tercüme-i hali” dir.⁶⁰³

Yinanç, Halim Sabit Bey'in hayatı, eğitimi, aile ve yakın çevresi, dostlukları hakkında bilgi vermiştir. Din eğitimi ile ilgili olarak Fatih camiinde Dağıstanlı Abdülfettah Efendi'den ders aldığını, medresede ilm-i usul ve kelâm ile icazetname aldığını, Darülfünun İlahiyat şubesinden mezun olduğunu yazmıştır. Ziya Gökalp ile yakın arkadaş olduklarını, Yusuf Akçura, Gaspıralı İsmail Bey ile akrabalıkları bulunduğunu, *Türk Ocağı*'nda Hamdullah Suphi'nin yakın çalışma arkadaşı olduğunu, din adamlarıyla iyi ilişkiler içerisinde olduğunu belirtmiştir. Bu kişilerden özellikle Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin adını vermiştir.

Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad, İslam Mecmuası, Yeni Mecmua, İçtimaiyat Mecmuası gibi mecmua ve dergilerde yayımlanan dini yazıları, tetkikleri, basılan, vefatı dolayısıyla basılamayan eserleri hakkında çok detaylı bilgiler vermiştir. Özellikle Halim Sabit Bey'in II. Meşrutiyet sonrası medrese, medrese mensupları ve meşihata yönelik tenkid ve tavsiyelerinin yer aldığı *İslâh-ı Medâris* risalesinden ayrıntılı olarak bahsetmiştir. Bu risalede Şibay'ın “İlimden ziyade irşadı öne çıkardığı” yorumunu yapmıştır.

601 Yinanç, “Hocam Halim Sabit Beyefendi”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.628-635.

602 Ali Birinci, Tuba Çavdar Karatepe, “Halim Sabit Şibay”, *DİA*, İstanbul, 1997, c.15, ss.336-337.

603 Yinanç, “Hocam Halim Sabit Beyefendi”, s.628.

2.2.6. “İcazetnameler ve Seyyid Şerif Cûrcânî (Ali Bin Muhammed Bin Ali)”⁶⁰⁴

Yinanç’ın “İcazetnameler ve Seyyid Şerif Cûrcânî (Ali Bin Muhammed Bin Ali)” isimli çalışması *Tarihten Sesler* dergisinin Ağustos-Eylül 1943, 8-9. sayı, 9-10.sayfalarda; Mart 1944, 15. sayı, 9-11.sayfalar; Birinci Teşrin 1944, 19.sayı, 1-4.sayfalarda; Birinci Kânun 1944’te, 22-23.sayı, 1-5.sayfalarda yayımlanmıştır.

Medreselerde ilim tahsil eden öğrencilere verilen icazetnameler ve Anadolu’daki icazet zincirinden bahseden Yinanç, felsefi ilimlerde Şehabettin-i Suhreverdî’ye uzanan zincirin, XIII.yüzyılın ikinci yarısında Anadolu’nun başkadısı olan Siracüddin-i Urmevî vasıtasıyla, Fahrüddin-i Râzî’ye kaydırıldığını ifade etmiştir. Yinanç’ın, Anadolu ve Osmanlı ulemasının icazetname zincirinde önemli yere sahip olduğunu belirttiği XVI. yüzyılın büyük alimlerinden olan Seyyid Şerif Cûrcânî’nin tercüme-i halinin bulunmaması nedeniyle, bu konudaki boşluğu tamamlamak için bu çalışmayı kaleme aldığını ifade etmiştir.⁶⁰⁵

Yinanç, 24 Şubat 1340 yılında Cürcan’da doğmuş, 14. asrın sonu ve 15. asrın başında yaşamış olan Cürcanî’nin çok önemli eserler yazarak muasırlarına “tefevvuk”/üstün ettiğine; İbn Haldun’un başta olduğu büyük “zevat” arasında sayılması gerektiğine; “müdekkik allâmelerden” olduğuna; Hazreti Peygamber’in soyundan geldiğine; “sabavet” yaşında nahivden *Kâfiye*’nin şerhi olan *Vafîye*’ye talik yaptığına dikkat çekmiştir.⁶⁰⁶

Yinanç, Seyyid Şerif’in Mübarek Şah, Kutbüddin Razi ile başlayıp Hüseyin İbni Sina el-Buhari’ye kadar ulaşan felsefedeki icazet zincirini çalışmasında belirtmiştir. Böylece XV. asrın ikinci yarısından itibaren Anadolu’daki mevcut icazet zincirlerinin kırılarak Fahrüddin-i Râzî’ye ve Şehabeddin-i Suhreverdî’ye çıkarıldığını kaydetmiştir. Bu zincirin XIII. asrın ikinci yarısında Anadolu’da felsefi ilimlerde Anadolu’nun en yüksek üstadı olduğunu yazdığı baş

604 Yinanç, “İcazetnameler ve Seyyid Şerif Cûrcânî (Ali Bin Muhammed Bin Ali)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.809-826.

605 Yinanç, “İcazetnameler ve Seyyid Şerif Cûrcânî (Ali Bin Muhammed Bin Ali)”, s.811.

606 Yinanç, “İcazetnameler ve Seyyid Şerif Cûrcânî (Ali Bin Muhammed Bin Ali)”, s.811.

kadı Siracüddin-i Urmevî yoluyla Fahrüddin-i Râzi'ye ulaştığını yazmıştır. XIV. asırda Anadolu'da yaşamış âlimlerin Davud Kayseri, Alaeddin Esved, Abdülmühsin Kayseri, Cemaleddin-i Aksarayî başta olmak üzere bu zincire bağlandığını belirtmiştir. Molla Fenarî'nin(Muhammed İbni Hamza), Şemsüddin-i Numaneddin-i Hanefî'nin, Yâr Ali'nin(Alaeddin Ali), Kerimüddin Abdülkerim, Kemaleddin Hüseyin, Kayseri kadısı Şeyh Çelebi, Şeyh Ramazan-oğlu Cemalüddin Muhammed , Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin, Efdâl-zadelerin babası İznikli Efdalüddin, şair Ahmedî, doktor Hacı Paşa ve Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin'in bu zincirde yer aldığını ifade etmiştir.⁶⁰⁷

Kendi döneminde henüz kapatılmamış İslam medreselerinde Cürcani'nin hala okutulan “tedavül eden” yirmiiki adet eserini listeleyen Yinanç, Mehmet bin Cafer tarafından tespit edilmiş olan yetmişsekiz adet eserinin hangi kütüphanelerde yer aldıklarını göstererek kaydetmiştir.⁶⁰⁸

Yinanç çalışmasının sonunda istifade ettiği kaynakları şöyle sıralamıştır. Şems-eldin Muhammed el-Sihavî'nin *el-Dûu'l-Lâmi* adlı eseri, Hondmir'in *Habîbü's-Siyer* adlı eseri (Bu eserdeki bilgilerin bir kısmının Mirhond'un *Ravzatu's-Sefa* adlı eserinden alındığını belirtmiştir.), Aynî'nin *İkdü'l-Cümân fi-Tarih-i Ehli'z-Zaman* adlı eseri, İbni Havlun'un *Tabakatu'l-Hanefiye Zeyli*, Takiyeddin Abdülkadir et-Temimi'nin *et-Tabakatu's-Seniye fi-Terâcümi'l-Hanefiye* adlı eseri, Muhammed Abdülhay el-Künevî'nin *el-Fevaidü'l-Behiyye fi-Terâcümi'l-Hanefiye*⁶⁰⁹ adlı eseri, Celaleddin Suyuti'nin *Tabakatu'n-Nuhat* adlı eseri.⁶¹⁰

607 Yinanç, “İcazetnameler ve Seyyid Şerif Cûrcânî (Ali Bin Muhammed Bin Ali)”, ss.809-810.

608 Yinanç, “İcazetnameler ve Seyyid Şerif Cûrcânî (Ali Bin Muhammed Bin Ali)”, ss.814-824.

609 Tam adı *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye* olup Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî'nin (ö. 990/1582) *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr* isimli tabakat kitabı özetlenerek bazı ilâvelerle birlikte hazırlanmış tek ciltlik bir eserdir. Bkz. Halit Ünal, “El-Fevâ'idü'l-Behiyye”, *DİA*, 1995, İstanbul, c.12, s.502.

610 Yinanç, “İcazetnameler ve Seyyid Şerif Cûrcânî (Ali Bin Muhammed Bin Ali)”, s.826.

2.2.7. İki Ölüm İki Şahsiyet Ahmet Tevhit⁶¹¹

“İki Ölüm İki Şahsiyet”, 9 Şubat 1940’da Ahmet Tevhid’in ölümü üzerine kaleme alınan Yinanç’ın biyografik makalesidir. “Bu ilmi heyetin en müfit ve en âlim bir kaç uzvundan biri olmuştur.” diyerek *Türk Tarih Encümeni* azalarının en önemli şahsiyetlerden birinin de Ahmet Tevhit olduğunu dile getirmiştir. “tarih” ve “tarih kitaplarını toplamaya meraklı”, “umumi tarih, İslam kavimleri ve devletleri tarihine vâkîf”, “meskûkât ve kitabecilik alanlarında ‘ferid’ ve ‘vahit’” olması açısından Ahmed Tevhit Bey’i önemli bulmaktadır. Onun İslam sikkeleri koleksiyonunu değerli bulduğunu *Suphi Paşa*’nın koleksiyonu ile karşılaştırarak belirtmiştir. Ayrıca böyle bir koleksiyon ancak “asar-ı atika müzelerinde bulunabilecek önemdedir” demektedir. Tevhid Bey’in, İslam meskûkatına, İslam devletleri ensabına dair yazdığı kitapların, makalelerin herkesin, özellikle Avrupa’nın takdirini kazandığını, eserleri ve yazılarının kaynak oluşturduğunu ifade etmiştir. Ahmet Tevhit’in “İstanbul müzesi İslâm sikkeleri” adlı kataloğunu “Türk âlemi için iftahara şayandır” diyerek anlatmıştır.

Yinanç, Halil Ethem Bey tarafından İngilizce’den Türkçe’ye çevrilen *Düvel-i İslâmiye* adlı eserde Ahmet Tevhit’in eserlerinin kaynak olarak kullanıldığını tespit etmiştir. Seyahatnameleri ve notlarını da tetkik etmiştir.

Yinanç, Ahmet Tevfik Bey’i yakından tanımaktadır. Kendisiyle ilk kez Darülfünun’da okurken Nuruosmaniye kütüphanesinde karşılaşmışlardır. Yinanç, kendisini Târîh-i Osmânî Encümeni üyeleriyle tanıştıranın da Ahmet Tevhid Bey olduğunu ifade etmiştir. Yinanç, Ahmet Tevhit Bey’in hiç evlenmediğini; hayatını tarih inceleme ve araştırmaları ile geçirdiğini; kitaplarını, yazma notlarını tarih meraklılarına vererek, kaynak konusunda elinden geleni yaparak; tarih alanında çalışmak isteyen herkese yardımını esirgemediğini ifade etmiştir.

611 Yinanç, “İki Ölüm İki Şahsiyet Ahmet Tevhit”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.525-528.

Bilgisi oranında yazma eser verememesini de bir diğer özelliği olarak tanıtmıştır. Ahmet Tevhit Bey'in tüm bu özelliklerini Yinanç'ın da kendisine örnek aldığı muhakkaktır.⁶¹²

2.2.8. Muallim M. Cevdet⁶¹³

Mükrimin Halil Yinanç'ın Mehmed Cevdet (İnançalp)⁶¹⁴ hakkında takriz⁶¹⁵ olarak kaleme aldığı bir yazısıdır. Türk Tarih Tedkik Cemiyeti'nin, alimliği ve tarihçiliği ile tetkike değer bir üyesi olarak tanıtmıştır. Ansiklopedist tarihçilerimizden olan M. Cevdet'i 19. asrın ikinci yarısında yaşamış olan Cevdet Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi, Ahmed Midhat, Murat Bey, Abdurrah Şeref Efendi, Hakkı Paşa, Şemseddin Sami, Necip Asım gibi "allâme" tarihçiler kategorisine yerleştirmiştir. Mehmed Cevdet için "Az Avrupalı ve fakat çok Şarklıdır" nitelemesini yapmıştır. 19. ve 20. asırda ülkemizde yetişen alimlerin ve düşünürlerin özelliklerine değinen Yinanç, ansiklopedist olan bu allâme tarihçilerin dini bilgilerinin temellerini dini inançlarına dayandırdıklarını, tarafsız ilim yapmaktan mahrum, şark metotlarından tamamen kurtulamamış olduklarını ifade etmiştir.

Yinanç, Mehmed Cevdet'in eğitim, felsefe, etnografya, halkiyat, edebiyat, dil, coğrafya ve tarih gibi birçok ilim dalları ile uğraşmış ansiklopedist tarihçi yönüne dikkat çekmiştir. İlerleyen çalışmaları sonrasında tarih bilimine ağırlık verdiğini, diğer bilim dalları ile de ilgilenmeye devam ettiğini yazan Yinanç'ın müellifin birçok bilim dalına olan ilgisini belirterek onun disiplinler arası çalışmasına dikkat çektiği düşünülebilir. Tarihçinin

612 Yinanç, "İki Ölüm İki Şahsiyet Ahmet Tevhit", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.527-528.

613 Yinanç, "Muallim M. Cevdet" *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.937-940; derleyen. Osman Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri, ve kütüphanesi*, İstanbul, Bozkurt Basımevi, 1937, ss.555-557.

614 Muallim Mehmed Cevdet soyadı kanunundan sonra İnançalp soyadını almıştır; Bkz. Ahmet Güner Sayar, "Muallim Cevdet", *DİA*, İstanbul, 2005, c.30, ss.313-314.

615 Takriz, takdim yazısıdır. Mükrimin Halil Yinanç, bu takrizi Osman Nuri Ergin'in *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi* kitabı için yazmıştır.

çalışmalarında özellikle Ahmet Tevhid'in başta olmak üzere birçok kişinin görgü, bilgi ve rehberliğinden yararlandığını vurgulamıştır.

Yinanç, Muallim Cevdet'in, Hazine-i Evrak, kütüphaneler, defter-i hakani ve evkaf kuyudu gibi kurumlardaki yıpratıcı çalışmaları sonucunda hiç kimsenin görmediği vesikaları, bilgileri derlediğini, İstanbul'un yıkılmakta olan tarihi eserlerinin, mezarlarının kitabelerini topladığını yazmıştır. Müellifin tarih konusundaki çalışma azmini takdir ettiği görülmektedir.

Muallim Cevdet'in ilim konusunda istenilen tarafsızlığı gösteremediğini belirterek Yinanç, müellifin modern tarihçiliğin önemli bir özelliğini sağlayamadığını ifade etmiştir. Avrupa'da yayımlanan kitap ve mecmuaları takip etmesini, çok kitap okumasını ise tarihçilik için önemli sayılabilecek olumlu özelliklerine değinmiştir. Müellifin Katip Çelebi hakkında yazdığı makaleleri tarafsızlığına örnek olarak göstermiş, bu durumu onun şark kültürüne bağlı, "mutekit"⁶¹⁶ ve dindar oluşuna, kendisinde fikir hürriyeti bulamamasına bağlamıştır. Yinanç'ın burada Katip Çelebi ile çağdaşı olan Avrupalı Descartes ve Leibniz'i karşılaştırdığı da görülebilir. Ona göre Descartes ve Leibniz insanlık tarihinin yetiştirdiği en büyük adamlardandır. Katip Çelebi ise onların yanında ancak "basit bir okuryazar" sayılabilir.

Yinanç'ın Muallim Cevdet'in tarihçiliğini ele aldığı bu biyografik çalışmasında müellifin hem olumlu hem de olumsuz özelliklerini okuyucuya sunduğunu söylemek mümkündür. Müellifin Katip Çelebi'ye olan hayranlığını eleştirisi konusunda ise Yinanç'ın da Katip Çelebi ile ilgili yazıları bulunduğunu dikkate alarak Batılılaşma fikirlerinin etkisiyle yazdığı düşünülebilir.

616 Dinine bağlı, inançlı, kabul eden, red ve inkar etmeyen.

2.2.9. Müverrih Ahmed Refik Bey⁶¹⁷

Mükrimin Halil Yinanç'ın, Ahmet Refik Bey'in (Altınay), 18 Şubat 1925'de⁶¹⁸ Abdurrahman Şeref Efendi'nin vefatıyla boşalan Türk Tarih Encümeni başkanlığına Şubat 1925 tarihinde seçilmesinden sonra, onun bu makama ne kadar layık olduğunu ifade etmek için bu biyografiye kaleme aldığı görülmektedir. 15 Haziran 1925'te *Milli Mecmua*'da basılan yazısında, Avrupa'da ve memleketimizde tarih konusunda yaptığı çalışmaların bilinmesi, takdir edilmesi, tarih kavrayışının güçlü olması (tarihteki vüs'at-ı ihatası), ilimdeki kudreti (kudret-i ilmiyesi), encümenin en faal çalışan üyesi olması nedenleriyle bu kararın isabetli oluşunu dile getirmiştir.⁶¹⁹

Ahmet Refik Bey günümüzde, eski tarih yazıcılığının son, modern tarihçiliğin ilk, popüler tarihçiliğin ise en iyi temsilcisi olarak nitelendirilmektedir.⁶²⁰ Mükrimin Halil Yinanç, Ahmet Refik'in "ömrünü tarih inceleyerek (tetkikat-ı tarihiyye) geçirmesi", "Türk tarihçiliğine yeni bir şekil vermesi", "birçok Türk tarihçisinden daha fazla eser vermesi"⁶²¹ gibi mesleki özelliklerini daha yazısının ilk satırlarında sıralamıştır.⁶²²

Yinanç, klasik biyografi yazım türünün özelliklerinden olan kişinin hayatı, eğitimi, görevleri, eserleri gibi unsurlara bu yazısında da yer vermiştir. Ahmed Refik Bey'in *Tercüman-ı Hakikat*, *Millet* gazetelerinde başmuharrirlik yapmasını, *irtikâ*, *Malumat*, *Hazine-i Fünun*, *Mecmua-i EbuZZiya* gibi süreli yayınlarda ilmi ve edebi makaleler, *Mecmua-i*

617 Yinanç, "Müverrih Ahmet Refik Bey" *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.507-510.

618 Özcan, "Abdurrahman Şeref", s.175.

619 Yinanç, "Müverrih Ahmet Refik Bey", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.509, 510.

620 Abdülkadir Özcan, "Ahmed Refik Altınay", *DİA*, İstanbul, 1989, c.2, ss.120-121.

621 Bu kişiler arasında Âli ve Kâtip Çelebi'nin de bulunduğu özellikle belirtmiştir.

622 Yinanç, "Müverrih Ahmet Refik Bey", s.507.

Askeriye'de, *Harb Mecmuası*'nda askeri makaleler⁶²³ “Tarihde Osmanlı Neferi”, “Yirmi Beş Sene Siper Kavgası”, *Yeni Mecmua*'da⁶²⁴ ise tarihi makaleler yazmasını etraflıca anlatmıştır.

Yinanç, Ahmet Refik Bey'in 1914 yılında başından geçen ilginç bir olayı da yazısına eklemiştir.⁶²⁵ Nevşehir ve Ürgüp'te Damad İbrahim Paşa hakkında tedkikat yapmasını, Eskişehir'de bulunduğu sıralarda da Karacahisar'da Osmanlı hükümdarlarının hatıralarının bulunduğu mekanları incelemesini, eski muhaberele ait hazine-i evrak vesikalarının tetkiki ile Enver Paşa tarafından görevlendirilmesini öne çıkararak yazmıştır. Ermeniler'in Türkler'e yaptıkları zulmü tetkik etmek için oluşturulan heyete başkanlık ettiğini özellikle vurgulamıştır.⁶²⁶

Ahmet Refik Bey, 1925 yılında cumhuriyet aleyhtarı faaliyette bulunduğu iddiaları nedeniyle İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmış, Milli Mücadele döneminde faaliyette bulunan “Tarikat-ı Salahiyye” adlı örgütle bağının bulunmadığını ifade ederek beraat etmiştir. Bir yıl sonra İstanbul Üniversitesi'ndeki görevini kaybederek son yıllarını inzivada geçirmiştir.⁶²⁷

2.2.10. Necip Asım Bey⁶²⁸

Mükrimin Halil Yinanç'ın biyografi yazımının önemli örneklerinden biri de Türk varlığını ve tarihini öne çıkarması nedeniyle ilk “milli rehber”, *Muhâkemetül-Lügatayn* ve

623 Erkân-ı harbiye-i umumiyenin emriyle “Tarihde Osmanlı Neferi”, “Yirmi Beş sene siper kavgası”, gibi risaleler yazmış. Bunlar orduya dağıtılmıştır.

624 1917'de yayım hayatına başlayan dergi, Ziya Gökalp'in öncülüğünde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin maddi desteği ile çıkarılmıştır. Türkçülük ve Milliyetçilik görüşünü benimsemiştir. Ahmed Refik Bey, bu dergide Mehmed Fuad Köprülü, Ziya Gökalp, Necmeddin Sadık gibi isimlerle çalışmış, derginin yayın politikasının belirlenmesinde de etkili olan isimler arasında yer almıştır. Bkz. Alim Kahraman, “Yeni Mecmua”, *DİA*, İstanbul, 2013, c.43, ss.428-430.

625 Ahmet Refik Bey, 1914 yılında 1. Dünya Savaşı'nda silah altına alındıktan sonra Türkiye ve Rusya ilişkileri hakkında yazdığı makalede Kavalalı Mehmed Ali' nin Türkiye'ye ihanetinden bahsetmesi nedeniyle Said Halim Paşa'nın emriyle Ulukışla'ya arpa-saman memurluğuna gönderilmiştir.

626 Yabancı gazetecilerin de bulunduğu bu heyetle birlikte, Batum, Trabzon, Erzurum, Erzincan, Kars, Ardahan, Artvin illeri gezilerek “İki Komite-İki Kıtıl” ve “Kafkas Yollarında” eserleri oluşturulmuştur.

627 Ersanlı, *İktidar ve Tarih*, ss.180-181; https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_Refik_Altınay (son erişim tarihi: 11.02.2023).

628 Yinanç, “Necip Asım Bey” *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.493-501.

Mevzû'âtül-Ulûm mukadimelerindeki çalışmalarıyla kuvvetli ve şuurlu “milliyet-perver” özelliklerini takdir ettiği Necip Asım Bey hakkında kaleme aldığı *Milli Mecmua*'da 1924 yılında neşredilen yazısıdır. Yinanç, Necip Asım'ın “milliyet perverliğini”, “dil uzmanlığını” ve “tarihçiliğini” ve bu sahalarda verdiği eserleri önemseyerek onun hayatını müstakil olarak ele alma ihtiyacını hissetmiştir.

Yinanç, Necip Asım'ı (Yazıksız) son asırda yetişmiş Ahmed Vefik Paşa, Süleyman Paşa, Cevdet Paşa gibi ilim ve lisanda devrim yapmış kişiler mertebesinde görmektedir.⁶²⁹ Ahmed Vefik Paşa, Süleyman Paşa, Türk dil kültür ve tarihini bir bütün olarak görüp bu konuda eserler kaleme alan Türkçülük hareketinde yer almış kişilerdir.⁶³⁰ Süleyman Paşa, Türkler'in Müslüman olmadan önceki tarihini *Tarih-i Alem*'de ele almış, Ahmet Vefik Paşa ise Ebülğazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türkiye*'sinin çevirisiyle uğraşmıştır. Yinanç, Necip Asım'ın birçok kaynaktan⁶³¹ istifade etmesini, başvurduğu vesikaları göstermesini, ilmi metotları kullanmasını, ilk kez Türk tarihini yazmaya girişmesini önemsemektedir.⁶³² Bu nedenle ona Türkçülük hareketinin ilk öncü kuşak sayılan isimlerinin arasında yer vererek, ilk “milliyet-perver” olarak, Türk Milliyetçiliği'nin fikir adamı sayılan Ziya Gökalp'in⁶³³ de önünde bir şeref payesi vermiştir.⁶³⁴

Necip Asım, bugün Darülfünun'da Türkolojiyi kuran kişi olarak kabul görmektedir.⁶³⁵ Yinanç onun Türk dili konusunda yaptığı çalışmalara ayrıntılı olarak değinmiştir. Necip

629 Yinanç, “Necip Asım Bey”, s.493.

630 Ömer Faruk Akün, “Ahmed Vefik Paşa”, *DİA*, İstanbul, 1989, c.2, ss.143-157; Cahit Gelekçi, “Küreselleşme sürecinde Türkiyat Araştırmalarının Yeri ve Önemi”, I.Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2006, ss.35-36.

631 Leon Kahon'un *Asya Tarihine Medhal*, Ebu'l Gazi'nin *Şecere-i Türkiye*'si, Mercani'nin *Müstefâdu'l-Ahbâr*'ı, Münecimbaşı'nın *Sahâyifü'l-Ahbâr*'ı, Mirhond'un *Ravzatu's-Safâ*'sı, Yazıcızâde ve Mehmed bin Ali'nin *Tevârih-i Âl-i Selçukları*, Kazanova'nın *Meskûkât-ı Dânişmendiye*'si, Âlî'nin *Mirkâdu'l-Cihâd*'ı, Cenâbi'nin tercümesi, Galib Bey'in *Meskukat Kataloğu*.

632 Mükrimin Halil Yinanç, *Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik (Tanzimatın yüzüncü yıldönümü nedeniyle neşredilen kitaptan alınmış ayrı baskı)*, Maarif Matbası, İstanbul, 1940, s.13.

633 M.Şükrü Hanoğlu, “Türkçülük”, *DİA*, İstanbul, 2012, c.41, ss.551-554; M.Orhan Okay, “Ziya Gökalp”, *DİA*, İstanbul, 1996, c.14, ss.124-128.

634 Yinanç, “Necip Asım Bey”, s.495.

635 Abdullah Uçman, “Necip Asım Yazıksız”, *DİA*, İstanbul, 2006, c.32, ss.493-494.

Asım'ın, Türk dili, lehçeleri, dilbilgisi, Türk dilinin gelişimi konularında çalışmış olması, Türkçe'nin diğer diller arasındaki mevki ve önemine işaret etmesi, "ilm-i lisani"ı ayrı bir bilim dalı olarak tanıtmış olması, makalelerinde açık ve halis bir Türkçe kullanması yönlerini takdir etmiştir.⁶³⁶

Yinanç, Necip Asım'ın tarihçiliğini, tarihçiliğimizde bir gelişim aşaması olarak değerlendirmiştir. Onun Türk Tarihi gibi geniş bir alanda telif ettiği eserleri tarihi tetkikler ve tafsîlâtlı araştırmalar yaparak ilmi metotlar kullanması, yararlandığı kaynaklar az da olsa belirtmesi, kendisinden sonraki kuşaklara zemin hazırlaması nedeniyle kıymetlidir. Eksikliklerine rağmen, tedvin ettiği konunun üzerinden geçen otuz yıla rağmen Necip Asım'ın çalışmalarının geçilememesini de tarihçiliğimiz açısından üzüntü veren bir durum olarak karşılamıştır.⁶³⁷

2.2.11. Sadeddin Mes'ud Bin Ömer Et-Taftazânî: Hayatı ve Eserleri / 712 (1311) – 792 (1383)⁶³⁸

Yinanç'ın "Sadeddin Mes'ud Bin Ömer Et-Taftazânî: Hayatı ve Eserleri / 712 (1311) – 792 (1383)" isimli çalışması aylık *Tarihten Sesler* adlı tarih dergisinde 2. cilt sayı:24'te Mart 1945'te 1-4. sayfalarda yayımlanmıştır. Çalışmanın konusu Horosan'ın Nesa bölgesinde Teftazan köyünde doğan Taftazânî'nin hal tercümesidir/biyografisidir. İsmi, mezhebi konusunda bilgi veren Yinanç, Taftazânî'nin Hanefi usul-i fikhına dair eseri nedeniyle Şafii değil, Hanefi olması gerektiğini yazmıştır.

Taftazânî'nin meşhur olmuş eserleri, istinsahları, nerede, hangi kütüphanede buldukları gibi kitaplar hakkında bilgi veren Yinanç; Taftazânî'nin Hatib el-Dımişkî'nin

636 Yinanç, "Necip Asım Bey", s.498.

637 Yinanç, "Necip Asım Bey", s.501.

638 Yinanç, "Sadettin Mes'ud Bin Ömer Et-Taftazânî: Hayatı ve Eserleri / 712 (1311 – 792 (1383))" *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.591-597.

Arap belagatına dair eseri *Mutavvel'e* yazdığı şerh; Necmeddin el-Kazvinî'nin *Şemsiye* adlı eserinin şerhi; Sadru's-Şeria'nın fikh eseri *Tenkîh'e* yazdığı tenkit *el-Telviḥ ale't-Tavzîḥ fî-Keşfi Hakaiki'-Tenkih*; Ebu Hafız Ömer en-Nesefî'nin ehl-i sünnet itikadâtına dair *el-Akaid* adlı esere şerh; Kadı Adud ibni Hacib'in usul-i fikha dair eseri *Muhtasaru'l-Münteha* adlı eserine yazdığı haşiye; kendi eseri *el-İrşad*; kelam ve felsefeye dair *el-Makasîd fî-Usulî'd-Din ve şerhi Şerh-i Makasîd*; *Şerh-i Mevakîf*; mantık ve kelama dair *Tezhib*, Şekkâkî'nin *Miftahu'l-Ulûm* adlı eserine yazdığı şerh; *Keşşaf* tefsirinin şerhi; Hanefî mezhebine dair fetva kitabı; kendi eseri *Miftahu'l-Fikh*; *Camiü'l-Kebir'in* hülâsasının şerhi; Şeyh Muhiddin Arabî'nin *Fusus* adlı eserine reddiye; *Terkib-i Celil* adlı nahiv eseri; *Tevali'l-Envar'a* yazdığı şerh; Kutbu'd-Din er-Razî'nin *Şemsiye* şerhine yazdığı haşiye; Kutbu'd-Din eş-Şirazî'nin *Miftahu'l-Ulûm* şerhine yazdığı haşiye; Kadı Adud'un *Akaid* kitabına yazdığı şerh hakkında bilgiler vermiştir.

Timur'un Saadettin Taftazânî'ye olan hürmetini, alime verdiği değeri gösteren bir fikrayı dipnot olarak çalışmasına ekleyen Yinanç, Timur'un Taftazânî'yi "âlimlerin başı" ilan ettiğini yazmıştır. Timur'un bir savaşı sırasında emirlerinin Taftazani nedeniyle kendilerine verilen görevi yerine getirememelerinin yenilgisine sebep olması üzerine, Timur onun için "Ben ne yapayım ol zata ki henüz kılıcımın yürümediği yerlerde ânin telifat-ı muteberesi revaç bulmuştur." sözlerini aktarmıştır.

Taftazânî'nin Şeyh Muhiddin Arabî'nin *Fusus* adlı eserine yazdığı reddiye nedeniyle mutasavvıfları ve Arabî'yi sevenleri gücendirmiş olduğunu, kendisine karşı mutasavvıf Seyyid Şerîf'in tercih edilmesine yol açtığını belirten Yinanç, Sadettin Taftazânî'nin *Vahdet-i Vücud* adlı reddiyesinde Arabî'yi tekfir (zemm u tekfir) ettiğini yazmıştır.

Yinanç, Taftazânî'nin İbni Haldun, İbni Hacer, Aynî tarafından methedildiğinden bahsetmiştir. İbni Haldun mukaddimesinde Taftazani'ye yer vermiş, onun kelam, fıkıh usûlü ve beyana ait farklı eserlerini okuduğunu, akli ve felsefî bilgilere ait vukufiyetini belirtmiştir.

Taftazânî'nin çağdaşları, sonraki asırların müellifleri Taftazânî'yi övmüşler, onun özelliklerinden bahsetmişlerdir. Yinanç bu sıfatları şöyle sıralamıştır: “zeki”, “bilgisi derin ve geniş”, “meselelere inceden inceye nüfuz edebilen”.

Yinanç'ın, Taftazânî ile ilgili kısa yazısının sonunda başvurduğunu belirttiği kaynaklar, İbni Hacer'in *ed-Dürerü'l-Kâmine*; Aynî'nin *İkdu'l Cumân fi-Tarih-i Ehli-z-Zaman* adlı eseri; Mecdi Efendi'nin *Şekâik-ı Numaniye Tercümesi*⁶³⁹; Suyuti'nin *Bugyetü'l'at fi-Tabakati'l-Lugaviyyeti ve'n-Nuhat* adlı eseri; Muhammed Abdülhay el-Leknevî'nin *el-Fevaidü'l-Behiyye fi-Tercümeti'l-Hanefiyye* adlı eseridir.

2.2.12. Şarkın Büyük Tarihçileri: Makrizi (Ahmet İbni Ali) H.766 – 845 M.1367 - 1442⁶⁴⁰

Yinanç'ın “Şarkın Büyük Tarihçileri: Makrizi (Ahmet İbni Ali) H.766 – 845 M.1367 – 1442” başlıklı biyografik çalışması *Tarihten Sesler* adlı tarih dergisinin 3.cildi Nisan-Mayıs 1945'te 25.sayı 1-4. sayfalarda yayımlanmıştır.

İslam medeniyetinin 14. ve 15. yüzyılda çöküş döneminde en büyük tarihçileri yetiştirmesinden bahsederek yazısına giriş yapan Yinanç, Makrizi'yi de bu medeniyetin yetiştirdiği “harikulade tarihçiler” den biri olarak değerlendirmiştir. Makrizi'nin künyesi, ailesi, hangi soydan geldiği, atalarının hangi devlet görevlerinde bulunduğu, eğitiminden bahsetmiştir. Makrizi'nin dönemin en büyük fakih ve hadisçilerinden ders aldığını, İbn'i Kesir'e de hadis zinciri ile bağlandığını belirtmiştir. Yinanç, Makrizi'nin hadis ile ilgili çalışmaları konusunda bilgi vermiş, ailesinin tesiri ile Hanefî mezhebine sülûk ettiğini, babasının ölümünden sonra ise Şafii mezhebine geçtiğini fakat hakikatte ulema-i Zahiriye mezhebinde olduğunu yazar. Kadı naibi, imamlık, nazırlık, müderrislik, hatiplik, Kahire

639 Hadâiku's-Şekâik : Taşkoprizâde Ahmed Efendi'nin *eş-Şekâ'ıku'n-nu'mâniyye* adlı Arapça biyografik eserinin Mehmed Mecdi Efendi (ö. 999/1591) tarafından genişletilerek Türkçe'ye yapılan tercümesi.

640 Yinanç, “Şarkın Büyük Tarihçileri: Makrizi (Ahmet İbni Ali) H.766 – 845 M.1367 - 1442” *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.599-602.

Belediye reisliği gibi birçok görev ifa ettiğini belirttiikten sonra Sultan Berkuk'un kendisine önerdiği kadılık vazifelerini vebalden korktuğu için reddettiğini yazmıştır.

Yinanç, birçok alimin Makrizi hakkındaki düşüncelerine değinmiş, Makrizi'i ile çağdaşı Âyni'nin aralarındaki rekabetten bahsetmiş, Âyni'nin, Makrizi'nin hal tercümesinde "Tarih ve remil ile meşguldü" gibi sıradan ifadeler kullandığını, İbni Hacer'in ise Makrizi'nin tarihçiliğini övdüğünü ifade etmiştir. Makrizi'nin kişilik özelliklerine yazısında yer veren Yinanç, onun bildiklerini herkese öğrettiğini, yazma müsveddelerini isteyenlerle paylaştığını, güzel ahlaklı, ahdinde kerim, tevazuu sahibi, âlî-Himmet, müzakere ve tedrise meraklı oluşu, zamanının çoğunu Kur'an ve hadis okumakla geçirmesi gibi özelliklerini yazmıştır. İbn-i Haldun'un öğrencisi olduğunu ve eski hey-et bilgilerini ondan öğrendiğini, sohbetinin tatlılığını ve ulemanın onun kaleminden çekindiğini, rivayet ve tasniflerinin daha ölmeden önce derslerde öğrencilere öğretildiğini kaydetmiştir.

Yazısının sonunda, derginin gelecek sayısında müellifin eserlerini zikredeceğini belirtmiştir. Fakat buna ilişkin bir yazı elimizde bulunmamaktadır.

2.2.13. Mükrimin Halil Yinanç'ın Biyografik Tarih Yazıcılığı

Tanınmış bir kimsenin hayatını ona ait bilgileri toplayarak anlatan kitap veya yazıya biyografi denmektedir.⁶⁴¹ Osmanlı döneminde genel olarak bir kişiyi anlatan biyografi eserlerine "tercüme-i hâl" denilmiştir.⁶⁴² Özellikle tarih konusunda yazılmış eserlerin yazarlarının hayatı hakkında bilgi sahibi olunması, eserlerin ne zaman, hangi ortamda ve şartlarda yazıldığının bilinmesi, eserin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Tarihi olayları etkileyen kişilerin hayat hikayesinin bilinmesi tarihi olayları aydınlatmaya yardımcı olabilmektedir. Bu nedenle doğulu ve batılı tarihçilerin büyük çoğunluğu biyografiye özel bir

641 Bkz. <http://lugatim.com/s/biyografi>.

642 Abdülkadir Özcan, "Tabakat, 8-Osmanlı Dönemi", *DİA*, İstanbul, 2010, c.39, ss.299-301.

önem vermişlerdir.⁶⁴³ Nahide Bozkurt, İnsanlık tarihini içeren bilgilerin ağırlıklı olarak biyografi merkezli olduğunu, bunun biyografilerin öğretici boyutunun öneminin farkındalığına işaret ettiğini düşünmektedir.⁶⁴⁴

İslam dünyasında tarih yazıcılığının doğup gelişmesinde, Hazreti Muhammed'in (S.A.V) hayatını ele alan hadis, siyer ve megazi çalışmalarının çok önemli bir yeri vardır.⁶⁴⁵ İslam tarihçiliğinde tabakât ve terâcim-i ahvâl kitaplarının telifine de çok önem verilmesine rağmen Osmanlı tarih yazıcılığında biyografi türündeki eserler diğer türlere göre daha geç tarihlerde görülmeye başlamıştır.⁶⁴⁶ 16. yüzyılda bu türe ait ilk örnekler kaleme alınmıştır.⁶⁴⁷

Özellikle Batı'da biyografi yazımının tarih kaynağı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ile ilgili çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bu durumda biyografi ne zaman hakkıyla tarih seviyesine ulaşılabilir sorusu da sorulabilir.⁶⁴⁸ Léon – E. Halkın bu soruya “Tarih ancak kapandığı zaman tam anlamını kazanmaktadır. Bu bir tarih türü olan biyografide özellikle doğrudur. Meşhur bir adamın tarihi, eserini tamamlamadan önce nasıl yazılabilir?”⁶⁴⁹ diye cevap vermektedir. Yinanç'ın hal tercümesi olarak nitelendirdiği yazılarına konu olan şahısların, yazıların yazıldığı esnada hayatta olmadığı, hatta bazılarının ölümünün hemen ardından, kısa bir süre sonra yazıldıkları görülmektedir. Erzurum tarihçisi olarak adlandırdığı Abdurrahim Şerif Bey hakkında iki yazı kaleme almıştır. Birinin hayatta iken diğerinin ise ölümünden sonra kaleme alındığını düşündüren yazılar arasında belirgin bir fark hissedilebilir.

643 Mustafa İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire kısmı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-sayı:93 Tezkireler Dizisi – Sayı:2, Ankara 1994, s.20.

644 Nahide Bozkurt, *Müslüman Tarihçilerin Dünya Tarihi Tasarımları*, Ankara Okulu, Ankara, 2020, s.37.

645 Mustafa Fayda, “Tarih”, *DİA*, İstanbul, 2011, c.40, ss.30-36.

646 Feridun M. Emecen, “Osmanlı Kronikleri ve Biyografi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1999, s.83-84.

647 Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, 2013, Bahar, ss.271-293.

648 Léon – E. Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, s.4.

649 Léon – E. Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, s.5.

Yinanç'ın bu iki çalışması kişinin vefatından sonra onun hakkında yazılanların biyografik tarihçiliğe daha çok yaklaştığına dair güzel bir örnek teşkil etmektedir.

John Tosh'a göre tarihçilerin bir biyografiden beklediği temel unsur, konu aldığı kişiyi kendi tarihsel bağlamı içinde kavramış olmasıdır. Biyografiyi kaleme alan, sadece o dönem konusunda yeterli birikime değil, aynı zamanda üzerine yazı yazdığı kişinin hayatıyla ilişkisi bulunan herhangi bir şeyi, belli başlı belgeleri, dostları ve ailesinin yanı sıra düşmanlarının ve astlarının yazdıklarını da incelemiş olmalıdır.⁶⁵⁰ Yinanç'ın, Makrizi ve Aynî'nin hal tercümelerini yazarken sadece eserleri hakkında yazılan övgülere değil, ikisi arasındaki rekabete de değindiğini, Aynî'nin Makrizi'nin eserlerine olumsuz olan yaklaşımını da göz önüne serdiği görülmektedir.

Modern biyografi çalışmalarının özelliklerinden biri de onun edebi ve sanatsal bir üslup taşımasıdır. Yinanç'ın biyografilerinin edebi bir üslup taşımadığını, zaman zaman mesleki kişilik özelliklerini tasvir etmekle birlikte bunların çok detaylı olmadığı söylenebilir.

Yinanç'ın hal tercümesini yazdığı kişilerin belirli özelliklere sahip olduğu düşünülebilir. Bu kişiler onun tanıdığı, tedrisinden geçtiği ya da Tarih-i Osman-i Encümeninde yakından çalışma fırsatı bulduğu tarihçilerdir. Eğitim aldığı kişilerin biyografilerini yazması onların unvan, vefat tarihi, hoca ve talebeleri, şahsiyetleri, ilmi faaliyetleri hakkındaki görüşlerini ele alması fukaha tabakatlarının özelliklerindedir.⁶⁵¹ Makrizi, Aynî, Taftazânî, Cürcanî gibi İslam tarihi alanında başarı göstermiş kişileri ele alması, eserleri ve kariyeri çerçevesinde incelemesi bakımından da Yinanç Léon – E. Halkın'ın tarifiyle klasik tipte bir biyografi yazarı olarak kategorileştirilebilir.⁶⁵²

650 John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 6. Baskı, Ekim 2013, s.84.

651 Fukaha tabakatları ile daha detaylı bilgi için *İslam Ansiklopedisi* "tabakat" maddesine bakınız.

652 Léon – E. Halkın'ın tarifi şu şekildedir. "Klasik tipteki tarihçiler, biyografi türünde karşılaşılan çeşitli güçlükler nedeniyle psikolojik biyografiye yaklaşmamaktadırlar. Onlar bir büyük adamı ailesi, eserleri, kariyeri çerçevesinde kolaylıkla incelemektedirler."; Bkz. Léon – E. Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, s.63.

Ertuğrul Bey ve Yıldırım Bayezid hakkında yazdığı makalelerde onların etrafında gelişen siyasi olaylara ağırlık vererek hayat hikayelerini yazması biyografi-vakayinâmeler olarak nitelendirilen türde de görülen bir özelliktir.⁶⁵³

Yinanç'ın, biyografisini yazdığı kişilerin eserlerini incelediğini, tarihçiliklerini ortaya koymaya çalıştığını, eleştirdiğini, eserin tarihsel değerini ortaya koyarken diğer tarihçilerle karşılaştırdığını görmekteyiz.

2.3. Yerel Tarih Çalışmaları

2.3.1. Alâiye.'Alâ'ya (Alanya veya Alâya)⁶⁵⁴

Mükrimin Halil Yinanç'ın Milli Eğitim Bakanlığı *İslâm Ansiklopedisi*'nin I. cildinin 287-289. sayfaları arasında yayımlanan Alâiye.'Alâ'ya (Alanya veya Alâya) isimli makalesi Alanya'nın Selçuklu dönemindeki fethi ile başlar. Bizans devrinde Kalonoros⁶⁵⁵ olarak isimlendirilen kalenin 1221⁶⁵⁶ yılında I. Alâeddin Keykubat tarafından fethedilerek onun ismine nisbetle Alâiye ismini aldığını belirtmiştir.⁶⁵⁷

Yinanç, İbn Bibi, Karim al-Din Mahmûd Aksarâyî'nin *Musâmarat al-ahbâr'da*⁶⁵⁸, İbn Batûda'nın *Seyahatnâme*'sinde, Şihâb al-Din al-'Omarî *Masâlik al-absâr'da*⁶⁵⁹ Abu'l-Abbâs

653 İslam tarihçiliğinde tabakât ve terâcim-i ahvâl kitaplarının telifine çok önem verilmesine rağmen Osmanlı Tarih yazıcılığında biyografi türünde eserler daha geç verilmeye başlandı. Tarih kitaplarına, vakayinâme türündeki eserlere hal tercümelerinin eklenmesiyle "Biyografik vakayinâmeler" doğdu ve giderek gelişti. Zamanla bu türde hal tercümesi verilen kişilerin etrafında siyasi olaylar da konu edinilmeye başlandı.; Bkz. Feridun M. Emecen, "Osmanlı Kronikleri ve Biyografî", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1999, s.83-84.

654 Yinanç, "Alâiye.'Alâ'ya(Alanya veya Alâya)" *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.65-68.

655 Mükrimin Halil Yinanç, İbn Bibi'nin kaleyi Kalonoros olarak kaydettiğini, Latin ve Grekler'in ise Skandellos veya Kandeloros olarak isimlendirdiklerini yazmıştır.

656 Mükrimin Halil Yinanç'ın makalesinde kalenin fetih tarihi 1220 olarak geçmektedir.

657 İdris Bostan, "Alanya", *DİA*, İstanbul, 1989, c.2, s.339-341.

658 Osman Turan tarafından 1944'de 'Moğollar zamanında Türkiye' ismiyle tenkitli neşri yapılan bu eser Anadolu Selçukluları tarihinin en önemli kaynaklarından biridir.

659 F.Taeschner'in neşri, Leipzig, 1929, sayfa 23.

Kalkaşandi *Subh al-A'şā*⁶⁶⁰, Makrizî *al-Sulûk*⁶⁶¹, Yazıcızâde Ali Efendi'nin *Târîh-i âl-i Selçuk*⁶⁶², Loredano *Hist. des Rois de Chypre*, Machéras, *Chronique de Chypre*, Iorga *Philippe de Mezière*, İbn Kâdî Şuhba'nın Zehebî'nin eserine yazdığı zeyl olan *al-Duval al-İslâm*, De Mas-Latrie'nin *Hist. de l'Île de Chypre*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Anadolu beylikleri* adlı eserlerinde Alanya hakkında geçen bilgileri önemseyerek bunları detaylı olarak, sayfa numarası vererek nakletmiştir. İbn Batuda hariç diğer kaynakların Alanya'nın siyasi tarihi hakkında bilgi verdikleri görülmektedir.

2.3.2. Alaşehir (Ala-şahr, eski çağlarda: Philadelphiea)⁶⁶³

Mükrimin Halil Yinanç, Milli Eğitim Bakanlığı'nın *İslam Ansiklopedisi* I. cilt 291-293. sayfaları arasında yayımlanan Alaşehir (Ala-şahr, eski çağlarda: Philadelphiea)" isimli makalesinde şehrin isminin Türkler tarafından fethine kadar Philadelphiea olarak bilindiğini, Alaşehir'in, Ege kıyılarını İç Anadolu'ya bağlayan yollara hakim olması nedeniyle "Lidya bölgesinin anahtarı" olarak vasıflandırıldığını belirtmiştir.⁶⁶⁴ Yinanç, şehrin isminin Alaşehir olarak isimlendirilmesinin *Âl-i Osman* tarihlerinde belirtildiği gibi Osmanlı fethinden sonra değil, İbn Bibi'de de "Alaşehir" olarak geçmesi dolayısıyla 12. veya 13. yüzyıldan beri Türkler arasında bu isimle anıldığını tespit etmiştir.

Alaşehir'in hem Anadolu Türkleri hem de Bizans için önemini dile getiren Yinanç, bu şehrin Türkler'e karşı yapılan seferlerde Bizans için müdafaa merkezi ve sefer hareketlerinin merkez üssü olduğunu yazarak örnekler göstermiştir. Haçlı ordusu komutanı Alman

660 Kalkaşandi bu eseri birçok eserden faydalanarak ve Mısır arşivinde bulunan Memlûk devrine ait binlerce gizli ve nadir belgeden istifade ederek hazırlamıştır.

661 Tam ismi *es-Sulûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* olan eser Kahire kalesinin tarihi hakkında bilgi vermektedir.

662 Mükrimin Halil Yinanç, Alanya beylerinin Selçuk neslinden gelmesi ananesini buradaki kayıtlardan çıkarmıştır.

663 Yinanç, "Alaşehir(Ala-şahr, eski çağlarda: Philadelphiea)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.69-73.

664 Feridun Emecen, "Alaşehir", *DİA*, İstanbul, 1989, c.2, s.342-343.

imparatoru Fredrik Barbaros'un ise bu şehrin Hristiyanlığın Türkler'e karşı ileri karakolu olarak nitelendirmiştir. Bu şehir civarında Emir Mehmed, Sultan I. Mesud, II. Kılıç Arslan, I. Giyâs al-Din Kayhusrav, II. İzz al-Din Kaykâvus, Germiyanlı Ali Şir-oğlu Yakup, Mubâriz al-Din Umur b. Savcı, Aydın-oğlu Umur Bey zamanında vuku bulan mücadele ve savaşlara değinmiştir. Osmanlı tarih yazarlarının şehrin fethi konusunda verdiği farklı bilgilere dikkat çekmiştir.

Yinanç'ın metin içinde kullandığını belirttiği kaynaklar: Nicetas Choniates, Deguines, İbn Bîbî'nin *Târih-i âl-i Selçuk* adlı eseri, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Kütahya Şehri* adlı çalışması, *Düsturnâme-i Enverî*, Cantacuzene, Gregoras, Ahmedî, Chalcondyle, Ducas, Phrantzes, Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi'dir. Lebeau'nun *Histoire du Bas-empire* adlı eseri, De Muralt'ın *Chro.Byzantine* adlı eseri, Chalandon'un *Alexis I. Comnene, Jean II. Comnene et Manuel Comnene* adlı eserleri, Moncada'nın *Expedition des Catalans* adlı eseri, Chalcondyle'nin *Chron. Byzantine* adlı eseri, Michaud'un *Hist.des Croisades* adlı eseri, Âşık Paşa-zâde'nin *Târih* adlı eseri, Hoca Sadeddin'in *Tâcal-tavârih*, Mükrimin Halil'in *Düsturnâme-i Enverî'ye Methal*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Anadolu Beylikleri*, Hammer'ın Mehmed Ata tarafından Türkçe tercümesi yapılan *Devlet-i Osmaniye Tarihi* adlı eserleri yazısının sonundaki bibliyografyada göstermiştir.⁶⁶⁵

2.3.3. Amasya⁶⁶⁶

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1941-1986 yıllarında *İslam Ansiklopedisi'nin* I. cildinin 394-396. sayfalarında yayımlanan "Amasya.Tarih" başlıklı makalenin tarih ve âbideler kısmı Albert Gabriel tarafından yazılan *Monuments Turcs d'Anatolie* II'den alınarak Yinanç

665 Yinanç, "Alaşehir(Ala-şahr, eski çağlarda: Philadelphie)", s.73.

666 Yinanç, "Amasya" *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.79-84.

tarafından hulâsa edilip, ilaveler yapıldığı makalenin dipnotunda belirtilmiştir. Fakat hangi kısımların Gabriel'e hangi kısımların Yinanç'a ait olduğu anlaşılmamaktadır.

Makalede ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu tam olarak bilinmeyen şehrin, bilinen en eski isminin Amaseia olduğu, değişikliğe uğramadan ismini koruduğu ifade edilmiştir.⁶⁶⁷ Bizans dönemindeki kale, abide ve şehir hakkındaki bilgilerin kaynağının metinde *Studia Pontica*'nın⁶⁶⁸ III. cildi, Procope'nin *De Aedif* isimli eserinin III. cildi olduğu belirtilmiştir.

Danışmendnâme, Âli, Cenâbi, Hezarfen Hüseyin Efendi'nin tarihlerine dayanılarak şehrin Türklerin hakimiyetine Melik Danışmend Gazi tarafından geçirildiğinin kabul edilebileceğini belirtilmiştir. Şehre Selçuklular, Eratna Devleti, Moğollar, Osmanlılar tarafından verilen değeri, yapılan mücadeleleri, Anadolu'nun başlıca merkezlerinden biri haline geldiği detaylı olarak anlatılarak Kanuni Sultan Süleyman'ın Amasya'da sık sık ikamet ettiğini, I. Ferdinand'ın elçisi olan Hollanda'lı Augiler Ghislain de Busbecq'i de orada kabul ettiği belirtilmiştir. G. Perrat'ın *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure* adlı eserinde şehir için yaptığı "Anadolu'nun Oxfordu" benzetmesini makalesine alarak şehrin Selçuklular zamanından beri ilim merkezi olduğunu vurgulanmıştır. Osmanlı şehzadelerinin karargahı olarak önem kazanan Amasya'nın, Anadolu'nun beş büyük kültür merkezinden biri olduğu ifade edilmiştir. Müverrih Şükrullah'ın, hattat Şeyh-zade Hamdullah'ın, büyük edip Tâci Bey'in ve , oğulları Cafer ile Sa'di Çelebilerin Mihri Hatun'un, Müeyyed-zade Abdurrahman Çelebi'nin, Zenbilli Ali Efendi'nin, tabip Sabuncu-zade Şerefeddin'in Amasya şehrinde yetişmiş önemli şahsiyetler olarak sıralanmıştır.

667 İlhan Şahin, Feridun Emecen, "Amasya", *DİA*, İstanbul, c.3, ss.1-4.

668 Anderson, John George Clark'ın eseri. 1870-1952 Bkz. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, "<https://kutuphane.ttk.gov.tr/search?query=Anderson+John+George+Clark>".

Yinanç, Amasya'nın milli hareketi başlatan vesikasının imzalandığı yer olması dolayısıyla önemli bulmuştur. III. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Bahriye nazırı Hüseyin Rauf Bey, XX. Kolordu kumandanı Ali Fuad Paşa, III. Kolordu kumandanı Refet Bey'den oluşan meclisin eski Redif dairesi yakınlarındaki bir köşkte toplanarak Türkiye'nin istiklalini kurtarıp, şerefli bir sulh hususunda vatandaşların rey ve mütalâalarına başvurmak üzere Sivas'ta bir kongre toplanmasına karar verilerek, Kazım Karabekir Paşa'ya telgrafla müracaat edilerek görüşünün alındığı bilgilerini aktarmıştır. Paşanın, Sivas'tan önce Erzurum'da vilâyât-i şarkiye kongresinin toplanması önerisi kabul edilerek imzalandığını yazmıştır.

Abideler başlığı altında, şehirde yer alan tarihi eserler anlatılmıştır. Bizans ve Selçuklu döneminden kalan yapıların metruk halde bulunduğu ifade edilmiştir. Selçuklu devrinden kalan bugün halkın burmalı minare camii olarak adlandırdığı caminin Evliya Çelebi'nin bahsettiği Mahkeme camisi olması gerektiği ihtimalini dile getiren Yinanç, bugün burmalı bir minaresi olan caminin geçmişte tahta olan minaresinin yanması sonucu imar edildiğini yazmıştır. Osmanlı devrinden kalan Bâyezid Paşa camii(1419), Yürgüç Paşa camii(1430), Sultan Bâyezid camii(1486), Mehmed Paşa camii(1486), Pazar camiinin zikredilmeye değer olduklarını ifade etmiştir.

Yinanç'ın Albert Gabriel'in *Monuments Turcs d'Anatolie II* adlı eserinin Hülasa edilmiş/kısaltılmış haline ek yaparak yayımladığı makale tarih ve abideler olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Yinanç'ın makalenin sonunda zikrettiği bibliyografyada adı geçen eserler ise A. Gabriel'in⁶⁶⁹ *Monuments turcs d'Anatolie II* adlı eseri, Franz Cumont'un *Voyage dans le Pont*, G.Perrot'ın *Exploration archeologique ve Souvenir d'un Voyage en Asie Mineure* adlı eserleri; Strabon'un⁶⁷⁰ *Geographie* adlı eserinin XII. cildi, Batılı seyyahlardan

669 Anadolu Türk mimari eserlerini Batı'da tanıtan Fransız mimar ve sanat tarihçisi. Yinanç, eserin Amasya hakkında yazılan eserlerin en yenisi olduğunu belirtmiştir.

670 Milattan önce 1. yüzyılda yaşayan eskiçağ coğrafyacısı.

W.J.Haton'ın⁶⁷¹ *Researches in Asia Minor*, H. Barth'ın *Reise von Trapezunt nach Scutari* ve *Petermann's Mitteilungen*, G. Hirschfeld'in *Perthes geogr. Jahrbuch* adlı eserinin X. cildi; K. Ritter'in *Erdkunde* IX,I; V. Cuinet, *La Turquie d'Asie*; E. Reclus'un *Nouvelle Geographie Universelle* adlı eseri; Taeschner'in *Das anatolische Wegenetz nach osmanischen Quellen*. Osmanlı tarih yazarları arasında ise Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme* adlı eseri, Hüseyin Hüsameddin'in *Amasya tarihi*⁶⁷²; İbn Batûta'nın Defremery tarafından neşredilen *Voyages* adlı eseri ve Abu'l Fidâ'nın Reinaud tarafından neşredilen *Geographie d'Aboulfeda* adlı eserleri.

2.3.4. Anadolu Tarihi: Ankara⁶⁷³

Yinanç'ın "Anadolu Tarihi: Ankara" başlıklı yazısı *Düşünce* dergisinin 7. sayısında 83. sayfada 8. sayısında 103-104. sayfalarında 1922'de yer alan çalışmada ilk olarak İslam ordularının Ankara ve civarına yaptığı seferleri İslam tarihi kaynaklarında yer alan bilgileri aktarmıştır. Hazreti Ömer döneminde Ankara yakınlarındaki Sivrihisar yakınlarındaki Amûriye/Amuryom'a ulaşan İslam ordularının sonraki dönemlerde, Abbasiler döneminde de Anadolu seferlerinin devam edegeldiğini, genellikle İstanbul'ı hedef alan taarruzların Ankara üzerinden yapıldığını, Halife Mehdi zamanında Fergana, Semerkant'tan gelen halis Türk unsurlarının Anadolu'nun güneyine yerleştirildiğini ifade etmiştir.

Her sene yaz ve kış iki defa tekrar eden, Bizans'ın kuvvetini kırarak, ülkesini tahrip etmeyi amaçlayan üç buçuk asırdan fazla süren bu seferlerde Ankara'nın alınmadığını, bir Hristiyan şehri olarak kaldığını ifade eden Yinanç, ancak Selçuklu ve Türkmenler'in Anadolu'ya hicreti sonrasında bu şehrin Türk ve Müslüman olduğunu yazmıştır.

671 William John Hamilton olmalı. *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia* isimli kitabın yazarı. Bkz. <https://tr.wikipedia.org/>.

672 Yinanç, eserde Amasya şehri ile ilgili çok fazla vesaik ve menâbii bulunduğunu, mufassal bilgiler içerdiğini ifade ederek şâyân-ı tavsiyede bulunmuştur.

673 Yinanç, "Anadolu Tarihi: Ankara" *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.469-473.

Yinanç'ın başvurduğu kaynaklar Belazûrî'nin *Fütûhu'l-Büldân* adlı eseri, İbn Asâkir'in *Târîh-i Dımışk* adlı eseri, İbnü'l-Amîd'in *Buğyetü't-Taleb fî-Târîh-i Haleb* adlı eseri; *Mesâlik-i Ebsâr*, İbn Haldun; İbnü'l-Esir *el-Kâmil* adlı eserlerdir.

2.3.5. Aydın⁶⁷⁴

Yinanç'ın Aydın ilinin tarihini konu edinen yazısı Milli Eğitim Bakanlığı *İslam Ansiklopedisi* II'de sayfa 62-63'te yayımlanmıştır.

İlk çağlardaki adı Tralles olan şehre Selçuklu zamanında yapılan akınlara, şehir için Selçuklu, Haçlılar ve Bizans arasında meydana gelen mücadelelere yer veren Yinanç, şehrin Aydın Güzel-Hisar adını 1310'da Aydın-oğlu Mehmet Bey'in fethi üzerine aldığını ifade etmiştir. Osmanlı Devleti zamanında "Simavlı Şayh Badr al-Din'in" müritlerinin ihtilali, XVII. asrın başında meydana gelen Anadolu kıyıları, 1660, 1738, 1818 senelerinde Aydın civarında türeyen eşkiyalık olayları, 1833 tarihinde yeniçeriliğin kaldırılmasının üzerine 1826'dan sonra görülen şakavet vak'aları hakkında bilgi vermiştir. Şehrin Selçuklu, Osmanlı devleti zamanlarında idari teşkilatında meydana gelen değişimleri aktarmış, şehrin Kurtuluş Savaşı sırasındaki Yunan kuvvetleri tarafından işgaline ve kurtarılışına kısaca değinmiştir.

Osmanlılar zamanında şehrin önemli bir kültür merkezi haline geldiğine değinen Yinanç, Molla Yegân unvanına sahip Muhammed b. Armağan ve oğulları, Fatih devrinin âlimlerinden Muslihiddin Mustafa, İshak Hoca namı ile bilinen Ahmed Efendi, XIX'da yaşamış Kuyucaklı-zâde Âtîf Mehmed Efendi isimli alimleri zikredilmeye değer bulmuştur. R.M. Riefstahl'ın *Cenub-ı garbî Anadolu'da Türk mimarisi* adlı eserde Aydın mimarisi hakkında bilgi verdiğini yazmıştır.

674 Yinanç, "Aydın", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.99-101.

Yinanç, çalışmasının sonunda yararlandığı kaynakları belirtmiştir. Niketas Khonyates, Pakhymeres, Lebeau'nun *Hist.du Bas-Empire* adlı eseri, Muralt'ın *Chronogr.Byzantine* adlı eseri, Mükrimin Halil Yinanç'ın *Düstûr-nâme-i Enveri şerhi*, Âsaf Gökbel ve Hikmet Şölen'in *Aydın ili tarihi*, Kadı Ebû Bekir Feyzi Efendi'nin *Hulâsat ahvâl al-buldân fî mamâlik davlat al 'Osman* adlı coğrafya eseri.

2.3.6. Aynülverde, 'Ayn Al-Varda'⁶⁷⁵

Yinanç'ın Milli Eğitim Bakanlığı 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi* II'de yayımlanan kısa yazısıdır. Bugün Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinin merkezi olan yeri⁶⁷⁶ konu edinen çalışma tarihi kaynaklarda Aynülverde olarak geçmektedir. Yâkut-u Hamavî'nin *Mu'cam al-buldân* adlı eserinde buranın Ra's al'aynaynı ile aynı yer olduğunu yazdığını kaydeden Yinanç, şehrin Hazreti Hüseyin'in intikamını almak için harekete geçen Tevvabîn zümresi ile Emevi kuvvetleri arasında meydana gelen savaşa sahne olduğunu yazmıştır. Savaşın İslam tarihi ve edebiyatında izler bıraktığını, A'sâ Hamdan'ın en güzel şiirini belirtilen savaş için yazdığını ifade etmiştir.

Tabarî'nin *Târih al-imâm va '-mulûk* adlı eseri; Belâzorî'nin *Ansâb al-aşrâf* adlı eseri; Weil'in *Gesch. d. Chalifen* adlı eseri; A. Müller'in *Der Islam im Morgen-und Abendland* adlı eseri Yinanç'ın istifade ettiği kaynaklar arasında bulunmaktadır.

675 Yinanç, "Aynülverde, 'Ayn Al-Varda", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.109.

676 Abdülkerim Özaydın, "Aynülverde Savaşı", *DİA*, İstanbul,1991, c.4, s.283.

2.3.7. Besni. Behesni⁶⁷⁷

Besni'nin tarihini ele alan çalışma Milli Eğitim Bakanlığı 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi* II'de 570-572. sayfalarda yayımlanmıştır. Bugün Adıyaman iline bağlı bir ilçe olan Besni, bölgede tarihi bilinen en eski yerleşim alanlarından biridir.⁶⁷⁸

Yinanç, Behesni halkının Malatya'da konuşulan şarki Anadolu Türk şivesi yerine, Elbistan ve Maraş havalisinde olduğu gibi Orta Anadolu şivesi ile konuştuklarını, buranın 14. asır ortalarından beri Dulkadirli boy ve oymaklarının yerleşim alanı olmasından ileri geldiğini yazmıştır.

Le Strange'in *Palestine under the Moslems, The Lands of the Eastern Caliphate* adlı eserleri; V. Kremer'in *Nörđl Syrien* adlı eseri; *Kamûs al-a'lâm* adlı eser; V.Cuinet'in *La Turquie d'Asie* adlı eseri; Ritter *Erdkunde*; Ainsworth *Travels and Researches in Asia Minor*; *Cihannümâ'nın* Müteferrika neşri; *Mâmûretulaziz vilâyeti sâlnâmesi*; 1935 Genel nüfus sayımı, Malatya vilâyeti broşürü; İbn al-'Adim'in *Buğyat al-talab fi târîh-i Halab* adlı eseri; 'İzz al-Din Muhammed b. Şaddât *A'lâk al-hatîra fi umarâ al-Şâm va'l-Cazîra* adlı eseri; İbn al-Şihnat'ın *al-Şâm va'l-Cazira*; İbn al-Şihnat'ın *al-Durr al-muntahab fi târîh mamlakat-i Halab*, Michel le Syrien; Matthieu d'Edessa; Abû Şâmat *Kitâb al-ravzatayn fi ahbâr al-davlatayn*; Makrizî, *Sülûk al-ma'firat duval al-mulûk*; İbn İyâs, *Târîh-i Mısır, Fihris al-a'lam*; Mükrimin Halil Yinanç'ın, "Maraş Emirleri" adlı çalışması Yinanç'ın yararlandığı eserlerin listesinde bulunmaktadır.

677 Yinanç, "Besni.Behesni", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.177-180.

678 Mehmet Taşdemir, "Besni", *DİA*, İstanbul, 1992, c.5, ss.540-543.

2.3.8. Bitlis, Bidlis⁶⁷⁹

Yinanç'ın Bitlis'in tarihini ele alan çalışması Milli Eğitim Bakanlığı 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi* 661-664. sayfalarda yayımlanmıştır. İlk olarak şehrin Müslümanlar tarafından ne zaman ve nasıl fethedildiğini, Bizans, Emeviler, Abbasiler, Türkler zamanındaki idari değişiklikleri, bölgede hakimiyet kuran hanedanları inceleyen Yinanç, vuku bulan önemli olayları X. yüzyıldan başlayarak XIV ve XV. asra kadar bilgilerin kaynağını belirterek asır asır işlemiştir.

İslam istilaları sırasında Bakr b. Vâil ve Tağlib kabilelerinin bazı kollarının yerleştiği Bitlis'e Marvânoğulları döneminde Humeydî kabilesi, çeşitli Kürt kabilelerinin kollarının çevreye yerleştiğini belirten Yinanç, Türklerin fethinden önce şehrin etnik yapısına da ışık tutmuştur. İran şâiri Nâsır Husrav'ın Ahlat hakkında verdiği bilgilere dayanarak aynı dönemde yörede Arapça, Fârisi ve Ermenice konuşulduğu tahminini yürütmüştür.

Yinanç, Bitlis'in Anadolu'nun fethinden sonra Türklüğün en büyük ocağı ve o devirdeki Anadolu'nun en mühim ilim ve irfan merkezlerinden biri olduğunu ifade ederek Harzemşahların Ahlat kuşatması ve bölgenin Moğolların hücumuna uğraması sonucu şehrin sukutuna/düşüşüne sebep olduğunu belirtmiştir.

Yinanç, Türk emirlerinin hakimiyeti zamanında Hanefi mezhebine tabi olan Bitlis halkının Eyyübilerin hakimiyetinden sonra Kürtlerin bu civara hicret etmesi sonucu Kürt emaretinin kurulmasından sonra Irak-ı Acem Irak-ı Arap, Suriye sakinlerinin çoğunun mezhebi olan Şafii mezhebinin yayıldığını ve Bitlis ve çevresindeki halkın da bu mezhebe girdiğini ifade etmiştir. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde 17. asırda Bitlis'teki medreselerin çoğaldığına dikkat çektiğini, Şeref Han'ın *Şerefname* adlı eserinde döneminin medreselerini listelediğini yazmıştır. Kürt beylerinden olan Şeref Hanlar sülalesi zamanında Bitlis'in ilim,

679 Yinanç, "Bitlis, Bidlis", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.181-187.

irfan yuvası haline geldiğini belirten Yinanç, *Matâli* şârihi Abd al-Rahim Bitlîsî, Muhammed Berkal, müverrih İdris-i Bitlisî, şâir Şükri gibi ulemayı Bitlis'in yetiştirdiği ünlü kişiler arasında saymıştır.

Şeref Han'ın yazdığı *Şerefnâme* adlı eseri de değerlendiren Yinanç, eserde Emîr Haccî Şaraf'den yani XIV. asırdan önceki Bitlis'e ilişkin verilen bilgilerin menkulât/ağızdan ağza nakledilen bilgi ve hikaye türünden olduğunu kaydetmiştir.

Çalışmasının metninde başvurduğu kaynakları belirten Yinanç, Balâzorî'nin *Fütûh al-buldan*, Vâkidî'nin *Kitâb al-futûh* adlı eseri; *Sefernâme*⁶⁸⁰, İbn Munkiz'in, *Kitâb al-i'tibâr* adlı eseri, İbn Azrak'ın tarihi; Kadı Ahmed Nigidî'nin *al-Valad al-şafîk* (*Câmi' al-tavârih* adıyla da bilinir) adlı eseri, Abu'l-Farac İbn al-'İbrî'nin *Muhtasar al-duval* adlı eseri, Şihâb al-Din Muhammed en-Nasavî'nin *Sîrat al-sultân Calâl al-Din* adlı eseri, Evliya Çelebi, Şihab al-Din 'Omarî *et-Ta'rif bi'l-mustalah al-Şarîf*, Abu'l-'Abbâs el-Kalkaşandî'nin *Subh al-a'sa*'da *Kitâb al-taskîf*'den nakil; *Kitâb icâbat al-sâyîl ilâ ma'rifat al-rasâyîl*; *Kitâb al-maksad al-râfi' al-manşa al-hâvî ilâ sinâ'at al-inşâ*, Hafız Abrû, *Şerefnâme ve Kürtler*.

2.3.9. Bursa⁶⁸¹

Yinanç'ın Bursa'nın tarihini içeren makalesi Milli Eğitim Bakanlığı 1941-1986 *İslâm Ansiklopedisi* II. cilt 810-814. sayfalar arasında yayımlanmıştır. Çalışmada ilk çağlardaki şehrin kuruluşuna, imar faaliyetlerine, Bizans, Emevi, Selçuklu devirlerinde şehir için yapılan siyasi, askeri mücadelelere yer verilmiştir. Yinanç, Osmanlı'nın başkenti oluşundan Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemindeki Yunan işgaline kadar geçen sürede şehirde meydana gelen önemli vaka, deprem, isyan hareketleri, şehrin etnik ve dini yapısı hakkında çeşitli kaynaklara dayanarak bilgiler vermiş, Bursa'nın önemi, yetiştirdiği önemli şahsiyetler, devlet adamları,

680 Nâsir-I Hüsrev'in seyahatname türündeki eseri.

681 Yinanç, "Bursa", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.189-199.

büyük âlim, mutasavvıf, tarikat şeyhleri, hekim, hattat, riyaziyeci, şair ve tarihçileri sıralamış, Bursa'dan bahseden önemli seyyah coğrafyacı, tarihçiler de yazısının sonunda yer bulmuştur.

Şehir ve çevresi hakkında literatür taraması yapan Yinanç, bahsi geçen bölgenin XIV. asra kadar yoğun bir Türk akın ve hücumuna uğramasına rağmen Bizans kaynaklarının bu konuda bilgi vermediğini, ilk bilgilerin E. de Muralt'ın, *Essai du Chronographie Byzantine* adlı eserinde görüldüğünü, Osman Bey'in 1308'deki İznik ve Bursa hücumlarından bahsedildiğini, Pachymeres'de ise 1308'de Osman Bey'le yapılan anlaşmanın yer aldığını belirtmiştir.

Bizans ve XV. asır Osmanlı tarihlerinin Bursa kuşatmasına dair verdiği bilgileri inceleyen Yinanç, Osmanlı tarihçilerinin Hicri 726 yılında on seneden fazla süren Bursa kuşatması sonrasında Orhan Bey'in Köse Mihal'i göndererek Bursa'yı Bizans tekfurundan teslim aldığını anlatmış, tekfurun adına dikkat çekerek eski birçok Türk ümerasının adının Bursuk olmasından dolayı Bursa muhafızının Bizans hizmetinde olan Hristiyan bir Türk olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur.

Yinanç, Bursa'nın fetihten sonra artan önemine işaret ederek Bizans döneminde Marmara havzasının en büyük şehri olan İznik'in konumunu almış olduğunu ifade etmiştir. Bursa'nın fethinden birkaç sene sonra Osmanlıların eline geçen İznik'in ise Bursa'nın yanında sönük kaldığı ifadelerini kullanmıştır.

Yinanç, Bursa'yı fetheden Orhan Bey'in, fetihten önce ölen ve Söğüt'te gömülmüş olan Osman Bey'i vasiyeti gereğince Bursa'daki Aya Elia manastırı içinde yaptırmış olduğu türbeye naklettirdiğini yazmıştır.

Yazdığı şehir tarihi çalışmalarında şehrin etnik yapısı, din ve mezhep tarihi konularında kaynaklarda bulunan bilgileri aktararak yorumlayan Yinanç, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerine ait kaynak, vekayinâme, resmi vesika yetersizliğini ifade ederek inşa edilen mabed ve hayır kurumlarına bakarak bazı tahminler yapılabilmesinin mümkün olduğunu

belirtmiştir. Bursa'ya göç eden Türk halkının etnografik yapısı, Anadolu'nun nerelerinden göç ettikleri, Türkmenler'in hangi uluslarına mensup boy ve oymaklardan geldiklerini tespit etmenin zor olduğunu belirtmiştir.

Fetihler ile İslamiyet yayılıp, sınırlar genişleyince ilk olarak Hz. Ömer'in emri ile kurulup, Emeviler zamanında asıl kimliğine kavuşacak olan Kûfe, Basra, Fustat gibi askeri şehirler inşa edilmişti.⁶⁸² Yinanç, Bursa'nın (sadr-i İslâm)'da⁶⁸³ kurulan Kûfe, Basra, Fustat gibi bir şehir mi yoksa Suriye'deki Dimeşk(Şam), Kinnesrin, Elcezire'deki Harrân gibi yayılan ordulara merkez vazifesini gören askeri bir şehir mi veya Bağdat gibi her cins meslekten ahali ile teşkil edilen her mânası ile şehir olan bir belde mi olduğunu tespit etmenin mümkün olmadığını ancak 1. kategoride yer alan Konya'dan farklı, daha çok ikinci kategoriye yaklaşan bir kurulumu olduğuna dair tahminlerini ifade etmiştir.

Yinanç'ın I. Yıldırım Bâyezid'den sonraki hükümdarların ordu karargahını Bursa'dan Edirne'ye taşımalarının Bursa şehrinin maddi ve manevi gelişimini az çok durdurduğu ifadesi dikkat çekici bir yorumdur. Şehirlerin gelişiminde askeri faktörlerin etkisine vurgu yapan bir ifadedir. 14. asrın sonundan itibaren Anadolu'nun her anlamda en büyük şehirlerinden biri haline gelen Bursa'nın, kıymet bakımından Konya, Kayseri, Amid gibi şehirlerle boy ölçüşecek bir hale geldiğini yazmıştır. İstanbul'un fethinden önce Bursa'nın gaza hamlelerinde askeri toplanma yeri olduğunu -özellikle Ege ve Rumeli'ye yapılan hücumlarda- belirten Yinanç şehrin bu rolünü Emevi dönemindeki Şam/Dimeşk'e benzetmiştir. İstanbul'un fethi sonrasında ise başkent özelliğini kaybeden Bursa'nın siyasi ehemmiyetinin kalmadığını ve kültür merkezi olma kıymetinin azaldığını belirtmiştir. Böylece Yinanç, Bursa'nın askeri, siyasi ve kültürel açıdan kıymetini nasıl değerlendirdiğini gözler önüne sermektedir.

682 Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Şehir", *DİA*, İstanbul, 2010, c.38, ss.441-446.

683 Müslümanlığın en parlak devri olan Hazreti Peygamber ve Dört Halife zamanı.

Mevcut belgelerin yetersizliğine rağmen İslam dünyasının farklı yerlerinden, Anadolu'dan Bursa'ya farklı tarikatlere mensup şeyh, dervişler ve din alimlerinin geldiğini kabul eden Yinanç, Bursa'nın 14. asırda Yesevi ve Suhrevardi tarikatlarının muhtelif kolları ile Akbarî, Abu İshak Kâzrûnî tarikatlarının tesiri altında kaldığını 15. ve 16. asırda Suhrevardî tarikatının diğer şubeleri, Rufa'î tarikatının bir şûbesi ve Kâzrûnî tarikatı için hankâhlar ve zaviyeler tesis edildiğini yazmıştır. Bursa'nın, Kayseri ve Konya gibi fakihlerin nüfuz ve tesiri altındaki bir şehir değil mutasavvıfların nüfuzu altındaki bir belde olduğunu, Anadolu'ya hakim olma konusunda ise Konya ve Sivas'a rakip olduğu daha sonra onlara da hakim olarak Anadolu'nun merkezi konumuna yükseldiğini yazmıştır.

Yinanç'ın makaleyi yazarken metin içinde ve sonunda istifade ettiğini belirttiği kaynaklar: İbn Batuta⁶⁸⁴; Kalkaşandî⁶⁸⁵ *Subh al-a'shâ*; Aynî'nin *Ikd al-cumân* adlı eseri; XVI. asır Osmanlı coğrafyacılarından Âşık Mehmed Rûmi'nin *Manâzir al-avâlim* adlı eseri; XVII. asır müellifi Abu Bakr Dımaşkî'nin⁶⁸⁶ *Coğrafyâ-i kebîr*; Kâtib Çelebi'nin *Cihannümâ* adlı eseri; Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si; XVIII. asır coğrafyacısı Bartınlı Hamdi; Abu Bakr Fayzi Efendi'nin *Hulâsa ahval al-buldân fî memâlik-i âli 'Osman*⁶⁸⁷ adlı eseri; Belon'un⁶⁸⁸ *Les observation de plusieurs singularitez* adlı eseri; Gerlach⁶⁸⁹; Newbridge; Bertrandon de la Brocquière'nin⁶⁹⁰ *Le Voyage d'Outremer* adlı eseri; Thevenot⁶⁹¹, Des Mouceaux, Spon⁶⁹²,

684 İbn Battûta(ö. 770/1368-69).

685 Kalkaşendî (ö. 821/1418).

686 Ebû Bekir B. Behrâm (ö. 1102/1691).

687 Yinanç bu eserin hususi kütüphanesinde olduğunu belirtmiştir.

688 Belon, Pierre (ö. 1564).

689 Stephan Gerlach (1546-1612).

690 Bertrandon De La Broquière (ö. 1459).

691 Jean De Thévenot(1633 – 1667).

692 Jacob Spon (1647–1685).

Wehler, Tournefort⁶⁹³, Lucas⁶⁹⁴, Pococke⁶⁹⁵, Niebuhr⁶⁹⁶, Sestini⁶⁹⁷, J.von Hammer⁶⁹⁸, *Relation d'une excursion de Constantinople à Brousse, au mont Olympe à Nicée et à Nicomédie*, Kinneir⁶⁹⁹; von Richter; Michaud⁷⁰⁰; Poujoulat⁷⁰¹; Charles Texier⁷⁰², *Asie Mineure* Ali Suad tercümesi *Küçük Asya*; Hamilton⁷⁰³; Vivien de Saint-Martin⁷⁰⁴, *Description historique et géographique de l'Asie Mineure* adlı eser; Mehmed Şemseddin'in *Yâdigâr-ı Şemsi* isimli eseri, Hasan Tâib'in *Mir'ât-ı Bursa* isimli kitabı; Memduh Turgut Koyunluoğlu'nun *İznik ve Bursa tarihi*, Ahmed Tevhid Bey'in Bursa'ya dair topladığı kitabeler; *Vakıflar dergisi* (Ankara 1942) sayfa 437-448 yer alan Bursa'ya ait kitâbe suretleri ve fotoğrafları.

2.3.10. Câber.Ca'bar veya Ca'bar Kalesi⁷⁰⁵

M. Hartmann'ın "Câber.Ca'bar veya Ca'bar Kalesi" başlığıyla Milli Eğitim Bakanlığı 1941-1986 III. cilt s-1-2'de yayımlanan makalenin Mükrimin Halil Yinanç tarafından tevsi edildiği belirtilmiştir.

Makalede şu anda harebe şeklinde bir kale olan yerin eskiden nasıl adlandırıldığı Ca'ber isminin nereden geldiğine değinen Yinanç, Selçuklular devrinde burasını alan Kusayrîler'den Sâbık al-Din Ca'ber'den geldiğinin bilindiğini, İslâmiyet'ten evvel ve

693 Joseph Pitton De Tournefort (1656 - 1708).

694 Paul Lucas (1664 – 1737).

695 Pococke, Edward (1604-1691).

696 Yinanç eser adı ve müellifin adını belirtmediği için Carsten Niebuhr'un kendisi ya da *Roma Tarihi* adlı eseri ile ünlü oğlu tarihçi Barthold Georg Niebuhr da olabilir.

697 Domenico Sestini (1750 – 1832).

698 Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von (1774-1856).

699 John Macdonald Kinneir (1782 – 1830).

700 Michaud (1767 – 1839).

701 Jean Joseph François Poujoulat (1808 –1880).

702 Félix Marie Charles Texier (1802 - 1871).

703 William John Hamilton, (1805 - 1867).

704 Louis Vivien de Saint-Martin (1802 - 1896).

705 Yinanç, "Câber.Ca'bar veya Ca'bar Kalesi" *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.201-203.

İslâmiyet'in ilk zamanlarında bu mahalle “Davsara” denildiğini ifade etmiştir. Osmanlı vak'anüvislerinin burayı “Türk mezarı” olarak isimlendirdiğini belirten Yinanç, Emir Zengi'nin ve Süleyman Şah b. Kutulmuş'un şehadetlerinin hatıralarının karıştırıldığını iddia etmiştir. Câber kalesinin yakınında meydana gelen mücadele, savaş ve olaylar, hakimiyet kuran devletler, civarına yerleşen Türkmen ulusları, Arap kabileleri ve son olarak Osmanlı Devleti'nin yıkışı sonrası Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki statüsü hakkında bilgi vermiştir.

Yinanç'ın istifade ettiğini belirttiği kaynaklar, İbn Hurdâzbih; Taberî, Abu'l -Fidâ'nın Reinaud tarafından neşri; Yâkut, *Mu'cam* adlı eseri; İbn Fazl Allah al-'Omarî'nin *Ta'rif* adlı eseri; G. Le Strange'in *Palestine under the Moslems, Eastern Caliphate* adlı eserleri, Ritter'in *Erdkunde* adlı eseri; M. Von Oppenheim'in *Vom Mittelmeer zam pers. Golf.*, M. Hartmann; G. L.Bell'in *Amurath to Amurath* adlı eseri; İzz al-Din b. Şaddât'ın *al-A'lâk-hazıra fi umarâ al-Şam va'l-Cazîra* adlı eseri; Makrizî'nin *al-Sulûk* adlı eseridir.

2.3.11. Diyarbekir.Diyâr bakr. Diyarbekir Şehir ve Bölgesindeki Vuku'âtın Tarihi ⁷⁰⁶

Mükrimin Halil Yinanç'ın “Diyarbakir.Diyâr bakr Diyarbekir Şehir ve Bölgesindeki Vuku'âtın Tarihi” adlı çalışması Milli Eğitim Bakanlığı *İslâm Ansiklopedisi* 1941-1986 III. Ciltte 605-626. sayfaları arasında yayımlanmıştır. Yinanç'ın şehir tarihine ilişkin hacim olarak en uzun çalışmalarından biridir. Faruk Kadri Timurtaş, Yinanç'ın yazdığı “Diyarbakir” isimli çalışmasını Tarihi vak'aları bir şehre bağlı olarak incelemenin çok güzel bir örneği olarak ifade etmiştir.⁷⁰⁷ Yinanç'ın çalışmasının girişinde Diyarbakir'in tarihsel isimlerini incelediğini, İslam fetihleriyle birlikte buraya yerleşen Araplar'a ait bilgileri verdiği görülmektedir.

⁷⁰⁶ Yinanç, “Diyarbakir. Diyâr Bakr”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.295-340.

⁷⁰⁷ Timurtaş, *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler*, s.44; Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.312.

Şehrin eski adının Amida olduğunu belirten Yinanç anlamı konusunda kesin bir bilgiye sahip olmadığımızı yazmıştır. İslâmî dönemde şehrin adı Âmid şeklini almış, 18. yüzyıla kadar hem şehrin adı hem de sancak adı olarak kullanılmıştır. Sancak merkezi de Âmid'dir.⁷⁰⁸ Diyarbakır, İslam coğrafyacıları tarafından Yukarı Mezopotamya'ya ad olarak verilen "Cezire" bölgesinde yer almaktadır.⁷⁰⁹ Yinanç, Arapların İslam'dan önce Elcezire bölgesinde yerleştikleri kısma Arap Elceziresi, bu kavmin yerleşmediği kısımların ise Acem Elceziresi olarak adlandırıldığını ifade etmiştir. Harran, Urfa, Diyarbakır şehirleri ise Acem Elceziresi kısmında bulunmaktaydı.⁷¹⁰ Rabia Araplarının iki büyük kabilesi olan Tağlib b. Vâil ile Bekr b. Vâil'in Elcezire'nin doğu kısmına yayıldıklarını, Tağlib kabilesinin Habur havzasında, Bekr kabilesinin Dicle kenarında göçebe olarak yaşadıklarını, özellikle Bekr kabilesine mensub Şeybanların fethedilen yerlere yayılarak yerleştiklerini ve onların yerleştiği yerlere Rabia Araplarından ayrılarak Bilâd-ı Bekr veya Diyâr-ı Bekr ismi verildiğini kaydetmiştir. Yinanç, Diyarbekir tabirinin Vâkidi'de geçmesi dolayısıyla 8. asırdan itibaren bu ismin kullanılmaya başladığına hükmedilebilir neticesini çıkarmıştır. Kendisi de makalede şehrin adını Diyarbekir olarak kullanmaktadır.

İslam devletlerinin gayri müslim devletlerle sınır teşkil eden müstahkem şehir ve kalelerin bulunduğu uç bölgelerine "sugür" denilmektedir.⁷¹¹ Hazreti Ömer zamanında Suriye ve El-Cezire'nin fethinden sonra İslam toprakları Bizans sınırlarına dayanmıştı. Toros dağları Bizans ile İslam orduları arasında doğal bir sınır oluşturmaktaydı. Bizans İmparatoru Herakleios sınır bölgelerindeki halkı geri çekmiş ve geniş bir sahayı boş bırakmıştı. Emeviler döneminden itibaren bu boş bölge askeri maksatlarla iskan edilip, tahkim edilmeye başlanmıştı.⁷¹² Yinanç, Tarsus'tan Erzurum'a ve Ahlat'a kadar uzanan bu bölgenin *Sugür-ı*

708 Nejat Göyünç, "Diyarbakır", *DİA*, İstanbul, 1994, c.9, ss.464, 469.

709 Bkz. Ramazan Şeşen, "Cezîre", *DİA*, İstanbul, 1993, c.7, ss.509-511.

710 Yinanç, "Diyarbekir. Diyâr Bakr", s.296.

711 Bkz. Casim Avcı, "sugür", *DİA*, İstanbul, 2009, c.39, ss.473-474.

712 Avcı, "sugür", ss.473-474.

Rum olarak adlandırıldığını ifade etmiştir. Vâkidi'nin *Kitâp al-futûh* adlı eserinde ayrıntılı bilgiler bulunduğunu, şehrin Halid b. Al-Valid tarafından fethedildiğini yazmıştır.

Yinanç şehrin siyasi tarihine büyük bir önem vererek 7. yüzyıldan Cumhuriyet dönemine kadar detaylı olarak şehir için yapılan mücadeleleri ele almıştır. Zengin kaynak listesini hem makalede sayfa numarası vererek hem de makalesinin sonuna ekleyerek sunmuştur.

Diyarbakır bölgesinin asırlarca Bizans ile İran arasında mücadele sahası olduğunu ifade eden Yinanç, 639 senesinde Elcezire'nin fethi ile görevlendirilen 'İyaz b. Ganem tarafından Müslümanlar'ın eline geçtiğini belirtmiş, Vâkidi'nin(ö. 207/823)⁷¹³ *Kitâb al-futûh* adlı eserinde yer alan fetih ile ilgili bazı rivayetleri aktarmıştır. Rivayete göre Süleyman b. Hâlid b. al-Valid ve Şa'sa' adlı bir sahâbe şehrin fethi sırasında şehit düşmüşlerdir. Yinanç, Süleyman b. Hâlid b. al-Valid'in türbesinin bugün iç kalede Şa'sa'nın türbesinin ise şehrin tam ortasında bulunduğunu ifade etmiştir.⁷¹⁴

Yinanç, Diyarbakır bölgesinin Selçuklu hakimiyetine girişinden detaylı olarak bahsetmiştir. 1042-1045 yıllarında Nasr-al-Davla'nın Tuğrul Bey'in hakimiyetini kabul etmesini, 1057'de Nasr al-Davla'nın asi Arap ümerasına ve Basâsiri'ye yardım etmesi nedeniyle Tuğrul Bey'in, Diyarbakır bölgesine akıncı kuvvetleri göndermesini, İbrahim Yınal'ın arabuluculuğuyla bağışlanmasını anlatmıştır.⁷¹⁵ Mervanlı emaretinin Selçuklu sultanlığı himayesini kabul ettiği zamandan itibaren Amid sahrası Bizans eline geçen şimali Suriye ile orta Anadolu'ya karşı yapılmakta olan gazalar için hareket üssü olmuştur.⁷¹⁶

713 Bkz. Mustafa Fayda, "Vâkidi", *DİA*, İstanbul, 2012, c.42, ss.471-475.

714 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.295.

715 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", ss.307-308.

716 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.308.

Âmid şehrinin Mardin Artuklularının idaresinde bulunduğu 14. asırdaki tarihinin hemen hemen meçhul olduğunu ifade eden Yinanç,⁷¹⁷ Âmid'in Osmanlı devrindeki askeri önem ve ehemmiyetini de tespit etmiştir. Önemli bir eyaletin merkezi ve İran'a düzenlenen seferlerin hareket üssü ve kışlağı en çok muharip çıkararak beylerbeyilerin karargahı olduğunu ifade etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, birinci İran seferinden dönerken, 20 teşrin I. 1535'te Âmid'e uğramış, kalesine çıkmış, Ulu camide namaz kılmış ve 20 gün kadar burada kalmış olduğu gibi, 1554'te, ikinci İran seferine giderken yine buraya uğramış ve 8 gün kalmıştır. Sultan Murad IV, Bağdat seferine giderken (1638) Âmid'e uğradığı gibi dönerken Şubat 1639'da yine bu şehre uğramış ve burada bulunduğu esnada çok nüfuzlu ve müridi pek kalabalık olan, Rumiye şeyhi lakabı ile meşhur Şeyh Mahmud Urmevi'yi idam ettirmiştir.⁷¹⁸

Âmid şehrinin Selçuklu idaresine geçişinden bahseden Yinanç, Melikşah'ın 1084 senesinde, Fahr al-Davla Muhammed b. Cuhayr'ı Diyarbakır'ı ele geçirmekle görevlendirdiğini belirtmiştir. Amid'in 1085 Mayıs'ında Meyyâfarikin'in de o senenin eylülünde alınmasından sonra, Diyarbakır bölgesinin, büyük sultanın divanına tabi olmak üzere, ayrı bir vilayet haline getirildiğini ve arazisinin Türkmen reislerine ikta ve tevzi olduğunu, Türkmen reislerinin her birinin bir şehre muhafız tayin edildiğini, bu bölgelerin dağlarında ve ovalarında yaylak ve kışlak te'sisine başlandığını belirtmiştir. Yazın Diyarbakır bölgesine gelmekte olan Arap göçebelerinin bu olaylardan sonra Habur menbalarından kuzeye çıkamadıklarını, Kürtlerin bir kısmının sarp dağlara çekilerek yaşayışlarına devam ettiklerini bir kısmının ise Türkmenlere karışıp onların adlarını alarak, teşkilatlarına uyarak asırlar boyunca dahili mücadelelerde, Haçlılar ve Gürcüler ile olan harici harplerde onlarla beraber hareket ettiklerini tespit etmiştir. Arapça konuşan ve Arap kültürünün oldukça mühim bir merkezi olan şehrin ahalisinin zamanla ve yavaş yavaş Türkleştiğini, Arapçayı ne zaman

717 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.326.

718 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.336.

tamamen unuttuklarını ve Türkçe konuşmaya başladıklarını tayin etmenin mümkün olmadığını belirten Yinanç'ın, 12. ve 13. asırlarda buralarda yetişmiş şair ve müelliflerin hakiki Arap selikası ile yazılmış eserlerinin bulunduğunu göz önüne alarak, Türk dilinin ancak 13. asırdan itibaren halk dili olabileceği sonucunu çıkardığı görülebilir. Yinanç; Mardin, Siirt, Hisn ve Keyfa gibi bazı şehir ve kasabalarda halen Arapça konuşulduğu tespitini de paylaşmıştır.⁷¹⁹

Diyarbakır bölgesi şehirlerinin Arap devrinde oldukça ehemmiyetli merkezler haline geldiğini yazan Yinanç, Türkler zamanında bölgenin artan bolluk ve kıymeti nedeniyle mali güç kazanmış olduğunu, bilhassa emaret merkezi olan şehirlerin mamuriyet ve kültür bakımından da hayli ilerlemiş oldukları tespitini paylaşmıştır. Bizans hakimiyetinden kurtarılarak “dâr-i İslam” haline getirilmiş olan asıl Anadolu kıtasını İslam medeniyetine intibak ettirmek hususunda Âmid ve Meyyâfarikin başta olmak üzere, bu şehirlerin, mühim amiller oldukları düşüncesini taşımaktadır.⁷²⁰

Moğollar döneminde Hulagu'nun Musul şehri merkez olmak üzere, bütün Diyarbakır, Diyâr Rabî'a ve Diyâr Muzar'ı bir araya getirerek, bir askeri eyalet vücuda getirmiş olduğunu ve çoğunluğunu Oyratların oluşturduğu bir tümeni ve bu tümeni vücuda getiren boy ve oymakların bu eyalete yerleştirildiğini belirten Yinanç, Diyarbakır unvanını taşıyan bu eyaletin kumandasına asıl Diyarbakır bölgesinin de tâbi bulunduğunu ve onun şehirlerinde, bu meyanda Âmid'de dahil bir Moğol şahnesinin ikamet etmekte ve cibayet⁷²¹ edilen varidatın/gelirin bir kısmını ilhanın hazinesine göndermekte olduğunu anlatmıştır.⁷²²

Yinanç, Diyarbakır'ın din ve mezhep tarihini de ele alarak, bu konuda bazı bilgiler vermiştir. ‘Abd al-Malik zamanından itibaren bölgeye Haricilerin bir kolu olan Sufriya mezhebenin geldiğini Bekr ve Tağlib kabileleri arasında kendi akide ve kanaatlerini yaymaya

719 Yinanç, “Diyarbakır. Diyâr Bakr”, s.309.

720 Yinanç, “Diyarbakır. Diyâr Bakr”, s.311.

721 Evkafa veya hazineye ait kira ve gelirlerin toplanması. Bkz. *DİA*, “Cibâyet” maddesi.

722 Yinanç, “Diyarbakır. Diyâr Bakr”, s.323.

başladıklarını, II. Mervan döneminde bir müddet Elcezire ve Musul'u ellerinde tuttıklarını, Abbasilerin ilk zamanlarında bu bölgede bir çok Harici hareketi görüldüğünü ifade etmiştir.⁷²³ Bölgenin 30 yıl hükümet eden Şayh-oğulları⁷²⁴ zamanında ise bölge halkı ve ümerasının hem birbirleriyle hem de Hariciler ile mücadelelerine sahne olduğunu yazmıştır.⁷²⁵

Bölgenin hangi mezheplerin etkisi altında kaldığını detaylandıran Yinanç, Emevîlerin ve Abbâsîlerin ilk zamanlarında bütün Elcezire kıt'ası gibi, Diyarbakır bölgesinin harici fırkasının bir kolu olan Şari(Şurât⁷²⁶) ve Sufriya mezheplerine sâlik olduklarını ifade etmiştir. Elcezire'nin 9. Asırda yavaş yavaş hariciliği terk ederek, hariciliğe en yakın, içtihadı yer vermeyen Hanbeli mezhebini daha sonra da Malikiliği kabul etmeye başladıklarını belirtmiştir. Şehirlerin bu şekilde Sünnileşmesiyle birlikte hariciliğin köylerde büsbütün yok olmadığını Müslümanlıktan önceki bazı din ve mezheplerin bazı akide ve ayinleri ile birlikte Harici fırkasının bir kolu olan Yezidilik adı ile günümüz kadar geldiğini iddia etmiştir. Nasr al-Davla zamanında Şâfiî mezhebinin büyük fakihlerinden Abu 'Abd Allah Muhammed b. Bayân al-Kazrûni'nin Diyarbakır'a gelerek kendi mezhebini yaymaya başladığını, 11. asır sonunda Diyarbakır'ın Türkler tarafından işgalinden sonra Hanefiliğin de bölgede yayılarak kuvvet kazandığını ifade etmiştir. Yinanç, 12. asırda bütün büyük İslam şehirlerinde olduğu gibi Amid'de de dört büyük mezhebin taraftarlarının bir arada yaşadıklarını belirtmiştir. Yinanç, bunun ispatı olarak Mas'ûdiya medresesi içinde 590 (1194) tarihli kitabede yer alan medresenin dört mezhep fakihinin tedrisi için tesis edilmiş olmasını iddiasına delil olarak göstermiştir. 13. asrın ikinci yarısından sonra Elcezire'de Diyarbakır'da Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin söndüğünü, diğer iki mezhebin devam ettiğini belirtmiştir. Diyarbakır'ın

723 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.297.

724 Şeyhoğulları. Şeybânîlere mensup bir aile. Bkz. Adnan Demircan, "Şeybân (Benî Şeybân)", *DİA*, İstanbul, 2010, c.39, s.37; Nejat Göyünç, "Diyarbakır", *DİA*, İstanbul, 1994, c.9, ss.464-469.

725 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.299.

726 Hâricîlerin beğendikleri ve kendileri ifade etmek için kullandıkları bir isimdir. et-Tevbe 9/111 Allah yolunda savaşıp O'nun rızâsı için canlarını ve mallarını satan ve Allah'ın da bunları cennete karşılık satın aldığı kimseler" anlamındaki kelimedir. Detaylı bilgi için *DİA* "Hâricîler" maddesine bakınız.

Osmanlı idaresine geçişinden sonra ise devletin resmi mezhebi olması dolasıyla Hanefiliğin kuvvet kazanarak Diyarbakır bölgesinin Âmid şehri başta olmak üzere özellikle Türk halkının mezhebi olduğunu Kürtlerin ise Şâfiî kaldığını belirtmiştir.⁷²⁷ 1124’de Âmid ahalisinin şehirde çoğalmaya başlayan İsmaililere hücum ettiklerini böylece bu mezhebin bu bölgede yayılma imkanı bulamadığını yazmıştır.⁷²⁸

Makalesinde bölgenin yetiştirdiği önemli şahsiyetlere yer veren Yinanç ‘Abd al-Rahim b. Nubâta’nın da Diyarbakır’ın yetiştirdiği alimlerden biri olduğunu, 965 baharında Rumların, Diyarbakır bölgesine girerek Âmid etrafını yağmaladıklarını, oradan Meyyâfârikin’e yürüdüklerini, Sayf al-Davla tarafından mağlup edildiklerini meşhur ‘Abd al-Rahim b. Nubâta’nın cihad ve gazaya dair meşhur hutbelerini bu sıralarda kaleme aldıklarını kaydetmiştir.⁷²⁹

Medeniyet ve sanat tarihi araştırmalarında olduğu kadar dil ve tarih çalışmaları için de önemli kaynak ve belge niteliği taşıyan kitâbelere⁷³⁰ Yinanç’ın da ayrı bir önem verdiği görülmektedir. Yazısında kullandığı ifadeler Diyarbakır’da özellikle surlarda yer alan kitabeleri kendisinin de incelediğini düşündürmektedir. Şehrin siyasi tarihine yer verdiği satırlarında yeri geldiğinde ilgili kitabelere de değinmiştir. Şehrin kitabelerini tetkik etmiş olan seyyah ve müellifleri inceleyerek bibliyografyasını vermiştir.⁷³¹ İbn al-Azrak tarafından Âmid’in Dağ kapısı (Harput kapısı) üzerinde halifenin ve al-Mu’tamid’in adlarının okunmakta olduğunu söylemektedir. Bugün bu kitabelerden eser kalmadığını belirten Yinanç⁷³² Mervanoğulları dönemine ait 13 kitabe bulunduğunu tespit etmiştir.⁷³³ Âmid burçlarından birinde Sultan Tutuş adına 1093 tarihli kitabede onun bu şehre kadı tayin ettiği Abu’l-Makârim

727 Yinanç, “Diyarbakır. Diyâr Bakr”, ss.306-307.

728 Yinanç, “Diyarbakır. Diyâr Bakr”, s.318.

729 Yinanç, “Diyarbakır. Diyâr Bakr”, s.302.

730 Bkz. Ali Alparslan, “Kitâbe”, *DİA*, Ankara, 2002, c.26, ss.76-81.

731 Yinanç, “Diyarbakır. Diyâr Bakr”, s.299, 300, 306, 339, 340.

732 Yinanç, “Diyarbakır. Diyâr Bakr”, s.299, 300.

733 Yinanç, “Diyarbakır. Diyâr Bakr”, s.306.

Mahdi b. ‘Ali’nin adının da bu kitabede geçtiğini yazmıştır. (A.Gabriel, ayn.esr.,nr.61)⁷³⁴ Sayf al-Davla’nın Âmid surlarında onun adına bir kitabe olmayışını, Meyyâfârikin şehrini tehlikeli bir durumda ve istihkamlarını zayıf görerek tahkim ettirmiş olmasına fakat Amid’de böyle bir tamirat yaptırmamasına bağlamıştır.⁷³⁵ Kanuni Sultan Süleyman adına, biri Ulu cami avlusunda Arapça, diğeri iç kale kapısı üstünde Farsça olmak üzere, iki kitabenin mevcut olduğunu, yine Cami-i kebirde IV. Sultan Mehmed’in Türkçe uzun bir ferman-ı mahkûkunun bulunduğunu tespit etmiştir.⁷³⁶

Bölgede konuşulan dil ve etnik dağılım üzerinde de duran Yinanç, bölgede İslam fethinden önce Süryani ve Ermeni dillerinin konuşulduğunu fetihten sonra Bakr b. Vâ’il, Hamdan-oğulları zamanında da ise Tağlib Araplarının yerleşerek bölgeyi Araplaştırdıkları, 984’ten itibaren Mervanoğulları zamanında Humaydiya, Başnaviya, Zuzâniya (Zaza) ve Hakkariya Kürtlerinin çeşitli kollarının bölgenin etnisitesini değiştirdiğini, fakat Arapçanın etkisini koruduğunu belirtmiştir.⁷³⁷

Diyarbakır bölgesinin kültür ve edebiyat hayatına da değinen Yinanç, Arapça şiir ve edebiyatın, Diyarbakır bölgesi ve Amid şehrinde 10. ve 11. asırlarda “”dikkate şayan” bir hale geldiği düşüncesindedir. Sayf al-Davla döneminde olduğu gibi Mervanoğulları zamanında da şair alim ve içlerinde İbn Butlan’ın (ö. 458/1066)⁷³⁸ da yer aldığı tabiplere ev sahipliği yapan Âmid’in İslam aleminin ilim ve edebiyat alanında 4. derecede bir merkezi haline geldiğini vurgulamıştır.⁷³⁹ Hatip ve edip İbn Nubâta, tezkire, tabakât ve edebi eserler yazmış olan Abu’l-

734 Yinanç, “Diyarbakir. Diyâr Bakr”, s.311.

735 Yinanç, “Diyarbakir. Diyâr Bakr”, ss.302-303.

736 Yinanç, “Diyarbakir. Diyâr Bakr”, s.335.

737 Yinanç, “Diyarbakir. Diyâr Bakr”, s.305, 306.

738 İlmî tartışmaları ile ünlü Bağdatlı hristiyan hekim. Bkz. Esin Kahya, “İbn Butlân”, *DİA*, İstanbul, 1999, c.19, ss.382-383.

739 Yinanç, “Diyarbakir. Diyâr Bakr”, s.306.

Kasım Hasan b. Bişr al-Âmidi (ö. 371/981)⁷⁴⁰ X. asırda yetişen ediplerdir. 11. asırda ise Nasr al-Davla'nın veziri Abu'l-Hasan al-Mağribi, Abu Nasr al-Manâzi, Şâri' al-Dallâ, İbn al-Tarif, İbn al-Matir ve İbn al-Savdâvî şair ve edipler şöhret kazanmışlardır. Tihâmi, İbn Sinân al-Hafâcî ve İbn Hayyûş al-Halabi gibi şairler de dışarıdan gelerek Nasr al-Davla'nın övgü ve ikramına nail olmuşlardır. İbn Akil ve İbn Bakrûn'da bu dönemde öne çıkarak, kendilerini göstermişlerdir.⁷⁴¹

Yinanç, 1183'te Salâh al-Din⁷⁴² 9 Nisan 579'da 1183'te Âmid şehrine girdiğinde şehrin burçları zahire eşya ve silah ile dolu olmasını, 1.040.000 kitap bulunan büyük bir kütüphanesinin bulunduğu bilgisini vererek bu rakamı mübalağalı bulduğunu ifade etmiştir. Salâh al-Din bu kütüphaneyi kadı Fazıl'a⁷⁴³ hediye ettiğini, onun da kitapları seçerek 70 develik bir kervan ile Mısır'a gönderdiği rivayetini aktarmıştır.⁷⁴⁴

Şehrin savunmasında Diyarbakır kalesinin önemine vurgu yapmış olan Yinanç, 349'da İmparator Constantin tarafından yaptırılan, 6. asırda da Justinianus tarafından, 10. asırda da Müslümanlar tarafından sağlamlaştırılıp güçlendirilen Diyarbakır kalesinin surlarının savunmadaki etkisini belirtmiştir. 10. asırdaki Bizans ordularının saldırıları karşısında diğer sugür kaleleri teslim olduğu halde, bu kalenin saldırılara karşı koyduğu ve İslamlar elinde kaldığını ifade etmiştir.⁷⁴⁵

740 İlk devir şairlerinin şiirlerini araştırıp tenkide tâbi tutmasıyla tanınan ve ilk edebiyat münekkitleri arasında haklı bir şöhrete sahip olan Arap dili ve edebiyatı münekkitlerinden; İsmail Durmuş, "Âmidî, Hasan b. Bişr", *DİA*, İstanbul, 1991, c.3, ss.55-56.

741 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.307.

742 Selâhaddîn-İ Eyyûbî.

743 Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin veziri, Dîvân-ı İnşâ başkanı, edip ve şair. Bkz. Ramazan Şeşen, "Kâdî el-Fâzıl", *DİA*, 2001, İstanbul, c.24, ss.114-115.

744 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.318.

745 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.300.

Diyarbakır'da bakır madeninin keşfine de değinen Yinanç, 1122'de Âmid mülhakatından Zu'l-Karnayn ve Ergani kaleleri civarında bulunan madenin, o tarihten itibaren işletilmeye başlandığını aktarmıştır.⁷⁴⁶

Nuvayri'nin *Nihâyat al-arap* adlı eserinde Eyyübilerden bahseden XXVII. Cüz'ünde Malik al-Kâmil Âmid'i alması hakkında uzun izahat verdiğini ve onun Âmid büyüklerinden birçoklarını Suriye'ye ve Mısır'a götürdüğünü ve bunların oralarda mansıplara ve memuriyetlere nail oldukları nakledilmektedir. Yinanç, bu müellifin Malik al-Kâmil'in Âmid muhasarası esnasında yanında bütün Eyyûbi melikleri ile diğer Elcezire mülûkünün bulunduğunu söylerken, Anadolu sultanı 'Alâ al-Din Keykubât I'in de adını sayarak büyük bir yanlışlık yaptığını ifade etmiştir. Yinanç, 'Alâ al-Din Keykubât I'in 13. asırdaki İslâm sultanlarının en büyüklerinden biri olduğunu ve Mısır sultanının maiyetinde olarak bu muhasaraya iştirak etmesinin hiç bir zaman varid/mümkün olamayacağını iddia etmiştir.⁷⁴⁷

Yinanç'ın Abbasi halifelerinin, İslam sultanları ve melikleri konusunda izledikleri onları birbirine düşürme siyasetini sıkça eleştirdiği görülmektedir. El-Mustansur bi'llâh'ın hilafeti sırasında iki İslam sultanı arasında vuku bulan savaş ihtimali sırasında Halife'nin izlediği barış siyasetini aktarmıştır. Âmid'in Mısırlılar eline geçmesi, Eyyüb-oğullarının'da Diyarbakır'a yerleşmesinin, Anadolu sultanı 'Alâ' al-Din Keykubat ile Mısır sultanı ve Eyyûbi melikleri arasında büyük harpler başlattığını belirten Yinanç, tarafların savaşmak için bütün kuvvetlerini topladıkları esnada Moğol tehlikesinin büyümekte olduğunu gören Halifenin iki büyük İslam hükümdarının düşmanlığını "muvafık"/uygun görmeyerek tarafları barıştırma çabalarından bahsetmiştir. Muhy al-Din b. al-Cavzî'nin elçiliğiyle Âmid kuşatmasının kaldırılmasını sağladığını yazmıştır.⁷⁴⁸

746 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.314.

747 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.320.

748 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.321.

Yinanç, Abu'l-Farac İbn al-İbri (Bar Hebraeus)'ye zeyil yazan müverrihin 20 Haziran 1297 Salı günü Halep'teki Türkmen ümerasından ve aslen Anadolu'nun meşhur hanedanına mensup Caca-oğlu 'Ala'al-Din'in maiyetinde bulunan Arap ve Türkmen akıncıları ile ani bir baskın yapıp, Âmid'i zaptettiğini, bu akıncıların 12.000 kadar esir aldıklarını, bir çok adam öldürdüklerini, Meryem kilisesini yağma ettiklerini, şehirde yangın çıkardıklarını ve bu yangının bir ay kadar devam etmiş olduğunu bildirdikten sonra, Âmid halkının Mardin emiri Malik al-Sâlih'i yardıma çağırdığını, Malik al-Sâlih'in Mardin'den geldiğini, 'Alam al-Din adlı bir emirin sûr kapılarını açması sayesinde, Mardin askerlerinin şehre girmiş olduklarını, şehri yağmalayarak ahalisini telef ve esir eylediklerini yazdığını kaydetmiştir. Mükrimin Hoca kullanmış olduğu kaynağı da belirtmiştir. (Süryaniceden tercüme E.W.Budge, The Chronography of Gregory Abul Faraj Bar Hebraeus, London, 1932, s.509). Yinanç'ın değerlendirmesi, "Bu malumatın doğruluğu kabul edilirse Amid'in 1297'den itibaren Anadolu Selçuklu saltanatının elinden çıkıp tıpkı bu saltanat gibi, Moğolların himaye ve hakimiyeti altında bulunan Mardin melikinin idaresi altına girdiğine hükmedilmek icap eder" şeklindedir. Netice çıkarmaya devam eden Yinanç, 14. asrın başlarında Irak ve Suriye'de eserlerini yazmış olan ve bu vak'aları idrak etmiş bulunan İbn al-Fûti, Şams al-Din Muhammed b. İbrahim, al-Cazrî, Kutb al-Din Yûnini, Malik al-Mu'ayyad Abu'l-Fidâ, Nuvayrî, Barzalî, Emir Baybars, İbn Aybek al-Davâdar, Zahabî ve Şihâb al-Din al-'Omari gibi Arap tarihçileri ile vezir Raşîd al-Din böyle bir vak'adan bahsetmediklerini belirtmiştir.⁷⁴⁹

Yinanç, Abu'l Farac İbn al-İbri'ye zeyil yazan zatın, Arap müverrihlerinin 1317'de zikrettikleri belirtilen Âmid vakasının 20 sene evvel, yani 1297'de göstermiş olmakla büyük bir yanlışlıkta bulunmamış mıdır sorusunu sormaktadır. Yoksa Caca-oğlu 20 sene fasıla ile hakikaten iki defa mı Âmid'i yağmalamıştır. Bu vukuat sırasında hayatta olan Arap

749 Yinanç, "Diyarbakir. Diyâr Bakr", ss.324-325.

müverrihlerinin eserleri tahkik ve tahsil bakımından çok kıymetli ve ehemmiyetli olduğu göz önünde tutan Yinanç, Süryani vak'anüvisinin rivayetini zayıf bularak, onun 20 sene sonra vukû bulan vak'ayı 20 sene evvele almış olmasını kabul etmek gerektiğini yazmıştır. Kesinliği olan tarafın Gazan Han'ın ikinci Suriye yürüyüşü esnasında 1302'de Diyarbakır bölgesi ile Diyâr-ı Rabia'nın hükümdarlığını Mardin hükümdarı Malik al-Mansur Nacm al-Din Gazi'ye vermiş olduğunu belirtmiştir.⁷⁵⁰

Yinanç, Osmanlılar zamanında şehre verilen önemi belirtmiş, imar edilen şehirde kimlerin cami, han, hamam, darülkurra, kütüphane tesis ve tamir ettirdiğini tek tek belirterek Âmid'in Şarki Anadolu'nun büyük bir ilim beldesi haline geldiğini yazmıştır. 16. asırda Diyarbakır'da yetişmiş tarikat müessisi ve şair İbrahim Gülşeni, müverrih Hüseyin, müftü Muslih al-Din Lâri. 18. asırda Lebib, Hâmi, Vâli, Ahmed Mürşidi, tabip Mehmed Rıza, riyaziyûndan İsmail, ulemadan Küçük Ahmed-zâde Abu Bakr'ın isimlerini saymıştır. 19. Asırda ise şair Refi', Râgıb, Tâlib, müverrih, edip, şair Said Paşa, oğlu Süleyman Nazif, Fâik Âli Bey, Millet kütüphanesinin kurucusu Ali Emirî Efendi, Ziya Gökalp Diyarbakır'da yetişmiş önemli ulema ve üdebadandır.⁷⁵¹

Diyarbakır tarihini detaylı ve zengin kaynaklar kullanarak incelediğini gördüğümüz Yinanç, Diyarbakır'ın ismi ile ilgili bilgi vermiş, siyasi tarihini, bölgede yerleşen Arap kavimleri, bölgenin mezhep tarihi, etnik yapısı, doğal afetler, farklı dönemlerde inşa edilen tarihi eserler özellikle Diyarbakır surları, kalesi, şehirde yer alan kitabeler üzerinde durmuştur. Diyarbakır'ın önemli bir ilim merkezi olduğunu belirterek meşhur olmuş ulema, şair ve edipleri hakkında bilgi vermiştir. Rivayetleri aktarırken tarihçilerin hatalarını, dayanaklarını belirterek açıklamıştır. Örneğin, 10. ve 11. asır Bizans tarihlerini yazan Lebeau, E.de Muralt, Schlumberger gibi Garp tarihçilerinin, Âmid ve Meyyâfârikin şehirlerinin Rumlar ve

750 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.325.

751 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.336.

Müslümanlar tarafından geri alınması konusunda olayların geçtiği asırda yaşamış olan Bizans vak'anüvislerinin tesiri altında kalarak eserlerine kaydettikleri tespitinde bulunmuştur. Elcezire kıt'asının vukuatını muntazam olarak kaydeden, vukuatın cereyan ettiği mahalle yakın olup, zamanın İslam, Süryâni Ermeni müelliflerinin bu olaydan bahsetmediklerini tespit etmiştir. X. asrın ikinci yarısında Sugûr-ı Şâmiya olarak isimlendirilen Klikyâ, Antakya, Maraş ve havalisi ile Diyâr Muzar, Ermeniye'nin bir kısmının Rumların eline geçtiğini, Diyar Rabi'a olarak adlandırılan Diyarbakır bölgesindeki şehirlerin kısa bir süre için bile, Rumların eline geçmediğini öne sürmüştür. Yinanç'ın Diyarbakır'a ilişkin rivayetleri değerlendirirken, tarih yazıcılarının olay mekanına ve zamanına yakınlığına dikkat ettiği, olay şahitliğine önem verdiği, birincil ve ikincil kaynakları tespit ederek olayları tenkit ettiği söylenebilir.⁷⁵²

İstifade ettiği bazı Arap, İran, ve Ermeni kaynaklarını makalenin metninde zikreden Yinanç'ın çalışmasının sonunda bir bibliyografya bulunmaktadır. Diyarbakır bölgesinin ve Âmid'in orta zaman İslâm tarihinin "mazbut"/kaydedilmemiş olduğunu dile getirmiştir. İbn al-Azrak'ın *Târîhu Meyyâfârikîn* adlı eserinin, İzz al-Din İbn Şaddad'ın *al-A'lâk al-hatîra*, Abu Bakr Tahrânî⁷⁵³'nin *Kitâb-i Diyarbakriya*⁷⁵⁴ adlı eserlerini Orta Çağ vukuatı/olayları için başvurulacak üç önemli kaynak olarak tespit etmiştir. Abd al-Mun'im al-Hamirî'nin *Ravz al-mi'târ* adlı eserinin Âmid şehri hakkında şehrin tarihine ait uzun bir fasıl içerdiğini yazmıştır. Diyarbakır ile ilgili malumat veren Osmanlı tarihçilerini de inceleyen Yinanç bu eserlerde Diyarbakır'ın ictimâî ve kültür tarihi; şehirde yetişen ünlü alim ve edebiyatçıların biyografileri hakkında bilgi bulunabileceğini belirtmiştir. 19. yüzyıl coğrafyacısı Abû Bakr Fayzî'nin eserinde ise şehir halkının adetleri hakkında "şâyân-ı dikkat" bilgileri bulunduğunu yazmıştır. Yinanç yararlanmış olduğu Süryani müelliflerin eserlerini de ayrıca göstermiştir.

752 Yinanç, "Diyarbakır. Diyâr Bakr", s.304.

753 Bkz. Faruk Sümer, "Kitâb-ı Diyarbekriyye", *DİA*, Ankara, 2002, c.26, s.75.

754 Yinanç bu eserin bir nüshasının kendi kütüphanesinde bulunduğunu belirtmiştir.

2.3.12. Elbistan.Albistân⁷⁵⁵

Yinanç'ın "Elbistan.Albistân" başlığı ile yazdığı makale Milli Eğitim Bakanlığı 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi*, IV. cilt 223-230 sayfa aralığında yayımlanmıştır. Makalesinin girişinde Elbistan isminin nereden geldiği ile ilgili bilgi veren Yinanç, 1465-1466 senelerinde Kudüs'e hacca giden Rus Hacısı Bazil'in seyahatnamesinde yöre adının Elbistan olarak kaydedilmesinin Ablistan adının Albistan, Elbistan şeklinde 15. asırdan itibaren telaffuz edildiğini gösterdiğini düşünmektedir.

Elbistan'ın kadim bir geçmişe sahip olduğunu belirten Yinanç, Hititler ve Kumagenlere ait Til, Kara-Elbistan (eski Elbistan) Ozan, Kara-Öyük, Çavlı-Han, Tel-Afşin, Mehre, Celegi, Huni ve Efsus gibi höyüklerin yerinin gösterdiği gibi Ceyhan, Söğüdü, Hurman, Köksün, küçük çay ve nehirlerinin beslediği bir ovada kurulduğunu belirterek Elbistan'ın beşeri ve fiziki coğrafyasına dair bilgi vermiştir.⁷⁵⁶

Orta çağa ait eski eserlerde, Elbistan yöresinin eski adı olan Efsûs'un "Ashâb-ı Kehf kıssası nedeniyle zikredildiğini, kıssada geçen mağaranın şehrin kuzeyinde yer aldığını ifade eden Yinanç, Elbistan'ın dini açıdan önemine işaret etmiştir.⁷⁵⁷ Yâkût Hamavî'nin *Mu'cam al-Buldân* adlı eserinde Elbistan'ı Anadolu'nun en meşhur beldelerinden biri olarak tarif ettiğini, İbn al-'Adîm'in de Ashâb-ı keyf'i ziyaret ederek çevresi hakkında bilgi verdiğini yazmıştır.⁷⁵⁸ 757-758, 777-778 tarihlerinde gazaya çıkan halife al-Mahdi'nin Efsûs civarında karargah kurduğunda Elbistan'ın Yakubi mezhebine bağlı piskoposluklardan birinin merkezi olduğuna dikkat çekerek şehrin diğer din ve mezhepler açısından önemine de işaret etmiştir.

755 Yinanç, "Elbistan. Albistan" *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.369-385.

756 Yinanç, "Elbistan. Albistan", s.369.

757 Yinanç, "Elbistan. Albistan", s.370.

758 Yinanç, "Elbistan. Albistan", s.369, 370, 375, 376, 377.

Yinanç, Elbistan'da, Selçuklular devrinde yapılmış Türk mimarisinin en güzel örnekleri arasında Maraş valisi Nusrat al-Dîn Hasan b. İbrâhim tarafından yaptırılan ribat, câmi ve kervensarayları göstererek bugünkü durumlarının harap durumda bulunduğunu belirtmiştir. “An’aneyle nazaran”/geleneğe bakarak, bu ribatta Hacı Bektaş Veli gibi bir takım büyük velilerin çilehanesinde çile çekerek velilik derecesine erenlerin olduğunu, ribatın çeşitli tarikatların zaviyelerini içerdiğini fakat ribatın idaresinin Kâdiri şeyhinde olduğunu yazmıştır. Yinanç’ın sadece bu makalesinde değil, diğer çalışmalarında da özellikle Selçuklu, Anadolu Beylikleri dönemlerinde yapılmış kısacası Türkler tarafından inşa edilmiş ve Yinanç’ın incelemesi sırada harap durumda olan eski eserlere dikkat çektiğini düşünmekteyiz. İncelediği yazma eserlerdeki bilgileri, kitabeleri, kalıntıları, mimariyi yapı özelliklerini kullanarak hangi tarihi eser oldukları tahmininde bulunmaktadır. Burada tekke, zaviye, ribat gibi İslam mimarisine ait kalıntıları teşhis ettiği ve Anadolu’nun dini tarihine, tarikatlar, mezhepler tarihine dair bilgi vererek bu konulardaki yetkinliğini gösterdiğini düşünebiliriz.⁷⁵⁹

13. asırda Elbistan’ın payitaht olan Konya’dan gönderilen valiler tarafından idare edildiğini yazan Yinanç, Elbistan’ın Selçuklu merkezine bağlı olarak yönetildiği belirterek Elbistan’ın 13. asırdaki idari teşkilatına ait bilgileri paylaşmıştır. Sultan ‘Alâ’ al-Din Kaykubat I.’in Gıyas al-Din Kayhusrev II ilk dönemlerinde valilik eden emir Kamar al-Din’in Karamanoğullarının cediti olduğu iddialarına değinmiştir.⁷⁶⁰

Elbistan’ın Selçuklular devrinde zengin ve mamur olduğunu belirten Yinanç, 14. yüzyılda “Türkmen emaretinin merkezi” olduğuna ve “siyasi ehemmiyet” kazandığına işaret etmiştir. 14. asırda Selçuklu hanedanı düştükten sonra, Osmanlı hanedanının onun mirasına sahip çıkarak yükseldiği yüzyıl olması itibariyle bu şehirde meydana gelen siyasi değişimlere

759 Yinanç, “Elbistan. Albistan”, s.377.

760 Yinanç, “Elbistan. Albistan”, s.375.

işaret etmiştir. Selçuklular zamanından beri devam eden medreselerin 14. asrın ortasına kadar yaşadığını, Suriye ve Mısır’da kendini tanıtacak kadar değerli âlimlerin yetiştiğini yazmıştır. Hanefi fikhının hükümlerine dair kıymetli eserler verdiğini belirttiği Salah al-Din Hizr b. Şıhab al-Din Omar’ın en meşhurlarından biri olduğu düşüncesini taşımaktadır.⁷⁶¹

Osmanlı Devleti’nin hakimiyetine girdikten sonra Elbistan bölgesindeki isyanlara dikkat çeken Yinanç, Dulkadirli ulusuna mensup aşiretlerin silaha sarılarak “Mahdi” olduğunu kabul ettikleri Kalender Sultan’ın etrafında toplandıklarını, Osmanlı kuvvetleri ile savaştıklarını, bastırılan isyan sonrasında ise mukataa, timar ve zeâmetlerinin geri verildiğini yazmıştır. Böylece bölgedeki Osmanlı Devleti’ne karşı gösterilen mukavemetin ekonomik temelini de açıklamıştır. Bölgenin verimli olmasına rağmen refah ve mâmuriyete ulaşamamasını, sarp bölgelerde olduğu için isyanlara karargah olmasını eleştirmiştir. Osmanlı döneminde Tanzimat’a kadar asayişsizliğin devam ettiğini yazmıştır.

Yinanç, doğup büyüdüğü yer olan Elbistan’ın tarihini ele aldığı çalışmasında, Elbistan isminin farklı dönemlerdeki teleffuzu; fiziki coğrafi konumu; beşeri coğrafya özellikleri; şehri siyasi, askeri, dini açıdan önemi; İslam dini, diğer din mensupları, Yakubi mezhebi için önemi; Haçlı seferleri, Moğol istilası, Memlük saldırıları; Selçuklu hanedanının bu civarda ve kendi içinde verdiği hakimiyet mücadelesi; Dülkadiroğulları, Osmanlı dönemi, Kurtuluş Savaşı dönemi; yöredeki tarihi eserler; yetişen alimler, meşhur kişiler; hakkında kronolojik sırada dönemsel olarak bilgi vermiştir. Yinanç’ın özellikle Anadolu’nun Türk hakimiyetinde olduğu dönemlerdeki vakaları aktardığı Selçuklu döneminden, Osmanlı dönemine Kurtuluş Savaşı’na kadar bilgi verdiği söylenebilir.

761 Yinanç, “Elbistan. Albistan”, s.380.

Yinanç'ın çalışmasının sonunda zikrettiği müellif ve eserler, Abu 'Ubayd al-Kâsım'ın⁷⁶² *Kitâb al-embâl* adlı eseri; İbn al-'Adîm'in⁷⁶³ *Buğyat al-talab* ve *Zubdat al-Halab* adlı eserleri; 'Azimî'nin eserinin Michel le Syrien⁷⁶⁴ tarafından yapılan Fransızca tercümesi; Bar Hebraeus'un⁷⁶⁵ Budge tarafından yapılan İngilizce tercüme; Matthieu, Gregoire ve Sempad ile Michel le Syrien'in Ermenicesi *Recueil des hist. Des Croisades, doc. Armeniens*; Payre'nin *Hist. De la premiere Croisade*; R. Grousset'in⁷⁶⁶ *Hist. Des Croisades* adlı eseri; Itinirarés Russes en Orient, Fransızca tercümesi Mme de Khitrsw; Halil Şeref Efendi'nin⁷⁶⁷ *Afkâr al-cabarût 'alâ matni Asrâr al-malakût* adlı eseri.

Yinanç'ın metin aralarında isimlerini zikrettiği müellifler ve eserleri Urfalı Matthieu⁷⁶⁸, İbn İyâs⁷⁶⁹, Yahyâ al-Antâkî'nin⁷⁷⁰ *Jean d'Antiock* ve *Patrologia Orientalis* adlı eseri, Mathieu d'Edesse Fransızca tercüme Dulaurier, İbn Bâlî'nin⁷⁷¹ *Hikmat-nâme* isimli eseri, İbn Bîbî'nin *Muhtasar Selçuknâme*'si, İbn Hacar al-'Askalânî'nin *Anbâ' al-gumr* adlı eseri, Solakzâde'nin⁷⁷² Tarihi, Naimâ Tarihi, Katip Çelebi'nin *Cihannüma* adlı eseri, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si, Bols al-Halabî'nin⁷⁷³ *Kitâb al-rihla* adlı eseridir.

762 Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838).

763 İbnü'l-Adîm (ö. 660/1262).

764 Mihail (Süryani Ortodoks Kilisesi Patriği) (ö. 1199).

765 Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî.

766 Grousset, René (1885-1952).

767 Hayâtüzâde Seyyid Şeref Halil(ö. 1267/1851).

768 Mathieu D'edesse Ya Da Urfalı Mateos (1070 ? - 1137 sonrası).

769 İbn İyâs (ö. 930/1524 [?]).

770 Antâkî, Yahyâ b. Saîd (ö. 458/1066).

771 Antepli İbrâhim İbn-İ Bâlî(XV.yüzyıl).

772 Solakzâde Mehmed Hemdemî (ö. 1068/1658).

773 Bols Al-Halabî(XII. Yüzyıl).

2.3.13. Ermeniye⁷⁷⁴

Yinanç'ın, Milli Eğitim Bakanlığı, 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi* IV. cildi 317-326. sayfalarda yayımlanan "Ermeniye" isimli makalesini Streck'in makalesinden tadil ederek yayımladığı çalışmasının sonunda belirtilmiştir. Yinanç'ın yaptığı değişiklik ve eklemelerin neler olduğuna ilişkin bir veri bulunmamaktadır. Ermeniye isminin Araplar tarafından verildiği ifade eden Yinanç, Ermeniye'nin fethi konusunda Arap, Ermeni ve Rum müverrihlerin verdikleri bilgilerin çelişkili olduğunu ifade ederek olayın şahidi olan piskopos Sebeos, râhip Leontius ve Belâzuri'nin bu konuda verdiği bilgileri 1. derecede önemli bulduğunu belirtmiştir. Yinanç, fethin şahidi olan piskopos Sebeos'un naklettiklerini en güvenilir kaynak, 662-770 yılları arası için önemli bir kaynak teşkil eden rahip Leontius'un eserini ise "kıymetli bir tetimme"⁷⁷⁵ olarak görmüştür. Arap müellifleri arasında ise özellikle Belâzuri'nin eserini önemli bulmuştur.

Ermeniye bölgesine fetih hareketlerinin -rivayetler arasında farklılık olmakla birlikte- Ya'kubi, Tabari, Belâzori gibi Arap tarih ve coğrafyacılara göre Hazreti Osman döneminin sonlarında başladığını belirten Yinanç, sonraki asırlarda düzenlenen seferleri, istila ve mücadeleleri, vuku bulan olayları kronolojik olarak Osmanlı dönemine kadar hangi eserden yararlandığını belirterek aktarmıştır. Kaynaklardaki rivayetlerin farklılıklarına değinen, tercih ettiği rivayeti nedeniyle birlikte belirten Yinanç, Ermeniye'nin taksimat tarzını, idari sistemi hakkında bilgi vermiş; hakim devletlerin bölgeyi vergilendirme usulüne, maliye politikalarına değinmiş; bölgenin iktisadi ve ticareti faaliyetlerine dair bilgi vermiş; zenginliklerini, üretilen ürünleri çıkarılan madenleri kaynaklarını belirterek yazmıştır.

Çalışmasının sonunda "Tarih ve tarihî coğrafya", "Ermenistan'ın tarih ve topografyası hakkında", "İlk ve Orta çağlardaki tarihi hakkında", "Orta çağ eski ermeni kaynaklarından

774 Yinanç, "Ermeniye", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.387-405.

775 Kıymetli bir tamamlayıcı eser olarak görür.

istifade edilerek yazılmış olan eserler”, “Selçuklu dönemi menba”, “Şah ‘Abbas I zamanındaki ermeni vakayii”, “Kilikya krallığı hakkında”,”W.Belek, C.F.Lehmann’ın bölgeye yaptığı seyahatler hakkında” başlıkları altında bölge tarihi çalışmak isteyenlere çok zengin bir başvuru kaynağı sunmuştur.

Yinanç’ın metin içinde önemli bulduğunu belirttiği temel eserler, piskopos Sebeos, râhip Leontius, Belâzurî, Tabarî, İbn al-Asîr, Ya’kûbî’nin Houtsma neşri; Ghazarian, Müller *Der Islam im Morgen und Abendland*, H. Thopdschian’in *Zeitschr. F. Armen Philol.* adlı eseri; Theophane’in vekayinamesi; Müller’in *Der Islam im Morgen und Abendland* adlı eseri; Weil’in *Gesch der Chalifen* adlı eseri; Krumbacher’ın *Byzantin Litteraturgesch* adlı eseri; Lehmann-Haupt’un *Materialien zur ält. Gesch.Armeniens* adlı eseri; Camâl al-Din b. Vasil’in *Mufarric al-kurûb fi ahbâr banî Ayyûb* adlı eseridir.

2.3.14. Erzurum⁷⁷⁶

Yinanç’ın Erzurum şehrinin tarihini konu edinen makalesi Milli Eğitim Bakanlığı 1941-1986 *İslam Ansiklopedisi* IV. cilt sayfa 345-353. sayfa aralığında yer almıştır. Theodosiopolis şehrinin 415-422’de İran’dan gelen taarruzlara karşı kurulduğunu, Ghévond’un eserinde Theodosiopoli ile Erzurum isimlerini aynı şehre ait iki isim olarak kullandığını, Hazreti Osman’ın halifeliği sırasında bölgeye seferler düzenleyen Arapların civarda yaşayan Ermenileri itaat altına aldığını yazan Yinanç, sonraki dönemde bölgede vuku bulan olayları, İslam ordularının fetih hareketlerini, İslam orduları ile Bizans arasındaki hakimiyet mücadelesini ele almıştır. Yinanç, Theodosiopoli, Erzurum ve Kâlîkalâ hakkında kaynaklarda verilen bilgileri incelemiş, okuyucuya naklederken aynı yer olup olmadıklarını belirlemeye çalışmıştır.

776 Yinanç, “Erzurum”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.427-443.

Erzurum şehrinin Türkler tarafından fethinin diğer Anadolu şehirlerinden sonra geldiğini belirten Yinanç, Pasin, Tercan, Erzincan'ın ele geçirilip, burasının fethinin İznik'in fethiyle aynı yıl, 1080 senesinde gerçekleşmesinin Erzurum'un müstahkem oluşu ile açıklanamayacağını, bundan ancak Türk emirlerinin şehir halkından emân ve istimân haracı aldıklarının anlaşılabilceğini belirtmiştir. Bölgede Selçuklu Türkleri ile Gürcüler arasındaki mücadelelere, Saltuklu hakimiyetine, Moğol istilasına, Moğol ve İlhanlı hakimiyetine, Çobanlılar, Eratna, Kara-Koyunlular, Ak-koyunlular ve Osmanlıların hakimiyeti dönemlerinde vuku bulan olaylara değinmiştir. Şehrin Osmanlı hakimiyetine⁷⁷⁷ girdiği zamanı tayin etmenin zorluğuna işaret etmiştir.

Osmanlı hükümdarlarından I. Süleyman'ın Erzurum civarına ve İran'a yaptığı seferler hakkında bilgi veren Yinanç, 1552 senesinde Safeviler ile İskender Paşa'nın Osmanlı ordusu arasında meydana gelen savaşı her iki ordudaki Türkmenlerin cesaretinden övgüyle bahsederek detaylandırmıştır.

Yinanç'ın makalede zikrettiği müverrih ve eserler Belâzorî'nin⁷⁷⁸ *Futûh al-buldân*; Tabarî'nin⁷⁷⁹ tarihi, Ghévond, Mahbûb al-Manbicî'nin *Kitâp al-uyûn*⁷⁸⁰ adlı eseri, Aynî'nin *İkd al-cumân* adlı eseri, *İbn al-Havkal*, İbn al-Fakih, Arisdagues de Lasdiverd'nin *Histoire d'Armenie* adlı eserinin Fransızca tercümesi; Evariste Prud'homme; Matthieu d'Edesse *Chronique*; E. Dulaurier⁷⁸¹, Çamiçyan *Ermenistan tarihi*, Türkçe tercümesi Hırant Andreasyan; İbn Bîbî *al-Avâmir al-Alâ'iya*; Yâkut Hamavî *Mu'cam al-buldân*; râhip Guillaume de Rubrouck Fransızca tercümesi Louis de Backer; Amîr Baybars al-Davâdâr

777 Şehrin I. Selim zamanında 1514'de Çaldıran seferi sırasında mı yoksa 1515'te Kemah ve Bayburt'un alındığı sıralarda mı ilhak edildiğinin bilinmesinin zorluğunu dile getirmiştir.

778 Belâzürî (ö. 279/892-93).

779 Taberî, Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923).

780 Araştırmalarımız sırasında bu eserin anonim olduğu bilgisine ulaştık. Fakat Yinanç'ın bu eserin müellifini verdiği görülmektedir.

781 Édouard Dulaurier (1807 – 1881).

Zabdat al-fikra fi târîh al-hicra; Abu al-Farac İbn al-‘İbrî; (Bar Hebraeus) *Chronography* İngilizce tercümesi W.Budge; Genceli Kirakos⁷⁸² *Hist. De Armenie* Fransızca tercümesi Brosset; Vardan *Vekayinâme* Türkçe tercümesi H. Andreasyan; râhip Malakya vekayinâmesi Fransızca tercümesi; Brosset, *Hist. De la Georgie*⁷⁸³; Aksarâyî, *Musâmarat al-ahbâr*; Hamd Allah Mustavfî *Nazhat al-kulûb*; İbn Batûta *Seyahatnâme-i İbn Batûta* Türkçe tercüme Damad Şerif Paşa; Hafız-Abru; Şaraf al-Din Yazdî *Zafar-nâme*; Aziz Esterâbâdi, Klavijo, Abd al-Razzak Samarkandî *Matla’ al-sa’dayn*; Hasan Bey Rumlu, *Ahsan al-tavârih*; Peçevi *Tarih*; St.Martin⁷⁸⁴, *Mémoires sur l’Arménie*; Lynch, *Armenia*; M. Nusret, *Tarihçe-i Erzurum*; Abdürrahim Şerif, *Erzurum tarihi, anıtları ve kitâbeleri*.

2.3.15. Irak Tarihine Bir Bakış⁷⁸⁵

Yinanç’ın “Irak Tarihine Bir Bakış” başlıklı yarım kalmış yazısı Fuzuli dergisinin Mayıs 1957 çıkan 2. sayısında 5. ve 19. sayfalarda yayımlanmıştır. Yazısında Yinanç, Arapların Irak olarak isimlendirdiği bölgenin İslamiyet’ten önceki ve sonraki tarihine ilişkin çeşitli bilgiler vermiştir. Bölgede yaşayan halkın etnik kökenlerinin ne olduğunu ve hangi kavimlerin karışımından oluştuğunu, hangi kavim, hanedan ve medeniyetlerinin etkisi ve hakimiyetinde kaldıklarını, dillerinin ve edebiyatlarının gelişimi üzerinde durmuştur.

Mülkiyet ve hürriyetine kavuşan Irak’ın yerli halkı olan Aramilerin İslamiyet’i hızla kabul ederek siyasi, iktisadi, ilim ve edebiyat alanlarına yaptıkları katkıları dile getiren Yinanç’ın, özellikle Arapça diline, İslam kültürüne yapılan katkıları dikkate ve övgüye değer bulunduğu söylenebilir. Aramice, Süryanice, Yunan, Hint, Pehlevi dillerinde yazılmış eserlerin

782 Genceli Kiragos(ö.1272).

783 Brosset'in şaheseri kabul edilen, *Histoire de la Georgie*, Gürcistan'ın uzun süreli tarihini anlatan bir çalışmadır. Bkz. //tr.wikipedia.org/.

784 Antoine-Jean Saint-Martin (1791 – 1832).

785 Yinanç, “Irak Tarihine Bir Bakış”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.617-619.

tercüme faaliyetleriyle Arapçaya aktarıldığını böylece Arapçanın Orta Çağ'ın en zengin, en büyük lisanı olduğunu; Doğu edebiyatının en büyük şairlerinin Irak'ta yetiştiğini; birçok mektep ve medeniyetin Bağdat'ın tesiriyle geliştiğini; İran edebiyatının da bu etkiyle vücuda geldiğini; en büyük Türk şairlerinden sayılan Fuzuli'nin de yetişmesinde payı olduğunu izah etmiştir.

Yazısının sonunda “arkası var” diyerek devam edeceğini belirtmesine rağmen çalışmanın yarım kaldığı görülmektedir. Bu nedenle de genellikle yazılarının sonuna eklediği bir bibliyografya olmadığı, metin içinde de alıntılama yaptığı herhangi bir eser olmadığı belirtilmelidir.

2.3.16. İstanbul'un Kuruluşu⁷⁸⁶

“İstanbul'un Kuruluşu” isimli çalışma 1962'de basılan *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler* isimli kitaptan alınmıştır. Kitabın 35-41. sayfalarında bulunmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra şehirdeki yeniden yapılanmayı anlattığı bu makalede Yinanç, İstanbul'un elimize geçtiğinde ne durumda olduğunu ve nasıl yeniden imar edildiğini detaylı olarak anlatmıştır. Anadolu ve Rumeli sahillerinin İstanbul'un fethinden önce Türklerin eline geçtiğini “büyük bir müdahale merkezi” olan İstanbul'un küçülerek, iktisadi öneminin azaldığına değinmiştir. Şehir ele geçirildiğinde nüfusunun 100-150 bin dolaylarında olmasından dolayı bakımsız durumda olması beklenebilecekken Bizans eserlerinin, saraylarının⁷⁸⁷ çok bakımlı durumda bulunduğu yorumunu yapmıştır.

Türklerin fethettikleri Hristiyan ülkelerde uyguladıkları gelenekten bahseden Yinanç, savaşarak teslim alınan İstanbul'daki Ayasofya, Küçük Ayasofya, Kariye, Fethiye, Gül,

786 Yinanç, “İstanbul'un Kuruluşu”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.621-627.

787 Sultanahmet'teki “mukaddes sarayın”, bugün yerinde İstanbul Üniversitesi bulunan sarayın, Ayvansaray'ın, Edirnekapı ile Eğrikapı arasında bulunan Tekfur sarayının, Ayasofya kilisesinin Türklerin eline geçtiğinde

Aksaray Kilisesi, Zeyrek'teki iki kilisenin, Vefa'daki, Atatürk bulvarındaki, Şehzadebaşı'ndaki kiliselerin camiye çevrildiklerini belirtmiştir. İslam dininde Allah'ın ibadetine tahsil edilen bir mabedi tahkir etmenin, başka bir maksatla kullanmanın en büyük günahlardan biri olduğunu vurgulamıştır.

Yinanç, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un imar politikasını ciddi bir şekilde ele aldığını ifade etmiştir. İstanbul'un bir İslam beldesi olması için Bursa, Bolu, Balıkesir şehirlerinden getirilen Veliyüddinzadeler, Fenarizadeler, Candarlızadeler gibi Türk aileleri ile iskan edildiğini belirtmiştir. Üsküdar'dan İstanbul Anadolu yakasına geçen Türkler ise İstanbul'un ilk esnaf zümresini oluşturmuşlardır. Mahmud Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Nişancı Paşa, Vezir Rum Mehmed Paşa, Molla Zeyrek, Hızır Çelebi, Molla Gürani'nin her birinin kendi adına vakıf ve hayratlar yaptırarak semt ve mahalleler imar ettirdiğini kaydetmiştir. Fatih'in kendisinin de fetihten sonra camiye çevrilen Havariyun kilisesinin yerine Fatih camisini inşa ettirdiğini, yeni gelen Türk ailelerinin de camii etrafında şekillenmiş, medrese, han, hamam, çarşı yaptırılmış semte yerleştirildiklerini belirtmiştir.

Sultan II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanunu Sultan Süleyman devirlerindeki imar faaliyetlerinin devam ettiğini belirten Yinanç, İstanbul'daki en muazzam imar hareketinin Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapıldığını, Şehzade Camii'ni, Cihangir Camii'ni, Sultan Selim Camii'ni medrese ve türbesini, Süleymaniye Camii'nin onun tarafından yaptırıldığını Tahtakale ve Süleymaniye semtlerinin onun zamanında meydana geldiğine değinmiştir.

Yinanç çalışmasında temel olarak İstanbul'un fetihten sonra şehrin yeniden yapılanmasını, Fatih Sultan Mehmed'in izlediği iskan, imar politikasını ele almıştır. Yazısının ilk bölümünde İstanbul'un fetihten önceki durumuna değinen Yinanç'ın, şehrin mevcut saraylarına ait bilgi vererek Fatih Sultan Mehmed'in oturacağı saraya ait detayları paylaşması dikkat çekicidir. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında imar ve iskan faaliyetlerinin devam ettiğini belirten Yinanç, onların dönemlerinde inşa edilen camii,

medrese, hayrat hakkında bilgi vermiştir. Yinanç'ın bu çalışmasında da kaynak göstermediği, dipnot kullanmadığı görülmektedir.

2.3.17. Trablus ve Bingazi'nin Tarihi⁷⁸⁸

Yinanç'ın "Trablus ve Bingazi'nin Tarihi" isimli makalesi *Tasvir-i Efkâr* gazetesi sayı:4623-267 14 Şubat 1941'de 3. Sayfada; 24 Şubat 1941'de 3.sayfada; 3 Mart 1941'de 3. sayfada yayımlanmıştır. Yinanç, genel olarak makalede Trablus ve Bingazi'nin İslamiyet'ten önceki durumuna, bölgeye yapılan Sami ve Bizans istilalarına, istilaların etkilerine değinmiştir. Hazreti Ömer, Hazreti Osman dönemlerinden başlayarak İslam fetihlerini, bölgenin Müslümanlaşmasını konu edinmiştir.

Yunan, Latinler ve Avrupalılar tarafından Libya olarak isimlendirilen coğrafyanın belli başlı iki mıntıkadan oluştuğu belirtilen Yinanç, ilk mıntıkanın Bingazi, diğerinin Berberiler'in kasabası olan Sabrata, Yunan kolonisi olan Lebtis ve Fenike'nin kolonisi olan Oea'nın birleşiminden teşekkül eden Trablus olduğunu, İbni Havkal, Bekri, İdrisi gibi Arap ve Türk coğrafyacıları tarafından Libya isminin kabul edilmeyip, bölgeye Tunus denildiğini yazmış, bölgenin Orta Afrika'dan getirilen esirlerin satış yeri olması dolayısıyla önemini belirtmiştir.

M.S. birinci asrın sonundaki etnik hareketleri değerlendirerek Sami kavimlerinin özellikle Benî İsrail mezhebinde olan Bedevî Kenaniler ve Bedevî İbranilerin buraya hicretinin etnik, kültürel ve iktisadi sonuçlara yol açtığını belirtmiştir. Bu sonuçlar:

1-Üretim ve taşıma aracı olarak Afrika'ya deve gelmiştir.

2-Roma istilasında zayıflayan Samîlik yeniden canlanmıştır.

Yinanç, VII. asırda İslam fetihleri ile tekrar aynı cins Samîlerin gelmesinin bölgede dillerinin yerleşmesine zemin hazırladığını belirtmiştir. Önceki çağlarda yapılan Berberi,

788 Yinanç, "Trablus ve Bingazi'nin Tarihi", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.551-558.

Vandal, Bizans istilalarına da değinmiş, M.S. VII. asırda Müslümanların işgali öncesi bölgenin etnik dağılımının istilalardan nasıl etkilendiğini yazmıştır. Bölgenin yerli halkı sayılan Berberilerin muhtelif kol ve şubelerine ilişkin; Haricilik mezhebinin bölgede yayılışı ve isyanları hakkında; farklı dönemlerdeki umumi valilerin idaresi; kurulan devletler; vuku bulan olaylar; çıkan isyanlar hakkında bilgi vermiştir.

Eski vakanüvislerin 748 senesinden önce burası hakkında bilgi vermediklerine değinen Yinanç, bir açıklamada ve tahminde bulunmamıştır. 701 yılının bu bölgenin İslamiyet'in hakimiyetine giriş yılları olarak kabul edilirse, zaman içerisinde şehrin siyasi, ekonomik, stratejik öneminin artması, Tunus'un önemli bir ilim merkezi olması ve alimler yetiştirmesi sonrasında şehir ismini duyurmuş olmalıdır diye yorumlanabileceği kanaatindeyiz.

Ukbe tarafından kurulan Keyrevan ordugahı hakkında bilgi veren Yinanç, şehrin Kûfe, Basra, Fustat gibi büyük İslam merkezlerinden biri olduğunu, Şimali Afrika, İspanya'nın buradan fethedildiğini Müslümanlaştırıldığını ve Araplaştırıldığını; bütün orta zamanda Afrika Müslümanlığının ilim, edebiyat ve siyaset merkezi olduğunu yazmıştır.⁷⁸⁹

Bölgenin Osmanlı dönemine dair bilgi veren Yinanç, Kanuni Sultan Süleyman'ın Berberiye'deki Türk korsanlarından Turgut Bey'i Trablus'un fethine memur ettiğini, Turgut Bey'in burayı alarak ayrı bir eyalet teşkil ettiğini, Trablus ocağının Tunus ocağı, Cezair Ocağı ile birlikte üç Mağrip ocağından biri olduğunu, burada ayrı bir donanma meydana getirildiğini, bu donanmanın birkaç asır İngiliz, İspanyol, Hollanda, Fransız, Venedik, Ceneviz, Napoli donanmaları, Malta şövalyeleri ile çarpıştıklarını yazarak korsanlık faaliyetleri hakkında da bilgi vermiştir.⁷⁹⁰

Yinanç, Mısır ve Mağrib hakkında önemli bulduğu başlıca üç kaynağı sıralamıştır. Vâkidî'ye isnad edilen *Fütûhu'l-Mağrib*, İbni Abdilhakem'in *Kitâbu'l-Fütûhu'l-Mısır ve'l-*

789 Yinanç, "Trablus ve Bingazi'nin Tarihi, s.555.

790 Yinanç, "Trablus ve Bingazi'nin Tarihi", ss.557-558.

Mağrib adlı eseri ve Belâzurî'nin *Fütûhu'l-Büldân* adlı eseri. Bu eserler dışında metin içinde ve sonunda başvurduğu kaynakları göstermemiştir.

2.3.18. Mükrimin Halil Yinanç'ın Yerel Tarih Yazıcılığı

“Yerel tarih kapsadığı alanın sınırları açısından düşünüldüğünde ülkenin tümünün veya büyük bölümlerinin ele alındığı genel tarihin tam karşıtı olarak da algılanabilir. Adından da anlaşılacağı üzere yerel tarih sınırlı alanlarla ilgilenir. Bir devletin bir kırsal alanın, bir ilçenin, bir şehrin veya diğer yerel alanların ya da o yerdeki insanların tarihi yerel tarihin konusudur. Yerel tarih, yerel olanın hikayesidir.”⁷⁹¹

“Yerel tarihi diğer tarih türlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri ise tarihe insan unsurunu dahil etmesidir. Geleneksel tarih anlatısında çoğunlukla ülkeleri ilgilendiren siyasi gelişmelere yer verilirken bu gelişmelerden bizzat ya da dolaylı olarak etkilenen insan kitlesi ihmal edilir. Oysa yerel tarih, tarihin tanıdığı olan insanın tarih araştırmasında gözle görülür hale gelmesine yardımcı olur. İlyasoğlu'na göre yerel tarihçilik tarihin merkezine insanları, onların deneyimlerini ve bu deneyimlere ilişkin insanların hafızalarında biriktirdiklerini koyar ve bunları önemli bir tarih bilgisi olarak görür.”⁷⁹²

İslam tarih yazıcılığı içerisinde şehir ve bölge tarihlerinin ayrı bir yeri vardır. Bu konuda yazılmış eserlerde genellikle şehirlerin veya bölgelerin coğrafi durumları, fetih şartları, buralarda yaşayan sahâbî ve tabîîn başta olmak üzere çeşitli ilim dallarında yetişmiş şahsiyetlerin ele alındığı ifade edilmiştir. Şehir tarihleri sadece siyasi, içtimai, iktisadi ve ilmi malzemeyi değil arkeolojik ve mimari malzemeyi de içerebilmektedir.⁷⁹³ Eyüp Baş, şehir ve

791 Aslı Avcı Akçalı, Erdal Aslan, "Yerel Tarih ve Tarih Öğretimindeki Rolü", *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:21, 2007, s.81.

792 Akçalı- Erdal Aslan, "Yerel Tarih ve Tarih Öğretimindeki Rolü", s.81.

793 Mustafa Fayda, “İslâm Dünyasında İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medine-i Münevvere Tarihi”, *AÜİFD*, XXVIII (1986), ss.167-180.

bölgeler için yazılmış bu eserlerin “mahalli tarihçilik”/yerel tarihçilik içerisinde değerlendirilebileceği düşüncesini taşımaktadır.⁷⁹⁴

Süleyman Faruk Göncüoğlu, Türkiye’de şehir tarihçiliğinin 1870’li yıllardan sonra başladığını, bunun da erken bir dönem sayılabileceğini söylemektedir.⁷⁹⁵ Şehir tarihçiliğine olan bu ilginin doğmasında yabancı çalışmacıların etkileri, vilayet matbalarının kurulması, vilayet salnâmelerinin basılması, belediyelerin kurulması, seyyahların sayıca artması, şehir rehberlerine gerek duyulması gibi sebepleri sıralamıştır.⁷⁹⁶

Şehir tarihçiliği erken sayılabilecek bir dönemde başlamış olmasına rağmen bir disiplin olarak ele alınışı daha geç tarihlerde olmuştur. Şehir tarihçiliğinin gelişimi, tarih yaklaşımının, metodunun ve içeriğinin ne olacağı sorununu da gündeme getirmiştir. Akademik olarak belli bir metodolojiye oturtulup, belli bir yaklaşım ve çerçeve çizilemediği, her bir yeni çalışmanın şehir tarihçiliğinin sınırlarını ve içeriğini de değiştirdiği söylenmektedir.⁷⁹⁷

Mükrimin Halil Yinanç, “Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar Bizde Tarihçilik” adlı makalesinde Osmanlı şehir tarihçiliğini değerlendirmiştir. Ali Satı Efendi’nin Hafız Hüseyin Ayvansarayî’nin İstanbul camileri hakkında yazdığı *Hadikatü’l-Cevamî*’a yazdığı zeyil ve ilaveleri, Eyüp Sabri Paşa’nın *Mirât-ı Mekke*, *Mirât-ı Medine* ve *Mirât-ı Ceziretü’l-Arap* isimli eserleri değerli bulduğunu ifade etmiştir.⁷⁹⁸ Ayvansaraylı Hüseyin Efendi’nin *Hadikatü’l-Cevamî* adlı eseri 1779’da yazılmış, 1864 yılında ise Matbaa-ı Amire’de basılmıştır. İsmail Hacıfettahoğlu’nun basılan ilk şehir tarihi olarak nitelendirdiği⁷⁹⁹ Şâkir Şevket’in *Trabzon*

794 Eyüp Baş, “İbn Asakir ve Tarihi Dımaşk’ı Üzerine”, AÜİFD, XXXIX (1999), s.697.

795 Süleyman Faruk Göncüoğlu, “Şehir ve Semt Tarihi Metodolojisi”, *Tarih Nasıl Yazılır, Tarihyazımı için Çağdaş bir Metodoloji*, ed.Ahmet Şimşek, İstanbul 2011, s.339; İlhan Tekeli, *Tarihyazımı Üzerine Düşünmek*, Dost Kitapevi, Ankara, 1998, s.339.

796 İlhan Tekeli, *Tarihyazımı Üzerine Düşünmek*, Dost Kitapevi, Ankara 1998, ss.148-149.

797 Yasemin Avcı, “Kent Tarihi”, *Tarih için Metodoloji*, ss.179-180; Göncüoğlu, “Şehir ve Semt Tarihi Metodolojisi”, s.339; Tekeli, *Tarihyazımı Üzerine Düşünmek*, s.339.

798 Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik” *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.797.

799 İsmail Hacıfettahoğlu, “İlk Matbu Şehir Tarihimiz Çerçevesinde Bizde Şehir Tarihçiliği”, *1.Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*, Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara, 2011, ss.75-76.

Tarihi adlı yapıtı ise 1877 yılında İstanbul Umran Matbaası'nda basılmıştır.⁸⁰⁰ Yinanç, bu eserden “muhtasar olmakla beraber bazı müfit malumatı havidir” diyerek bahsetmiştir. Yinanç'ın tarihçilerimize her zaman kaynak olacak, derin ve uzun bir “sa'y” ve “tettebbu” sonucu yazıldığını ifade ettiği Edirneli Bâdî Ahmed Efendi'nin *Riyaz-ı Belde-i Edirne* adlı eserini de şehir tarihçiliği açısından değerli bulduğu görülmektedir.⁸⁰¹

Ülken, Yinanç'ın Anadolu şehirlerinin tarihini çok iyi tetkik etmiş olduğunu *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı maddelerin ve Malatya'daki bir konferansta Malatya şehrinin tarihine dair vermiş olduğu bilgilerin onun Anadolu şehirleri konusundaki bilgisinin derinliğini gösterdiği kanaatini taşımaktadır.⁸⁰²

Yinanç'ın şehir tarihi yazıcılığını belirleyen en önemli etkenin kullandığı malzeme ve kaynaklar olduğu düşüncesindeyiz. Bu yazı türü, şehirlerin değişip gelişmesiyle birlikte değişim göstermiş, bugün de çerçevesi tam olarak çizilememiş bir alan olarak görünmektedir. Yinanç'ın zengin kaynak listesinde yer alan eserlerin çoğunun vakıf kütüphanelerinde yer alan el yazmaları, seyahatnameler, vekâyi'nâmeler, kitabeler... olduğu söylenebilir. Bu kaynaklardan topladığı bilgileri, şehrin adının nereden geldiği, şehrin siyasi tarihi, İslam orduları tarafından fethedilişi, Türklerin eline geçişi, şehirdeki tarihi eserler, bu şehirde yetişen önemli şahsiyetler, şehir halkının, etnik ve dini kimliği başlıkları altında aktarmıştır. Kullandığı kaynakları detaylı olarak vermiş, tespit ettiği hataları ise hangi delillere dayandığını belirterek açıklamıştır.

800 Avcı, “Kent Tarihi”, s.176.

801 Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.797.

802 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.344.

2.4. Türk İslam Tarih Yazıcılığı ile İlgili Çalışmaları/ Literatür Değerlendirmeleri

2.4.1. Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar⁸⁰³

Mükrimin Halil Yinanç, 15-20 Kasım 1943'te III. Türk Tarih Kongresinde sunduğu bu tebliğde Prof. Fuat Köprülü'nün *Bellekten*'de yer alan Anadolu tarihinin yerli kaynaklarında yer almayan iki farklı kaynağa değinmiştir. Bu eserlerden birincisi *Hasan ibn Abdilmümin el-Hoyi* tarafından Selçuklu'nun Kastamonu emiri Hüsameddin Mahmud bin Muzafferüddin Yavlak bin Alp Yörük bin Hüsameddin Çoban namına telif ettiği *Kavâidü'r-Resâil ve Ferâidü'l-Fedâil* adlı kitaptır. İkinci kitap yine aynı müellifin *Gunyetü'l-Kâtip ve Münyetü't-Tâlib* adlı risalesidir. İki risalenin de inşa tarihimiz için fevkalade önemli olduğunu belirtmiştir. “Pervane” makamının her ikisinde de geçmemesine dikkat çekmiştir. 690 senelerinde bu makamın ilga edilmiş olabileceği ve divana ait olan vazifenin başka bir divana verilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur.⁸⁰⁴

2.4.2. Bibliyografya İlmi ve Kâtip Çelebi⁸⁰⁵

Yinanç'ın “Bibliyografya İlmi ve Kâtip Çelebi” başlıklı çalışması *İş* dergisi c.X, sayı:37, Son Kânun 1944 tarihinde 7-10. sayfalarda yayımlanmıştır. Yinanç, *Keşfü'z-Zunûn*'un yeni basımı nedeniyle bu kısa metni hazırladığını ifade etmiştir. Yinanç, çalışmasında İslam tarih yazıcılığı geleneğinde bibliyografya oluşturma, başvuru kaynaklarını gösterme konusundaki gelişimi anlatmış, Mes'ûdî'nin *Mürûcu'z-Zeheb* adlı eserinde önceki tarih yazarlarının listesini verdiğini, fakat ilk rastlanılan bibliyografik kitabın Muhammed b. İshak ibn Nedim'in *Fihrist* isimli eseri olduğunu ifade etmiştir. İbn Nedim'den sonra, miladi

803 Yinanç, “Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.607-616; Yinanç, “Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar”, *III. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 15-20 Kasım 1943*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1948, ss.95-103.

804 Yinanç, “Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.615.

805 Yinanç, “Bibliyografya İlmi ve Kâtip Çelebi”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.587-590.

16. asrın sonunda yazılmış olan *Sakketü'l-Halef bi-Mevsûfi's-Selef* adlı eseri de önemli bularak “zikre şayan” olarak nitelendirmiştir.

Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn* adlı eserinin üstünlükleri, özellikleri, baskıları ile ilgili bilgi veren Yinanç, Prof. M. Şerefeddin ve Prof. Kilisli Rıfat'ın gayretleriyle basılan iki cildin, diğer tablara göre aslına daha uygun olduğunu, Katip Çelebi'ye atfedilen birçok yanlışlığın tashih edildiğini yazarak beğenisini dile getirmiştir.

Keşfü'z-Zunûn'un kitaplar ve müellifler hakkında “tafsilatlı”/detaylı bilgi ihtiva ettiğini, ilim tarihinin on kişinin vücuda getirebileceği bir kitap ortaya koyan Katip Çelebi'ye minnettar olduğunu ifade eden Yinanç, müellifin çalışmasını “şayan-ı hayret” olarak nitelendirmiştir. İslam tarihinde böyle bir çalışmanın Arap ve Acem âlimler tarafından değil de ilk kez bir Türk tarafından yapılmasını iftihar vesilesi olarak görmüştür. “İslam medeniyetinin bir kütüğü olan bu eserin” kusurlarını belirtme gereği duymuş, müellifin kendisinin görmemiş olduğu kitapları görmüş gibi kaynak isimleri olarak zikrettiğini, bazı kitapları yanlış müelliflere, müellifleri de yanlış zamanlara isnad etmiş olduğunu tespit etmiştir. Görmediği kitapları, kaynaklardan ismini görerek zikretmesini ise müellifin en büyük kusuru olarak ifade etmiştir.

2.4.3. Feridun Bey Münşaati⁸⁰⁶

Mükrimin Halil Yinanç, Osmanlı devlet adamı Feridun Ahmed Bey'in Osman Gazi'den II.Murad devrine kadar olan resmi mektuplarının suretlerini içeren, Osmanlı tarihinin en önemli kaynaklarından biri sayılan *Münşeâtü's-Selâtîn* adlı eser üzerinde oluşan olumsuz

806 Mükrimin Halil Yinanç, “Feridun Bey Münşeâtü”, *TOEM*, Sayı. 63-77, 1 Ağustos 1336-1 Teşrin-i Sani 1339 ss. 161-168; “Feridun Bey Münşeâtü”, *TTEM*, Sayı.1(78) Kanun-ı Sani 1340, ss.37-46; “Feridun Bey Münşeâtü”, *TTEM*, S.2(79), 1 Mart 1340, ss.95-104; “Feridun Bey Münşeâtü”, *TTEM*, S.4 (81), 1 Temmuz 1340, ss.216-226.

kanaatleri belirterek daha önce tetkik ve tenkidinin yapılmadığına dikkat çekmiş, ilk incelemeyi kendisinin yaptığını ifade etmiştir.⁸⁰⁷

Eserde yer alan Osman Gazi devrine ait ilk mektup Sultan Alâeddin tarafından Osman Gazi'ye Söğüt'ün temellükü için gönderildiği ileri sürülen 683 tarihli Farisi menşurdur. Yinanç, belirtilen tarihte II. Mesud'un⁸⁰⁸ Anadolu saltanatında hüküm sürdüğünü, I. Alâeddin Keykubat'ın ve II. Alâeddin Keykubat'ın ölüm yıllarının 634 ve 655 olduğunu, III. Alâeddin Keykubat'ın ise 696 senesinden önce tahta çıkmadığına işaret ederek menşurun ya unvanında ya da tarihinde tahrifat bulunduğu dikkat çekmiş, zikredilen mektubu “intikad-ı dahiliyeye”/edebi tenkide tabi tuttuğunu ifade ederek delillerini ortaya koymuştur.

(امهات بقاع اسلام و ملت و معظمت ديار ملك و دولت) / “ümme-hât-ı bika'-ı İslam ve millet ve muazzamât-ı diyar-ı mülk ve devlet” denilerek Osman Bey'e tevcih edilen Söğüt kasabasının o tarihlere

(امهات بقاع اسلام) / “ümme-hât-ı bika-ı İslam”dan olmayıp Anadolu hududundaki ufak ve ehemmiyetsiz kalelerden biri sayıldığı bilindiğini yazmıştır. Yinanç, diğer bir delil olarak

(ناصر الدنيا والدين ابو منصور عثمان شاه), (كامران معظم), (عزيز ترين اولاد آدم), (سعادت مند اعز اشرف اکرم), gibi

unvanların Osman Bey için kullanılmasını göstererek, zikredilen unvanların sadece mülûk ve selâtîne mahsus olduğunu, sultanın ümerâsına hitaben bu unvanların kullanılmayacağını, fiilen hükümdar olan bir kişiye de yazılmayacağını ifade etmiştir.⁸⁰⁹ Mektubun intikâd-ı

hâriciyesi/dış tenkid için inceleyen Yinanç, Feridun Bey'in münşeâtı ile Hârizmşah Sultan Alâeddin Muhammed Tekiş zamanında Harezmi divanında münşilik görevinde bulunan Muhammed b. Müeyyed-i Bağdâdî tarafından evâmîr ve mektubatın bir araya getirilerek oluşturulmuş olan *et-Teveşşül ile't-teressül* adlı münşeâtın İstanbul Nuruosmaniye

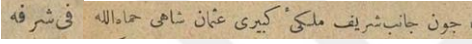
807 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.418; Mükrimin Halil Yinanç, “Feridun Bey Münşeâtı”, *TOEM*, S. 63-77, 1 Ağustos 1336-1 Teşrin-i Sani 1339 s.161.

808 Yinanç'ın makalesinde sultanın künyesi Sultan Mesud Sani bin İzzeddin Keykavus Sani olarak geçmektedir.

809 Yinanç, “Feridun Bey Münşeâtı”, Sayı. 63-77, s.161, 162, 163.

Kütüphanesi'nde bulunan 662 tarihinde istinsah edilmiş bir nüshası ile karşılaştırmıştır. 568 tarihinde tahta çıktığını belirttiği Sultan Tekiş'in büyük oğlu Melikşah'a Cend şehrini ikta ettiğine dair ismi geçen menşur gönderilmiştir. Yinanç, bahsi geçen bu menşurun Feridun Bey münşeatinin 48. ile 55. sayfaları arasında yer alan menşurla aynı olduğunu iddia etmiştir. Feridun Bey'in menşurda yer alan sername ve özel isimleri⁸¹⁰ değiştirip, orijinal menşurda olmayan tarihi de ekleyip, muhtevasını muhazafa ederek kendi eserine derc ettiğini, tahrif ve tebdil ettiğini kaydetmiştir. Feridun Bey tarafından uydurulduğunu söylediği mektup tarihinin, Anadolu tarihi ile uyuşmadığını iddia etmiştir.⁸¹¹

Menşuru intikada tabi tutan Yinanç, mektubun 22. satırında geçen

 ibareyi fermanın hakikat olmadığına delil saymıştır. Anadolu Selçukilerinin merkezi idareyi tesis ettikten sonra “melik” ve “han” gibi yarı-müstakil hükümdarlığa delalet eden unvanların teşrifattan/protokolden kaldırdıklarını ifade ederek Osman Bey için “melik-i kebir” unvanının kullanılmasını Muhammed b. Müeyyed-i Bağdâdî'nin münşeâtından intihal edildiği hükmünü çıkarmıştır.⁸¹² Yinanç yaptığı inceleme sonucunda Muhammed b. Müeyyed-i Bağdâdî'nin eserinde yer alan Sultan Alâeddin Tekiş'in Doğanşah'a gönderdiği Nesa şehrine tabi kurâ ve kasabanın eskisi gibi kendi divanına tabi olmasını içeren menşurdan intihal edildiğini ortaya koymuştur.⁸¹³

İkinci mektup, Sultan Alâeddin bin فرامرز tarafından Osman Gazi'ye Ak sancak, tablhane ile birlikte gönderilen Türkçe menşurdur. Yinanç zikredilen menşurun Kanuni Sultan Süleyman devrindeki usul ile yazıldığına, sonundaki 688 tarihine işaret ederek tarihinin tahrif

810 Yinanç, Feridun Bey'in Hitta-i Cend kelimesi yerine Hitta-i Bid, Melikşah'ın yerine Osman Gazi kelimesini kullanıp, orijinal menşurda olmayan tarihi de ekleyerek kendi münşeâtına derc ettiğini tespit etmiştir.

811 Yinanç, “Feridun Bey Münşeâtı”, Sayı. 63-77, s. 164, 165, 166.

812 Yinanç, “Feridun Bey Münşeâtı”, Sayı.1(78), s.37, 38.

813 Yinanç, “Feridun Bey Münşeâtı”, Sayı.1(78), s.38.

edildiği, Feridun Bey'in mektubun uslubunu değiştirdiği yönündeki görüşlerini aktarmıştır.⁸¹⁴ Yinanç, incelemelerinde Feridun Bey'in bu mektubu kısmen kendi karîhasından meydana getirdiğini, kısmen de Farisi menşurların birinden tercüme ettiğine dair kanaatini belirtmiştir. Aslına da ulaşamamış olduğunu ifade etmiştir.⁸¹⁵

Üçüncü menşur ise Sultan Alâeddin bin فرامرز tarafından Osman Gazi'ye gönderildiği ser-levhasından anlaşılan Farsça menşurdur. Yinanç, tarihinin değiştirildiğine dair genel kanaati aktarmıştır.⁸¹⁶

Yinanç, münşeatta yer alan Orhan Bey zamanında yazıldığı iddia edilen mektupların da sahteliğini incelemiştir. Mektupların kısmının Muhammed b. Müeyyed-i Bağdâdî'nin eserinden intihal edildiğini ifade etmiştir. Feridun Bey'in münşeatinde yer alan sekiz mektubun birisinin Farisi aslından Türkçe'ye tercüme edildiğini, bir diğerinin aynıyla ibka edildiğini, diğerlerinin ise tahrif edilmek suretiyle Feridun Bey'in münşeatinde aktarıldığını yazmıştır.⁸¹⁷

Farisi aslından tercüme edilerek intihal edilen mektubun münşeatin 69. sayfasında yer aldığını Orhan Gazi tarafından Süleyman Şah'ın Divan-ı Hümayun'da müşir ve sipehsâlâr nasbıyla/görevlendirmeleriyle eyalet tefvizi için çıkarılan berat-ı şerifin sureti olduğunu yazarak, mektubun aslını da makalesine derc etmiştir.⁸¹⁸ İki menşuru karşılaştıran Yinanç, sernamesinin değiştirildiğini, "Barçılığkent" şehir isminin "İznik" olarak değiştirildiğini, fikaratın tay edilerek, İznik'in Süleyman Paşa'ya tevcihini bildiren haberlerin ilave edildiğini tespit etmiştir.⁸¹⁹

814 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", Sayı. 63-77, s. 161, 162.

815 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", Sayı.1(78), s.40.

816 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", Sayı. 63-77, s.162.

817 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", Sayı.1(78), s.40.

818 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", Sayı.1(78), s.41, 42, 43.

819 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", Sayı.1(78), s.43.

Yinanç'ın, Orhan Bey zamanındaki Melik müşarünileyh ile Celayir hanedanı, Karaman hanedanı ve Cani Bey Han arasında geçen "muharreratı"/yazışmaları tarih açısından önemli bulduğu görülmektedir.⁸²⁰

Yinanç'ın sahteliğini ispat ettiği diğer bir mektup Şeyh Hasan Celayiri tarafından Orhan Gazi'ye gönderildiği iddia edilen mektuptur. Feridun Bey'in münşeâtında Orhan Gazi'nin Şeyh Hasan'a yazdığı 75. ve 76. sayfalarda yer alıp "elcevap" sernamesini taşıyan mektuptur. Yinanç, zikredilen mektubun Muhammed b. Müeyyed-i Bağdâdî'nin münşeâtındaki Sultan Tekiş tarafından Gur hümümdarı Muizzüddin Şihâbüddin Muhammed'e gönderilen mektuptan tahrif edilerek ithal edildiğini göstermiştir. Feridun Bey'in mektup için bir mukaddime yazdığını "Firuzkûh" şehir adını "Tebriz", "Horasan" adını "Rumili" olarak tebdil ettiğini, Süleyman Paşa ve Ulubat fethine ait ibareler ekleyerek bazı cümleleri çıkardığını, mektubun sonuna tarih ve mevrîd ilavesi yaptığını tespit etmiştir.⁸²¹

Yinanç, Orhan Gazi'nin جانك خان Canik Han ile olan haberleşmesini de tetkik etmiştir. Orhan Gazi'nin Ulubat'ın fethi nedeniyle Canik Han'a yazılmış olan name-i hümayun'u ele almıştır. Yinanç, mektupta bahsedilen mevzulara yer vererek, Orhan Bey'in Ulubat'ın fethinden sonra Germiyan oğlu ile yaptığı ittifak ve Karaman oğlunun taarruzlarından bahsettiğini ve ilkbaharda onların üzerine yürüyeceğini yazdığını ifade etmiştir. Yinanç, Canik Han'ın Orhan Bey'e verdiği cevaba da değinerek her iki vesikanın tetkik ve tenkidini yapmıştır.⁸²² Yinanç, Orhan Gazi'nin muhabere ettiği Canik Han'ın Deşt-i Kıpçak Cani Bey Han olup olmadığını sorgulamıştır. Kıpçak Beyi olan Cani Bey Orhan Bey'in muasırıdır. Yinanç, Cani Bey'in Anadolu'nun bir kısmını tahtı idaresi altına alarak Karaman ülkesine sınır olduğuna dair tarihte bir kayda rastlamadığını, mektupta geçen

820 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", Sayı.1(78), s.43.

821 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", *TTEM*, 1 Mart 1340, S.2(79), s.95, 96.

822 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", S.2(79), s.98, 99.

muharebenin cereyan etmiş olmasının uzak bir ihtimal olduğunu belirterek Cani Han'ın bütün Kafkasya, Rusya ve Maveraünnehir'e kadar uzanan Kıpçak ülkesinin hakani olduğunu Orhan Bey'in ise Cani Bey'in emrindeki bir validen daha az kuvvetli olduğunu bu nedenle Orhan Bey'in mertebesindeki bir kişinin bu mektubu yazmasının gerçeklerden uzak bir ihtimal olduğunu değerlendirip Cani Bey'in Orhan Bey'le ittifaka muvâfakat ettiğine dair bir cevapname yazmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.⁸²³ Yinanç, Canik Han'ın Anadolu tavâif-i mülûkünden olma ihtimalini de değerlendirmiştir. Değerlendirmesinde Canik Bey'in Karaman memalikiyle/memleketiyle hudud bir araziye malik olması gerekliliğini ifade ederek, o dönemde Karamanoğullarının, Eratna Bey'in Candar oğlu, Germiyan ve Hamidoğulları'nın arazisi ile çevrili olduğunu dile getirerek bu ihtimali de elemiştir. Zikredilen ittifakın Orhan Gazi ile Candar oğlu İbrahim Bey arasında olduğunu ve sernamesinin sonradan değiştirilmiş olmasını daha makul bulmuştur. Eratna Bey'in İbrahim Bey ve Orhan Bey'le Karamanoğlu lehine birleşmiş olmalarını mümkün görmüştür.⁸²⁴

Yinanç, Canik Han'ın Orhan Gazi'ye yazdığı her iki mektubun aslının da Muhammed b. Müeyyed-i Bağdâdî'nin münşeâtında yer alan Sultan Tekiş tarafından Gur hükümdarına hitaben yazılan mektuplar olduğunu, tabii tuttuğu dahili intikad sonucu sahte olduklarını isbat ettiğini; Feridun Bey'in bu iki mektubu intihal ve tahrif ettiğini iddia etmiştir.⁸²⁵

Yinanç, Sultan Tekiş tarafından Gur hükümdarına gönderilen 578 tarihli mektubun tarihsel değerine de işaret etmiş, hiçbir müverrihin eserinde bulunmayan Kıpçaklar'a dair bilgilerden dolayı çok kıymetli bir vesika olduğunu dile getirmiştir.⁸²⁶

823 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", S.2(79), s.98, 99.

824 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", S.2(79), s.100.

825 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", S.2(79), ss.100-104; "Feridun Bey Münşeâtı", TTEM , S.4 (81), 1 Temmuz 1340, s.216.

826 Yinanç, "Feridun Bey Münşeâtı", S.2(79), s.104.

Yinanç, yukarıda bahsettiğimiz mektupları “intikadı hariceyeye”/dış tenkide tabi tutmuş Harezmsah sultanı Tekiş’in Gur melikine gönderilen mektubun mukaddimesini değiştirdiğini, lüzumsuz cümleleri kaldırdığını, Orhan Bey zamanındaki vakayı teyit edecek fıkralar ilave ettiğini, asıl mektubda bulunan ism-i haslar olan “Horosan” kelimesini iki yerde “Karaman” a bir yerde “Germiyan” a; “Harezm” ismini “Bursa” ya çevirdiğini, Tekiş’in Gur melikine göndermiş elçinin adını (Şemseddin)’i olduğu gibi bırakarak Orhan Gazi tarafından gönderilmiş bir elçi olarak gösterdiğini yazmıştır.⁸²⁷

Yinanç’ın tetkik ettiği diğer bir mektup Feridun Bey’in münşeatinin 80. sayfasında namenin unvanı başlayan Orhan Gazi ile Karamanoğlu arasında cereyan eden mektuplaşmadır. Yinanç, dahili intikad/dış tenkide tabii tuttuğunu belirttiği, içeriğinde Germiyanoglu ile Orhan Bey’in müttefik, Karamanoğlu ile muhasım/düşmanlık ve başka birtakım münasebetlerden bahseden mektubun muhteviyatını red edecek bir vesika ve delil bulunmadığını ifade etmiştir. Yinanç, mektupta Ulubat fethinin tebriğinin yer aldığını, Ulubat’ın fethinin Neşri, Nişancı ve bazı Âl-i Osman tarihlerine göre 735 yılında; İdris-i Bitlisi, Hoca Sadettin tarihlerine göre ise 737 yılında gerçekleştiğini ifade ederek olayın hangi tarihte vuku bulabileceği olasılıklarını inceleyerek 737 senesinde Hasan Celayir ile Çobaniler arasında bir vaka meydana gelmediğini, o tarihte Şeyh Hasan Çobani’nin isyanının söz konusu olmadığını; Mektubta yer alan İran saltanatı ile ilgili bir kaydın 759 senesine ait bir mesele olduğunu belirterek Tevarih-i Âl-i Osman’a itimad ederek Ulubat’ın fethini 737 senesi kabul etmemiz durumunda mektubun sahteliğini kabul etmek durumunda kalacağımızı yazmıştır.⁸²⁸

Yinanç’ın tarihçiliğini gösterdiği ve takdir edildiği en önemli çalışmalarından biri de *Feridün Bey’in Münşeâtındaki* mektupları iç ve dış tenkide tabii tutarak Hârizmsah Sultan

827 Yinanç, “Feridun Bey Münşeâtı”, *TTEM*, S.4 (81), 1 Temmuz 1340, s.217.

828 Yinanç, “Feridun Bey Münşeâtı”, *TTEM*, S.4 (81), 1 Temmuz 1340, ss.219-222.

Alâeddin Muhammed b. Tekiş zamanında Harezmi divanında münşilik göreviyle bulunan Muhammed b. Müeyyed-i Bağdadi tarafından oluşturulan *et-Teveessül ile't-Teresesül* adlı münşeattan intihal edildiğini ortaya koymuş olmasıdır. Tezimizde Yinanç'ın bu çalışmasında incelediği mektuplar olan Osman Gazi ile Sultan Alâeddin arasındaki mektuplaşma; Orhan Bey'in Süleyman Şah'ın görevlendirilmesiyle ilgili mektup; Orhan Bey ile Şeyh Hasan Celayiri, Orhan Bey ile Canik Han arasındaki mektupları Yinanç'ın nasıl irdelediğini, tenkid ettiğini göstererek Yinanç'ın Türk-İslam tarihçiliğine yaptığı katkılar ortaya koyulmaya çalışıldı. Yinanç ayrıca bu çalışmasında Sultan Tekiş'in Gur hükümdarına gönderilen 578 tarihli mektubun da içeriği sebebiyle tarihsel değerine işaret etmiştir.

2.4.4. Fezleket Ekvâl el-Ahyâr Hakkında⁸²⁹

Türk Tarih Kurumu'nun 1957 yılında, 300. yıldönümü dolayısıyla Katip Çelebi'yi anma kararı alması dolayısıyla İstanbul Üniversitesi adına Yinanç, Besim Darkot ve Fahir İz çalışmalara katılmışlardır. Hazırlanan armağan kitapta Yinanç'ın, Katip Çelebi'nin Bâyezid Umumi kütüphanesi'nde bulunan, müellifin kendi el yazısı ile umumi tarihe dair Arapça olarak yazılmış olan eseri *Fezleket Ekvâl el-Ahyâr*'ı tanıttığı makalesi de yer almıştır.⁸³⁰, Katip Çelebi'den ayrışım olduğu belirtilen çalışma, Türk Tarih Kurumu Basımevi tarafından Ankara'da 1957'de 93-100. sayfalarda yayımlanmıştır.

Yinanç, İslam tarihinde yazılmış umumi tarihlerin sene-sene tertip edilerek vukuatın nakledildiğini belirterek bu eserlerin bir dökümünü vermiştir. XI. asırdan *Ahmed ibn Bâhîh*'in bu usulden ayrılarak devletleri nazar-ı itibara/dikkate alarak bir tasnif yaptığını Peygamber, büyük halifeler, Emevîler, Abbasîler, Sâmânîler, Gaznevîler devletlerini sırasıyla yazdığını belirterek onu takip eden tarihçi ve eserlerini izledikleri usulleri, diğer tarih yazımlarına göre

829 Yinanç, "Fezleket Ekvâl el-Ahyâr Hakkında", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.827-834.

830 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.185.

farklılıklarını, özgünlüklerini belirtmiştir. Katip Çelebi'den önce ve sonra İslam devletlerinin tarihini yazan Osmanlı tarih yazarlarının eserleri hakkında kısaca bilgi verip değerlendirmeler yapan Yinanç, daha sonra *Fezleket Ekvâl el-Ahyâr*'ın yazılı tek nüshasının içeriğinden, üç kısımdan oluşan bahislerin konularını ele almıştır.

Kitabın İslâm'dan önceki kısımlarının, hulefâya ait olanlarının herkesçe “malum olan”/bilinen kitaplardan alındığını, yeni bir “malumat”/ ve “tetebbu”/araştırmanın mevcut olmadığını yazarak eserin en önemli cihetinin/yönünün Abbasi hilafet imparatorluğunun dağılmasından sonra teşekkül eden İslam devletleri olduğunu ifade etmiştir.

Yinanç, Katip Çelebi'nin esas olarak Cenâbî'yi aldığı Hamdullah el-Müstevfi'nin *Târîh-î Güzîde* Gaffârî'nin *Cihânârâ*'sı, Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ından, Mirhon'dan nakiller yaptığını Osmanlı devleti'ni ele aldığı fasılda Cenâbî'i ile beraber Neşrî'den, Âşıkpaşa-zâde'den, Hoca Sadettin'den, Edirne tarihi olan *Enîs el-Müsâfirîn*'den istifade ettiğini kaydetmiştir.

Yinanç, Osmanlı tarihinin Fatih Sultan Mehmed faslına dikkat çekerek İstanbul'un fethinden sonra kiliselere verilen imtiyaz ve maaş konusunda Ebu's-Suud Efendi'nin fetvasının, Galata'nın fethinden sonra ahalisine verilen emannâmenin suretinin kaydedildiğini belirtmiştir. Fatih Sultan Mehmed ile Uzun Hasan arasındaki savaşa ilişkin bilgileri “şayan-ı dikkat” bulmuştur. Fatih'ten sonra III. Murad'a kadar olan vak'alar için *Hoca Sadettin Tarihi*, Âli'nin *Künhü'l Ahbâr* adlı eserlerinin esas alındığını sonraki vak'alar için kaynak gösterilmediğini, bu kısımları müellifin kendisinin yazdığını fakat Mustafa Safi Efendi ve Peçevi'den istifade etmiş olabileceği şüphesini dile getiren Yinanç, eserin en önemli kısmının Osmanlı Devleti'ne ait olan ince malumat/bilgi olduğunu vurgulamıştır.

2.4.5. Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika⁸³¹

Yinanç, yazısına bu eserin tarihsel önemine değinerek giriş yapmıştır. Eserin Fatih zamanında tevkî/nişancı olarak görev yapan (محمد پاشا بن عارف) /Mehmet Paşa bin Arif tarafından Arapça olarak kaleme alındığını belirten Yinanç, bu eserin II. Bayezit devrinde telif edilen Aşıkpaşazade, Neşri, İdris-i Bitlisi, Ruhi, İbn-i Kemal tarihlerinden rub'/çeyrek asır önce kaleme alınması nedeniyle adı geçen eserlerden daha sahih/doğru ve mevsuk/güvenilir/sağlam bilgi içermesi gerektiğini ve bu nedenle bu eserlerdeki ve onu kaynak edinen eserlerdeki bilgileri cerh/çürütme, nakz/bozma/yok sayması gerektiğini ifade ederek bu eseri tarihsel olarak önemli kılan unsurlardan ilkinde kaynak olarak değerine dikkat çekmiştir.⁸³²

Yinanç, Nişancı Mehmed Paşa'nın tarihçesinde Âl-i Osman hanedanının nesebi hakkında yukarıda ismi geçen tarihçilerden daha farklı bilgi verdiği, Osmanlı ailesinin Anadolu'ya Selçuklu hanedanı ile birlikte geldiğine dair bilgi verdiği değinmiştir. Selçuklu hanedanının Anadolu'ya geliş nedeninin ise tarihi gerçekliklerden tamamen farklı olduğunu, müellifin bu bilginin *Behçetü'l Tevarih*'den alındığını beyan ettiğini belirtmiştir. Yinanç, eseri değerli kılan bir başka nedene içeriğinin diğer eserlerden farklı oluşuna değinmiştir.⁸³³

Yinanç, küçük olarak nitelendirdiği eserin iki risaleden oluştuğunu, üslubunun “müsecca”/kafiyeli olduğunu belirtmiştir. İlk risalenin Osmanlı hanedanının ortaya çıkışından, Fatih Sultan Mehmed'in cülûsuna/tahta oturuşuna kadar, ikinci risalenin ise Fatih'in cülûsundan 885 tarihine kadar meydana gelen olayları kapsadığını yazan Yinanç, eserin içeriğini belirtmiştir.⁸³⁴

831 Mükrimin Halil Yinanç, “Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika”, *TTEM*, S. 2 (79), 1 Mart 1340/1 Mart 1924, ss.85-94; S. 3 (80), 1 Mayıs 1340/ 1 Mayıs 1924, ss.142-155.

832 Yinanç, “Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika”, s.85.

833 Yinanç, “Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika”, s.85.

834 Yinanç, “Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika”, s.85.

Eserde müellife ait bilgileri tarayan Yinanç, tarihçinin Arnavutluk seferi sırasında kendisine dair bilgi verdiği satırları tespit ederek, tercüme-i haline ait bilgi vermediğine, künyesindeki “sadıki” kelimesinden ise tarihçinin nesebini Ebu Bekir’e dayandırdığı sonucunu çıkarmıştır.⁸³⁵

Yinanç, Ruhi, İbn Kemal ve Müneccim başının, Müverrih Hayrullah Efendi’nin tevkîf Mehmed Paşa’nın eserini kaynak olarak kullandıklarını tespit etmiştir.⁸³⁶ Yinanç’ın bu çalışması eserin kaynak tenkidini yaptığı ve kaynağın kıymetini değerlendirdiği çalışmalardan biri olmuştur.

2.4.6. Onikinci Asır Tarihçileri ve Muhammed Bin Ali El-Azîmi⁸³⁷

Yinanç’ın Selçuklu dönemi kaynaklarını tanıttığı makalelerinden biridir. Bu makalede 12. yüzyıl tarihçilerine değinmiş, özellikle Azîmi’yi önemseyerek onun üzerinde durmuştur.⁸³⁸ Bu asrı “Türk”, “Yakın Şark” ve “Avrupa” tarihi açısından siyasal alanda önemli gelişmelerin yaşanması nedeniyle önemsendiği anlaşılmaktadır. Avrupalı tarihçilerin bu asrı “Haçlılar asrı” olarak isimlendirdiklerini belirtmiştir. Büyük Selçuklu İmparatorluğu cephesinden bakıldığında ise “Oğuz İmparatorluğu” olarak adlandırılan devletin yıkılarak yerini Anadolu ve Suriye Türklerine bırakmasını iki nedende ele almıştır. Birinci neden devletin içerisinde feodal beyliklerin istiklallerini kazanmaya başlamalarıdır.⁸³⁹ İkinci olarak Moğol istilasına öncü olacak ve devleti yıkan başlıca unsurlardan biri olacak Hitanların⁸⁴⁰ istilasına

835 Yinanç, “Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika”, s.86.

836 Yinanç, “Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika”, s.86.

837 Yinanç, “Onikinci Asır Tarihçileri ve Muhammed Bin Ali El-Azîmi”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç- Makaleler*, ss.759-778.

838 Başar, “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Selçuklu Tarihine Dair Çalışmaları”, s.199.

839 Mükrimin Halil Yinanç, Sultan Sencer’in 1157’de ölümünden sonra imparatorluğun yıkıldığını, yerine Gur, Harezmi, Anadolu ve Suriye krallıklarının kurulduğunu ifade etmiştir.

840 Mükrimin Halil Yinanç’ın “Hitanlar” olarak adlandırdığı kavim “K’itan”, “Kitaylar”, Karahitaylar olmalıdır. 12. yüzyıldaki Orta Asya’daki önemli gelişmelerden biri olarak Hitanların birçok Türk boy ve oymağı ile birlikte Hazar kenarlarına kadar ilerlemesini ve Katvan savaşında Sultan Sencer’i mağlup ederek

uğramasıdır. Dönemi Anadolu ve Suriye Türklerinin, Bizans ve Haçlılar'a "galebe çaldığı" bir süreç olarak görmüştür.⁸⁴¹

Yinanç, Doğu'nun 12. asırda ilim ve edebiyat alanında ilerlediğini, bu asrın tarihçiliğinin de en fazla geliştiği devirlerden birisi olduğu kanaatini taşımaktadır. Bu dönemde Batınilerin faaliyetlerinin, mezhep mücadelelerinin, içeride iktidar kavgaları, dışarıda ise din muharebelerinin devam ettiğini, dönemin müelliflerinin ise meydana gelen olayları itina ile kaydederek sonraki nesillere "yadigar" olarak bıraktıklarını belirtmiştir. Yinanç, müelliflerin çoğunluğunu tarihçiliği hadisin bir şubesi olarak gören muhaddisler ile vakayinâme, hatırat veya bir mevzû üzerinde eser telif eden tarihçiler olduklarını kaydetmiştir. Muhaddis olan tarihçilerin, hadis ve muhaddislerin "intikadı/edebi tenkit" konusunda yazılan eserleri taklid ettiklerini tespit etmiştir.⁸⁴²

Yinanç, müellifleri üç gruba ayırarak eserleri ile ilgili detaylı bilgiler vermiştir:

- 1. Şehir tarihçileri:** Ele aldıkları şehirde yetişmiş veya oraya uğramış meşhur kişilerin hayatını, siyasi ve umumi vakaları kaydeden müellifler. Mervli Ebu Said Abdülkerim bin Muhammed es-Semâni, İbn Asâkir, Ebu'l-Hasan Abdülgafir el-Farisî, Ebu Hafs Ömer en-Nesefî bu gruba dahil olan ve eserlerini zikrettiği tarihçilerdir.⁸⁴³
- 2. Hatırat türünde eser kaleme alan tarihçiler:** İbni Babeh, Anuşirevan bin Halit, Esârebli Ebu'l-Fevarîs Hamdan bin Abdirrahim, Munkid-oğulları, Meyyafarikinli İbn Ezrak, İmadüddin Kâtib İsfahani, Bahaüddin Yusuf bin Şeddad, Cemaleddin bin el-Kufti bu grupta yer verdiği önemli eserler vermiş tarihçilerdir.⁸⁴⁴

Amuderya'dan itibaren bütün Türkistan'ı zapt etmiş olmalarını göstermiştir. Detaylı bilgi için *DİA* "Karahitaylar" maddesine bakınız.

841 Yinanç, ss.759-760.

842 Yinanç, s.760.

843 Yinanç, ss.760-761.

844 Yinanç, ss.761-763.

3. Sene tertibi ile vakayinâme kaleme alan tarihçiler: Muhammed bin Abdülmelik el-Hemedanî, Ebu Ya'la Hamzatü'l-Kalanisî, İbn Fındık el-Beyhâki, Bağdatlı Ebu'l-Meali Muhammed bin Hasan bin Hamdûn, Ebu'l-Ferec Abdurrahman el-Cevzi bu grupta değerlendirdiği, eserlerine ve neden önemli olduklarına değindiği tarihçilerdir.⁸⁴⁵

Yinanç, Halepli Ebu Abdullah Muhammed bin Ali el-Azîmî'yi sene tertibi üzerinden vakayinâme yazan tarihçiler arasında değerlendirmiştir. Bu tarihçilerin Orta Çağ'da Doğu'da yaşamış tarihçilerin vasıflarını gösterdiklerini ifade etmiştir. Bu özellikleri hadis, fıkıh ile uğraşan, müspet ilimlerle uğraşmayan din adamları olmaları; tarihteki vakaların sebep ve sonuçlarını “mukadderat-ı ilahiye” ile açıklamaları; tarihi vakaların ruhi, içtimai ve maddi sebeplerine ve sonuçlarına değinmemiş olmaları olarak sıralamıştır. Bu muharrirlerin bir mezhebin sâliki olduklarını ve tarafgirliklerini “amansız”, “şiddetli” kelime ve cümlelerle ifade ederek olaylardan “münferiden” bahsedip sebep ve neticelerini izah ve tenkid etmemiş olduklarını kaydetmiştir.⁸⁴⁶

Bu dönemin müelliflerinde “harici intikad” ın çok kuvvetli olduğunu, vakaları nereden duyup, nereden aldıklarını belirttiklerini, hadis usûlünde olduğu gibi râvi ve şahitleri esaslı bir şekilde kritik ettiklerini belirterek “dahili intikad”, “riyazi” ve “tabii bilgilere” vakıf olmadıklarını ve dinî itikadların o dönemlerde serbest düşünceleri söndürecek derecede kuvvetli oldukları sonucuna ulaşmıştır. “Harici intikadın” kuvvetli olması nedeniyle Grek ve Roma müverrihlerine göre daha “mutedil” ve vakaların “suret-i cereyanına” daha sadık olduklarını, bu yönleriyle çağdaşları olan Avrupalı, Bizans, Ermeni, Süryani tarih yazıcılarından daha üstün oldukları değerlendirmelerini yapmıştır.⁸⁴⁷

845 Yinanç, ss.763-764.

846 Yinanç, s.765.

847 Yinanç, ss.765-766.

Yinanç, Halebli olan Azîmi'nin künyesinin Ebu Abdillah, adının Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Nezâr et-Tenûhi olduğunu, Tenûh kabilesinden veya o kabile mevâlisinden birinin oğlunun soyundan geldiği tahmin etmiştir. Asâkir'in Azîmi için "muallim", İbnü'l Âdim'in ise "üstad" lakabını kullandıklarını belirtmiştir.⁸⁴⁸

Yinanç, Azîmi'nin doğum tarihi olan 483/1090 yılını eserinde belirttiğini Asâkir'in, Azîmi'nin Nasrullah'tan hadis okuduğunu ve Asâkir'den Dımaşk'taki ekâbirden bir çoğu için kaside yazdığını nakletmiştir. Yinanç, Azîmi'nin, Artukoğlu İlgazi, Aksungur Porsuki, Atabey Zengi, Seyfeddin Suvar'ın Haçlılar'a karşı kazandığı zaferler için yazdığı kasidelerin ilk beyitlerini eserine kaydettiğini belirtmiştir.⁸⁴⁹

Yinanç, Azîmi'nin iki eseri olduğunu, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunun* adlı eserinde bu iki kitaptan bahsettiğini tespit etmiştir. Kemaleddin bin el-Adîm'in görerek Halep tarihlerine kaynak olarak kullandığı mufassal eserinin günümüze ulaşmadığını belirtmiştir.⁸⁵⁰ Bu eserin içeriğinde, Oğuzlar'ın Şimali Suriye'yi işgalleri; Kutalmışoğlu Süleyman'ın Antakya'yı alması; Yağıbasan'ın Antakya valiliği zamanındaki vukuatı; Tutuş ve büyük Aksungur'un vak'ası, Aksungur Porsuki'ye ve Haçlı seferlerine dair önemli bilgiler bulunduğunu söylemiştir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kütüphanesindeki 398 numarada bulunan muhtasar tarihinin elimizdeki tek nüsha olduğunu belirterek bir çok hata ile istinsah edildiğini tespit etmiştir.⁸⁵¹ İbnü'l-Adîm'den başka İbn Dokmak'ın, On beşinci asır tarihçilerinden olan Ayıntablı Bedrüddin Mahmud'un *İkdü'l-Cümân* adlı eserinde Azîmi'nin eserini kaynak olarak kullandıklarını tespit etmiştir. *Amasya Tarihi* müellifi Hüseyin Hüsamüddin'i de bu eserden istifade edenler arasında saymaktadır. Yinanç, bu eserde yer alan bilgilerin başka kaynaklarda

848 Yinanç, s.766.

849 Yinanç, s.766.

850 Yinanç, s.766.

851 Yinanç, s.766-767.

olmadığını tespit ederek kendisinin de “Maraş Emirleri” makalesinde ve “*Anadolu Selçukîleri*” çalışmasında kaynak olarak kullandığını belirtmiştir.⁸⁵²

Yinanç, *Azîmi Tarihi*'nin niteliklerini ve önemli yerlerini tetkik etmiştir. Eseri, Kâtib Çelebi'nin *Takvimü't-Tevarih*'inin niteliğinde bulmuş olduğu görülmektedir. Yinanç, Azîmi'nin hangi kaynakları kullandığına yer vermiştir. Müellifin Vakıdî, İbn Kuteybe, Taberî, Cehşiyarî, Mes'udî, Yahya bin Said Antakî, Sulî, Muarrî, Taberî, Muarrî'nin *Zâdü'l-Müsafir*'i, Deyranî'nin Taberî'ye yazdığı zeyli, Sabit bin Kurreti'l-Harranî ve Fergan'nin eserini, Âl-i Büveyh'in *Kitabü't-Tâci* adlı vekayinamesini, Garsu'n-Nime Muhammed bin Hilâl es-Sabî'nin eserini, Tarsusî, Acemî ve Hiberî'nin notlarını kullandığını eserine derc ettiğini belirtmiştir.

Yinanç, Azîmi'nin hicret yılından 538/1143 senesine kadarki vakaları sene sene kaydettiğini yazmıştır. Azîmi'nin Battal Gazi'nin Sard(Sarde) şehri önünde şehid düştüğü bilgisine yer vererek diğer İslam vekayinamelerinde bulunmayan önemli bir bilgiyi kaydettiğini belirtmiştir. Bizans vakanüvislerinin ise bu bilgiyi Akronya olarak verdiklerini tespit etmiştir. Kitabın, Selçukluların zuhurundan itibaren meydana gelen vakalara tahsis edilmiş olan bölümünü en mühim kısmı olarak değerlendirmiştir.⁸⁵³ Yinanç, tarihçinin yıllık kronik olarak kaydettiği vakalardan önemli bulduklarını sene sene belirterek yazmıştır.

Yinanç, bu makalede 12. asırda yaşamış olan Azîmi ve Azîmi'nin muhtasar eseri olan kitabının iç ve dış tenkidlerini yaparak değerlendirmiştir. Azîmi'nin biri mufassal diğeri muhtasar olmak üzere iki eserinin bulunduğunu, muhtasar eserin tek nüshasının Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kütüphanesinde olduğunu, mufassal eserin ise günümüze ulaşmadığını tespit etmiştir. Bu asırda yaşamış tarihçileri verdikleri eserlere göre gruplandırıp, Azîmi'nin olayları kronolojik sırada yıl yıl vakayinâme tarzında aktaran tarihçiler tipinde olduğunu

852 Yinanç, s.767-769.

853 Yinanç, ss.770-771.

açıklamıştır. İslam tarih yazıcılığında olayların hicri yıllara göre düzenlenip yıl yıl aktarıldığı yıllık kronikleri ilk kullanan kişi Halife b. Hayyât'dır. Bu türün en mükemmel örneği ise Taberi'nin *Târîhu 'l-ümem ve 'l-mulûk* adlı eseri olarak kabul edilmektedir.⁸⁵⁴

Yinanç, 12. asırda yaşamış olan tarihçilerin hadis usûlünü esas alan muhaddisler olmaları nedeniyle vakaları esaslı bir şekilde kritik ettiklerini, dış tenkitlerinin çok güçlü olduğunu; fakat bir mezhebin takipçisi olup, pozitif ilimlerle uğraşmamaları, hadis ve fıkıh ile uğraşmaları nedeniyle iç tenkid alanında zayıf olduklarını tespit etmiştir. Bu nedenle vakaların psikolojik, sosyolojik ve maddi sebeplerini ve sonuçlarını açıklayamadıklarını belirtmiştir. Tarih yazarlarının dış tenkid konusunda çok kuvvetli olup, olayların aslına sadık kalmaları nedeniyle dönemin Avrupalı, Bizans, Ermeni ve Süryani tarih yazarlarından daha üstün bulunduğunu ifade etmiştir.

Yinanç'ın, Azîmi'nin eserinde verdiği bilgilerin sıhhat derecesi hakkında bir karara varabilmek için, iç tenkidin unsurlarından biri olan müellifi tenkidini⁸⁵⁵ gerçekleştirdiğini Azîmi'nin adını, mensup bulunduğu kabileyi, doğum tarihini, yaşadığı dönemin önemli olaylarını, çağdaşı olan tarihçilerin özelliklerini açığa çıkardığı görülmektedir.

Yinanç, *Azîmi Tarihi*'nin niteliklerini ve önemli yerlerini tetkik ederek eserin tarihi kıymeti hakkında hüküm vermiştir. Kâtib Çelebi'nin *Takvimü't-Tevarih* eserinin niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Kitabın, Selçukluların zuhurundan itibaren meydana gelen vakalara tahsis edilmiş olan bölümünün kıymeti üzerinde durmuştur.⁸⁵⁶ Yinanç, olayların ve eserin kritiğini yaparak verilen bilgilerin doğruluğunu tespit etmiştir. Kronolojik olarak tarihçinin ele aldığı vakalardan önemli olanları çalışmasında kaydetmiştir.

854 Bozkurt, *Müslüman Tarihçilerin Dünya Tarihi Tasarımları*, s.18.

855 Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, ss.39-40.

856 Yinanç, "Onikinci Asır Tarihçileri ve Muhammed Bin Ali El-Azîmi", ss.770-771.

Yinanç, Azimi'nin iki eseri olduğunu, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü 'z-Zunun* adlı eserinde bu iki kitaptan bahsettiğini tespit etmiştir.

2.4.7. Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik⁸⁵⁷

Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar olan 70 yıllık tarih yazımını inceleyen Mükrimin Halil Yinanç, makalesinde Osmanlı tarih yazıcılığını belirli dönemlere ayırmıştır. 16. asra kadar olan tarih yazımının “basit”, “halk dili” ve “zihiniyetiyle” yazılmış hikaye ve destanlardan oluştuğunu; takvim ve vekayinamelerdeki bilgilerin “muhtasar” olduğunu ifade etmiştir. 16. asrı, Osmanlı tarihçiliğinde İran etkisinin görülmeye başlandığı tarihi bir dönüm noktası olarak değerlendirmiştir. Çalışmasında Yinanç, tarihçileri “umumi Osmanlı tarihi”, “İslam ve Türk tarihi”, ”teracüme dair kitaplar”, ”İslamiyet öncesi Türk kavim ve devletlerinin tarihi”, “şehir, mıntika ve memleketler hakkında yazılan tarihler”, “monografi türünde yazılan tarihler”, “medeniyet tarihine dair yazılan eserler”, “cetvel ve takvim-i tarih”, “tarihi diksiyonerlerin eserleri”, “meskûkat ve arkeolojiye dair tarihler” başlıkları altında incelemiştir. Bu konularda eser veren tarihçilerin eserlerini tetkik etmiş, müelliflerin tarihçilikleri ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur.

Yinanç, İdrisi Bitlisi'nin Heşt Behişt'ini, İran edebi tarihçiliği etkisiyle yazılan ilk eser olarak göstermiştir. İbn Kemal, Ahmet Şemsüddin, Celâlzade, Âli Çelebi, Hoca Sadüddin, İdrisi Bitlisi'nin takipçisi olarak eser vermeye devam etmişlerdir. Yinanç, bu müelliflerin, tarihteki vak'aların sebep ve neticelerini "mukadderatı ilâhiye" ile tefsir ettiklerini; vakıalarda "ricalullahın müsbet veya menfi tesirleri" olduğuna inandıklarını; “adil[adl]”, “gazap”, “intikam” veya “ihsanı ilâhinin” vakıalar ve şahıslar üzerindeki akislerini kabul etmiş

857 Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.781-808; Mükrimin Halil Yinanç, “Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik”, *Tanzimat*, Cilt 2, İstanbul, 1999, s.573-595; Mükrimin Halil Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, Maarif Matbası, İstanbul, 1940, ss.1-23.

olduklarını; vak'aların vukuunu yıldızların harekâtına ve burçlar üzerindeki seyrine atfettiklerini; vakıalarda amil olan şahısların hareketlerini, ahlâk ve seciyelerini dini ve mistik bir ölçü ile mecazlı ve kinayeli, "zımnî istihzalarla" tenkit ederek bu doğrultuda ayetleri, hadisleri, Arap darbımesellerini, şairlerin beyit ve mısralarını kullanmış olduklarını belirtmiştir. Âli Çelebi, Kâtip Çelebi, Münecimbaşı, Naima'nın pragmatik ve şe'ni tarihçiliğin etkisiyle yazdıklarını fakat vakıaların sebep ve sonuçlarını göstermede "sathi" kalarak, eski tarihçilerin vasıflarını muhafaza ettiklerini belirtmiştir.⁸⁵⁸

Yinanç, 19. yüzyılın başında yetişen tarihçilerimizin de aynı vasıfları taşıdığını vurgulamıştır. Olayları, önceki eserlerin tezyili/ilavesi şeklinde kaleme alan vak'anüvislerin Enveri, Halil Nuri Bey, Edip, Vasıf Efendiler, Cavit Ahmet Bey, Ayıntaplı Asım, Şânizade Atullah Efendi, Sahhaflar Şeyhizade Esat Efendi olarak tespit etmiştir. Osmanlı tarihine ait umumî ve hususî tarihler, tercüme-i hal kitapları telif edenleri Kethüda-zade Sait, Zaim-zade Mehmet Sadık, Münip, Mustafa Necip, Daniş, Şehrî İsmail, Gülşeni, Ferazî-zade Mehmet Sait Efendi olarak sıralamıştır. Bu tarihçilerden Fransızca'ya vakıf olan Vasıf Efendi, Kethüda-zade Sait Efendi, Şânizade, "Türk İmparatorluğunun" vakayini sene sene yazmışlardır. Avrupa devletlerinin ahval ve vaziyetinden, diğer ülkeler ile siyasî münasebetlerinden bahsettiklerini ifade etmiştir. Bu dönemde yaşayan müverrihlerin özelliklerini aşağıdaki gibi tespit etmiştir.

- Naklî ve tasviri olduklarını
- Kaynakları toplayıp, tenkit ve mukayeseye tabi tuttuklarını
- Hakikatı "vüzuh"/açık bir şekilde, "tafsilâtı"/ayrıntılı olarak ortaya çıkarmak konusunda gevşeklik/"tekâsül" gösterdiklerini
- Bahsi geçen tarihçileri tarihin en esaslı kaynakları olan kitâbeleri, sikkeleri, evrak ve muharrerat-ı resmîyeyi, hüccet/vesikaları ve sicilleri tetkik etmemelerini eleştiren Yinanç, tüm

858 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, s.1.

bu kusurlarına rağmen Osmanlı tarihçiliğini, Arap tarihçiliği ve İran tarihçiliği ile kıyaslayarak İran tarihçiliğine göre “faik”/üstün, Arap tarihçiliğine göre ise “geri” bulmuştur.⁸⁵⁹

Yinanç, Tanzimattan sonra Avrupa dillerini bilen müverrihlerin yetişmesiyle birlikte, Avrupa devletlerinin vukuatının da yazılmaya başlandığını, Tanzimat öncesi tarihçiliğinin özelliklerinin görülmeye devam ettiğini tespit etmiştir. Yazım uslubunda sadeleşme görünenleri Vak'anüvis Ahmet Lûtfi Efendi (Cevdet Paşa'nın eserinin tezyili-12 cilt), Defterdar Rifat Efendi'nin zeyli (*Devhatül-meşayih*, *Devhatün-nükaba*, *Verdül-hadayık*), Mektubîzade Aziz Efendi'nin (*Tabakâtü-Teracüm*, *Devhatü'l-Meşayih zeyli*), İsmet Efendi'nin (*Tekmiletü'ş-Şekayik* ve *Fatin'in Şuarâ Tezkeresi*), Mehmet Süreyya Beyin'in (*Nukhbetü'l-Vakây'i*, *Sicill-i Osmanî*), Tayyarzade Ata Bey (5 ciltlik tarihi) olarak sıralamıştır. İsmet Efendi ile Mehmet Süreyya Bey'in eserleri hariç tutulursa dönemin eserlerinin, edebî kıymet, ruhî ve fikri zenginlik taşımadığını; uzun bir sâyin/çalışmanın mahsulü olmadığını; derin bir vukufa istinat etmediğini düşünmüştür.⁸⁶⁰

Yinanç, Vak'anüvis Lûtfi Efendi'nin, Vak'anüvis Cevdet Paşa'nın, Hayrullah Efendi, Namık Kemal Bey, Ahmet Vefik Paşa'nın, Abdurrahman Şeref Efendi'nin tarihçiliklerini ele alarak ayrıntılı olarak değerlendirmiştir.⁸⁶¹

Vak'anüvis Cevdet Paşa'nın tarihçiliğini değerlendiren Yinanç, Cevdet Paşa'yı müverrihlerimizin en büyüğü olarak nitelendirmiştir. Yazmayı üstlendiği devre ait bütün vakayinameleri, tercüme-i hal kitaplarını, hatıratları gözden geçirdiğini, "mevsuk"/güvenilir kimselerin rivayetlerini topladığını, resmî devlet vesikalarını Hazine-i evrakta tetkik ettikten sonra intikad ve telif ederek vakayinamesini oluşturduğunu, eserinin methalinde Türk imparatorluğunun "terakki"/ilerleme, "tekâmül"/olgunlaşma ve "inhitat"/gerileme/çöküş

859 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, s.2.

860 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, ss.2-3; Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.783.

861 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, ss.3-6.

sebeplerini araştırarak bir çeşit “terkib-i tarih” yaptığını; Hukuk-i düvelcilerden Ali Şehbaz Efendi'nin Garp tarihini tetkik ederek ona notlar hazırladığını kaydetmiştir.

Yinanç, Cevdet Paşa'nın kullandığı mehaz ve membaları toplayarak tenkit ve mukayeseye tabi tutmuş olduğunu, vak'aların sebeplerini önceki vak'alara bağlayarak meydana getirdikleri sonuçlardan bahsettiğini, o devirdeki "heyet-i içtimâiyyenin"/cemiyyetin/milletin hayat ve zihniyetini canlandırmak konusunda Batı tarihçilerine denk düştüğünü ifade etmiştir.

Yinanç, Cevdet Paşa'nın şark müverrihlerinin bazı özelliklerini taşıdığını, "annal" tarzda eser verdiğini, manevi ve mistik tesirlere inanarak olayları bu şekilde izah ettiğini, sade üslûbuna rağmen "kinayeli" ve "tarizkar" ifadeler kullandığını belirtmiştir.

Hacı Zihni Efendi'nin tarihçiliğini değerlendiren Yinanç, onun İslam büyüklerinin bir çoğunun muhtasar tercüme-i hallerine dair *Meşahirü'n Nisa* adlı eserini birçok menâbia müracaat edilerek hazırlanmış, Arapça ve Farisiye tercüme edilmiş mühim bir eser olarak tanıtmıştır.⁸⁶²

Yinanç, Eyüp Sabri Paşa'nın Mir'ât-ı Mekke, Mir'ât-ı Medine ve Mir'ât-ı Ceziretü'l-Arab adındaki eserlerini “şayan-ı zikir” olarak görmüştür. Bu üç büyük ve mühim eserin birçok yanlışları ihtiva etmekle beraber uzun bir sa'y/çalışma ve tetkikin mahsulü olduğunu yazmıştır.⁸⁶³ Monografi türünde yazdığı *Tarih-i Vehhabiyan*'ı ise derin bir tetkik ürünü olarak görmemiştir. Hicaz müverrihi İbn-i Dahlân'ın eserinden hulasa edilerek oluşturulduğunu belirtmiştir.⁸⁶⁴

Yinanç, Edirneli Bâdî Ahmet Efendi'nin Edirne ve mülhakatının Türk fethinden itibaren tarihini ve büyüklerinin teracümünü ihtiva eden *Riyazî belde-i Edirne* adlı 3 ciltten

862 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, s.13; Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.795.

863 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, s.14; Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.797.

864 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, s.15; Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.798.

oluşan eserinin eski metotla yazılmış, derin, uzun bir sây ve tetebbü ürünü olduğunu ifade ederek yeni nesillere mehz olacağını ilave etmiştir.⁸⁶⁵

Bağdatlı İsmail Paşa'nın İslâmi eserlerin bibliyografyası ile meşgul olduğunu ifade eden Yinanç, *Keşfü'z-Zunun*'a zeyil olarak yazdığı Arapça eserin basılmak üzere olduğunu belirtmiştir.⁸⁶⁶

Mahmut Celâleddin Paşa'nın yazdığı *Mir'ât-ı Hakikat* adlı eserin 1877 Osmanlı-Rus harbinin siyasi tarihinden bahsettiğini belirten Yinanç; eseri tasnif, tetkik, tahlil, terkip nokta-i nazarından mükemmel bulmuştur. Yazarın Avrupalı muasırları ile mukayese edilebileceğini, olayların şahidi ve muasırı olmasının eserin kıymetini arttırdığını ifade etmiştir.⁸⁶⁷

Yinanç, Şemsüddin Sami Bey'in *Kamusü'l-Alâm*'ı modern usule uygun olarak oluşturduğunu, uzun ve derin bir çalışma mahsulü olduğunu yazmıştır. Sami Bey'in bu eser için Avrupa dillerindeki önemli tarih diksiyonerleriyle, ansiklopedileri, D'Herbelot'un *Şark Kütüphanesi* adlı kitabını, Yakut-ı Hamevî'nin, İbni Hallikan, Kütbî, Muradî, Muhibbi'nin tarih, coğrafya, teracüme dair olan eserlerini, İbni Ebi Usaybi'a'nın *Tabakâtu'l-Etubbâ*, İbni Beşkûval'ın ve diğer Endülüs ve Mağrib müelliflerinin teracüme ait eserlerini *Şekayık-ı Numaniye* ile zeyillerini; evliya, fukaha, üdeba, şuara, nahviyun ve muhaddisîn ilâh.'ne ait sair tabakaları; Arabî, Farisî ve Türkçe şuara tezkerelerini; vezirler, şeyhülislâmlar, diğer divan erkânına dair yazılan teracüm kitaplarını esas ittihaz ettiğini, salnameleri gözden geçirerek son zamanların meşahiri için de gazetelerden, o zevatın akraba ve rüfekasından malumat topladığını, büyük bir heyetin yapabileceği işi tek başına yaptığını belirtmiştir. Eserin Avrupa müsteşrikleri, İran ve Arap uleması arasında da “muteber” ve “merci” olduğunu belirten

865 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, s.14; Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.797.

866 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, s.17; Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.800.

867 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, s.15; Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.798.

Yinanç, Sami Bey'in tek kusurunun yazdığı maddelerin me'hazlarını göstermemesi olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶⁸

Atika Müzesi namına neşriyatta bulunan Hamdi, Galip, Halil Ethem, Ahmet Tevhid Bey'i değerlendiren Yinanç, İstanbul Asar-ı Atika Müzesi'nin neşriyatının az olmakla birlikte ilmi kıymet itibarıyla Avrupa müzelerinden geri kalmadığını, yapılan hafriyatlarla ilgili müze müdürü Hamdi Bey'in yaptığı neşriyatın, İsmail Gaip Bey'in Ahmet Tevhid'in, Mübarek ve Halil Ethem Bey'in oluşturdukları İslâm ve Türk sikkelerine dair katalogları ve diğerlerini önemli bulduğunu, bu eserleri meydana getiren şahısların tarih ve meskukât sahalalarında "fazl", "kemal" ve modern Batı ilim anlayışlarına delil eserler olarak göstermiştir.⁸⁶⁹

Yinanç, Halil Ethem Bey'in V. Berchem ile beraber vücuda getirdiği *Sivas ve Divriği* adlı eserin müelliflerinin ilim ve fazıllarına, sa'y ve tettebularına şahit olduğunu, eserin Mısır'da Fransızca olarak basıldığını belirtmiştir.⁸⁷⁰

Yinanç, Tanzimattan sonra Avrupa dillerine vâkıf kişilerin çoğalmasıyla mektepler için tarih kitaplarının tercüme ve telif edildiğini belirterek "umumî tarih" yazarları tespit etmiştir. Bu kitaplarda eski kavimlerin, Hristiyan milletlerin ve devletlerin tarihlerinin, umumi tarihlerin yer aldığını, halkın da, Müslüman kavimler ve devletler dışındaki milletlerin tarihini öğrenmeye başladığını ifade etmiştir. Yinanç, ilk Umumî tarih eserinin, Ahmet Hilmi Efendi'nin eseri olduğunu, Endülüs Araplarına dair olan kısmını "şayanı nazar" bulduğunu; Conde'nin, İspanya İslâmları tarihine dair eserinin İngilizce tercümesinden "hulâsa" edildiğini ifade etmiştir. Yinanç, Müşir Süleyman Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Murat Bey, Diyarbakırlı Sait Paşa, Sadriyebak Hakkı Paşa'nın da birer umumî tarih yazdıklarını kaydederek, Süleyman

868 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, s.18; Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.801.

869 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, s.17; Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.800.

870 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, s.17; Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.800.

Paşa'nın *Tarihi Âlem* adlı eserinin kaynaklarını tespit etmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin *Kâinat, Mufassal, Tarihi Umumî* adlı üç çalışmasının adını zikretmiştir.⁸⁷¹

Yinanç, akvâm-ı kadîme/eski kavimler ve garp tarihine dair yazılan eserleri incelemiştir. Kostantinidi Paşa'nın *Tarih-i Yunanistan-ı Kadîm'i*, Giritli Cevdet Bey'in *Manzara-i İber* veya *Roma Tarihi*, Nazım Paşa'nın *İspanya ve Portegal Tarihi* isimli kitapların müellifi gizlenen "vülger" eserlerden Türkçe'ye nakil edilen kitaplar olduklarını söylemiştir.⁸⁷²

Yinanç, Michaud'un *Haçlılar Tarihi*'nin tercümesinde yaşanan sıkıntılara değinmiştir. Gelenbevizade Tevfik Bey tarafından Sultan Abdülhamid'in emri ile 8 cilt halinde Türkçe'ye çevrilen eserin tek nüshasının Üniversite kütüphanesinde Yıldız kitapları arasında muhafaza edildiğini yazmıştır.⁸⁷³

Yinanç, Tanzimat'tan önce umumî İslâm tarihine ve İslâm devlet ve kavimlerine dair birçok eser yazıldığını; Vâkidî, Belâmi, İbni Kesir, Makrizî, İbni Tagriberdi, Lâri, Mirkhand, Handmir, Aynî tarihlerinin dilimize çevrildiğini belirtmiştir. Zehebî, İbni Fırat, İbni Dokmak, Aynî, Farisi olan Elfi tarihleri tarzında bir İslâm tarihi vücuda getirilmediğini ifade etmiştir. Müneccimbaşı'nın *Cami'üd-düvel* de denilen *Sahâyifü'l-Ahbâr* isimli tarihi Arapça olarak yazılmıştır. Türkçe, Arapça, Acemce yazılmış eserleri, Bizans eserlerini kaynak olarak kullanılmıştır. Yinanç, ömrünü "ilmî tetebbüat" ve "tetkikat" ile geçiren, zamanın "en büyük âlimlerinden" biri olduğunu düşündüğü; Doğu ve Batı dillerini "tasarruf" eden; yazma ve nadir eserlerin olduğu büyük bir kütüphaneye sahip; kıymetli bir meskûkât koleksiyonuna malik Suphi Paşa'nın, Zâviye vak'asına kadar geçen olayları içeren *Hakâyiku'l-Kelâm fi-Tarih-i*

871 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, ss.6-7; Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.787-789.

872 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, ss.10; Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.792-793.

873 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, ss.11; Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.793.

İslâm adlı tamamı bastırılmamış bir eseri bulunmakla birlikte, kendisinden beklenen eserleri veremediği kanaatini taşımaktadır.⁸⁷⁴

Yinanç, Ziya Paşa'nın, Sadriyebak Ethem Paşa'nın, Viardot'un İspanya İslâmlarına dair "iltikat" ve "ihtisar" ederek yazmış olduğu iki ciltlik eseri "edebi bir üslûp" ile tekrar telif ederek kendisine mal ettiğini iddia etmiştir. Yinanç, kitabın ilmi olmadığını, tarih usullerine uyularak yazılmadığını, müelliflerin, "Endülüs Arap müverrihlerinin" kitaplarını görmüş ve okumuş gibi yazmış olmalarını eleştirmiştir.⁸⁷⁵

Yinanç, Osmanlı İmparatorluğu'ndan önceki Türk kavimlerinin ve devletlerinin tarihini ele aldığı bölümde, Tanzimat öncesinde yazılan Umumî İslâm tarihlerinde, Müslüman olmayan Türklere yer verilmediğini, sadece Türk-İslam devletlerinden bahsedildiğini ifade etmiştir. Yakup Han'ın Kâşgar'daki istiklal mücadelesinin; Rusların Türkistan, Maveraünnehir ve Hıyve hakimiyetinin İstanbul'da derin tesirleri görüldüğünü, bu etki ile Türkistan ve Hıyve seyahatnamelerinin Türkçe'ye çevrildiğini, Ali Suavi'nin bu konuda bazı eserler ve yazılar yazdığını belirtmiştir. Yinanç, Müşir Süleyman Paşa'nın *Tarihi Âlem*'de Türklerin Müslümanlıktan önceki tarihlerini ele aldığını, toplu olarak "*Türk Tarihi*" yazmaya teşebbüs eden ilk kişinin ise Necip Asım olduğu düşüncesini dile getirmiştir.

Yinanç, Necip Asım Bey'in Cahun'un Türk ve Moğollar'a dair muhtasar eserini esas kaynak olarak kullandığını, Avrupa'da yazılmış Türk tarihine dair bazı eserlere, İslam müverrihlerinin Türkçe'ye çevrilmiş vakayinamelerine, Fransızca'ya çevrilen bazı Arap ve İslav tarihlerine, Rusya'da neşredilen Tatarca "kıymetli" eserlere, meskûkât kataloklarına, meskûkâta dair Fransızca bazı makalelere, "Kodat Kobiliğe"/Kutadgu Bilig, menakip kitapları, birkaç İran kitabı, Hollanda baskısı Türkçe Âli Selçuk tarihine, Hayrullah Efendi tarihine

874 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, ss.11; Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.793.

875 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, s.12; Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.794.

başvurduğunu belirterek, Necip Asım Bey'in ilk defa sayfa ve bahisler altında "mehaz" gösterdiğini kaydetmiştir. Yinanç, "Kirman Selçukileri" hakkında yazılan bölümün kitabın en kıymetli kısmı olduğunu, kaynağının Muhammed bin İbrahim'in Farisi'nin Hollanda'da basılan Kirman Selçukileri tarihinin tercümesi olduğunu yazmıştır. Çeviri Hüseyin Daniş tarafından yapılmıştır. Kitabın ilmi tasnif ve tertibe sahip olmadığını, yazarının mehazlar üzerinde "intikad" yapmadığını, hoşuna giden malumatları topladığını, bu nedenle hatalarının çok olduğunu, eseri zayıf bulduğunu belirterek eleştirmiştir.⁸⁷⁶

Yinanç, Tanzimat ve II. Meşrutiyet arasında yaklaşık 70 yıl süren dönemdeki Osmanlı tarihçiliğini değerlendirmiştir. Yinanç'ın en çok istifade edilen çalışmalarından biri olduğu gözlemlenebilir. Gözden geçirmiş olduğu, eleştirdiği eserlerin, yazarların hacmi de dikkate alınarak Yinanç'ın çalışmasını takdir ettiğimizi belirtmeliyiz. Makalenin her bir satır ve bölümü vurgulanmaya değerdir.

"Umumi Osmanlı tarihi", "İslam ve Türk tarihi", "teracüme dair kitaplar", "İslamiyet öncesi Türk kavim ve devletlerinin tarihi", "şehir, mıntıka ve memleketler hakkında yazılan tarihler", "monografi türünde yazılan tarihler", "medeniyet tarihine dair yazılan eserler", "cetvel ve takvim-i tarih", "tarihi diksiyonerlerin eserleri", "meskûkat ve arkeolojiye dair tarihler" başlıkları altında incelemelerini sunmuş; Cevdet Paşa, Mehmet Süreyya Bey, Hacı Zihni Efendi, Eyüp Sabri Paşa, Badi Ahmet Efendi, Bağdatlı İsmail Paşa, Mansurîzade Mustafa Paşa, Mahmut Celâlettin Paşa, Şemsüddin Sami Bey, Atika Müzesi namına neşriyatta bulunan Hamdi, Galip, Halil Ethem, Ahmet Tevhid Bey'i gelecek nesiller için daima istifade edilecek unutulmaz eserler bırakan tarihçiler olarak nitelendirmiştir. Her birinin tarihçiliklerini, eserlerini neden önemli bulduğunu, hangi kısımlarının mühim olduğunu, hangi kaynakları kullandıkları kriterleri üzerinden değerlendirmesini yapmıştır. Zaman zaman tarihçinin çalışma

876 Yinanç, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik*, ss.14-15; Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, ss.796-797.

şeklini takdir etmiş ya da eleştirmiş, kişilik özelliklerine değinmiştir. Makalesinin sonuç kısmında modern tarih ürünlerinin ülkemizde görülmemesini eleştirmiştir. “Teceddüt”/yenilenme hareketleri sırasında devlet ve ordu teşkilatına her şeyden fazla önem verildiğini; mühendishane, tıbbiye, riyazî ve tabiî ilimlerin eğitimini veren müesseselerin kurulduğunu fakat “içtimai” ve “harsî” ilimlerin eğitiminin ihmal edilerek tarihçiliğimizin "umumî kültürden mahrum", "tarih hakkında hiçbir ilmî, felsefî kanaati olmayan", "usuli tetkik ve tetebbüa vâkıf bulunmayan" “tahsilsiz”, "hadnâşinas"/haddini bilmez/küstah, “cahil” gibi vasıflarla nitelendirdiği kişilerin ellerine kaldığını kaydetmiştir.

Sonuç olarak Yinanç’ın ele aldığı dönemin tarihçilerini modern tarih anlayışı “daire-i nazarından”/bakımından incelediği, ölçütlerini, eleştirilerini, övgülerini bu çerçeveden yönelttiği söylenebilir.

2.4.8. Yinanç’ın Türk-İslam Tarih Yazıcılığı ve Literatür Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Tarih ve tarihin nasıl yazıldığı konusunda yapılan çalışmalar tarih yazıcılığı olarak adlandırılmaktadır.⁸⁷⁷ İslam geleneğinde peygamberimiz zamanında tutulan yazılı belgeler saklanarak tarih yazarlarına ulaştırılmıştır. Bu belgeler siyer, megazi türüne dair eserlerin yazımında ana kaynak olarak kullanılarak İslam tarih yazıcılığının doğup gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁸⁷⁸ Tarihi belgeleri kullanabilmek ve bir tarihi meseleyi aydınlatabilmek için kaynak tenkidi çok büyük bir önem kazanmaktadır.⁸⁷⁹

877 Bkz. Cambridge Dictionary “histography” maddesi.

878 Fayda, “Tarih”, ss.30-36.

879 Orhan F. Köprülü, “Kaynak Tenkidi: Râşid Tarihi’nin Kaynaklarından Biri Silahdarın Nusretnamesi”, *TTK Belleten*, Temmuz 1947, C.XI, Sayı.43, s.473.

Tarih literatürü, tarih alanında ifade edilen ve elde edilen bilgilerin tümüne denir. Tarih çalışmalarını sağlam bir zemine oturtmak için literatür çalışmaları önemlidir. Yinanç'ın bazı çalışmalarını hem literatür çalışması hem de tarih yazıcılığı başlığı altında değerlendirmek mümkündür. Örneğin “Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar Bizde Tarihçilik” isimli çalışmasının bu tip bir çalışma olduğu söylenebilir.

Yinanç'ın farklı birçok çalışmasında literatür değerlendirmesini de çalışmasına eklediğini görüyoruz. Örneğin şehir tarihçiliği makalelerinden biri olan “Bursa” isimli araştırmasında Bursa konusundaki tarih yazımını da değerlendirerek okuyucuya sunmuştur.

Yinanç'ın “Feridun Bey Münşeatı”, “Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika” adlı araştırmalarında mevcut kaynakları göz önüne alarak, vesikanın içeriğine, yazılış zamanına, güvenilirlik derecelerine göre tasnif ettiği yani kaynak tenkidi yaptığı görülmektedir. Değerlendirmelerinde Yinanç iç ve dış tenkit sonucu Feridun Bey'in eserindeki vesikaların sahte olduğuna hükmetmiştir. “Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika” isimli çalışmasında ise eserin Osmanlı tarihine dair kaynak değerini ortaya koymuştur.

Zeki Velidi Togan, kaynakların sahteliğini ispat etmek için hakiki ve sahte olan kaynağın dört esasa göre karşılaştırılması gerekliliğini belirtmiştir. İlk esas dil, yazı, üslup, terkip ve tasnif yönünden yapılmalıdır. Feridun Bey Münşeatında yer alan Alâeddin Bey'in Osman Bey'e gönderdiği menşurun Kanuni Sultan Süleyman devrine mahsus üsluba sahip olması dikkat çekmiştir.⁸⁸⁰ İkinci esas, hakiki kaynağın mündericatinin/içeriğinin sahte olanla tevafuk etmesidir/uygun gelmesidir. Dördüncü esas kaynağın içinde veya üzerinde hakiki eserden alınmış sunilik ve uydurmalık işaretlerinin bulunması, sahte eseri zamana uyduracak ilaveler ve değişikliklerin yapılmasıdır. Yinanç, Sultan Tekiş tarafından Melikşah'a gönderilen menşurun içeriğinin sername, şehir, isim ve tarih, birkaç tahrifat dışında Sultan Alâeddin'in

880 Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1985, s.80; Yinanç, “Feridun Bey Münşeatı”, Sayı. 63-77, s.162.

Bey'in Osman Gazi'ye gönderdiği menşur ile aynı içeriğe sahip olduğunu belirterek gerekli tarih ilavesi ve değişikliklerin Feridun bey tarafından yapıldığını yazmıştır.⁸⁸¹ Böylece Yinanç'ın Zeki Velidi Togan'ın *Tarihte Usul*'de bir eserin sahteliğini ispat etme usulüne uygun hareket ettiği, belli tarihçilik metotlarını izlediği görülebilir.

Yinanç'ın Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi arasındaki zaman diliminde yazılmış tarih eserlerini incelediği yazısı takdire şayandır. Bu dönemde eser vermiş Vak'anüvis Lûtfi Efendi'nin, Vak'anüvis Cevdet Paşa'nın, Hayrullah Efendi, Namık Kemal Bey, Ahmet Vefik Paşa'nın, Abdurrahman Şeref Efendi, Hacı Zihni Efendi, Badi Ahmet Efendi, Bağdatlı İsmail Paşa, Mahmut Celâleddin Paşa, Şemsüddin Sami Bey, Hamdi, Galip, Halil Ethem, Ahmet Tevhid Bey, Ziya Paşa, Necip Asım, Mizancı Murad Bey...gibi pek çok tarihçinin eserlerini ve tarihçiliklerini modern tarih anlayışına göre eleştirdiği ifade edilebilir.

2.5. Örnek Olay/Vak'a Tahlili

2.5.1. Sultan Bayezid' in Kafese Konuluşu ve Ölümü

Yinanç, Sultan Bâyezid'in oğlu Mehmed Çelebi tarafından kaçırılma teşebbüsü sonrasında Timur'un onu kafese koydurduğunu, Hoca Sâdettin Efendi'nin tarihlerinde kafesin “kapalı tahtarevan” olduğunu yazdığını, Neşri ve Oruç Bey tarihlerinde Timur'un Bâyezid'a yenilseydi kendisine ne yapacağı sorusuna, Bâyezid'in Timur'u kafese koyduracağı cevabını vermesi nedeniyle öyle yaptığını yazdıklarını kaydetmiştir.

Bâyezid'in ölümü ile ilgili rivayetler üzerinde çok ayrıntılı duran Yinanç'ın bu konuyu önemseydiğini söyleyebiliriz. Timur'un yanında bulunan Nizâmî Şâmî, Hâfız Ebrû, Şerefeddin Yezdi'nin Bâyezid'in hastalığı dolayısıyla fenalaştığını yazdıklarını, Chalcondyle'in ise Bâyezid'in romatizmalı olduğunu söylediğini belirten Yinanç, Abdürrezzak Semerkandî'nin

881 Togan, s.80,81; Yinanç, “Feridun Bey Münşeâtı”, Sayı.63-77, s.164-168.

rivayetini zikretmiş, Âl-i Osman tarihlerinin padişahın kendini zehirlediğinden bahsettiğini aktarmış, Âşık Paşa-zâde, Neşrî, anonim âl-i Osman tarihlerinin Bâyezid'in intiharını yazdıklarını çağdaşları olan Şükrullah, Enverî, Karamanî Mehmed Paşa, Acem Hamdî, Konyalı Muhammed b. Hacı Halil, Behiştî'nin ise padişahın eceli ile öldüğünü söylediklerini Ducas'ın Bâyezid'in kendini zehirlediğinin mervi olduğunu yazdığını belirterek intihar rivayetini nakleden tarihçilerin vakanın içinde bulunmadıklarını, vakanın şahitlerinin ifadelerini sağlam kimselerden öğrenmedikleri, ravi isimlerini aktarmadıklarını bu nedenle intihar ile ilgili rivayetlere kıymet verilemeyeceğini yazmıştır. Oysaki 10 sene kadar Çelebi Sultan Mehmed'in hocaları olan padişah, Osmanlı rical ve erkanı ile temas etmiş olan İbn Arabşah'ın yazmış olduğu Timur tarihinde Bâyezid'in eceli ile öldüğünün zikredildiğini, intihardan bahsedilmediğini bunun da Osmanlı saray ve ümerasınca bilinmediğini gösterdiğini yazmış, Akşehir'deki Timur'un tarihçilerinin ise sultanın nefes darlığından ve hunnak hastalığından öldüğünü yazdıklarını sultanın eceli ile öldüğünü gösterdiğini ifade etmiştir. Timur'un Bâyezid'i zehirlediği ya da Bâyezid'in başını kafese çarpa çarpa intihar ettiği şeklindeki uydurma hikayelere değer verilemeyeceğini ifade etmiştir.⁸⁸²

Yinanç'ın vaka değerlendirmesi için örnek aldığımız bu olayda müellifin, dönemin kaynakları olan Bizans, Timur tarihleri, Osmanlı tarihlerini incelediği görülmektedir. Zamansal yakınlığı dikkate aldığı gibi olaylara şahitlik etmiş Timur'un yanındaki Nizâmî Şâmî, Hâfız Ebrû, Şerefeddin Yezdî'nin, Osmanlı hanedanının yakınındaki İbn Arabşah'ın rivayetlerini daha sağlam vesikalar, 1. elden kaynaklar olarak karşılaştırarak kullanmıştır.

882 Yinanç, "Bayezid I., Yıldırım, (1360-1403)", s.151-154.

2.5.2. *Dustûrnâme*'de yer alan Aydınoğlu Umur Bey ile İlgili Rivayetler

Yinanç, Bizans müverrihi Cantacuzéne'nin eseri ile *Dustûrnâme*'de yer alan Umur Bey ile İmparator Andironik'in arasındaki mücadelesini anlatan iki rivayeti değerlendirmiştir. İki rivayeti birbiri ile telif edilerek yazılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Cantacuzéne'nin vak'anın bizzat şahidi olması ve vak'anın cereyan ettiği zamana yakınlığı; olaylardan yirmi-otuz sene sonra yazılan *Dustûrnâme*'nin anlatısının masal özelliği taşıması dolayısıyla Cantacuzéne'nin eserindeki rivayeti tercih ettiğini yazmıştır.⁸⁸³

2.6. Konferanslar

2.6.1. Yinanç'ın Konferansları

Yinanç'ın, 1927 tarihinden ölümüne kadar Türk Ocakları ve halkevlerinde; İstanbul'dan Anadolu'nun farklı şehirlerine, çeşitli konularda yetmiş kadar konferans verdiği görülmektedir. Kayıtlarda yer alan konferansları aşağıda kronolojik olarak listelenmiştir.

1927'de İstanbul Türk Ocağı'nda "Anadolu Tarihi" hakkında konferans vermiştir.⁸⁸⁴

1929'da İstanbul Türk Ocağı'nda "Anadolu Türklüğünün teessüsü" konulu bir konferans vermiştir.⁸⁸⁵

1930'da İstanbul Türk Ocağı'nda "Anadolu Tarihi" hakkında bir konferans vermiştir.⁸⁸⁶

4 Mayıs 1933'te Halkevi'nde "İslam Anadolu tarihinin menbaları" konulu bir konferans verdi.⁸⁸⁷

883 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.28-29.

884 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.66.

885 Özalp, s.69.

886 Özalp, s.71.

887 Özalp, s.75.

4 Ekim 1934'de İran şairi Firdevsi'nin doğumunun 1000. yıldönümü nedeniyle Firdevsi hakkında bir saat süren bir konferans verdi.⁸⁸⁸

11 Şubat 1936'da İstanbul'da Maraş'ın kurtuluşunun 15. yılı kutlamaları nedeniyle Maraş'ın tarihini anlatan ilmi bir konuşma yaptı.⁸⁸⁹

10 Mart, 24 Mart ve 7 Nisan 1937'de Fen Tatbikat Mektebi'nde Türkçülük ülkülerini artırmak amacıyla subaylara konferanslar verdi.⁸⁹⁰

31 Ekim ve 7 Kasım 1937'de 10 Ekim 1937'de vefat eden hocası Ahmed Refik Bey hakkında konferans verdi. Hilmi Ziya Ülken'e göre, bu konferanslarda Yinanç, tarih yazarlığının çeşitleri ve yanlış yorumlanışlarını, Batı ve Doğu tarihçilerinden verdiği kuvvetli misallerle en güzel şekilde göstermişti.⁸⁹¹

Ocak-Şubat 1938'de Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Komitesi tarafından tertip edilen konferanslar dizisinde "İstanbul muhasaraları ve fethi" (Müslümanlar tarafından İstanbul'un muhasarası) konulu konferanslar verdi.⁸⁹²

16 Ağustos 1938'de Malatya halkevinde Malatya'nın tarihine dair bir konferans verdi.⁸⁹³

24 Ocak 1939'da Eminönü Halkevi'nin Cağaloğlu'ndaki merkez salonunda "Anadolu Selçukluları" isimli bir konferans verdi.⁸⁹⁴

7 ve 14 Şubat Eminönü Halkevi Cağaloğlu'ndaki merkez salonunda "Anadolu Selçukluları", Anadolu'da Türkler'in yerleşmesine ilişkin halka açık bir konferans verdi.⁸⁹⁵

888 Özalp, s.80.

889 Özalp, s.85.

890 Özalp, s.88.

891 Özalp, ss.92, 93.

892 Özalp, s.95.

893 Özalp, s.97.

894 Özalp, s.99.

895 Özalp, s.99.

16 Temmuz 1940'da Erzurum'da düzenlenen Üniversite haftası çerçevesinde “Erzurum’un tarihi” konulu bir konferans verdi.⁸⁹⁶

23 Temmuz 1940'da Sivas'ta bir konferans verdi.⁸⁹⁷

26 Eylül 1940'da dil bayramı nedeniyle Antep halkevinde “Cenubî Anadolu tarihi ve lehçesi” konulu bir konferans verdi.⁸⁹⁸

30 Eylül 1940'da Maraş'ta “Maraş Tarihi” hakkında bir konferans verdi.⁸⁹⁹

26 Kasım 1940'da Eminönü halkevi Cağaloğlu salonunda “Türk tarihi” konusunda bir konferans verdi.⁹⁰⁰

28 Ocak 1941'de Boğaziçi lisesinde bir konferans verdi.⁹⁰¹

12 Nisan 1941'de Beşiktaş halkevinde “Türk tarihinin ana hatları” konulu bir konferans verdi.⁹⁰²

3 Haziran 1941'de “münakaşalı mesleki konferanslar'dan” “içtimai, sıhhi ve tarihi musahabeler” başlığı altında 6 Haziran Cuma günü “umumi konferanslar” içinde “Diyarbakır tarihi” konulu iki konferans verdi.⁹⁰³

11 Temmuz 1941'de Konya halkevinde “Anadolu'da Türk birliği” konulu bir konferans verdi. Konferansın bir özeti Konya halkevinin yayın organı olan *Konya* dergisinde yayımlandı.⁹⁰⁴

2 Eylül 1945'te Konya'nın tarihi ile ilgili konferans verdi.⁹⁰⁵

896 Özalp, s.109.

897 Özalp, s.110.

898 Özalp, s.111.

899 Özalp, s.111.

900 Özalp, s.112.

901 Özalp, s.118.

902 Özalp, s.118.

903 Özalp, s.120.

904 Özalp, s.120.

905 Özalp, s.140.

10 Mart 1950'de Şişli halkevinde “1071'den beri bizim olan Anadolu” konulu konferansı verdi.⁹⁰⁶

29 Aralık 1950 günü Farabi'nin 1000. ölüm yıldönümü nedeniyle İstanbul Üniversitesi senatosunca fen fakültesi konferans salonunda düzenlenen anma töreninde Farabi'nin hayatı hakkında konuştu, filozofun yaşadığı çağı siyasi, medeni, ilmi açıdan tenkit etti.⁹⁰⁷

16 Şubat 1951'de Nihal Atsız'ın öğretmenlik yaptığı Haydarpaşa lisesinde bir konferans verdi.⁹⁰⁸

15-22 Eylül 1951 tarihlerinde İstanbul Üniversitesi Hukuk ve İktisat Fakültesinde gerçekleştirilen XXII. Beynelmül Müsteşrikler Kongresi IVh Seksiyonu İslâm tedkikleri tarih kısmında İbn Hazm'ın Lévi-Provençal tarafından neşredilen *Cemheretü'l-Ensâb* adlı eserinin İstanbul Millet Kütüphanesi'ndeki nüshası ile mukayesesi konusunu izah etti.⁹⁰⁹

1952 yılında Edebiyat fakültesi konferans salonunda verdiği konferansta dinde reform konusuna değindiği dinleyenler tarafından ifade edilmiştir. “Camide ayakkabıyla namaz kılınabileceğini ve camilere sıra konulması gerektiğini” savunduğu belirtilmiştir.⁹¹⁰

5 Mart 1953'te İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği ve rektörlük tarafından İbnü'l Emin Mahmut Kemal İnal için düzenlenen jübilede İbnü'l-Emin'in şahsiyeti, hayatı eserleri ve tarihçiliği üzerine bir konuşma yapmıştır.⁹¹¹

6 Mart 1953'te Cağaloğlu öğrenci lokalinde “XII. asırda Anadolu'nun müdafaası” konulu bir konferans verdi.⁹¹²

906 Özalp, s.154.

907 Özalp, s.155.

908 Özalp, s.155.

909 Özalp, ss.158-159.

910 Özalp, s.160.

911 Özalp, s.163.

912 Özalp, s.164.

28 Mayıs 1953'te Muallimler Birliği'nin Çemberlitaş'taki toplantı salonunda "İstanbul nasıl fethedildi?" konulu bir konferans vermiştir.⁹¹³

29 Mayıs-6 Haziran olarak kabul edilen İstanbul'un fethi haftasında "İstanbul'un fethine dair Doğu kaynakları" ve "Fatih devrinde İstanbul" konularında iki konferans verdi.⁹¹⁴

1954 yazında Edebiyat Fakültesinde "Anadolu'da kurulan Türk devletlerinin sosyal seviye bakımından mukayesesi" konusunda herkese açık olan akşam kurslarını verdi.⁹¹⁵

1955 kışında Edebiyat fakültesinde "Umumi İslâm tarihi" konulu herkese açık akşam kurslarını verdi.⁹¹⁶

14 Mart 1955 günü Milli Savunma Akademisinde konferans verdi.⁹¹⁷

3 Mayıs 1955 günü Ankara Dil-Tarih Fakültesi'nde bir konferans verdi.⁹¹⁸

6 Ekim 1955'te Antakya'da bir konferans verdi.⁹¹⁹

29 Eylül 1958'de Sivas'ta belediye nikah salonunda din konusunda bir konferans verdi. Konferansta çarşaf ve Kur'ân tercümelerine temas etti. Cumhuriyet gazetesinin 30 Eylül 1958 tarihli haberine göre tesettürün dinin esası ile ilgisi olmadığını, kadın ve erkeğin bütün kuvvetlerimizin seferber edilmesi gereken bir zamanda yaşadığımızı söylediği ifade edilmiştir. Kur'ân'ın Türkçe tercümesi ile ilgili de dilin, dinin bekası için Kur'ân'ın Türkçeleştirilmesinin şart olduğunu Alman dilinin meydana gelmesi için Luther'in İncil'i tercüme etmesi gerektiği örneğini vererek açıklamıştır.⁹²⁰

28 Kasım 1958'de Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin "Kur'ân-ı Kerim Türk harfleriyle yazılabilir mi? konulu münazaraya katıldığı, münazarada "Kur'ân-ı Kerim Türkçe yazılır ve

913 Özalp, s.164.

914 Özalp, s.165.

915 Özalp, s.169.

916 Özalp, s.176.

917 Özalp, s.176.

918 Özalp, s.176.

919 Özalp, s.178.

920 Özalp, s.199.

okunur, isterseniz ben yazayım. Bu harf mukaddes, diye bir şey yoktur. Transkripsiyon, harflerdeki eksikleri tamamlamaya kafidir.” “Doğu’nun kalkınması için mukaddes kitapların tercümesi zaruridir. Memleketimizde pek çok mezhepler vücut bulmuştur. Büyük bir din karşısında şeytana, şahsa tapan bu çok iptidai mezhepler neden doğmuştur? Bu, dinin yayılmasından ileri geliyor. Hocanın vaazı ve tefsiri ile bu hallolunmaz kanaatındayım.” dediği cumhur Esgin, “Okunuş farkından din ne kaybeder?” surusuna ise “Arapça Kur’ân’ın doğru okunmasının şart olduğu” cümleleri ile fikirlerini açıkladığı kaydedilmiştir.⁹²¹

Doç. Abdülkadir Karahan’ın “liselere seçmeli Osmanlıca dersinin konulmasına taraftar olduğunu, böylece geniş bir kitlenin eski eserleri inceleyip kültürü kavrayabileceğini, bundan korkmamak gerektiğini” belirtmesi üzerine “Osmanlıca değil, Arapça ve Farsça ders konulması” şeklinde fikrini belirttiği bir yabancının “olayları bu kadar iyi vesikaya bağlayan başka bir millet olmadığı” sözüne karşılık “Bir yığın vesika var, bunu kimler aydınlatacak?” cevabını verdiği belirtilmektedir.

Hacı Abdullah Korunan’ın “Kur’ân-ı Kerim’in hiçbir zaman tam manasıyla tercüme edilemeyeceğini, yanlış okuyanların da kafir olacağını” söylemesi üzerine “dinin şahsi cephesini ele aldığımızı, sosyal cephedeki öğütlerinin yerine getirilmediğini” belirterek “Zekat vermeyen kafirdir. Bu dini kaide cemiyete aittir; kimse yapmaz. Servetinin %2.5’ini kim düşkün olanlara dağıyor” dediğini, Kur’ân’ın latin harfleriyle yazılması konusuna tekrar dönerek Kur’ân’ı Kerim’in ilmî bir heyet tarafından tercümesinin zaruri olduğunu, yeni Türk harfleri ile yazılabileceği kanaatına varıldığını ifade ettiği kaydedilmiştir.⁹²²

11 Temmuz 1941’de Konya halkevinde “Anadolu’da Türk birliği” konulu verdiği konferansın bir özeti, Konya halkevinin yayın organı olan *Konya* dergisinde yayımlandı.⁹²³

921 Özalp, s.199,200.

922 Özalp, s.200-201.

923 Özalp, s.120.

24 Nisan 1956 günü Bayezid Devlet Kütüphanesi'nin, büyük onarım ve restorasyonu sonrası açılış törenine katıldı. Milli Eğitim Bakanı Ahmet Uzel'in açış konuşmasının ardından söz alarak "İslamiyet'te kütüphanelerin ve kitap ilgisinin tarihini anlattı. Türkiye'deki kütüphanecilik tarihinden bahsetti."⁹²⁴

21 Şubat 1957 Perşembe askeri akademide bir konferans; 18 Mart 1957 Pazartesi günü de İstanbul hamamları hakkında bir konferans verdi.⁹²⁵

29 Eylül 1958'de, o sırada bulunduğu Sivas'ta, belediye nikah salonunda, din konulu bir konferans verdi. Konferansta, son günlerin meselesi haline gelen çarşaf ve Kur'an tercümelerine de temas etti. Bir gazetenin haberine göre tesettürün, dinin esası ile bir ilgisi olmadığını, kadın-erkek bütün kuvvetlerimizin seferber edilmesi icap eden bir zamanda yaşadığımızı belirten Yinanç, Kur'an'ın tercümesi konusunda da şunları söylemiştir: "Dilin, dinin bekası için Kur'an'ın Türkçeleştirilmesi şarttır. Alman dilinin meydana gelmesi için Luther'in İncil'i tercüme etmesi lazım gelmiştir."⁹²⁶

28 Kasım 1958'te, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti' nin Kur'an'ı Kerim Türk harfleriyle yazılabilir mi? konulu münazarasına katıldı. Cemiyet başkanı Süreyya Ağaoğlu tarafından açılan münazarada, "Kur'ân-ı Kerim Türkçe yazılır ve okunur, isterseniz ben yazayım. Bu harf mukaddes, bu harf gayr-i mukaddes diye bir şey yoktur. Transkripsiyon, harflerdeki eksikleri tamamlamaya kafidir." sözleriyle konuşmasına başlayan Yinanç, "Doğu'nun kalkınması için mukaddes kitapların tercümesi zaruridir. Memleketimizde pek çok mezhepler vücut bulmuştur. Büyük bir din karşısında şeytana, şahsa tapan bu çok iptidai mezhepler neden doğmuştur? Bu dinin yayılmasından ileri geliyor. Hocanın vaazı ve tefsiri ile hallolunmaz kanaatındayım. Cemiyetimiz için asıl frengi işte budur!". Dinleyicilerden avukat Cumhuriyet Esgin'in "Okunuş

924 Özalp, s.182.

925 Özalp, s.186.

926 Özalp, s.199.

farkından din ne kaybeder? sorusuna ‘Arapça Kur’ân’ın doğru okunmasının şart olduğu’ cevabıyla karşılık vermiştir. Doç. Abdülkadir Karahan’ın Osmanlıca eğitimi verilmesi konusundaki ‘liselere seçmeli Osmanlıca dersinin konulmasına taraftar olduğunu, böylece geniş kitlenin eski eserleri inceleyip kültürünü kavrayabileceğini, bundan korkmamak gerektiği’ şeklindeki fikirlerine ‘Osmanlıca değil, Arapça ve Farsça ders konulması’ gerektiğini ifade eden Yinanç, ‘olayları bu kadar iyi vesikaya bağlayan başka bir millet olmadığı’ şeklindeki sözleri aktararak ‘Bir yığın vesika var, bunu kimler aydınlatacak?’ demiştir. Sabahattin isimli genç bir üye Yinanç’ın sözlerine bu işle bilim adamlarının uğraşması gerektiğini, konunun bütün bir memlete teşmil edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu sırada eski avukatlardan Hacı Abdullah Korunan’ın Kur’ân’ı Kerim’in hiçbir zaman tam manasıyla tercüme edilemeyeceğini, yanlış okuyanların da kafir olacağını söylemesi üzerine Yinanç’ın ‘dinin şahsi cephesini ele aldığımızı, sosyal cephedeki öğütlerinin yerine getirilemediğini’ belirttiği ‘Zekat vermeyen kafirdir. Bu dini kaide cemiyete aittir; kimse yapmaz. Servetinin %2.5’ini kim düşkün olanlara dağıtıyor?’ diyerek cevapladığı Kur’ân’ı Kerim’in ilmi bir heyet tarafından tercümesinin zaruri olduğu ve yeni Türk harfleri ile yazılabileceği kanaatine varıldığını açıklamasıyla sözlerine son vermiştir.⁹²⁷

2.6.2. Mükrimin Halil Yinanç’ın Konferanslarının Değerlendirilmesi

Yinanç’ın verdiği konferansların mekanı ve zamanı incelendiğinde 1927-1960 tarih aralığında Türk Ocakları, Türk Ocaklarının kapatılmasından sonra da Halkevleri başta olmak üzere lise, üniversite gibi diğer mekanlarda da konferanslar verdiği görülmektedir. Özellikle Anadolu’daki Türklerin tarihini ele alan Yinanç’ın, Türk-İslam tarihinin çeşitli konularına değindiği söylenebilir.

927 Özalp, s.199.

Halkevlerinin, 1932, 1938 ve 1940 yıllarında yapılan çeşitli düzenlemelerle amacı, faaliyet kolları ve örgütlenme biçimleri belirlenmiştir. Düzenlenen konferanslar ile devrimleri halka yaymak, Atatürk ilkeleri doğrultusunda yurttaşlık sevgisini halka aşılama amaçlanmıştır.⁹²⁸ Türk Tarih Tezi'ne destek vermediği bilinen Yinanç'ın etkin bir konferans sunucusu olması, halkı bilgilendirmek konusundaki çabaları dikkate değerdir.

928 Tercan Yıldırım, "Halkevleri'ndeki Tarih Eğitimi Faaliyetlerine Bir Örnek: Tarihi Konferanslar (1932-1951)", *Turkish Studies*, Volume 11/19, Sonbahar 2016, s.831.

III. BÖLÜM

MÜKRİMİN HALİL YINANÇ'IN TÜRK-İSLAM TARİHÇİLİĞİ VE ÖZGÜN KATKILARI

3.1. Kaynak Kullanımı/Literatür

Tosh, *Tarihin peşinde* adlı eserinde tarihçilik zanaatının gerçek ustasının ömür boyu her türlü kaynağa açık biçimde çalışarak hangi soruları sormanın anlamlı olacağı yolundaki sezgisini keskinleştirmiş olan kişi olduğunu, bütün kaynaklara hakim olma idealini tam anlamıyla gerçekleştirmek imkânsız olsa da, vazgeçilmemesi gerektiğini yazmıştır.⁹²⁹ Yinanç Cavid Baysun'un ifadesiyle "muazzam bir bibliyografya" bilgisine sahip bir tarihçidir.⁹³⁰

Yinanç'ın çalışmalarında zengin kaynak kullanımı dikkat çekmektedir. Kitabeler, vakayinameler, Arapça, Farsça, Osmanlıca yazma eserler, Arapça, Farsça, Fransızca bilen Yinanç, Arap, İran, Osmanlı, Bizans, Latin, Ermeni, Gürcü, Süryani kaynaklardan istifade etmiştir. Türkçe çevirisi bulunmayan eserlerin Fransızca tercümelerine başvurduğu görülmektedir. Çevirileri bulunmayan eserleri ise tercüme ettirdiği ifade edilmektedir. Yinanç'ın birçok araştırmasında oryantalist tarihçilerin çalışmaları ve eserlerini biliyor ve araştırmalarında kullandığını gözlemledik. *DİA* için kaleme aldığı Büyük Selçuklu Devleti sultanı Alparslan maddesi için özellikle oryantalist yazarların tercüme eserlerini kullanması çok dikkat çekmektedir. Medeniyet ve sanat tarihi araştırmalarında olduğu kadar dil ve tarih çalışmaları için de önemli kaynak ve belge niteliği taşıyan kitâbelere⁹³¹ Yinanç'ın ayrı bir önem verdiğini söyleyebiliriz. Diyarbakır şehrine ilişkin monografik çalışmasında bunu gözlemlemek mümkündür.

Yinanç, İslam tarihinin temel kaynaklarına hakim olduğu izlenimi bırakmaktadır. İlk el kaynağın, belgenin çok az olduğu bir dönem olan Selçuklu dönemi tarih araştırmacıları için İslam tarih ve medeniyeti ilim metodolojilerine, geleneklerine, bilgi birikimine, kaynaklarına nasıl ulaşılabileceğine dair bilgi sahibi olmak bir gereklilik ve ayrıcalıktır. Arapça ve Farsça'yı

929 Tosh, *Tarihin Peşinde*, s.58.

930 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.312.

931 Bkz. Ali Alparslan, "Kitâbe", *DİA*, Ankara, 2002, c.26, ss.76-81.

yeterli düzeyde bilen, Kur'an hafızı olan, hadis, nesep ilimlerine vukufiyeti bulanana, ulema bir aileden geldiği için İslam ilimleri eğitimine erken yaşlarda başlayan Yinanç'ın bu alana nüfuz edebilmesini oldukça kolaylaştırmış ve onu başarıya ulaştıran etkenler olmuştur düşüncesini taşımaktayız. Makrizi, Taftazâni gibi İslam tarihçilerinin biyografilerinde ise İslam tarihi, tabakat ve terâcim eserlerine hakimiyetini gözler önüne sermektedir. Yinanç, kendi yazdığı hâl tercümesinde kütüphanesindeki eserleri, vekayinameleri kolayca tetkik edebilmek için *Câmiü'd-Düvel*⁹³² *Fihrisü'd-Düvel*⁹³³, *Târîh-i Cenâbi*⁹³⁴, *Umdetü't-Tevârîh*⁹³⁵ isimli kitaplarla İslam meskûkâtına dair yazılan katalogları tetkik ederek kendisine rehber olacak bir *İslâm Devletleri* tarihi hazırladığını belirtmiştir.⁹³⁶

Ülken, Yinanç'ın İslam tarihindeki vukufiyetini belirtmiş, onun Fransızca dilinde yazılmış eserlerdeki Endülüs'e dair yazıları düzeltmesini, İslam bibliyografyasının ana kaynağı olan İbn Nedim'in *Fihrist* isimli eserinin matbu halini yazma nüshalar ile karşılaştırarak tamamlamasını, İslam kaynaklarına olan hakimiyetini de vurgulamıştır.⁹³⁷ Timurtaş da Yinanç'ın Ortaçağ tarihiyle ilgili Doğu kaynaklarına hakimiyetini ifade edenlerden biridir.⁹³⁸

Yinanç'ın istifade ettiği tarihsel malzemeler arasında sadece siyasi vakayinamelerin değil, resmi vesikaların, edebi ve dini mahiyetteki eserlerin de bulunduğu dikkat çeken Faruk Sümer, Yinanç'ın tarihi meseleleri tam bir tarafsızlıkla tetkik ettiği yorumunda

932 Münecimbaşı, Ahmed Dede'nin yazmış olduğu umumi tarih eseri. *Münecimbaşı Tarihi* olarak da bilinir; Bkz. Ahmet Ağrakça, "Münecimbaşı, Ahmed Dede", İstanbul, 2006, c.32, ss.4-6.

933 Abdurrahman Münib'in eseri; Bkz. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev.Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.287.

934 Bkz. Mehmet Canatar, "Cenâbi Mustafa Efendi", İstanbul,1993, c.7, ss.352-353.

935 Hacı Abdülgaflar Kırîmî'nin 1744'te tamamlanan eseri.

936 Yinanç, "Hâiltercümem" (Kendi dilinden Ordinaryus Prof. Mükrimin Halil Yinanç), s.100.

937 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.337.

938 Timurtaş, *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler*, s.43.

bulunmuştur.⁹³⁹ Faruk Sümer, Yinanç'ın kaynak bilgisini ve malzemenin kıymet derecesini belirlemedeki vukufiyetini belirtmiştir.⁹⁴⁰ Sümer, Yinanç'ın dünya tarihinin ana hatlarını gayet iyi bildiğini, İslam tarihini, Arap boy ve oymakları konusundaki uzmanlığını 1. sınıf olarak değerlendirmiş, meşgul olduğu sahayı Orta Çağ İslam Türk Tarihi özellikle Orta Çağ Türkiye Tarihi olduğunu, kırk yıl çalışarak kıymetli tarihsel malzeme toplayan Yinanç'ın, bu malzemeyi dikkat ve itina ile yüzü geçen defterlere kaydettiğini belirtmiştir.⁹⁴¹

Yinanç'ın kaynak seçiminde olayın mekan ve zamanına yakın 1. el kaynakları tercih ettiği, aynı dönemde yaşamış diğer coğrafyalardaki tarihçilerin eserlerini de tarayarak karşılaştırmalar yaptığı söylenebilir. Örneğin kaynak probleminin bulunduğu Anadolu Tarihi çalışmalarında İslam tarihi kaynaklarının yanı sıra Ermeni, Süryani, Gürcü vakayinamelerden ve eserlerden istifade etmiştir.

Fatma Acun, Yinanç'ın zengin kaynak bilgisiyle yaptığı orjinal araştırmaları Osmanlı tarihinin en az bilinen ilk dönemlerine ait olması bakımından önemli bulduğunu ifade etmiş, sadece yetkin tarihçilik metotları kullanarak yapılan kaynak yayınların, tarihçiliğimize yapılan önemli katkılar arasında yer aldığını kaydetmiştir.⁹⁴²

Yinanç'ın kaynak kullanımına ilişkin eleştirileri bulunan Osman Turan, Türkiye Selçukluları tarihinin çok çeşitli dillerde (Arapça, Farsça, Türkçe, Gürcice, Ermenice, Suryanice, Yunanca, Latince, Fransızca, İtalyanca) yazılı kaynakları hakkında da toplu bir tetkik yapılmamış olduğunu Yinanç'ın, *Anadolu' nun Fethi* adlı eserinde, bu kaynakların umumi bir listesini verirken çok defa eserlerin isimlerini bile yazmadığı, bir kısım kaybolmuş eserlerin müelliflerini de saydığını yazmalar üzerinde fazla çalışması ve bir takım yeni eserler

939 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.338, 339.

940 Sümer, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç", *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler*, s.73.

941 Sümer, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç", s.74.

942 Fatma Acun, "Modern Türk Tarihçiliğinin Başlangıcı ve Mehmet Fuat Köprülü", s.69.

bulması dolayısıyla de bazan bu kaybolmuş kroniklerin mevcut olduğu zannını uyandırdığını ifade etmiştir.⁹⁴³

Kazım İsmail Gürkan, Yinanç'ın Selçuk tarihleri üzerinde sahasını daralttığı zaman daha fazla kaynak görmek lüzumu gördüğünü, bu sahayı hakkıyla kıymetlendirmek için Anadolu'da gelmiş geçmiş milletlerin, aşiretlerin örf, adet, edebiyatının derinliklerine indiğini ifade etmiştir. Bir vak'a konusunda hükme varmak için bir -iki mehzla yetinmediğini birbirine zıt eserleri de görmek istediğini bu nedenle Ermeni ve Gürcü yazmalarına değer verdiğini, böylece Selçuk devrinin hakikî değerini ortaya koymak istediğini belirtmiştir.⁹⁴⁴

Faruk Kadri Timurtaş, Yinanç'ın Osmanlı ve Selçuklular devirlerini birbirine bağlamakta ustalık gösterdiğini düşünmektedir. Anadolu'nun Fethi ve istilâsı, Türkleştirilmesi meseleleri üzerinde durduğunu, Selçuklular ve Anadolu'nun daha önceki devirlerinin tarihinin aydınlatılmasındaki hizmetlerini önemli bulmaktadır.⁹⁴⁵

Tezimizde Yinanç'ın yararlandığı temel kaynaklar üç başlık altında toplanarak tespit edildi. "Batı, Bizans, Ermeni ve Süryani Kaynakları" başlığı altında seksen iki tarihçi; "Arap, Fars ve Mısır Kaynakları (Doğu Kaynakları)" başlığı altında doksan sekiz tarihçi; "Osmanlı Kaynakları" başlığı altında kırk altı tarih yazarı olmak üzere yaklaşık iki yüz yirmi altı tarih yazarı bulunmaktadır. Eserlerinde zaman zaman bilgilerin kaynağını ve içeriğini tenkide tabi tutan Yinanç olayları çoğu kez nakille yetinmiş, bununla birlikte bazen çeşitli konularda ileri sürülen görüşleri aktarırken kendi yorumlarını da eklemiştir.

943 Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s.28.

944 Kazım İsmail Gürkan, "Mükrimin Halil Yinanç", *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler*, s.57.

945 Timurtaş, *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler*, s.45.

3.2. Objektifliği/Nesnelliği

Objektiflik/Nesnellik, nesnel olma durumu ya da nesnenin gerçeğine dayanma durumu olarak tanımlanmaktadır.⁹⁴⁶ Nesnellik kavramı, bilimsellik, pozitivizm kavramları ile yan yana kullanılmıştır. Objektiflik/Nesnellik kavramının tarih yazıcılığında özellikle son iki yüzyıldır tartışıldığını, bu kavrama bakışın 19. yüzyılda bilimsel ve 20.yüzyılda ise görelî tarih anlayışları ile farklılaştığını söylemek mümkündür.⁹⁴⁷

Bizim çalışmamızın sorularından biri olan Yinanç özgün müdür? Sorusunun da öznellik kavramı ile ilişkili olduğunu, Yinanç'ın özgünlüğünün yorumlarında saklı olduğu düşüncesinin doğru bir hareket noktası olduğu görülmektedir. Yinanç'ın yazılarında Türk Tarihi'nin Selçuklu hanedanının yönetim anlayışına, hanedan üyelerinin birbirleriyle, halifeler ile ilişkilerine dair yorumlarında; Anadolu'nun Moğollar tarafından işgali konusundaki duruşunda; İslam dünyasında bir kahraman olarak görülen Selâhaddîn-i Eyyûbî'e bakışındaki; Malazgirt Savaşı'nı Anadolu Türkleri için bir dönüm noktası olarak görüşündeki; Anadolu Millî Tarih anlayışına yön verişindeki; Fatih Sultan Mehmed'e yaptığı eleştirilerindeki öznellik ve Türk tarih yazıcılığına katkıları hiç şüphesiz inkar edilemez.

“Millî Tarihimizin Mevzuu” isimli çalışmasının Anadolu'da Osmanlı devrini ele aldığı kısımda İstanbul'u fethederek muvaffakiyetle büyüyen Fatih sultan Mehmed'e yönelttiği eleştiriler dikkat çekicidir. Fatih'in Türk usul-i idaresini bozduğunu, Çandarlı hanedanını vezaretten kovduğunu, devşirmelere, kölelere “hukuk-ı siyasiye” bağışladığını, artık Anadolu beyleriyle müştereken devleti idare eden bir millet reisi, bir Türk hakanı gibi değil, bütün kuvvetleri kendi nefsinde cemedi, yalnız başına saltanatı idare eyleyen müstebit bir Roma imparatoruna dönüştüğünü, küçüldüğünü ifade etmiştir. Yönetime gelen devşirmelerin Anadolu halkından Müslüman-Türklerden intikam aldıklarını Rum Mehmed Paşa'nın

946 <https://www.turkcebilgi.com/nesnellik>.

947 Fatma Acun, “Tarihte Objektiflik Tartışması”, *Muhafazakar Düşünce*, 2006, sayı:7, s.111.

Konya’da yaptığı mezalim, Hırvat Kuyucu Murad Paşa’nın Anadolu’da gerçekleştirdiği katliam ile örneklendirmiştir.⁹⁴⁸

Anadolu’da meydana gelen isyanları da aynı çerçeveden yorumlayan Yinanç, özellikle III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed döneminde ihtilale teşebbüs edenlerin Anadolu’nun eski beyzadeleri ve hanzadeleri olduğunu ifade eden Yinanç, dahili harplerden uzak tutulmak istenen Anadolu Türkünün kafir muharebeleri ile meşgul edildiğini, Osmanlı hanedanının yüksek seviyesini kaybederek millet aleyhinde çalıştığını iddia etmiştir. Devlet idaresinin kapıkuluna geçişinden sonra Türk ordusunun değişiminden bahseden Yinanç, tımarlı sipahilerin azaldığını, yeniçerilerin arttığını belirtmiştir.⁹⁴⁹

Yinanç’ın siyasi yorumlarında, oyunun kuralının değiştiğini gördüğünü, Moğol istilası ile Emperyalist Batı’nın Anadolu’yu işgali; Selçuklu Devleti’nin yıkılışı ile Osmanlı Devleti’nin yıkılışı arasında paralellikler kurduğu, benzerlikler bulduğu görülmektedir. J. Fontana Carr, nesnel ve öznel kavramlarının birbirleriyle ilişkili olduğunu her tarihçinin yapıtında öznel öğelerin bulunduğunu belirtmiştir.⁹⁵⁰ Tarih yazarlarının da zamanın, yaşadığı coğrafyanın, kültürünün bir ürünü olduğunu, bilgi üreten zihnini bunlardan soyutlayamayacağı, nesnelliğin, tarihçinin olgulara ulaşmak için geçmişteki olayları seçerken, onları düzenlerken, tarihsel akışına, cereyanına uymasında, gerçekleri bozmamasında, çarpıtmamasında aranması gerektiği dikkate alınarak Yinanç’ın yorumlarının da objektif olmasından bahsedilemez. Devlet idaresi, askeri teşkilatta yabancı unsurların artıp Türk unsurlarının azalmasının, Türk devletlerinin çöküşünün ana amilleri olduğu açıklaması öznel bir bakış açısidir ve döneminin ruhunu yansıtmaktadır.

948 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu (2)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.700-702.

949 Yinanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu (2)”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.702, 703.

950 E.H. Carr, J. Fontana, *Tarih Yazımında ve Yanlılık*, çev. Prof. Dr. Özer Ozankaya, İmge Kitabevi, Ekim 1992, Ankara, s.14.

Kısacası tarihçinin yorumlarının objektif olmasından bahsedilemez belki fakat kullandığı metodların bilimsel olup olmadığı tartışılabilir. Léon – E. Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları* adlı eserinde, tarihteki en az subjectif ve en ilmi olanın onun tenkid metodu olduğunu belirtmiştir.⁹⁵¹ Halkın, tam objektifliğin, tam tarafsızlığın tarihçiden esirgenmiştir olduğunu sözlerine eklemiştir.⁹⁵²

Özalp'ın kaleme aldığı *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç* adlı eserinde Yinanç'ın az ve öz eser bıraktığı, tarih metodundan ve objektiflikten hiçbir zaman ayrılmadığı ifade edilmiştir.⁹⁵³ Faruk Sümer ise Yinanç'ın tarihi meseleleri tam bir tarafsızlıkla tetkik ettiğini, gerçeği bulmak ve onu ifade etmenin ilmi çalışmalarındaki başlıca gayesi olduğunu kaydetmiştir.⁹⁵⁴

3.3. Metod/Yöntem/Nedensellik Arayışı

Bilimdeki anlaşılış ve uygulanışı bakımından nedensellik, olup biten her şeyin bir nedeni olduğu ve her nedenin bir etki doğurmasını ifade eden bir terimdir.⁹⁵⁵ Doğan Özlem felsefede nedenselliğin kanıtlanamayan bilimsel bir ilke, olguları açıklamada vazgeçilmez bir önkoşul, bir inanç formu içerisinde benimsenmiş olduğunu belirtmiştir.⁹⁵⁶ David Hume'a göre tarihsel olayları insan eylem ve davranışları yönlendirir. Tarihsel olayların niteliğini ve olaylardaki nedenselliği kavrayabilmek için doğanın bir parçası olan, doğa ile aynı nedensellik yasalarına bağlı olan insan psikolojini anlamak gereklidir.⁹⁵⁷

951 Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, s.8.

952 Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, s.13.

953 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.303.

954 Sümer, “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç”, *Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler*, s.75.

955 Doğan Özlem, *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, Notos, 2013, s.40.

956 Özlem, *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, s.41.

957 Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Notos, 2012, s.14,15.

Tarihte nedensellik, sebep-sonuç arayışı farklı akımlara mensup tarih felsefecileri tarafından ele alınmıştır. Halkın, tarihçinin nasılı ve niçini bilmek istediğini, arzusuna ise ancak olguların birbiriyle olan bağlantılarına nüfuz ederek ulaşabileceğini yazmıştır.⁹⁵⁸ Belki bu noktada Yinanç'ın tarihsel olgular arasında bağlantı kurarken, yorum yaparken anlam verirken bir felsefesi var mıydı sorusu sorulabilir. Hilmi Ziya Ülken, Yinanç'ın tarih filozoflarını okumadığını fakat geniş bilgisi sayesinde medeniyet ve kültür tarihleri arasında paralellikler kurduğunu ve karşılaştırmalar yaptığını, böylece görüşünü tarih felsefesi seviyesine çıkardığını ifade etmiştir.⁹⁵⁹

Nevzat Sudi, Yinanç'ın, tarihsel konuları salt olgularla açıkladığı, tarihin çekiciliğini ilginç olgular dizisiyle vurguladığını yorumlamayı ise dinleyicisine bırakmayı yeğlediğini ifade etmiştir.⁹⁶⁰ Onu tanıyan kişiler tarafından yöntemindeki farklılıklar dile getirilen Yinanç'ın, Anadolu Selçuklu tarihi yazımında da kendine has bazı yaklaşımları/yöntemlerinin mevcut olduğu ifade edilmiştir. Anadolu Selçuklu tarihini kendi çağı minvalinde ele aldığı, eserini Anadolu Selçuklu tarihine yer veren ana kaynaklar ekseninde ele alarak, çözümlediği kaydedilmiştir.⁹⁶¹

Fatma Acun *Türk Tarihçileri* adlı kitaba yazdığı, “Modern Türk Tarihçiliğinin Başlangıcı ve Mehmet Fuat Köprülü” başlıklı bölümde Yinanç'ın İlk kuşak tarihçilerinde görülen olay anlatısı biçimindeki tarih yazımını, ‘Neden nasılcı’ tarih anlayışı ile çeşitlendirdiğini belirtmiştir.⁹⁶²

Yinanç, Timur'un Anadolu'ya girip, Sultan Bayezid'in üzerine yürüyüşünü şu şekilde gerekçelendirmiştir. “Gerek muharebelerden ve fütuhattan almış olduğu mühim ganimetler ve

958 Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, s.14.

959 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s. 92, 93.

960 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.292, 402.

961 İlyas Gökhan, “Mükrimin Halil Yinanç Hoca'nın Tarihçiliği Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu*, II.Cilt 17-19 Kasım 2016, 2016, s.214.

962 Fatma Acun, “Modern Türk Tarihçiliğinin Başlangıcı ve Mehmet Fuat Köprülü”, s.69.

gerekse ortadan kaldırıp, memleketlerini ilhak etmiş olduğu devletlerin hazineleri Bâyezid' in hazinesini çok zenginleştirmiş ve kendisini asrının en zengin ve en debdebeli hükümdarlarından biri yapmıştır. Timur'u Bâyezid üzerine harbe tahrik eden âmillerden biri de bu muhteşem servet ve hazinenin yağması arzusu olsa gerektir."⁹⁶³ Osmanlı tarihinin bir başka dönüm noktası Yıldırım Bayezid ve Timur arasında meydana gelen Ankara Savaşı'dır. Fetret dönemine neden olan, İslam dünyasının iki güçlü hükümdarın arasında savaşın vuku bulması ve nedenleri tartışılmıştır. Timur ve Bâyezid arasındaki mektuplara yer veren Yinanç, Timur'un, İslam dünyasında fetih hareketleri ve Hristiyanlar karşısında verdiği mücadeleler dolayısıyla çok sevilen Bâyezid'e savaş açarken suçunu da ona yüklediğini belirterek Timur'un askeri, stratejik yaklaşımını ortaya koymuş, savaşın gerçek nedenini ekonomik, maddi temellere bağlamıştır.

3.4. Dil ve Üslup

Yazılı metinler dilsel ürünlerdir ve bu haliyle dil anlamların taşıyıcısıdır, tarihin de taşıyıcısıdır.⁹⁶⁴ Tarih yazıcılığında tarihçinin yorumlarını anlamak için sadece dönemin dilini değil yazarın dil ve üslubuna da hakim olmak gerekir. Özellikle yakın dönem tarih çalışmalarında tarihçi açık değil üstü kapalı ifadeler kullanmış olabilir. E. Halkın, tarihi malzemeyi değerlendirirken yazarın lügatçesini, onun edebî tavrını, stilini, düşüncesini tanımak gerektiğini belirtmiştir.⁹⁶⁵

Yinanç, yazmaktan çok dinleyiciler önünde vakaları anlatmayı, canlandırmayı, betimlemeyi seven bir tarihçidir. Adnan Giz, Yinanç'ın tarih derslerinin kitaba ve ezbere

963 Yinanç, "Bayezid I.,Yıldırım, (1360-1403)" *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.157.

964 Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, İnkılap, İstanbul, 2001, s.246; Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Notos Kitap, Mart 2012, s.(pdf:274-275).

965 Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, s.25.

dayanan hikayeci bir üslubu olduğunu belirtmiştir.⁹⁶⁶ Osman Turan ise, Yinanç'ın ders dışındaki tarih sohbetlerinde tarihi destanları anlattığını, devrin meseleleriyle bağlantı kurduğunu, konuşmalarında Kur'ân, hadis, büyük mütefekkir ve şairlerin sözlerini kullandığını ifade etmiştir. Tarihi açıklarken modern tarih metodlarına başvurarak folklor mahsullerini kullanan Yinanç'ın 'At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır' atasözünü Yinanç'ın imparatorluk cemiyetinin ahlak ve şeref duygularının bir in'ikası/yansıması olarak gördüğünü, 'Devlet malı deniz, yemeyen domuz' tekerlemesini ise son devrin ahlak çöküşünün bir delili saydığını belirtmiştir.⁹⁶⁷

İsmail Hakkı Karafakih, Yinanç'ın Anadolu tarihinin "hamasi vakalarını" anlatırken onun dinleyiciler üzerindeki etkisini, beyanındaki tâlakatını, sihirli sözlerini övdüğü görülmektedir.⁹⁶⁸ Nevzat Sudi, *Küllük Anıları* Mephisto Yayınları 2004 yılında 3. baskısı yapılan kitabında Yinanç'ın, tarihsel konuları salt olgularla açıklarken, tarihin çekiciliğini ilginç olgular dizisiyle vurguladığını, yorumlamayı ise dinleyicisine bırakmayı yeğlediğine satırlarında yer vermiştir.⁹⁶⁹

3.5. Türk-İslam Tarihçiliğine Özgün Katkıları

Yinanç'ın tarih anlayışı nasıldır. Onu döneminin diğer tarihçilerinden ayıran özellikler, bilime bakışında farklılıklar var mıdır? Süheyl Ünver, Allah'ın Yinanç'ı tarihimiz için yarattığını belirtmiş, Yinanç'ın insanların eğitiminde mesellerin, latifelerin, rivayetlerin, hikayelerin büyük rolü olduğuna inandığını ifade etmiştir.⁹⁷⁰

966 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.264.

967 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.346, 347.

968 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.33.

969 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.292, 402.

970 Yinanç, "Mükrimin Halil Yinanç'tan Sözler (1900-22.12.1961)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç- Makaleler*, s.875.

Yinanç'ı, kendisiyle aynı tarihi dönemi yaşayan tarih yazarlarından farklı kılan unsurlar önemlidir. Araştırmalarımızda ulaşabildiğimiz bilgilere değinmek istiyoruz. Örneğin kendisi ile aynı zaman diliminde yaşamış Zeki Velidi Togan'dan(1890-1970) çalıştıkları dönemler ve alanlar incelendiği zaman Yinanç'ın tarih mesaisini, Türkiye tarihi, Selçuklu ve Osmanlı hanedanlarına tahsis ederken Togan'ın, Umumi Türk Tarihi alanına Selçuklu, İlhanlı ve Moğolları da dahil ettiği bilinmektedir.⁹⁷¹ Türk tarih tezine karşı çalışmayı seçtiği dönemlerle net bir muhalif tavır sergilediğini gördüğümüz Yinanç'ın, Hititler'le, Alman ve Türk ırklarını karşılaştırdığı makaleleri ile örnek olarak gösterilebileceği kanaatini biz de taşımaktayız.

Diğer tarih yazarlarından düşünce yapısı olarak farklılıkları bulunan Yinanç'ın ulema bir aileden gelişi, küçük yaştan itibaren dini ilimlerde eğitim almış olmasının etkileri hissedilmektedir. Örneğin Halil Berktaş(1947-), Mehmed Fuad Köprülü'nün(1890,1966) materyalist bir düşünce yöntemi ve çok geniş bir kültür birikiminden hareketle karşılaştırmalı tarih sorunlarını ortaya atabildiğini iddia ederek metodundaki materyalist yaklaşıma vurgu yapmıştır.⁹⁷² Yinanç'ın ise Üniversitede Alman tarihçilerinden aldığı modern tarih yöntemlerine ek olarak çalışmalarında ve rivayetleri karşılaştırmada Hadis ilim metodunun sağlam tenkit metodunun etkilerinin görüldüğü iddia edilmektedir. Yine Yinanç'ın kaynakları incelendiğinde temel İslam Tarihi kaynaklarına olan hakimiyeti gözler önüne serilmektedir. Burada Yinanç'ın Türkiye'nin dini tarihine ilişkin analizlerinden birkaç örnek sunmak istiyoruz.

Anadolu'ya ilk gelen ve yerleşen Türklerin mezhebinin ne olduğuna dair tartışmalar Türkiye'nin dini tarihi alanında yapılmıştır. Franz Babinger'in ilk Türklerin Şii olduğu iddiasına Fuat Köprülü karşı çıkmış *Anadolu'da İslamiyet* isimli eserinde, özellikle Selçuklu

971 Ahmet Kanlıdere, "Türkiye'de Genel Türk Tarihçiliği ve Zeki Velidi Togan", *Türk Tarihçileri*, s.121.

972 Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kaynak Yayınları, 1983, s.81.

dönemine ait getirdiği çeşitli deliller ile Türklerin mezhebine dair bilgileri paylaşmıştır. Yinanç'ın ise *Dustûrnâme-i Enveri'ye Medhal* isimli eserinde özellikle Aydınoğulları'nın mezhebine dair fikirleri bulunmaktadır. Umur Bey'in seferlerinde yeşil sancak kullanmasına dikkat çeken Yinanç, Venediklilerle yaptıkları anlaşmalardaki yeminlerinden dolayı da Aydınoğulları'nın Şii mezhebine sâlik olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁹⁷³

Yinanç'ın Türkiye tarihinde tarikatların fonksiyonuna dair değerlendirmeleri bulunmaktadır. Örneğin Selçuklu döneminde kuvvetimizin tarikatlardan geldiğini ifade ederek, Moğolların istilası sonucu inhilal eden/dağılan cemiyeti tarikatların topladığını belirtmiştir.⁹⁷⁴ Yinanç'ın I. Alâeddin Keykubat devrine (1220-1237) ait eleştirilerinin varlığı, Anadolu Selçuklu idari mekanizmasının Moğol tazyikinden evvel bozulmaya başladığı düşüncesini taşıdığı, bu değerlendirmeleri İbn Haldun'un '*asabiyyet*' savı üzerinden yaptığı ifade edilmiştir. Moğol istilasıyla Anadolu'da gelişen tasavvuf çevresinin içtimai etkisini gerçekçi bir bakış açısıyla ele aldığı İlyas Gökhan tarafından da dikkat çekilmiştir.⁹⁷⁵

Yinanç'ın alevi toplumuna bakışını ve bu konudaki değerlendirmelerini, sorunlarına çözüm önerisini 1956 yılında Elbistan'da Alevi dedelerini ziyaretinde bulabiliriz kanaatini taşımaktayım. Dedelerin Hazreti Ali ile ilgili bir sorusu üzerine Ali-Muaviye arasındaki sorunun siyasi olduğuna işaret ederek köye camii ve minare yapılmasını, ezan okunmasını, ezanın sonunda ise "La ilahe illallah, Ali veliyyullah" denilmesini önermiştir. Yinanç'ın yaklaşımı onun Türk-İslam tarihi konusundaki bilgisini, Türkiye'nin toplumsal, dini yapısını bildiğinin göstergesi ve alevi toplumunun sorunlarına bir çözüm önerisi getirdiği şeklinde

973 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.35, 36.

974 Yinanç, "Mükrimin Halil Yinanç'tan Sözler (1900-22.12.1961)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç- Makaleler*, s.885.

975 İlyas Gökhan, "Mükrimin Halil Yinanç Hoca'nın Tarihçiliği Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu II.Cilt 17-19 Kasım 2016*, s.215.

kabul edilebilir.⁹⁷⁶ Bu özellikler onu dönemin diğer tarihçilerinden belirgin bir şekilde ayırmaktadır.

Hilmi Ziya Ülken'e göre ise Yinanç, tarih yazarlığının çeşitleri ve yanlış yorumlanışlarını, Batı ve Doğu tarihçilerinden verdiği kuvvetli misallerle en güzel şekilde göstermiştir. Ülken, Yinanç'ın geniş bilgisinin onu subjektiflikten kurtardığını, medeniyet ve kültür tarihleri arasında kurduğu paralelliklerin Yinanç'ın tarihçiliğini tarih felsefesi seviyesine çıkardığını düşünmektedir. Yinanç'ın, yaptığı karşılaştırmalarda hiçbir felsefe açısının inhisarcılığına/tekeline bağlanmadığı için bazen felsefecilerden daha kuvvetli olduğunu da ifade ederek bir tarihçi olarak Yinanç'ın kullandığı bilimsel metodların özgünlüğünü de ifade etmiştir.⁹⁷⁷

Yinanç'ın Türk tarihine bakışında "Oğuz", "Selçuklu", "Osmanlı", "Anadolu" merkezli bir perspektifi olduğu söylenebilir. Cumhuriyet döneminin Türkçü, Milliyetçi, Anadolu fikirlerini taşıdığını söyleyebiliriz. Osman Turan, Yinanç'ın İslam Tarihinde Âl-i Resûl, Âl-i Selçuk ve Âl-i Osman olmak üzere üç büyük sülale olduğunu hakikatine inandığını belirtmektedir ki bu da bu bakışın bir yansıması olmalıdır.⁹⁷⁸

Anadolu Mecmuasında kaleme aldığı yazılarda Selçukluların parçalanmasında ve yıkılmasında yabancı yerlerden gelen âlim, şair ve yöneticilerinin paylarının büyük olduğunu yorumlayan Yinanç'ın yönetimdeki ilk bozulmanın İran kültürüne tutkun olan Sultan I.İzzeddin Keykavus zamanında başladığına ilişkin analizi dikkate değerdir. Yabancı unsurları ağır bir biçimde eleştirdiği kaydedilen Yinanç'ın, servet peşinde koşan bu kişilerin yerli unsurları Sultan'ın gözünden düşürdükleri iddiası diğer tarihçiler tarafından da onaylanmıştır.⁹⁷⁹

976 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.185.

977 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.92, 93.

978 Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s.13.

979 Gökhan, "Mükrimin Halil Yinanç Hoca'nın Tarihçiliği Hakkında Genel Bir Değerlendirme", s.215-216.

Yinanç'ın, Anadolu Selçuklularının yıkılmasını sadece merkezdeki bozulmaya ve aksaklıklara dayandırmadığı, toplumsal tabandaki sorunları da değerlendirdiği, Babai ayaklanmalarına ilişkin düşüncelerinin, toplumsal hafızaya etkileri hakkındaki değerlendirmelerinin daha sonraki çalışmalara temel teşkil ettiği ifade edilmiştir.⁹⁸⁰

Yinanç'ın Fatih Sultan Mehmed'e ilişkin yaptığı eleştirilerde de benzer yönler bulunmaktadır. Aşağıdaki satırlar *Anadolu Mecmuası*'nda yayımlanan "Milli Tarihimizin Mevzuu (2)" isimli çalışmasından aktarılmıştır.

"Bu devşirmeler mevki-i iktidara gelir gelmez Türk unsurunu, Anadolu halkını ezmeye, devlet müessesine hâkim olarak adeta kendilerini Müslüman eden milletten intikam almaya başladılar. Sadr-ı azam Rum Mehmed Paşa'nın Konya mülhakatında yaptığı mezalim, Anadolu'nun Moğol istilasına maruz kaldığı zamanları hatırlatacak bir hunharlık idi."⁹⁸¹

Yinanç'ın Türk-İslam tarihçiliğine en önemli katkısının Osmanlı devletinin ilk dönemlerine ait önemli bir kaynak olarak görülen Feridun Ahmed Bey'in *Münşeâtü's-Selâtîn* adlı eserini, Hârizmşah Sultan Alâeddin Muhammed Tekiş zamanında Harezm divanında münşilik görevinde bulunan Muhammed b. Müeyyed-i Bağdâdî tarafından evâmir ve mektubatın bir araya getirilerek oluşturulan *et-Teveşşül ile't-teressül* adlı münşeati karşılaştırarak Osman Bey, Orhan Bey ve I. Murad devirlerine ait mektupları ilk kez iç ve dış tenkide tabi tutması ve sahte vesikalar olduğunu isbat etmiş olmasıdır. Yinanç, mektupların asıllarını da delilleri ile birlikte sunmuştur.

3.6. Türk-İslam Tarihçiliğinin Temel Sorunlarına Bakışı

Yinanç'ın özellikle "Tanzimattan Meşrutiyete kadar bizde Tarihçilik" başlıklı çalışmasında Türk-İslam tarihçiliğinin sorunlarına değinmiştir. XVI. asra kadar tarih

980 Gökhan, s.218.

981 Yinanç, "Milli Tarihimizin Mevzuu (2)", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.700.

kitaplarımızın halk lisan ve zihniyetiyle yazılmış hikaye ve destan tarzı ile muhtasar bilgiyi toplayan takvim ve vekayinamelerden oluştuğunu belirterek mevcut kaynakların yetersizliğine işaret etmiştir.⁹⁸²

XIII. asırdan itibaren İran edebi tarihçiliğinin Osmanlı tarihçiliğinde etkin olduğunu, tarih yazarlarının olayların sebep ve sonuçlarını “mukadderat-ı ilahiye” açıkladıklarını belirten Yinanç, müelliflerin yıldızların hareketlerinin burçlar üzerindeki seyrinin; ricalullahın müsbet/olumlu, menfi/olumsuz olarak tarihi olaylar üzerindeki etkisine inandıklarını; şahıslar üzerindeki ihsan-ı ilahinin akislerini kesin olarak kabul ettiklerini, olayların oluşumunda etkili olan kişileri tenkit ederken kullandıkları dil ve uslûbu, ayet, hadis, Arap darb-ı mesellerini kullanarak açıklamalarını eleştiren Yinanç, bahsedilen dönemdeki tarih yazarlarının zihniyetine işaret etmiştir.⁹⁸³

Tanzimat öncesi Osmanlı tarihçilerinin tarihin en esaslı membaları olan kitabeleri, sikkeleri, evrak ve muharrerat-ı resmiyeyi, hüccet ve sicilleri, devrin bütün vakâyinamelerini tetkik ederek hakikati bütün ayrıntılarıyla açığa çıkarmak konusunda kayıtsız davrandıklarını yazan Yinanç, tarih yazıcılarının zihniyet problemine işaret etmektedir.⁹⁸⁴

Tanzimat öncesinde Batı dillerini bilmeyen Osmanlı tarihçilerinin Avrupa tarihini bilmediklerini belirten Yinanç, eski kavimlerin tarihlerini de temel İslam kaynaklarından, İbrani, Süryani ve İran menkûlatından eksik, yanlış ve güvenilmez/gayr-i mevsuk bilgiler edindiklerini yazmıştır.⁹⁸⁵ Tarihsel malzemeler toplanırken karşı tarafın fikirlerinin incelenmesi tarihçiyi önyargıdan alıkoyacak, gerçeklere ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

982 Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete kadar bizde Tarihçilik” ,*Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler*, s.781.

983 Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete kadar bizde Tarihçilik”, s.781.

984 Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete kadar bizde Tarihçilik”, s.782,783.

985 Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete kadar bizde Tarihçilik”, s.783.

Yinanç, ilk ve orta çağa ait Yunan müverrih, Bizans vakanüvislerinin eserlerin, Ermeni kaynaklarının, Süryani eserlerinin, çeviri yapabilecek tarihçiler varken, çeviri mümkün olduğu halde Türkçeye çevrilmemesini, Avrupa dillerine çevrilmiş olanların Türkçeye aktarılmamasını eleştirmiştir.⁹⁸⁶

Yinanç, Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar olan dönemde, matbaanın gelişmesi devrinde İslam tarihinin temel kaynakları Taberî, Belâzurî, Mesudî, İbni Miskeveyh, İbni Abdi'l-Hakem, Ebu'l-Ferec-i Bağdadî, İbnü'l-Esir, Semanî, Nüveyrî, Ebu'l Fidâ, Zehebî, Safedî, İbni Fırat, Reşidüddin gibi Arap ve İran tarihçilerinin eserlerinin basılmamasını eleştirmiştir.⁹⁸⁷ Matbalarda basılan eski yazma eserlerinin bütün nüshalarının tetkik ve mukayese edilmemesinden, sadece bir iki nüsha ile yetinilmesinden yakınmıştır.⁹⁸⁸ II. Abdülhamid'in kurduğu okullarda Batı'nın tarih metodlarına hakim olan, Doğu ve Batı dillerini veren kişilerin telif ve tercüme eser verememelerini o günün şartlarına bağlayan Yinanç, medrese mensuplarını ilgilendiren hadis, fıkıh, kelim kitaplarının imamet ve hilafete dair konuları kapsamı nedeniyle toplatılıp yakılmasını, eğitim kitaplarından, kitapların yeniden basılışı sırasında, zikredilen konuların çıkarılmasından şikayet etmiş, "Şirket-i Sahafiye" gibi matbaların iflas etmesinden dolayı diğer matbacıların büyük ve ciddi eser tab etmeye cesaret edemediklerini dile getirmiştir.⁹⁸⁹

Yinanç, İslam tarihinde uzun süre bibliyografik eserlerin yazılmadığını İbn Nedim'in *Fihrist* adlı eserinin kitap içeriklerini, müelliflerine ilişkin ayrıntılı bilgi vermediğini, *İbn Ebî Useybia'nın Tabakâtu'l-Etubbâ* gibi XI-XIV yüzyıllarda tedvin edilmiş tabakât, tercüme-i hal eserlerinde kitap içeriklerinin verilmediğini ifade etmiştir. Bu tip eserlerin amatörler için değil

986 Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete kadar bizde Tarihçilik", s.803.

987 Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete kadar bizde Tarihçilik", s.803.

988 Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete kadar bizde Tarihçilik", s.802.

989 Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete kadar bizde Tarihçilik", s.806-807.

de ancak uzun yıllar ilim ile meşgul olmuş pratik olarak bibliyografya bilgisi kazanmış kişiler için yararlı olacağını ifade etmiştir. Yinanç'ın da bu tip kaynak eserlerde, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn*'un eski nüshalarını ihmal ederek M. Şerefeddin ve Kilisli Rıfat'ın hatalardan giderilmiş, aslına sadık kalınmış tabının kullanılması örneğini verdiği, önerdiği gibi, kendisinin de aynı tercihlerde bulunarak, bu eserlere araştırmalarında başvurduğu görülmektedir.⁹⁹⁰

Yinanç'ın tarih görüş ve anlayışını, Yinanç'ın Hz. Ömer zamanında İranlılarla yapılan Kadisiye savaşını anlatırken Emin Âli'nin Kadisiye savaşını İranlılar kazansaydı sorusuna verdiği cevabın gösterdiği ifade edilmiştir. 'Ben böyle şey düşünemem. Aristo kaç asır evvel söylemiş: Vaki, vakidir. Şu halde vakinin vaki olmadığını düşünmek, abesle iştigaldir. Ben ise hayatımda abesle iştigal etmedim ve etmem de...'. Bir başka arkadaşının üstelemesi üzerine ise Kadisiye Savaşını İran kazansaydı Fatih'in İstanbul'u alamayacağını, çünkü İslâm'ın özellikle Asya'da yayılmasının çok yavaşlayacağını, Türklerin İslam ile temaslarının gecikeceğini, böylece Müslüman Türklerin kurmuş oldukları Büyük Selçuklu, Anadolu Selçukluları, Osmanlı devletinin belki de hiç kurulmayacağını ifade etmiştir.⁹⁹¹

Geleneksel İslam tarih yazıcılığında tarih yazımı genellikle yaratılıştan başlar, peygamberler tarihi, Hz. Muhammed dönemi, dört halife dönemi, Emeviler devleti, Abbasiler devleti şeklinde devam ederdi. Modern tarihçilik ise yapısı gereği tarihi belirli dönemlere ayırma esasına dayanmaktadır. Yinanç'ın da İbnü'l-Esir, İbnü'l Kesîr gibi 15-20 ciltlik eserler telif etmek istediği fakat modern tarihçiliğin çalışma tarzının buna elverişli olmadığı için monografilere yöneldiği ifade edilmiştir.⁹⁹²

990 Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete kadar bizde Tarihçilik", ss.588-589.

991 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, ss.280-281.

992 Özalp, s.308.

3.7. Alan Bilgisini Sunum Yöntemleri

Yinanç'ın, kariyerinin başlangıcındaki çalışmalarında daha ziyade olay anlatısı/nakil eğiliminde iken, ilerleyen dönemlerde olayların sebeplerine indiği ve sosyal ve ekonomik yönlerden değerlendirdiği kaydedilmiştir.⁹⁹³

Tarihi hadiseyi “oldu, olmuştur” diye değil, sanki bir süre önce hepimizin içinde olduğu bir hadiseden bahseder gibi nakletmesi onun diğer bir özelliğidir.⁹⁹⁴

Üniversite çevresindeki Küllük, Çınaraltı, Marmara kıraathanesi gibi mekan ve toplantılarda siyasetten, edebiyata, günlük meselelerden tarihi olaylara kadar pek çok mevzu konuşulduğu, Yinanç'ın, bu toplantılarda anlatmayı ve kendisini dinletmeyi sevdiği, ilmi derecesine göre eser verememesini ise yazmaktan çok konuşmayı sevmesi eğilimi gösterilmiştir.⁹⁹⁵

Nevzat Sudi'ye göre Yinanç'ın, Küllük'teki konuşmalarında tarihsel konuları salt olgularla açıkladığı, tarihin çekiciliğini ilginç olgular dizisiyle vurguladığı, yorumlamayı ise dinleyicisine bırakmayı yeğlediği ifade edilmiştir.⁹⁹⁶

3.8. Tarihi Rivayetleri Değerlendirme ve Tercih Metodu

Yinanç'ın tarihi vakaları nasıl değerlendirdiğine dair “2.5.1. Sultan Bayezid' in Kafese Konuluşu ve Ölümü” ve “2.5.2. Dustûrnâme'de yer alan Aydınoğlu Umur Bey ile İlgili Rivayetler” isimli bölümlere bakınız. Yinanç'ın rivayetleri incelerken zaman ve mekân bakımında olaylara yakınlığı dikkate aldığı görülmektedir. İncelediği vesikaların sağlamlığını tetkik ettiğini, rivayetlerin hadis senedinde olduğu gibi kimden aktarıldığına dikkat ettiği,

993 Mehmet Emin Ertaş, “Modern Türk Tarihçiliğinin Başlangıcı ve Mehmet Fuat Köprülü”, *Türk Tarihçileri*, ed.Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 2017, s.69.

994 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.401.

995 Özalp, s.285.

996 Özalp, s.292.

tarihçinin şahitliğini ve içinde bulunduğu durumu önemseydiği görülmektedir. Yinanç'ın, 1. el kaynak olmaması durumunda ise ana kaynaktan nakiller yoluyla gelen rivayetleri de tenkide tabii tuttuğunu, mümkün olduğunca farklı coğrafyalardaki aynı dönemi paylaşan tarihçilerin eserlerinden de karşılaştırmalarında istifade etmektedir. Tercih ettiği rivayetler sağlam vesikalara dayanmaktadır.

Yinanç'ın vakaları incelerken bir-iki "me'hazı"/kaynağı kafi görmediği birbirine zıt eserleri görek hüküm verdiği, Ermeni ve Gürcü yazmalarına kıymet verişinin nedeninin Selçuklu devrinin hakiki değerini ortaya koymak olduğu diğer tarihçiler tarafından da belirtilmiştir.⁹⁹⁷

Yinanç'ın *Düstürnâme*'deki rivayetleri inceleyip karşılaştırırken kullandığı ifadelerden bazı örnekler:

"Bu vukuatın cereyan ettiği zamanlarda yaşayan Bizans müverrihlerinde hiçbir kayda tesadüf edilememesi şayanı dikkat olduğu gibi biraz evvel imparatorla ittifak muahedesi yapan Aydın oğlu Mehmet Bey'in, kendi oğlu tarafından imparatorluğa tabi olan Sakız adasının yağma ve tahrip edilmesinde müsamaha ve müsaade etmesi de şayanı nazardır. Mamafih bir taraftan Eflakî'nin rivayetine kıymet verir. Ve diğer taraftan bazı vakıaların müverrihlerin itlâna vasıl olmaması ihtimalini göz önünde bulundurur ve bu devirdeki Anadolu beyleri ile Rum imparatorları arasında cereyan eden münasebatı Bizans menabiinden tetkik edersek iki aktedilen muahedelere ve ittifaklara hemen hemen hiç riayet edilmediğini nazarı dikkate alırsak büyük bir ihtimal ile Sakız seferinin vukua gelmiş olmasına kanaat edebiliriz."⁹⁹⁸

"Bu iki rivayeti yekdiğerine telif etmek kabil değildir. Bizans müverrihi Cantacuzéne bu vak'anın bizzat şahidi olduğu için, Umur Bey'in vefatında an sonra yani vak'anın cereyanından yirmi otuz sene sonra yazılmış olan Türk mehazına nisbetle bittabi çok şayanı

997 Özalp, s.307.

998 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.27.

tercihtir” Yinanç *Dustûrnâme*’nin ise bu konudaki rivayetinin masal haline geldiğini ifade etmiştir.⁹⁹⁹

Yinanç, *Dustûrnâme*’de yer alan İzmir taarruzuna dair rivayetin tetkik ve tahkika muhtaç olduğunu belirterek “Garp vesaikinin vukuatın cereyanına muasır olduğu için biz bittabi o tarihi kabul edecek ve bu vak’anın Mehmet Bey’in vefatından ve Umur Bey’in hükümdar olmasından sekiz ay sonra vuku bulmuş olduğuna kanaat eyleyerek vak’ayı nakledeceğiz...”¹⁰⁰⁰

Yinanç, *Dustûrnâme*’de yer alan Frenklerin İzmir’i zabtı, Firenklerin kumandanlarının Umur Bey tarafından itlaf edilmesi, Firenk Torfil’in Umur Bey ile yaptığı muharebede hezimete uğraması gibi olayların sıralamalarının cereyani vukuatın takviminin teselsülüne muvafık olmadığını belirterek kendisinin de tarihi teselsül sırasıyla rivayetleri tetkik ve şarh edeceğini belirtmiştir.¹⁰⁰¹

3.9. Etkilendiği ve Etkilediği İsimler, Fikirler

Yinanç’ın tarihçiliğini etkileyen unsurları ele alırken şüphesiz ilk olarak ilk eğitimi aldığı kadı olan babası ve çevresinden bahsedilmesi gereklidir. Yazarak eserler vermekten çok bildiklerini şifahen etrafına anlatmayı seçen Yinanç’ın çocukluğunun geçtiği Elbistan’nın Türkmen aşiretlerinin yaşadığı yerler olması, Ebu Müslim, Battal Gazi’nin destanlarını, siret-i Nebi’den parçaları, Hazreti Ali’nin Cengname’sini dinleyerek büyümesi, çevresinde sözlü kültürün hala devam ettiriliyor olması onun bir tarihçi olarak yetişmesinde ve üslubunun oluşmasında büyük bir etkisinin olduğunu düşündürmektedir. Bedi. N. Şehsuvaroğlu, Yinanç’ın babasının kendisine “Tarih çok veballi bir ilimdir. Bir insanın yapamadığını

999 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.28,29.

1000 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.32.

1001 Yinanç, *Düstürname-i Enveri*, s.52.

kendisine izâfe etmek günahdır.” öğüdünü vererek daima “El-uhdet-ü alel ravi...Mes’uliyet nakl edene aittir” diye bahsetmesini istediğini yazmıştır. Şehsuvaroğlu, Yinanç’ın az eser vermesinin nedenini babasının isteğinden kaynaklandığını düşünmektedir.¹⁰⁰²

Çanakkale Savaşları, İstanbul ve Darülfünununun işgali, Sultanahmet mitingleri, Osmanlı Devleti’nin yıkılışı, Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyet’inin kuruluşu, İstiklal mahkemeleri gibi yaşadığı dönemde birçok önemli tarihi olaya tanıklık etmiş olması onu etkileyen ikinci unsur olarak ele alınabilir. “Tehlikeler Önünde Türk İstanbul” isimli yazısı Yinanç’ın akademik çalışmalarının dışında, işgal altındaki İstanbul için kaleme aldığı, onun duygularını gösterdiği bir çalışma olmuştur. Yinanç, kendisini etkileyen, sevinçli heyecanlara sürekleyen iki tarihi olayı “Çanakkale Zaferi” ve “İzmir’in işgalden kurtarılışı” olarak açıklamıştır.¹⁰⁰³

Yinanç’ı etkileyen kişileri üçüncü bir unsur olarak ele aldığımızda bu kişilerin başında hocalarının geldiğini söylemek mümkündür. Bu kişilerden biri de Ahmed Tevhid Bey’dir. Yinanç, Ahmed Tevhid Bey’in hiç evlenmemiş, tek başına yaşamış, büyük alim olduğunu, bütün ömrünü tarih tetkikatiyle geçirdiğini fakat bildiğinin on binde biri oranında olsun yazı yazıp, eser vermediğini, şifahi ilim neşretmekte, tarihe merak edenleri teşvik ve tergip eylemekte, onlara elinden gelen yardımı yapmakta emsalsiz bir zat olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁰⁴ Hocalarından Şemseddin Günaltay, Türkçü vasfı ile Türk tarihi üzerindeki araştırma, tetkik ve tettebuları; Türk tarihi, Türk medeniyet tarihini ilmî ve metotlu olarak İstanbul Darülfünununda tedris ettiği, Batı ilim muhitlerindeki sabit fikir ve önyargıları çürütmekte büyük bir başarı gösterdiği bilinmektedir.¹⁰⁰⁵ Sadi Irmak, Yinanç’ın Tevhid Beyi, Günaltay’ı dilinden düşürmediği, onlardan çok şey öğrendiğini söylediğini yazmıştır.¹⁰⁰⁶ Ülken, Ahmet

1002 Bedi. N. Şehsuvaroğlu, “Kaybettiğimiz Değerli Tarihçi: Mükrimin Halil Yinanç”, *Mükrimin Halil Yinanç’tan Sohbetler*, s.63.

1003 Yinanç, ‘İki ölüm iki şahsiyet-I Ahmet Tevhit’, Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.304.

1004 Yinanç, ‘Unutamadıkları’, Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.1021.

1005 <https://www.ttk.gov.tr/onceki-baskanlar/ord-prof-semseddin-gunaltay-17-12-1941-19-10-1961/>.

1006 Kazım İsmail Gürkan, “Mükrimin Halil Yinanç”, *Mükrimin Halil Yinanç’tan Sohbetler*, s.60.

Tevhit Bey'in, Anadolu tarihine ait topladığı malzemeden büyük bir kısmını, özellikle Anadolu Beylikleri dönemine ait notlarını, neşrelemediği kitabeleri Yinanç ile paylaşarak onun yetişmesine katkı sağladığını belirtmiştir.¹⁰⁰⁷

Yinanç'ın etkisinde kaldığı diğere bir grup hocası da I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'dan göç edip İstanbul Dârülfünûnda ders veren Avrupa kökenli genellikle Alman olduğunu gördüğümüz hocalarıdır. Yinanç'ın modern tarih metodunu onlardan öğrendiğini söylemek hiç de yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Şemsettin Günaltay, Halim Sabit, Ahmet Refik, Fazıl Nazmi gibi Türk ilim adamlarından da faydalanması tarihe kendi milli kimliğinden ödün vermeden çok kültürlü bakabilme perspektifi sağladığı da ifade edilmiştir.¹⁰⁰⁸ Hilmi Ziya Ülken, Yinanç'ın ilkçağ tarihçisi Lehman Haupt, tarihin yardımcı ilimleri profesörü Ekhardt Unger, Tarih metodu Profesörü Mortmann'dan, Şemsettin Günaltay, Halil Sabit, Ahmet Refik, Fazıl Nazmi'den ilmi araştırma metodunu öğrendiğini kaydetmiştir.¹⁰⁰⁹

Yinanç'ı etkileyen kişilerden biri de Millet kütüphanesinin kurucusu Ali Emiri Efendi'dir. Ülken, Yinanç'ın ondan çok faydalandığını ifade etmiştir.¹⁰¹⁰

Tevfik Remzi Kazancıgil'in evinde yapılan toplantılarda Sultan Baybars'ın savaşlarını anlattığı, ona olan hayranlığı ifade edilmiştir.¹⁰¹¹

Yinanç'ı etkileyen isimlerden biri de Yahya Kemal'dir. Anadolu mecmuası, Yahya Kemal'in de sık sık bahsedeceği yeni bir Milliyetçilik fikrini ortaya atmıştır. Mehmed Hâlid Bayri derginin çıkarılmasında Darülfünûn müderrislerinden Necip Asım, Mehmed Emin Erişirgil, Yahya Kemal, Ahmed Refik, İbrahim Hakkı, Hâmid Sadi'nin kendilerini teşvik

1007 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.34; Ülken, "Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç", s.227.

1008 Gökhan, "Mükrimin Halil Yinanç Hoca'nın Tarihçiliği Hakkında Genel Bir Değerlendirme", s.210.

1009 Ülken, "Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç", s.227.

1010 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.34; Ülken, "Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç", s.227.

1011 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.271.

ettiklerini belirtmiştir. Mehmed Emin Erişirgil ise Dergah Mecmuasında Ziya Gökalp'i eleştiren yazılar kaleme almıştır. Mehmet Kaplan, Darülfünun'da Ziya Gökalp'in tarih, sosyoloji ve milliyet anlayışlarına muhalif bir grup olduğunu ifade etmiştir.¹⁰¹²

Okuduğu okulların onun gelişimine yaptığı katkılar değerlendirilmiş, ilmî ve ciddi kudretini edebiyat fakültesi tarih bölümünden, son derece aktif ve içtimai olan kabiliyetini ise mülkiyeye borçlu olduğu ifade edilmiştir.¹⁰¹³

Yinanç'ın öğrencileri olan Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu'nun Anadolu ile ilgili çalışmalarında hocaları olan Yinanç'tan etkilendiklerini, eleştirdiklerini görebiliriz.¹⁰¹⁴

Yinanç, Anadoluçuluk akımının en önemli temsilcilerinden biri olup bu grubun tek tarihçi üyesidir. Daha çok *Anadolu Mecmuası* çevresinde şekillenen bu harekette grup üyelerinin de birbirlerinden etkiledikleri muhakkaktır. Memleketçilik/Anadoluçuluk akımının Hilmi Ziya Ülken'in, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı kitabında Mütareke döneminde, II. Meşrutiyet döneminin fikir akımları olan Osmanlıcılık, Turancılık ve İslamcılık'a karşı tepki olarak doğduğunu belirttiği hareketlerden biridir. Ülken bu akımın gerçek vatan tanımına, somut bir görüşe sahip olarak diğer düşünce akımlarından ayrıldığını belirtmiştir. Başlangıçta kültürel bir kimliğe sahip olan düşünce siyasi bir içerik kazanmıştır. Grubun tek tarihçi kimliğine sahip olduğunu bildiğimiz Yinanç'ın bu konudaki katkıları inkar edilemez.¹⁰¹⁵

Anadoluçuluk düşüncesi, Türk milliyetçiliğinin içinde önemli bir damar olarak değerlendirilmiş, Cumhuriyet döneminde bu hareketin fikri-edebi, akademik, milliyetçilik ve muhafazakarlığın merkezine İslam'ı özellikle tasavvufu yerleştiren yorum olmak üzere üç

1012 Mehmet Kaplan, "Malazgirt Savaşının Mana ve Ehemmiyeti", *Türkiyat Mecmuası*, 1972, c.17, s.154.

1013 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.44.

1014 Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s.46.

1015 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1994, Dördüncü baskı, s.477, 480.

farklı yorumu bulunduğu *DİA* “Milliyetçilik” maddesini kaleme alan Azmi Özcan tarafından belirtilmiştir.¹⁰¹⁶

Bu hareketin ilk nüvelerinin 1. Dünya Savaşı yıllarında Nüzhet Sabit tarafından çıkarılan *Vazife* dergisinde atıldığı Ülken tarafından ifade edilmiştir. Nüzhet Sabit, milliyetçiliğin ancak tanımlanmış bir coğrafya içinde hayal olmaktan çıkarak gerçek olabileceğini irredantizmin insanlık ülküsünün gerçekleşmesi yolundaki temel misyondan uzaklaşmasına sebep olacağını savunmuştur.¹⁰¹⁷ Bu ifadelerin Turancılık fikrini eleştirdiği açıktır.

Dergah Mecmuası Anadoluçuluğun ilk önemli yayın organı olarak kabul edilmektedir.¹⁰¹⁸ *Anadolu Mecmuası*'nın, *Dergah Mecmuası* dergisinden sonra çıktığı ve Dergâhçıların dağınık duran düşüncelerini Anadolu düşünce aracılığıyla bütünlüklü bir istikamete çektiği ifade edilmiştir. Dergi, İstanbul'da, kendisini resmî söylemin dışında konumlayan ve Anadoluçu¹⁰¹⁹ olarak bilinen münevverler tarafından çıkarılmıştı. Yinanç'ın, mecmuada ağırlığı olan birkaç isimden biri olduğu, mecmuanın fikrî altyapısının şekillenmesinde etkili olduğu ifade edilmiştir.¹⁰²⁰ Yinanç, derginin ilk sayılarında “Milli Tarihimizin İsmi”, “Milli Tarihimizin Mevzuu”, “Anadolu'nun Fethi” konularına dair makaleler kaleme aldığı bilinmektedir.¹⁰²¹

1016 Bkz. Azmi Özcan, “Milliyetçilik”, *DİA*, Ankara, 2020, c.30, ss.84-87.

1017 Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s.342, 343, 344, 480; Mithat Atabay, “Anadoluculuk”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Milliyetçilik* haz. Tanıl Bora, İletişim, İstanbul, 2008, 3.baskı, c.IV, s.515, 516.

1018 Mustafa Günerigök, “Bozgunda Fetih rüyası gören şair Yahya Kemal Beyatlı”, *Kayıp Ülkenin İzinde*, haz. Mustafa Alican, Bahattin Çatma, Ketebe, İstanbul, Ekim 2020, s.229.

1019 Mehmed Halid Bayrı, Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Reşad Şemseddin Sirer, Mükrimin Halil Yinanç gibi isimlerden oluşan bir arkadaş grubu 1924 yılında Türk Tarih Encümeni odasında toplanıyorlardı. Bu toplantılara Necip Asım ve Ahmet Refik'in de arasına katıldığı ifade edilmiştir. Bkz. Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.47; Derginin, Necip Asım Yazıksız, Mehmed Emin Erişirgil, Yahya Kemal Beyatlı, Ahmed Refik Altınay, İbrahim Hakkı, Hamid Safi'nin teşvikleri ile devam ettiği bilinmektedir. Bkz. Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.48.

1020 İlyas Sucu, “Anadolu Mecmuası'nın Velûd Sosyoloğu Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu”, *Kayıp Ülkenin İzinde*, haz. Mustafa Alican, Bahattin Çatma, Ketebe, İstanbul, Ekim 2020, ss.109-110.

1021 Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, s.49.

Anadolucu düşünceye göre, millet dolayısıyla millî kimlik ve kültür, ancak belirli bir toprak parçası üzerinde varlık kazanır. Bu bakımdan kimlik ve kültürün asıl belirleyicisi coğrafyadır. Anadoluculara göre, 1071 sonrasında vatanlaşan Anadolu’da, sınırları belirli bu coğrafyada bir millet oluşmuştur. Oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı sonrasında çöküşüyle birlikte son *Meclis-i Mebusan*’ın Misâk-ı Millî kararı, doğal ve gerçek vatanın sınırlarını göstermektedir. Ve Anadolucular tarafından da kabul edilmiştir. Anadolucu düşüncenin Anadolu topraklarını ‘öz vatan’ olarak görüp bu sınırlar dışında kalan toprakları, Osmanlı bakiyesini Türklerin yaşadığı topraklar bile olsa ‘sömürge’ veya ‘müstemele’ olarak tanımlamışlardır.¹⁰²²

Anadolucu düşüncenin, öncelikle Selçuklular dönemini bir *‘asr-ı saadet’* olarak gördüğü, buna karşılık Osmanlı yönetimlerinin, Anadolu’nun, yani öz vatanın gerçek sahibi olan Türkmenleri ihmal ettiği ve dışladığı ölçüde kötü bir yönetim gösterdiği iddia edilmiştir.¹⁰²³ Yinanç’ın Selçuklu ve Osmanlı hanedanlarının yönetim şekillerini, yönetimde, askeriyede yabancı unsurlara yer verilmesini eleştiren yorumlarına bu açıdan bakmak mümkündür.

Kısacası, Yinanç tarihsel dönemin karakterini de belirleyen Milliyetçi, Türkçü daha da özelde milliyetçilik akımının bir kolu sayılabilecek Anadoluculuk akımından etkilenmiş, etkilemiş ve bu düşünce hareketinin şekillenmesinde özellikle tarihçi kimliği ile yazdığı yazılarla büyük rol oynamıştır.

1022 Sucu, “Anadolu Mecmuası’nın Velûd Sosyoloğu Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu”, s.121.
1023 Sucu, s.122.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin çöküşünü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu görmüş, Çanakkale Zaferi, İstanbul'un işgali, Sultan Ahmed Mitingleri, Kurtuluş Savaşı, İzmir'in işgalden kurtuluşu, İstiklal Mahkemeleri, 1961 İhtilali gibi birçok tarihi olayı idrak etmiş Türk Tarih Encümeni kütüphanesi hafız-ı kütüplüğünü yapmış, Türk Tarih Kurumu'nun kurucu üyelerinden olan Mükrimin Halil Yinanç'ın Türk-İslam tarihine yaptığı özgün katkılar araştırmamızda ortaya konuldu.

Anadolucu fikirlerini konu alan makaleleri *Anadolu Mecmuası*, ilk ilmi araştırmalarına dair çalışmaları ise *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*'nda yayımlanan Yinanç'ın araştırmalarını özellikle Anadolu'ya yönlendirmiş olması, Selçuklu ve Osmanlı dönemini seçmiş olması onu Cumhuriyet tarihçilerinden ayıran önemli bir özelliktir. Türk Tarih Tezi çalışmalarının yoğun olduğu bir dönemde, çalışmalarını Orta Asya gibi uzak bir bölgeye yönlendirmek yerine tarihsel malzemenin Orta Asya ile kıyaslandığında nispeten mevcut olduğu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine yöneltmiştir. Selçuklular hakkında ilk ilmi çalışmaları yapan kişi olarak takdir görmüştür.

Araştırmamızda Yinanç'ın Siyasi tarih, biyografik tarih, yerel tarih, Türk-İslam tarih yazıcılığı/Türk-İslam tarihi alanındaki literatür değerlendirmeleri ve konferanslar olarak kategorileştirdiğimiz çalışmalarının ağırlığının siyasi tarih olduğu sonucuna ulaşıldı. Ayrıca Ertuğrul Gazi, Alparslan, Bayezid, Baysungur gibi Türk tarihinin büyük şahsiyetlerinin çevrelerinde gelişen siyasi olayları merkeze alan biyografileri de siyasi tarih yazıcılığı kategorisinde değerlendirildi. Diyarbakır, Erzurum, Bursa gibi şehir tarihçiliği olarak nitelendirilebilecek çalışmalarında da siyasi tarihin önemli bir unsur olduğu tespit edilmiştir.

Yinanç'ın çalışmaları, tarih metodolojisi, çalışma alanı, düşünsel açılardan ele alınarak çalışmalarının özgün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yinanç'ın Doğu, Batı, İslam

ve Osmanlı tarihi kaynaklarından oluşan farklı dil ve zamanlarda üretilmiş çok zengin bir tarihsel malzemeyi biriktirdiği, incelediği ve kullandığı görülmüştür. Bu zengin tarihsel malzeme arasında kütüphanelerdeki el yazmaları, kronikler, kitabeler, İslam meskukatı katalogları, seyahat günlükleri yer almaktadır. Geleneksel İslam tarih yazıcılığının özelliklerinden özellikle hadis usûlünden etkilendiği, rivayetleri değerlendirirken, tercih ederken tarihi olayı doğrulamak için olay şahitliğini ya da olaya şahit olan kişiden yapılan nakilleri önemsemiştir. Rivayetleri eleştirirken yakın coğrafyalarda yaşamış tarihçilerin rivayetlerini de dikkate alan karşılaştırmalar yapmıştır. Yinanç özellikle Feridun Bey'in münşeati çalışmasında modern tarih metodolojisini kullanmış iç ve dış tenkide başvurmuştur. Özetle metod kullanımının hem geleneksel hem de modern unsurlar taşıdığı, dönemdeki tarihçiler ile karşılaştırıldığında metodunun dönemine göre özgün özellikler taşıdığı görülmektedir.

Fuat köprülü, Halil İnalçık ve Annales ekolünden etkilenen diğer tarihçilerin örneğin arşiv malzemeleri gibi daha farklı tarihsel malzemeleri etkin olarak kullandıkları, daha pozitivist, materyalist yorumlamalar yaptıkları söylenebilir. Yinanç'ın bu noktada onlardan ayrıştığı ifade edilirse yanlış olmaz.

Yinanç'ı İslam ve Osmanlı tarihçilerinden ayıran en önemli yönünün ise hem kullandığı yöntemlerin modern olması hem de nakille yetinmeyip Milliyetçi, Türkçü yorumlar yapmasıdır. Yinanç'ı Türk Tarih Tezini savunan tarihçilerden ayıran özelliğinin siyasetten uzak durmayı tercih edip akademik ve ilmi çalışmalarına devam etmeyi tercih etmesidir. Turancılardan ayrılan en önemli özelliği ise Yinanç'ın çalışmalarını Selçuklu ve Osmanlı tarihi gibi kaynakların nispeten erişilebilir olduğu bir coğrafyaya ve zamana yönlendirmiş olmasıdır. Oysaki çalışmalarını Orta Asya gibi yazılı kaynakların olmadığı bir döneme çeviren tarihçilerin antropolojik ve arkeolojik çalışmalara yönelmesinin zorunluluğu ortadadır.

Yinanç'ı Zeki Velidi Togan'dan ayıran özelliği ise Moğollar'ı Türk tarihine dahil etmemesidir.

Özetle değerlendirmelerimizde Yinanç'ın, kullandığı tarihsel yöntemin, çalıştığı alanın dönemine göre özgünlükler taşıdığı, düşüncelerinde, yorumlarında diğer tarihçilerden ayrıldığı, Türk-İslam tarihine yaptığı katkıların özgün olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Kitaplar

Alpayer Refii, Özatalay, Şinasi Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler, Der.Refii

Alpayer, Şinasi Özatalay, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1963.

Babinger, Franz Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, çev.Coşkun Üçok, Kültür

Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Bozkurt Nahide, Müslüman Tarihçilerin Dünya Tarihi Tasarımları, Ankara Okulu,

Ankara, 2020.

Çankaya Ali, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, cilt 1, Ankara, 1954.

Dölen Emre, İstanbul Darülfünunu'nda Alman Müderrisler 1915-1918, İstanbul Bilgi

Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık, 2013.

—, *Türkiye Üniversite Tarihi 1 Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922*, İstanbul

Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık 2009, s.18.

Ergin Osman, Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri, ve kütüphanesi, Bozkurt

Basımevi, İstanbul 1937.

Ersanlı Büşra, İktidar ve Tarih, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Gerlach, Stephan, Türkiye Günlüğü 1573-1576, Düzenleyen:Kemal Beydilli,

Çev.Turkis Noyan, KitapYayınevi, Cilt:1.

Halkın Léon E., Tarih Tenkidinin Unsurları, çev.Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih

Kurumu, 2.Baskı, 2000

İsen Mustafa Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire kısmı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek

Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-sayı:93 Tezkireler Dizisi – Sayı:2,

Ankara 1994.

Köprülü Mehmet Fuad, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, TTK, Ankara, 1991.

Kütükoğlu Mübahat S., *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990.

Mateos Urfalı, *Urfalı Mateos Vakayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. 3. Baskı, Çev. notlar Edouard Dulaurer, Prof. Dr. Mükrimin Halil Yinanç, Çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara, TTK Yayınları, 2000.

Ortaylı İlber, *Tarihin İzinde*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 8. Baskı, Nisan, 2008.

Özalp, Ömer Hakan(2012). *Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, Elmühay Vakfi, İstanbul.

Özlem Doğan, *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, Notos, 2013.

—, *Tarih Felsefesi*, Notos, İstanbul, 2012.

—, *Tarih Felsefesi*, İnkılap, İstanbul, 2001.

Öztürk, Necdet, *Düşturname-i Enveri, Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*, Kitapevi, Mayıs 2003.

Sami Şemseddin, *Kâmus-ı Türkî(Latin Harfleriyle)*, Haz.Yrd.Doç.Dr. Raşit Gündoğdu, Yrd.Doç.Dr. Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür&yayıncılık, 5.Baskı, İstanbul, 2017.

Tekeli İlhan, *Tarihyazını Üzerine Düşünmek*, Dost Kitapevi, Ankara, 1998.

Togan Zeki Velidi, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1985.

Tosh John, *Tarihin peşinde*, çev.Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 6. Baskı, Ekim, 2013.

Turan Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken, İstanbul, 2009.

----- (1971) *Selçuklular zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul.

Ünver Süheyl (derleyen), *Mükrimin Halil Yinanç' tan sözler*, 1900-22.XI-I.1961, TTK arşivi, dosya no:227, 2009.

Ülken Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

Yinanç, Mükrimin Halil(2017), *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç-Makaleler* 1994.

Haz.Fahameddin Başar, İlyas Gökhan, Ömer Hakan Özalp, Türk Tarih Kurumu, Ankara

—,*Düstürname-i Enveri*, Evkaf Matbası, 1929.

—, *Anadolunun Fethi*, Akşam Matbası, İstanbul, 1934.

—, “Feridun Bey Münşeâtı”, *TOEM*, S. 63-77, 1 Ağustos 1336-1 Teşrin-i Sani 1339 ss. 161-168.

—, “Feridun Bey Münşeâtı”, *TTEM*, S.78, 1 Kanun-ı Sani 1340, ss.37-46.

—, “Feridun Bey Münşeâtı”, *TTEM*, S.2(79), 1 Mart 1340, ss.95-104.

—, “Feridun Bey Münşeâtı”, *TTEM*, S.4(81), 1 Temmuz 1340, ss.216-226.

—, “Hâltercümem” (Kendi dilinden Ordinaryus Prof. Mükrimin Halil Yinanç), Türk Tarih Kurumu Kırkambar, 2013, I. cilt, Ayıbasım, Ankara, 2016.

—, *İbni Bîbî – Selçuknâme*, Tercüme:Mükrimin Halil Yinanç, Hazırlayan:Refet Yinanç, Ömer Özkan, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2021.

—, “Maraş Emirleri”, *TTEM*, 5(82), 1 Eylül 1340, ss.283-299.

—, “Maraş Emirleri”, *TTEM*, 6 (83), 1 Teşrin-i Sani 1340, ss.340-352.

—, “Maraş Emirleri”, *TTEM*, 8(85), 1 Mart 1341, s.86-100.

—, “Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika”, *TTEM*, S. 2 (79), 1 Mart 1340/1 Mart 1924, ss.85-94.

—, “Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika”, *TTEM*, S. 3 (80), 1 Mayıs 1340/ 1 Mayıs 1924, ss.142-155.

- , “Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar”, III. Türk Tarih Kongresi
Ankara, 15-20 Kasım 1943, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1948, ss.95-
103.
- , “Musul ve el-Cezire’de Oğuz Türkleri”, “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” Eserinin
Müsveddeleri, no:51, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.
- , “Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar Bizde Tarihçilik”, *Tanzimat*, Cilt 2, İstanbul,
1999.
- , *Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar Bizde Tarihçilik*, Maarif Matbası, İstanbul, 1940,
ss.1-23.

Makaleler/Kitap Bölümü/Sempozyumlar/Tezler

- Acun Fatma**, “Modern Türk Tarihçiliğinin Başlangıcı ve Mehmet Fuat Köprülü”, *Türk
Tarihçileri*, ed.Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 2017.
- , “Tarihte Objektiflik Tartışması”, *Muhafazakar Düşünce*, 2006, sayı:7.
- Altun Mustafa**, “Eski Metinlerde Bir Semantik İnceleme Örneği, Hikmet-Nâme”,
Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Nisan 2004, s.113-126.
- Avcı Yasemin**, “Kent Tarihi”, *Tarih için Metodoloji*, ed.Ahmet Şimşek, Pegem
Akademi, Ankara, 2019, ss.175-182.
- Akçalı Avcı Aslı**, **Aslan Erdal**, "Yerel Tarih ve Tarih Öğretimindeki Rolü", *Buca
Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:21, 2007, ss. 80-88.
- Atabay Mithat**, “Anadoluculuk”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Milliyetçilik*, haz.
Tanıl Bora, İletişim, İstanbul, 2008, 3.baskı, c.IV.
- Baş Eyüp**, “İbn Asakir ve Tarihi Dımaşk’ı Üzerine”, *AÜİFD*, XXXIX (1999), ss. 691-
706.

- Başar** Fahameddin, “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Selçuklu Tarihine Dair Çalışmaları”, *Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu 17-19 Kasım 2016*, II.Cilt, Aralık 2017.
- Doğan** Adem, *Osmanlı Eğitiminde Mülkiye Mektepleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim ve Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya, 2007.
- Emecen** Feridun M., “Osmanlı Kronikleri ve Biyografî”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1999, s.83-90.
- Ersanlı** Büşra, “The Ottoman Empire In The Historiography Of The Kemalist Era: A Theory Of Fatal Decline”, *The Ottomans and the Balkans: A Discussion of Historiography. (Osmanlılar ve Balkanlar: Bir Tarih Yazımı Münakaşası)*, ed. Fikret Adanır, Suraiya Faroqhi, Leiden-Boston-Köln, 2002, s.115-117.
- Ertaş** Mehmet Emin, “Klasik Dönem Osmanlı Tarihçiliği: Naima ve Kâtip Çelebi”, *Türk Tarihçileri*, ed.Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 2017.
- Eyice** Semavi, “Atatürk 'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Belleten*, XXXII, 128, 1968, ss.509-526.
- Fayda** Mustafa, “İslâm Dünyasında İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medine-i Münevvere Tarihi”, *AÜİFD*, XXVIII (1986), ss.167-180.
- Gelekçi**, Cahit “Küreselleşme sürecinde Türkiyat Araştırmalarının Yeri ve Önemi”, *I.Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2006, ss.35-36.
- Göncüoğlu** Süleyman Faruk, “Şehir ve Semt Tarihi Metodolojisi”, *Tarih Nasıl Yazılır, Tarihyazımı için Çağdaş bir Metodoloji*, ed.Ahmet Şimşek, İstanbul 2011.
- Gündüz** Mehmet, “Osmanlı' dan Günümüze Uzanan Bir Eğitim Kurumu: Gelenbevi Anadolu Lisesi”, *Milli Eğitim*, c.48, sayı:224, ss.213-239.

Günerigök, Mustafa “Bozgununda Fetih rüyası gören şair Yahya Kemal Beyatlı”, *Kayıp Ülkenin İzinde*, haz. Mustafa Alican, Bahattin Çatma, Ketebe, İstanbul, Ekim 2020, s.229.

HacıFettahoğlu İsmail, “İlk Matbu Şehir Tarihimiz Çerçevesinde Bizde Şehir Tarihçiliği”, *1.Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*, Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara, 2011, ss.75-76.

Irmak Sadi, ‘Mükrimin Halil rahmetli’, *Mükrimin Halil Yinanç’tan Sohbetler*, Der.Refiî Alpayer, Şinasi Özatalay, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1963.

İnalçık Halil, “Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları”, *Muhafazakâr Düşünce*, Kış 2006, Yıl:2, Sayı:7.

Ülken Hilmi Ziya, “Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX(1).

Kaplan Mehmet, “Malazgirt Savaşının Mana ve Ehemmiyeti”, *Türkiyat Mecmuası*, 1972, c.17, ss.149-163.

Kanlıdere Ahmet, “Türkiye’de Genel Türk Tarihçiliği ve Zeki Velidi Togan”, *Türk Tarihçileri*, ed.Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 2017.

Koprman Kazım Yaşar, “Orta Çağ Tarihi”, *Tarih İçin Metodoloji*, ed.Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 4.baskı, 2019.

Köprülü Mehmet Fuad, “Yıldırım Bayezid’in Esareti ve İntiharı hakkında”, *Belleten*, c.1, sayı 2, Nisan 1937.

Köprülü Orhan F., “Kaynak Tenkidi: Râşid Tarihi’nin Kaynaklarından Biri Silahdarın Nusretnamesi”, *TTK Belleten*, Temmuz 1947, C.XI, Sayı.43, ss.473-487.

Özcan Abdülkadir, “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, 2013, Bahar, ss.271-293.

Sevim Ali, “Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi, 1963, c.1, s.1, ss.319-321.

Şeker Mehmet, “Türkiye (Anadolu) Selçukluları Tarihine Dair Bazı Kaynak Çalışmaları ve menâkıbnâmeler’le fütüvvet-nâmeler”, *İste*, 2005, Yıl:3, Sayı:5, ss.79-95.

Şimşek Ahmet, “Sunuş”, *Tarih Nasıl Yazılır*, Ed.Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2011.

Sucu, İlyas “Anadolu Mecmuası’nın Velûd Sosyoloğu Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu”, *Kayıp Ülkenin İzinde*, haz. Mustafa Alican, Bahattin Çatma, Ketebe, İstanbul, Ekim 2020, ss.109-110.

Şirin Funda Selçuk, “Türkiye’de Cumhuriyet Tarihçiliği ve Tarık Zafer Tunaya”, *Türk Tarihçileri*, ed.Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 2017.

Ünver, Süheyl “Mükrimin Halil’den hatıralar”, *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı:3, 1 Nisan 1967, s.18.

Yıldırım Tercan, “Halkevleri’ndeki Tarih Eğitimi Faaliyetlerine Bir Örnek: Tarihî Konferanslar (1932-1951)”, *Turkish Studies*, Volume 11/19, Sonbahar 2016, s.825-840.

Ansiklopedi Maddeleri

Ağırakça Ahmet, “Müneccimbaşı, Ahmed Dede”, İstanbul, 2006, c.32, ss.4-6.

Akün Ömer Faruk, “Ahmed Vefik Paşa”, *DİA*, İstanbul, 1989, c.2, ss.143-157.

Akyıldız Ali, “Mekteb-i Mülkiyye”, *DİA*, Ankara, 2019, c.EK-2 ss.238-240.

Alptekin Çoşkun, “Belek b. Behrâm”, *DİA*, İstanbul, 1992, c.5, ss.402-403.

Alparslan Ali, “Kitâbe”, *DİA*, Ankara, 2002, c.26, ss.76-81.

- Avcı Casim**, “sugūr”, *DİA*, İstanbul, 2009, c.39. ss.473-474.
- Başar Fahameddin**, “Mükrimin Halil Yinanç”, *DİA*, İstanbul, 2013, c.43, s.550.
- Birinci Ali, Karatepe Tuba Çavdar**, “Halim Sabit Şibay”, *DİA*, İstanbul, 1997, c.15, ss.336- 337.
- Bostan İdris**, “Alanya”, *DİA*, İstanbul, 1989, c.2, ss.339-341.
- Canatar Mehmet**, “Cenâbî Mustafa Efendi”, İstanbul,1993, c.7, ss.352-353.
- Demircan Adnan**, “Şeybân (Benî Şeybân)”, *DİA*, İstanbul, 2010, c.39, s.37.
- Demiroğlu Ayla**, “Behcetü’t-Tevârîh”, *DİA*, İstanbul, 1992, c.5, ss.349-350.
- Durmuş İsmail**, ”Âmidî, Hasan b. Bişr”, *DİA*, İstanbul, 1991, c.3, ss.55-56.
- Emecen Feridun**, “Alaşehir”, *DİA*, İstanbul, 1989, c.2, s.342-343.
- , “Şehabettin Tekindağ”, *DİA*, İstanbul, 2011, c.40, ss.357-358.
- , “M. Münir Aktepe”, *DİA*, Ankara, 2020, c.EK-1, ss.67-68.
- Fayda Mustafa**, “Tarih”, *DİA*, İstanbul, 2011, c.40, ss.30-36.
- , “Vâkıdî”, *DİA*, İstanbul, 2012, c.42, ss.471-475.
- Gögebakan Gökür**, “Malatya”, *DİA*, Ankara, 2003, c.27, ss.468-473.
- Göyünç Nejat**, “Diyarbakır”, *DİA*, İstanbul, 1994, c.9 ss.464, 469.
- Hanioğlu M.Şükrü**, “Türkçülük”, *DİA*, İstanbul, 2012, c.41, ss.551-554.
- Hartmann Angelika**, “Nâsır-Lidîmillâh”, *DİA*, İstanbul, 2006, c.32, ss.399-402.
- Kahraman Alim**, “Yeni Mecmua”, *DİA*, İstanbul, 2013, c.43, ss.428-430.
- , “Ülkü”, *DİA*, 2012, İstanbul, c.42, ss.293-294.
- Kahya Esin**, “İbn Butlân”, *DİA*, İstanbul, 1999, c.19, ss.382-383.
- Kandemir M. Yaşar**, “İbn Hacer El-Askalânî”, *DİA*, İstanbul, 1999, c.19, 514-531.
- Kesik Muharrem**, “Muînüddin Süleyman Pervâne”, *DİA*, Ankara, 2020, c.31, ss.91-93.

- Köprülü** Orhan F, “İslâm Ansiklopedisi”, *DİA*, İstanbul, 2001, c.23, ss.43-44.
- Küçükaşcı** Mustafa Sabri, “Şehir”, *DİA*, İstanbul, 2010, c.38, ss.441-446.
- Mülâyim** Selçuk, “Özergin, Muammer Kemal”, *DİA*, İstanbul, 2019, c.EK-2, ss.386-387.
- Ocak** Ahmed Yaşar, “Dânişmendnâme”, *DİA*, İstanbul, 1993, c.8, ss.478-480.
- Okay** M.Orhan, “Ziya Gökalp”, *DİA*, İstanbul, 1996, c.14, ss.124-128.
- Özaydın** Abdülkerim, “Dânişmend Gazi”, *DİA*, İstanbul, 1993, c.8, s.467-469.
- , “Dânişmendliler”, *DİA*, İstanbul, 1993, c.8, ss.469-474.
- , “İbnü'l-Esîr, İzzeddin”, *DİA*, İstanbul, 2000, c.21, ss.26-27.
- , “Nizâmülmülk”, *DİA*, 2007, ss.194-196.
- , “Aynülverde Savaşı”, *DİA*, İstanbul, 1991, c.4, s.283.
- Özcan** Abdülkadir, “Abdurrahman Şeref”, *DİA*, İstanbul, 1988, c.1, s.175.
- , “Ahmed Refik Altınay”, *DİA*, İstanbul, 1989, c.2, ss.120-121.
- , “Düstûrnâme-i Enverî”, *DİA*, İstanbul, 1994, c.10, ss.49-50.
- , “Tabakat, 8-Osmanlı Dönemi”, *DİA*, İstanbul, 2010, c.39, ss.299-301.
- , “Târîh-i Osmâni Encümeni”, *DİA*, İstanbul, 2011, c.40, ss.83-86.
- Özen** Şükrü, “İbnü'ş-Şihne, Ebü'l-Velîd”, *DİA*, 2000, ss.222-224.
- Özgüdenli** Osman Gazi, , “Târîh-i Âl-i Selçûk”, *DİA*, İstanbul, 2011, c.40, ss.72-73.
- Özcan** Azmi, “Milliyetçilik”, *DİA*, Ankara, 2020, c.30, ss.84-87.
- Sayar** Ahmet Güner, “Muallim Cevdet”, *DİA*, İstanbul, 2005, c.30, ss.313-314.
- Sevim** Ali, “Sıbt İbnü'l-Cevzî”, *DİA*, İstanbul, 2009, c.37, ss.87-88.
- Seyyid** Eymen Fuâd, “Makrîzî”, *DİA*, Ankara, 2003, c.27, ss.448-451.
- Sümer** Faruk, “Kitâb-ı Diyarbekriyye”, *DİA*, Ankara, 2002, c.26, s.75.

- Şahin İlhan, Emecen Feridun**, “Amasya”, *DİA*, İstanbul, c.3, ss.1-4.
- Şeşen Ramazan**, “Cezîre”, *DİA*, İstanbul, 1993, c.7, ss.509-511.
- . “Kādî El-Fâzıl”, *DİA*, İstanbul, 2001, c.24, ss.114-115.
- Taştemir Mehmet**, “Elbistan”, *DİA*, İstanbul, 1995, c.11.
- . “Besni”, *DİA*, İstanbul, 1992, c.5, s.540-543.
- Tayşi Mehmet Serhan**, “Ali Emîrî Efendi”, *DİA*, İstanbul, 1989, c.2, ss.390-391.
- Ünal Halit**, “El-Fevâidü'l-Behiyye”, *DİA*, 1995, İstanbul, c.12, s.502.
- Uçman Abdullah**, “Necip Asım Yazıksız”, *DİA*, İstanbul, 2006, c.32, ss.493-494.
- Yazıcı Nesimi**, “İkdam”, *DİA*, İstanbul, 2000, c.22, s.24-25.
- Yazıcı Tahsin**, “Esterâbâdî, Azîz b. Erdeşîr”, *DİA*, İstanbul, 1995, c.11, s.438.
- Yavuz Yusuf Şevki**, “Beyzâvî”, *DİA*, İstanbul, 1992, c.6, ss.100-103.
- Yıldız Sara Nur**, “Şükruallah”, *DİA*, İstanbul, 2010, c.39, ss.257-258.
- Yiğit İsmail**, “Reinaud, Joseph-Toussaint”, *DİA*, İstanbul, 2007, c.34, ss.542-543.

Web

Atatürk Ansiklopedisi <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/muallimler-birligi-mecmuasi/> (Son erişim tarihi:15.11.2022).

Cambridge Dictionary <https://dictionary.cambridge.org>.

Kubbealtı Lugatı www.lugatim.com (Son erişim tarihi: 26.12.2022).

<http://www.cihanharbi.com/cehl-olmeli-zulm-olmeli-hak-bulmali-kuvvet-hakkin-yuzu-guldukce-gulumser-beseriyet/> (Son erişim tarihi: 26.12.2022).

<https://www.turkcebilgi.com/nesnellik> (Son erişim tarihi: 26.12.2022).

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi <https://kutuphane.ttk.gov.tr/> (Son erişim tarihi:27.12.2022).

Türk Tarih Kurumu <https://www.ttk.gov.tr/onceki-baskanlar/ord-prof-semseddin-gunaltay-17-12-1941-19-10-1961/> (Son erişim tarihi:28.12.2022).

Wikipedia Ansiklopedisi <https://tr.wikipedia.org/> (Son erişim tarihi:28.12.2022).

ÖZET

Bu araştırmada 1900-1961 yılları arasında yaşamış, tüm hayatını tarihe vakfetmiş, geriye basılmış ve basılmamış bir çok eser bırakmış Mükrimin Halil Yinaç'ın Türk-İslam tarihine yaptığı önemli katkıların özgünlüğü ele alınmaktadır. Yinaç'ın siyasi tarih, biyografik tarih, yerel tarih, literatür ve tarih yazıcılığı alanlarında yaptığı çalışmalar, konferansları incelenip değerlendirilmiştir. Sonuçlar başlıca Yinaç'ın kaynak kullanımı/Literatür, Objektifliği/Nesnelliği, Metod/Yöntem/Nedensellik Arayışı, Dil ve Üslup, Tarihi Rivayetleri Değerlendirme ve Tercih Metodu ve diğer başlıklar altında sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mükrimin Halil Yinaç, Selçuklu, Osmanlı, Türk, İslam, Tarih, Tarihyazıcılığı.

ABSTRACT

In this research, the originality of Mükrimin Halil Yinanç's important contributions to Turkish-Islamic history, who lived between 1900-1961, devoted his whole life to history, and left behind many published and unpublished works is discussed. Yinanç's studies and conferences in the fields of political history, biographical history, local history, literature and historiography were examined and evaluated. The results are presented mainly under Yinanç's use of resources/Literature, Objectivity, Method/Searching for Causality, Language and Style, Evaluation of Historical Narrative and Preference Method and other titles.

Keywords : Mükrimin Halil Yinanç, Seljuk, Ottoman, Turkish, Islam, History, Historiography.